

PERAKAUNAN ASET WAKAF DI MALAYSIA

Cadangan Pengolahan Perakaunan dan Pelaporan

Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji
dan
Universiti Kebangsaan Malaysia

PERAKAUNAN ASET WAKAF DI MALAYSIA

Cadangan Pengolahan Perakaunan dan Pelaporan

Mohd. Fairuz Md. Salleh

Azlina Ahmad

Norida Basnan

Hairunnizam Wahid

Azizah Mohd Harun

Ainol Basirah Abdul Wahab

Editor:

Salmy Edawati Yaacob

**JABATAN WAKAF, ZAKAT DAN HAJI
DAN
UNIVERSITI KEBANGSAAN MALAYSIA**

JABATAN WAKAF, ZAKAT DAN HAJI (JAWHAR)
JABATAN PERDANA MENTERI
www.jawhar.gov.my

Cetakan Pertama ... 2022

© Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji

Hak Cipta Terpelihara

Tidak dibenarkan mengeluar ulang mana-mana bahagian ilustrasi dan isi kandungan buku ini dalam apa jua bentuk dan dengan cara apa jua sama ada secara elektronik, fotokopi, mekanik, rakaman atau cara lain sebelum mendapat izin bertulis daripada Ketua Pengarah, Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji, Jabatan Perdana Menteri, Aras 8-9, Blok D, No.3, Jalan Tun Abdul Razak, Kompleks Islam Putrajaya, Presint 3, 62100 Putrajaya.

Diterbitkan oleh :

Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR)

Jabatan Perdana Menteri,
Aras 8-9, Blok D,
No.3, Jalan Tun Abdul Razak,
Kompleks Islam Putrajaya, Presint 3,
62100 Putrajaya

📞 :603-8883 7400 📲 :603-8883 7406

Dicetak oleh :

Produksi Nur-Johan Sdn. Bhd. (396771-M)

Ibu Pejabat & Kilang :
5A & 7A, Jalan Perindustrian Silibin 1,
Kawasan Perindustrian Ringan Silibin,
30100 Ipoh, Perak Darul Ridzuan, MALAYSIA.
📞 :+00 605-527 7808 / 1808 / 019-571 8288
📠 :+00 605-528 3808
✉️ : aidanurjohan@yahoo.com / aidanurjohan@nurjohan.com
🌐 : www.nurjohan.com

PERUTUSAN

Alhamdulillah, syukur kepada Allah SWT kerana dengan rahmat dan izinNya, Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR) berjaya menerbitkan buku Perakaunan Aset Wakaf Di Malaysia: Cadangan Pengolahan Perakaunan dan Pelaporan yang diusahakan secara kerjasama strategik antara JAWHAR dan barisan pakar daripada Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM).

Penerbitan buku ilmiah berkaitan wakaf seumpama ini merupakan sebahagian daripada strategi dan usaha berterusan Agensi Agama Di Bawah Jabatan Perdana Menteri (JPM) dalam memperkasa tadbir urus wakaf di Malaysia. Ia bertepatan dengan kandungan kitab al-Quran yang turut menceritakan perihal merekod atau membuat catatan terhadap setiap aktiviti perekonomian, antaranya seperti dalam surah al-Baqarah, ayat 282. Ini membuktikan konsep akauntabiliti adalah fundamental atau asas dalam Islam. Hubungan akauntabiliti dalam pengurusan wakaf boleh dibahagikan kepada dua peringkat. Pertama, *hablu min Allah* iaitu akauntabiliti institusi wakaf kepada Allah SWT sebagai pihak yang diamanahkan mengurus harta wakaf daripada orang awam. Kedua, *hablu min an-nas* iaitu akauntabiliti institusi wakaf kepada pihak berkepentingan, termasuk pewakaf, sultan, kerajaan negeri, badan pemantau seperti Jabatan Audit Negara, benefisiari, ejen, rakan strategik, dan ummah secara umumnya. Sehubungan itu, diharapkan naskhah ini dapat memberi panduan sewajarnya dalam pengurusan wakaf yang lebih efisien dan teratur.

Akhirul kalam, sekalung tahniah dan syabas saya ucapan kepada JAWHAR dan UKM atas inisiatif menerbitkan buku Perakaunan Aset Wakaf Di Malaysia: Cadangan Pengolahan Perakaunan dan Pelaporan ini. Semoga ia akan terus dimanfaatkan oleh Majlis Agama Islam Negeri dan pihak-pihak yang melaksanakan wakaf. Sekian, terima kasih.

**YB SENATOR TUAN HAJI IDRIS BIN HAJI AHMAD,
MENTERI DI JABATAN PERDANA MENTERI
(HAL EHWAL AGAMA)**

SEKAPUR SIRIH

Segala puji bagi Allah SWT, Tuhan semesta alam, selawat dan salam ke atas junjungan mulia Nabi Muhammad SAW, juga ahli keluarga, para sahabat dan seluruh Mukmin yang memperjuangkan syariat Islam. Alhamdulillah, rasa syukur dipanjangkan ke hadrat Allah SWT atas kejayaan penerbitan buku Perakaunan Aset Wakaf Di Malaysia: Cadangan Pengolahan Perakaunan dan Pelaporan. Buku ini merupakan hasil kerjasama strategik antara JAWHAR dan Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM).

Secara umumnya, wakaf di Malaysia sedang berkembang luas dari segenap aspek dan memerlukan kekuatan sinergi daripada semua pihak untuk merealisasikannya. Dalam menjayakan penyusunan buku ini,

panel penulis UKM yang berkepakaran dalam pelbagai bidang disiplin ilmu, antaranya perakaunan dan perundangan aset wakaf telah berjaya mencetuskan sebuah penulisan berasaskan hasil kajian di lapangan yang boleh dimanfaatkan oleh pihak-pihak yang menguruskan wakaf di Malaysia. Buku ini turut dimuatkan dengan isu-isu berkaitan perakaunan dan pelaporan kewangan bagi asset wakaf secara teori dan praktikal menerusi contoh-contoh yang dikemukakan bagi setiap topik. Besar harapan saya agar buku ini mampu menjadi nilai tambah kepada usaha memperkasa sistem tadbir urus yang terbaik dan *standard of practise* dalam pengurusan asset wakaf di seluruh negara.

Semoga usaha JAWHAR menerbitkan buku ini akan mendapat sokongan daripada semua pihak dan penerbitan bahan-bahan rujukan wakaf dapat ditambahbaik dari semasa ke semasa, insya Allah.

Sekian, terima kasih.

**DATO' SELAMAT BIN PAIGO,
KETUA PENGARAH JABATAN WAKAF, ZAKAT DAN HAJI.**

PRAKATA

Aspek pengurusan harta agama Islam termasuk wakaf oleh institusi yang diberi amanah merupakan faktor penting dalam pembangunan sosioekonomi umat Islam khususnya dan negara secara amnya. Dalam konteks Malaysia, pentadbiran harta berkaitan agama Islam termasuk wakaf diletakkan di bawah kuasa kerajaan negeri seperti yang termaktub dalam Perkara 97(3) Perlembagaan Persekutuan dan pentadbiran tersebut dilaksanakan oleh Jabatan Agama Islam Negeri, Majlis Agama Islam Negeri (MAIN) serta agensi yang diberi mandat oleh MAIN, termasuk institusi yang mentadbir wakaf. Seiring dengan perkembangan ekonomi dan kewangan umat Islam, serta pemodenan tadbir urus, pengurusan aset wakaf pada masa kini dilihat lebih kompleks dan memerlukan kepada suatu sistem pengurusan yang cekap dan berkesan bagi menjamin kelestarian sosioekonomi umat Islam. Secara khusus, pengolahan perakaunan dan pelaporan aset wakaf yang sistematik, telus dan menepati keperluan syariah amat diperlukan bagi membolehkan institusi wakaf memainkan peranannya sebagai pemegang amanah serta menzahirkan akauntabilitinya kepada pihak berkepentingan dan yang paling utama akauntabiliti kepada Allah SWT. Sungguhpun akauntabiliti yang tinggi sangat dituntut bagi institusi berkaitan Agama Islam seperti institusi wakaf, kajian lepas mendapat wujudnya ketidakseragaman dan kelemahan amalan perakaunan disebabkan oleh ketiadaan piawaian khusus yang sesuai untuk digunakan. Bagi mengatasi permasalahan ini, usaha membangunkan piawaian perakaunan khusus bagi institusi yang mentadbir wakaf, zakat dan baitulmal yang dikenali sebagai Piawaian Perakaunan dan Pelaporan Islam telah dimulai sejak 2016. Bagi mendapatkan input untuk pembangunan Piawaian Perakaunan dan Pelaporan Islam, satu kajian berkaitan Perakaunan dan Pelaporan Kewangan Islam bagi Institusi Wakaf, Zakat dan Baitulmal di Malaysia telah dilaksanakan oleh Jabatan Akauntan Negara Malaysia (JANM). Projek kajian ini adalah kerjasama antara Bahagian Pembangunan Perakaunan dan Pengurusan, JANM dan Institut Perakaunan Negara (IPN) dengan (IPN) dengan Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM) dan dua buah universiti awam lain. Bagi UKM, kajian di bawah geran EP-2016-007 ini melibatkan institusi yang mentadbir wakaf, zakat dan baitulmal di lima negeri iaitu Johor, Melaka, Negeri Sembilan, Selangor dan Sabah. Objektif kajian adalah untuk memahami amalan perakaunan bagi aset termasuk aset wakaf di institusi tersebut, mendapatkan pandangan pakar *fiqh* muamalat serta kewangan Islam tentang keperluan syariah bagi perakaunan aset dan mencadangkan perakaunan serta pelaporan aset termasuk aset wakaf yang selari dengan keperluan syariah. Hasrat untuk berkongsi dapatan kajian tersebut kepada khalayak yang lebih

luas khususnya pihak yang terlibat secara langsung dalam pentadbiran aset wakaf telah mendorong kepada penghasilan buku ini. Penghasilan dan penerbitan buku ini dengan kerjasama Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR) merupakan secebis usaha dan sumbangan kami kepada perkembangan perakaunan Islam amnya dan perakaunan bagi wakaf khususnya. Cadangan perakaunan dan pelaporan aset wakaf yang dikemukakan dalam naskhah ini adalah juga merupakan sebahagian cadangan yang dikemukakan kepada JANM sebagai input kepada pembangunan Piawaian Perakaunan dan Pelaporan Islam dan pada ketika buku ini diterbitkan, proses pembangunan piawaian tersebut masih berjalan. Justeru, kami tidak dapat menjamin bahawa cadangan yang dikemukakan dalam buku ini keseluruhannya diterima pakai dalam pembangunan piawaian berkaitan, namun, apa yang dapat kami pastikan, cadangan pengolahan perakaunan dan pelaporan yang dikemukakan dengan justifikasi berserta contoh-contoh yang sesuai dan lengkap boleh dijadikan sebagai panduan khusus dan pemahaman yang lebih jelas kepada pihak yang terlibat dalam memperakaunkan aset wakaf. Andai kiranya terdapat cadangan yang kami kemukakan ini tidak seratus peratus selari dengan Piawaian Perakaunan dan Pelaporan Islam yang dikeluarkan kelak oleh JANM, sekurang-kurangnya pihak yang terlibat di institusi wakaf boleh menerima dan memahami bahawa terdapat pengolahan perakaunan alternatif bagi aset wakaf. Penghargaan dengan ucapan ribuan terima kasih kepada JAWHAR yang merealisasikan penerbitan naskhah ini serta Jabatan Akauntan Negara Malaysia yang telah membayai sepenuhnya kajian yang menjadi input utama penulisan. Ucapan ribuan terima kasih juga kepada pihak UKM, UKM-Graduate School of Business serta Fakulti Ekonomi dan Pengurusan atas segala sokongan dalam penghasilan buku ini. Tidak lupa juga, penghargaan kami buat keluarga tercinta yang sentiasa memahami dan memberi sokongan kepada setiap usaha kami. Semoga buku ini dapat memberi manfaat kepada pembaca sekalian terutama mereka yang mendalami dan terlibat secara langsung dalam bidang ini.

Penulis
Universiti Kebangsaan Malaysia
Bangi

ISI KANDUNGAN

	Muka Surat
Prakata	
Isi Kandungan	
Senarai Jadual.....	1
Senarai Rajah.....	2
 BAB 1	
Pentadbiran Wakaf di Malaysia.....	3
Pengenalan.....	3
Pentadbiran Wakaf dan Punca Kuasa.....	3
Struktur Pentadbiran Wakaf di bawah Majlis Agama Islam Negeri.....	6
Majlis Fatwa Agama Islam Negeri.....	13
Kesimpulan.....	13
 BAB 2	
Latar Belakang Perakaunan Wakaf.....	15
Pengenalan.....	15
Konsep Perakaunan Islam.....	15
Pendekatan Islamisasi Ilmu Perakaunan.....	19
Akauntabiliti Asas Perakaunan Islam.....	28
Konsep dan Pengurusan Wakaf.....	33
Syarat Wakaf.....	40
Dalil Pensyariatan Wakaf.....	42
Institusi Wakaf sebagai Pemegang Amanah dan Entiti Perundangan.....	53
Kesimpulan.....	63
 BAB 3	
Aset Menurut Perspektif Islam.....	65
Pengenalan.....	65
Konsep Harta dan Aset dalam Islam.....	65
Jenis Harta dan Kepentingannya dalam Pengurusan Harta....	69
Teori Hak dan Milik.....	72
Jenis Milikan.....	75
Konsep Harta dan Aset dalam Perakaunan.....	76
Kriteria Pengiktirafan dan Asas Pengukuran.....	99
Pengiktirafan Hasil, Belanja, Liabiliti dan Ekuiti berdasarkan Kerangka Syariah.....	109
Prinsip Pendedahan.....	114
Kesimpulan.....	122

	Muka Surat
BAB 4	
Amalan Perakaunan Aset Wakaf.....	125
Pengenalan.....	125
Jenis Aset Wakaf	125
Amalan Perakaunan dan Pelaporan	129
Kesimpulan.....	132
BAB 5	
Cadangan Perakaunan dan Pelaporan Aset Wakaf	135
Pengenalan	135
Pelaporan Perakaunan Aset Wakaf.....	136
Pengolahan Perakaunan Aset Wakaf.....	139
Kriteria Pengiktirafan Aset Wakaf.....	139
Pengiktirafan Aset Wakaf Khas Hartanah.....	141
Pengiktirafan Aset Wakaf Am Hartanah.....	144
Pengiktirafan Aset Wakaf Tunai Khas.....	145
Pengiktirafan Aset Wakaf Tunai Am.....	148
Pengiktirafan Manfaat Aset Wakaf.....	150
Nyahiktiraf Aset Wakaf.....	155
Istibdal Wakaf.....	158
Pengukuran Aset Wakaf.....	162
Rosotnilai.....	169
Pendedahan.....	184
Kesimpulan.....	186
BAB 6	
Implikasi Perundungan dan Strategi Pelaksanaan....	187
Pengenalan	187
Implikasi perundungan	187
Strategi pelaksanaan.....	222
Kesimpulan.....	224
Glosari.....	226
Rujukan.....	234
Indeks.....	241

SENARAI JADUAL

	Muka Surat
Jadual 1.1: Enakmen Negeri Berkaitan Pentadbiran dan Pengurusan Wakaf	5
Jadual 2.1: Takrif Wakaf Menurut Syarak Berdasarkan Pandangan Empat Mazhab	34
Jadual 2.2: Takrif Entiti Perundangan Menurut Perundangan Konvensional dan Islam	60
Jadual 3.1: Definisi Aset	83
Jadual 3.2: Definisi Aset Amanah	87
Jadual 3.3: Perbandingan Konsep Pemilikan Aset daripada Perspektif Islam terhadap Aset Baitulmal, Wakaf dan Zakat	92
Jadual 3.4: Konsep Kawalan Aset dari Perspektif Islam	95
Jadual 3.5: Kriteria Pengiktirafan Aset dari Perspektif Islam	102
Jadual 3.6: Asas Pengukuran Aset dari Perspektif Islam	106
Jadual 3.7: Cadangan Kerangka Syariah bagi Istilah Hasil, Belanja Dan Liabiliti	110
Jadual 3.8: Cadangan kerangka syariah bagi Ekuiti, Ekuiti Wakaf dan Ekuiti Zakat	114
Jadual 3.9: Pembentangan dan Pendedahan Maklumat di Muka Penyata Kewangan dari Perspektif Islam	115
Jadual 3.10: Pembentangan dan Pendedahan Maklumat di Nota kepada Akaun dari Perspektif Islam	116
Jadual 3.11: Prinsip Pembentangan dan Pendedahan Maklumat di Penyata Kewangan dari Perspektif Islam	119
Jadual 6.1: Perbandingan Enakmen Kerajaan Negeri Berkaitan Aset Wakaf	191
Jadual 6.2: Batasan Perundangan	201
Jadual 6.3: Enakmen Negeri berkaitan Akaun dan Laporan Kewangan	215

SENARAI RAJAH

	Muka Surat
Rajah 1.1: Struktur Pentadbiran Majlis Agama Islam Selangor	7
Rajah 1.2: Struktur Pentadbiran Majlis Agama Islam Negeri Sembilan	9
Rajah 1.3: Struktur Pentadbiran Majlis Agama Islam Melaka	10
Rajah 1.4: Struktur Pentadbiran Majlis Agama Islam Negeri Johor	11
Rajah 1.5: Struktur Pentadbiran Majlis Ugama Islam Sabah	12
Rajah 2.1: Contoh Hubungan Akauntabiliti Institusi Wakaf (MAIN)	32
Rajah 2.2: Konsep <i>Ad-Dhimmah</i> dan <i>Al-Ahliyyah</i> dalam Entiti Perundangan	62
Rajah 5.1: Pemetaan Kumpulan Wang Wakaf & Elemen Asas Penyata Kewangan	137
Rajah 5.2: Aset Wakaf, Liabiliti Wakaf dan Ekuiti Wakaf	151
Rajah 5.3: Pengujian Rosotnilai Aset Individu vs. Unit Penjanaan Tunai	170
Rajah 5.4: Penentuan Kerugian Rosotnilai	173
Rajah 6.1: Strategi Pelaksanaan	222
Rajah 6.2: Fasa Pengurusan Perubahan	224

BAB 1

PENTADBIRAN WAKAF DI MALAYSIA

Pengenalan

Pentadbiran wakaf di Malaysia seperti yang termaktub dalam Perlembagaan Persekutuan adalah terletak di bawah bidang kuasa kerajaan negeri dan diamanahkan kepada Majlis Agama Islam Negeri (MAIN) serta agensi berkaitan yang diberi mandat oleh MAIN (MAIN dan agensi berkaitan dinyatakan sebagai institusi wakaf). Dalam melaksanakan tanggungjawab sebagai pemegang amanah, institusi wakaf memerlukan satu kerangka perakaunan dan pelaporan khusus bagi aset wakaf untuk menyokong usaha mereka melaksana dan menzahirkan akauntabiliti. Sebagai institusi berlandaskan Islam yang merupakan pemegang amanah dalam pentadbiran wakaf, institusi wakaf bukan sahaja mempunyai akauntabiliti kepada masyarakat malah lebih penting ialah akauntabiliti kepada Allah SWT. Bagi menzahirkan akauntabiliti ini, organisasi berkenaan seharusnya mengakaun dan melaporkan maklumat berkaitan wakaf yang telus dan boleh dipercayai yang menepati keperluan syariah dan piawaian perakaunan. Bab ini menjelaskan pentadbiran wakaf di Malaysia dan secara khusus struktur pentadbiran wakaf di bawah MAIN.

Pentadbiran Wakaf dan Punca Kuasa

Majlis Agama Islam Negeri (MAIN) adalah pemegang amanah tunggal bagi semua harta wakaf sebagaimana yang dinyatakan menerusi akta dan enakmen perundangan Islam di negeri-negeri. Sebagai pemegang amanah tunggal, MAIN mempunyai kuasa untuk (i) melantik atau memberi kebenaran bertulis kepada mana-mana pihak untuk mengurus dan mentadbir apa-apa *mawquf* bagi pihaknya; (ii) mengiktiraf pelantikan mana-mana pengurus atau pentadbiran dalam keadaan di mana *waqif* telah pun melantiknya sendiri selain MAIN; dan (iii) menamatkan pelantikan bagi perkara (i) dan (ii) di atas. MAIN memainkan peranan penting dalam mengurus selia hartanah wakaf. Malah organisasi ini dilihat sebagai tunggak atau nadi yang menggerakkan pembangunan harta wakaf sepertimana

yang diamanahkan (Ibrahim, 2010; Mohd Afandi, 2012). Walau bagaimanapun MAIN tidak mempunyai kuasa mutlak dalam pengurusan wakaf, sebaliknya memainkan peranan sebagai koordinator perancangan serta pemantauan (Hassan & Abdullah, 2008).

Dalam konteks wakaf, penubuhan Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR) di bawah seliaan Jabatan Perdana Menteri pada 27 Mac 2004, adalah bertujuan untuk membantu MAIN melaksanakan pembangunan harta wakaf dengan lebih berkesan. JAWHAR dipertanggungjawabkan untuk memastikan bukan sahaja pentadbiran harta wakaf tetapi juga zakat dan urusan haji di seluruh negara dapat dilaksanakan dengan lebih tersusun, sistematik dan berkesan. Antara bidang kuasa dan peranan JAWHAR adalah seperti berikut:

- a. Merancang, melaksana, memantau dan menyelaras pembangunan institusi Wakaf, Zakat, Baitulmal dan Haji/ Umrah agar dapat berfungsi dengan lebih berkesan dalam pembangunan sosioekonomi ummah;
- b. Merancang dan menyelaras keperluan serta keseragaman sistem perundangan bagi pembangunan institusi Wakaf, Zakat, Baitulmal dan Haji/Umrah;
- c. Menjalankan kerjasama pintar dengan Kerajaan serta GLC/ pihak swasta dalam pembangunan institusi Wakaf, Zakat, Baitulmal dan Haji/Umrah;
- d. Menjalankan kajian serta penyelidikan, penerbitan dan penyelaras mengenai isu dan program-program pembangunan khazanah umat Islam supaya dimanfaatkan sepenuhnya oleh ummah; dan
- e. Membantu dan memberi khidmat sokongan dalam pengurusan sumber manusia, kewangan dan ICT kepada pihak berkuasa agama negeri-negeri dan agensi-agensi berkaitan.

MAIN masih tetap bertindak selaku pemegang amanah tunggal harta wakaf di setiap negeri. Walau bagaimanapun semua projek pembangunan tanah wakaf yang akan dilaksanakan perlu mendapat persetujuan MAIN dan JAWHAR terlebih dahulu. Selain dari itu, JAWHAR juga bertindak sebagai penyelaras yang mempertemukan MAIN dengan pihak yang berhasrat memajukan tanah wakaf.

Sebuah lagi entiti yang memainkan peranan penting dalam memperkasakan wakaf di Malaysia ialah Yayasan Wakaf Malaysia (YWM). YWM merupakan entiti wakaf kebangsaan di bawah JAWHAR yang telah ditubuhkan pada 23 Julai 2008 di bawah Akta Pemegang Amanah (Pemerbadanan) 1952 [Akta 258]. Ahli Lembaga Pemegang

Amanah YWM terdiri daripada wakil setiap MAIN, wakil Kerajaan Persekutuan dan tokoh korporat. YWM berperanan menggembungkan sumber-sumber wakaf dan menjadi pelengkap kepada usaha MAIN dalam membangunkan harta tanah wakaf di Malaysia. Fungsi utama YWM adalah (i) mengumpul dan menjana dana bagi membangunkan harta tanah wakaf; dan (ii) memaju dan membangunkan harta tanah wakaf dengan kerjasama MAIN.

Punca kuasa pentadbiran wakaf adalah enakmen-enakmen setiap negeri di Malaysia. Enakmen-enakmen negeri berkaitan dengan pentadbiran dan pengurusan wakaf adalah seperti Jadual 1.1.

Jadual 1.1: Enakmen Negeri Berkaitan Pentadbiran dan Pengurusan Wakaf

Negeri	Enakmen
Johor	<ul style="list-style-type: none"> • Kaedah-Kaedah Wakaf 1983 • Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Johor) No.16 Tahun 2003
Kedah	Enakmen Pentadbiran Undang-Undang Islam (Kedah) No. 5 Tahun 2008
Kelantan	Enakmen Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu (Kelantan) No. 4 Tahun 1994
Melaka	<ul style="list-style-type: none"> • Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Melaka) No. 7 Tahun 2002 • Enakmen Wakaf (Negeri Melaka) No. 5 Tahun 2005
Negeri Sembilan	<ul style="list-style-type: none"> • Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Sembilan) No. 10 Tahun 2003 • Enakmen Wakaf (Negeri Sembilan) No. 5 Tahun 2005
Pahang	Enakmen Pentadbiran Undang-Undang Islam (Pahang) No. 3 Tahun 1991
Perak	<ul style="list-style-type: none"> • Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Perak) No. 4 Tahun 2004 • Enakmen 9 Tahun 2015, Enakmen Wakaf (Perak) 2015
Perlis	Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Perlis) No. 4 Tahun 2006
Pulau Pinang	Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Pulau Pinang) No. 4 Tahun 2004
Sabah	<ul style="list-style-type: none"> • Enakmen Perbadanan Baitulmal (Sabah) No. 11 Tahun 1998 • Enakmen Pentadbiran Undang-Undang Islam (Sabah) No. 13 Tahun 1992 • Enakmen 5 Tahun 2004, Enakmen Majlis Agama Islam Sabah 2004 • Enakmen Wakaf (Negeri Sabah) 2018
Sarawak	Ordinan Majlis Islam Sarawak Ordinan 41 Tahun 2001

Selangor	<ul style="list-style-type: none"> Enakmen Wakaf (Negeri Selangor) No. 7 Tahun 1999 Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) No. 1 Tahun 2003 Perintah Penubuhan Perbadanan Wakaf Selangor 2011 Enakmen 15 Tahun 2015, Enakmen Wakaf (Negeri Selangor) 2015
Terengganu	<ul style="list-style-type: none"> Enakmen Pentadbiran Hal Ehwal Agama Islam (Terengganu) No. 2 Tahun 2001 Enakmen 1/2016, Enakmen Wakaf (Terengganu) 2016
Wilayah Persekutuan	Akta Pentadbiran Undang-Undang Islam (Wilayah-wilayah Persekutuan) Akta 505 Tahun 1993

Struktur Pentadbiran Wakaf di Bawah MAIN

Terdapat kepelbagaiannya dari segi struktur pentadbiran wakaf dalam struktur pentadbiran MAIN. Sebahagian MAIN meletakkan fungsi wakaf di bawah pengurusan MAIN seperti di Johor dan Negeri Sembilan. Sebahagian MAIN yang lain pula menubuhkan badan-badan korporat khusus untuk melaksanakan fungsi wakaf secara berasingan seperti di Selangor yang meletakkan pentadbiran wakaf di bawah Perbadanan Wakaf Selangor.

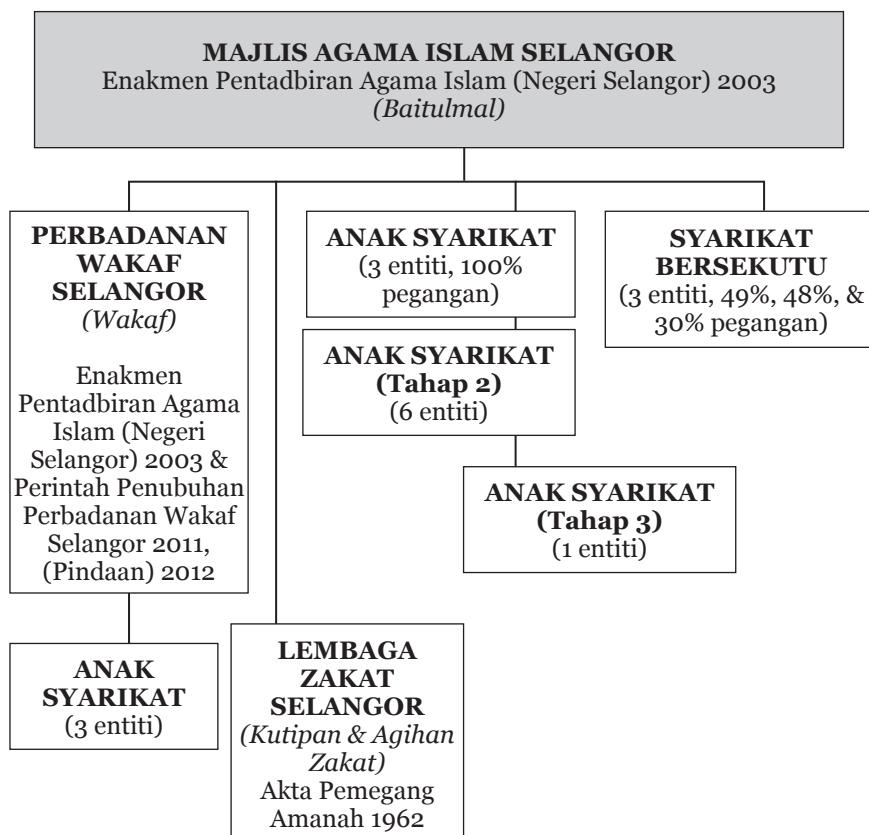
Bab ini menjelaskan contoh struktur organisasi MAIN yang menunjukkan sama ada pengurusan wakaf diletakkan kesemuanya di bawah MAIN atau di bawah entiti MAIN yang diberi kuasa. Dari segi pelaporan kewangan, penjelasan tentang struktur organisasi juga akan membantu memahami bagaimana pelaporan akaun Kumpulan Wang Wakaf (KWW) digabungkan dengan akaun MAIN.

Majlis Agama Islam Selangor

Majlis Agama Islam Selangor (MAIS) terletak di bawah Kuasa Tertinggi Agama, Duli Yang Maha Mulia Sultan Selangor. MAIS merupakan satu entiti pertubuhan perbadanan (*a body corporate*) menurut Seksyen 5(1) Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003. Pada awal penubuhannya, MAIS merupakan satu badan tetap yang dinamakan Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Selangor. Ia ditubuhkan di bawah seksyen 5, Enakmen Pentadbiran Undang-undang Islam 1952 (Enakmen No. 3 Tahun 1952) yang bertujuan untuk menasihati DYMM Sultan dalam hal-hal yang bersabit dengan Agama Islam dan Adat Melayu. Nama dan identiti badan ini kemudiannya ditukar kepada satu pertubuhan perbadanan yang bernama Majlis Agama Islam Selangor berdasarkan kepada seksyen 5 (1), Enakmen

Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003.

Rajah 1.1 menunjukkan struktur pentadbiran MAIS. Dapat dilihat daripada rajah tersebut, wakaf diletakkan pentadbirannya di bawah agensi iaitu Perbadanan Wakaf Selangor (PWS). PWS ditubuhkan di bawah Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003 dan Perintah Penubuhan Perbadanan Wakaf Selangor 2011, (Pindaan 2012). PWS mempunyai tiga anak syarikat milik penuh. Selain PWS, Lembaga Zakat Selangor (LZS) juga merupakan agensi di bawah MAIS yang ditubuhkan di bawah Akta Pemegang Amanah 1952. MAIS pula mempunyai tiga anak syarikat milik penuh, enam anak syarikat tahap 2 atau sub-subsidiari dan satu anak syarikat tahap 3 atau subsubsidiari. Syarikat bersekutu pula adalah terdiri daripada tiga entiti, masing-masing dengan pegangan 49%, 48% dan 30%.

Rajah 1.1: Struktur Pentadbiran Majlis Agama Islam Selangor

Majlis Agama Islam Negeri Sembilan

Majlis Agama Islam Negeri Sembilan (MAINS) tertakluk di bawah Kuasa Tertinggi Agama, Duli Yang di-Pertuan Besar Negeri Sembilan dan Yang Amat Mulia Dato' Undang Yang Empat. Penubuhannya bermula sejak tahun 1947 apabila pihak British memperkenalkan sistem pentadbiran moden dan mula mengambil tindakan melantik pentadbir daripada golongan orang Melayu dalam usaha ke arah persediaan untuk kemerdekaan. Arahan penubuhan Majlis Agama Islam atau *Council of Muslim Religion* telah ada dalam peruntukan Undang-Undang Tubuh Kerajaan Negeri Sembilan 1948. Walau bagaimanapun hanya pada tahun 1949, MAINS ditubuhkan dengan rasminya melalui Enakmen Majlis Agama 1949 (Enakmen No.5/1949).

Bidang kuasa tertentu MAINS adalah sebagaimana yang termaktub dalam Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri Sembilan tahun 2003. Di samping menolong dan menasihati DYMM Tuanku Yang di-Pertuan Besar Negeri Sembilan Darul Khusus, MAINS juga merupakan badan Induk Agama Islam yang tertinggi bagi mengawal hal ehwal agama Islam negeri. Antara bidang kuasa MAINS ialah sebagai penguasa wasiat, pentadbir pusaka orang Islam dan pemegang amanah; menjalankan urusan kontrak atas harta alih dan tak alih menurut syarat-syarat tertentu mengenainya dan mengikut hukum Syarak; hal mengenai fatwa rasmi Negeri Sembilan; pentadbir urusan baitulmal, zakat, dan khairat; pentadbir urusan wakaf, wasiat dan nazar serta pemegang amanah bagi semua masjid dan hartanya yang tak alih, termasuk urusan pelantikan pegawai-pegawai masjid, urusan berhubung dengan saudara-saudara baru, urusan tauliah mengajar agama dan urusan perbelanjaan wang zakat mengikut asnaf.

Rajah 1.2 memaparkan struktur pentadbiran MAINS. Berdasarkan penstrukturan semula MAINS pada tahun 2021, pentadbiran wakaf, pentadbiran zakat dan khidmat pengurusan adalah diletakkan terus di bawah MAINS di bawah jabatan berasingan. Sebelum penstrukturan semula, pentadbiran baitulmal dan agihan zakat adalah di bawah tanggungjawab MAINS, manakala peranan kutipan zakat dilaksanakan oleh anak syarikat yang ditubuhkan iaitu MAINS Zakat Sdn. Bhd. Fungsi wakaf pula diletakkan di bawah tanggungjawab anak syarikat MAINS Holdings Sdn Bhd iaitu Perbadanan Wakaf Negeri Sembilan Sdn. Bhd. (PWNS). Bedasarkan struktur baru, MAINS mempunyai dua anak syarikat lain dengan pemilikan penuh, manakala satu lagi anak syarikat tahap 2 dengan pemilikan penuh adalah di bawah salah satu anak syarikat tahap 1.

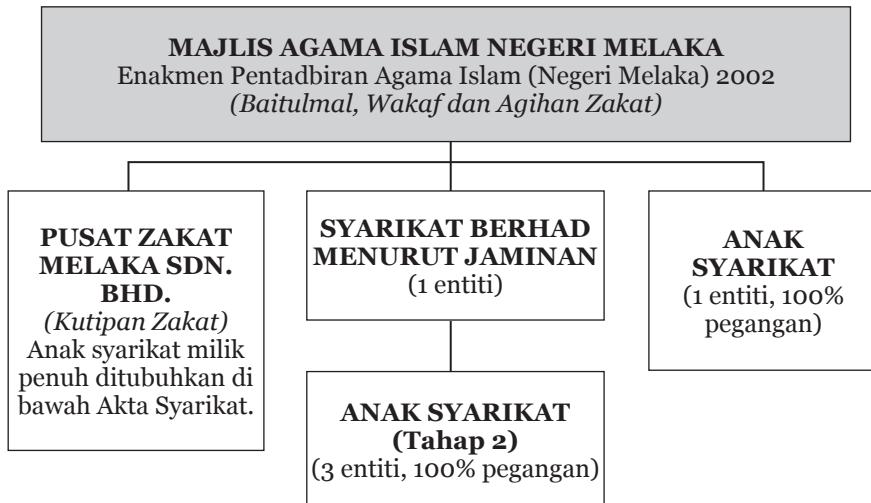
Rajah 1.2: Struktur Pentadbiran Majlis Agama Islam Negeri Sembilan

Majlis Agama Islam Melaka

Majlis Agama Islam Melaka (MAIM) adalah di bawah Kuasa Tertinggi Agama, Yang di-Pertuan Agong. Telah ditubuhkan pada 28 September 1960 sebagai badan induk kepada semua agensi dan institusi Islam di negeri Melaka. Antara fungsi MAIM ialah bertanggungjawab untuk mengurus hal ehwal Agama Islam Negeri Melaka di samping membantu dan menasihati Yang di- Pertuan Agong. Ini selari dengan Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Melaka) pada tahun 2002 seksyen 4 ceraian 1.

MAIM berperanan dalam penggubalan dasar dan polisi berkaitan pentadbiran Hal Ehwal Islam di peringkat negeri dan Jabatan Agama Islam Melaka (JAIM) adalah badan pelaksana kepada dasar dan polisi tersebut; di samping bertanggungjawab dalam pengawalan sekolah-sekolah agama Islam, kesalahan-kesalahan jenayah syariah, pelaksanaan pendakwaan di mahkamah syariah, mengurus tadbir pembinaan, penyelenggaraan dan pengimaranhan masjid dan surau.

Rajah 1.3 memaparkan struktur tadbir urus MAIM. Pentadbiran wakaf bersama-sama pentadbiran baitulmal, dan agihan zakat adalah di bawah tanggungjawab MAIM, manakala kutipan zakat adalah di bawah tanggungjawab anak syarikat MAIM iaitu Pusat Zakat Melaka Sdn. Bhd. (PZM). Selain PZM, MAIM juga mempunyai sebuah anak syarikat milik penuh dan sebuah syarikat berhad menurut jaminan. MAIM juga mempunyai tiga anak syarikat tahap 2 atau sub-subsidiari dengan 100% pegangan.

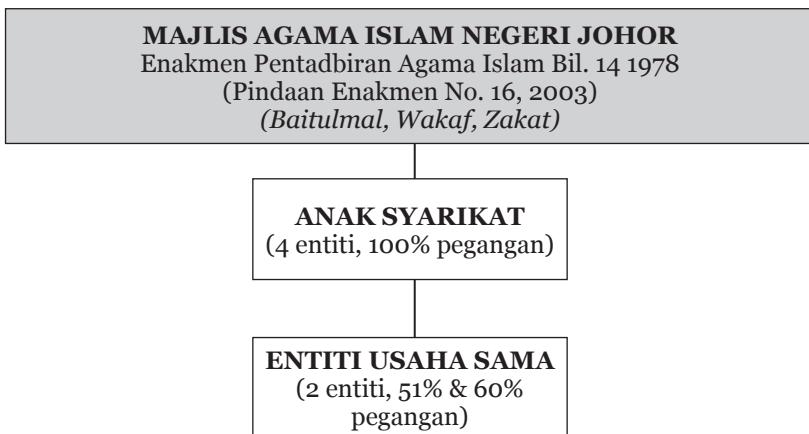

Rajah 1.3: Struktur Pentadbiran Majlis Agama Islam Melaka

Majlis Agama Islam Negeri Johor

Majlis Agama Islam Negeri Johor (MAINJ) terletak di bawah Kuasa Tertinggi Agama, Duli Yang Maha Mulia Sultan Johor. Pada tahun 1925, MAINJ telah ditubuhkan di bawah kuasa Bahagian IV, Bab XV, Lembaga Aturan Bagi Pemerintahan Raja. MAINJ berperanan menguruskan dan mentadbir Kumpulan Wang Zakat dan Fitrah dan mengagihkan mengikut asnaf, mengurus dan mentadbir Kumpulan Wang/Harta Baitulmal dan mengurus dan mentadbir Kumpulan Wang Wakaf sebagai Pemegang Amanah Wakaf di bawah Seksyen 4(1) Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri Johor Tahun 2003.

Rajah 1.4 memaparkan struktur pentadbiran MAINJ. Pentadbiran bagi semua fungsi iaitu wakaf, baitulmal, kutipan dan agihan zakat adalah di bawah tanggungjawab MAINJ. Selain itu, MAINJ juga mempunyai empat anak syarikat milik penuh termasuk sebuah anak syarikat yang belum beroperasi serta dua entiti usaha sama dengan pemilikan sebanyak 51% dan 60%.

Rajah 1.4: Struktur Pentadbiran Majlis Agama Islam Negeri Johor

Majlis Ugama Islam Sabah

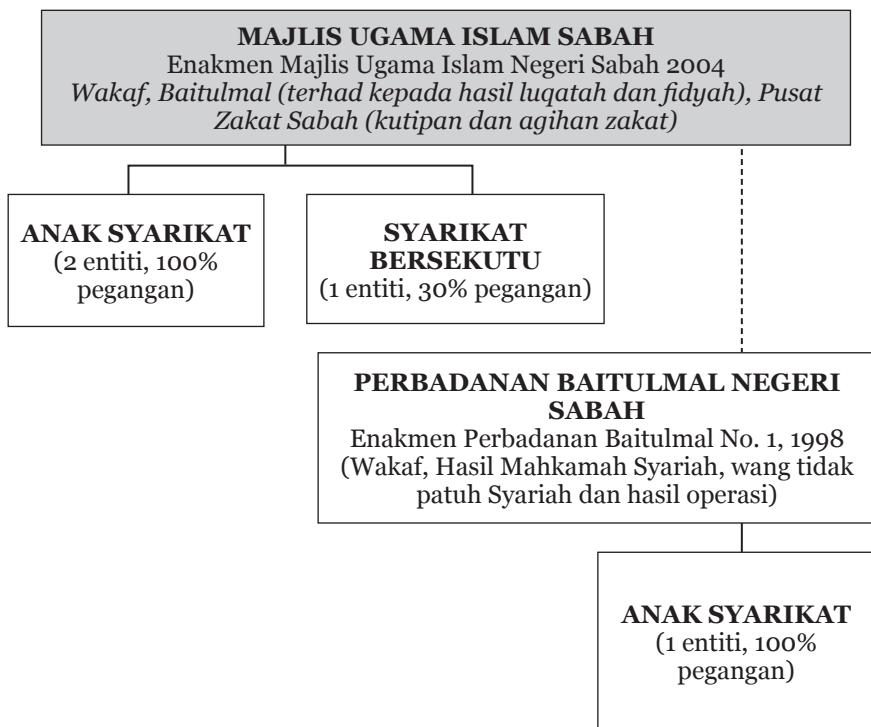
Majlis Ugama Islam Sabah (MUIS) diletakkan di bawah Kuasa Tertinggi Agama, Yang di-Pertua. MUIS merupakan sebuah pertubuhan yang berjalan seiring dengan Jabatan Hal Ehwal Agama Islam Negeri Sabah (JHEAINS) dalam usaha menyampaikan syiar agama Islam di Sabah. Selain daripada bertanggungjawab dalam hal-hal menyampaikan ajaran Islam, memberikan pendidikan dan pengetahuan agama Islam, MUIS juga turut membina dan mentadbir bangunan masjid dan surau, mengesahkan perkahwinan orang-orang Islam, kemasukan saudara baru ke dalam agama Islam di seluruh Sabah kepada masyarakat tanpa mengira kaum, agama, jantina dan batas had umur di bawah Enakmen Majlis Ugama Islam Negeri Sabah 2004.

Rajah 1.5 memaparkan struktur pentadbiran MUIS. Pentadbiran wakaf¹ dan baitulmal (namun terhad kepada hasil seperti *luqatah* dan *fidyah*) dan fungsi kutipan dan agihan zakat yang dijalankan oleh Pusat Zakat Sabah adalah terletak di bawah tanggungjawab MUIS. Manakala pengurusan hasil baitulmal yang utama seperti hasil mahkamah syariah

¹ Bermula 1 Jan 2019, urusan wakaf ditadbir oleh Perbadanan Wakaf Sabah yang telah ditubuhkan dan diwartakan pada 15 November 2018. Rujuk pautan ke laman sesawang berita berikut:

<https://utusanborneo.com.my/2018/11/14/muis-tubuh-lembaga-pengurusan-wakaf-negeri-sabah>.

dan hasil operasi diletakkan di bawah tanggungjawab Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah (PBNS) iaitu sebuah entiti berasingan namun masih melaporkan aktiviti mereka kepada MUIS. PBNS mempunyai satu anak syarikat dengan 100% pegangan. Selain itu, MUIS mempunyai anak syarikat dan juga syarikat bersekutu. Anak syarikat MUIS adalah terdiri daripada dua entiti di mana MUIS mempunyai 100% pegangan. Syarikat Bersekutu pula adalah terdiri daripada satu entiti di mana MUIS mempunyai 30% pegangan.

Rajah 1.5: Struktur Pentadbiran Majlis Ugama Islam Sabah

Majlis Fatwa Agama Islam Negeri

Perbincangan struktur MAIN juga tidak akan lengkap tanpa melihat kepada bahagian Majlis Fatwa Negeri tersebut kerana setiap tadbir urus berkaitan amalan semasa MAIN akan dipantau dan sebahagiannya difatwakan oleh Majlis Fatwa Negeri. Mana-mana fatwa yang diputuskan oleh Jabatan Mufti Negeri-Negeri akan mengikat umat Islam yang berada dalam wilayahnya sekiranya diwartakan. Implikasi kuasa fatwa di negeri-negeri akan memberi kesan hukum dan undang-undang kepada sesebuah negeri (Muhammad & Jasni, 2017). Keadaan ini termasuklah hal-hal berkaitan wakaf yang sentiasa melalui proses inovasi dari semasa ke semasa yang memerlukan fatwa negeri dikeluarkan. Antaranya ialah keharusan melakukan pelaburan menggunakan manfaat wakaf.

Prosedur dan kriteria pelantikan pihak yang mengeluarkan dan menguatkuaskan fatwa di setiap negeri adalah berbeza namun, semua Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri-negeri di Malaysia memperuntukkan bahawa pihak yang berhak dan bertanggungjawab mengeluarkan hukum apabila diperlukan ialah institusi fatwa setiap negeri. Ia terdiri daripada gabungan di antara mufti dan Jawatankuasa Syariah. Fatwa yang hendak dikeluarkan hendaklah melalui Jawatankuasa Syariah dengan mufti sebagai pengurusnya (Hasnan, 2006).

Kesimpulan

Aset wakaf adalah harta umat Islam yang tidak boleh dimanipulasi sebaliknya perlu ditadbir sebaik mungkin dengan penuh amanah. MAIN, JAWHAR dan YWM merupakan tunggak utama penggerak kepada kejayaan pentadbiran wakaf di Malaysia. Kejayaan pentadbiran sesebuah negara dalam memartabatkan ekonomi Islam juga dilihat dari sudut pengurusan dan pemerkasaan aset wakaf. Berdasarkan sampel kajian yang melibatkan institusi wakaf, pentadbiran aset wakaf diletakkan sama ada terus di bawah MAIN melalui unit atau jabatan khas wakaf atau agensi yang diberi kuasa oleh MAIN iaitu perbadanan seperti Perbadanan Wakaf Selangor atau anak syarikat milikan MAIN seratus peratus. Dalam konteks Malaysia secara keseluruhan, didapati banyak aset wakaf yang berpotensi untuk dibangunkan tetapi sehingga kini masih lagi belum dimajukan sewajarnya. Malahan, banyak aset wakaf yang tidak mempunyai rekod dan maklumat yang sistematik. Pentadbiran dan pelaksanaan institusi dan produk wakaf memerlukan perubahan yang tuntas untuk ia berperanan secara lebih

efektif. Institusi wakaf pula perlulah stabil, lestari dan fleksibel dalam usaha menjadikan wakaf sebagai penggerak kepada pembangunan ekonomi dan sosial umat Islam secara khusus dan negara secara keseluruhannya. Justeru, pengurusan wakaf termasuk dari aspek perakaunannya perlu dilaksanakan sebaik mungkin dan diperkasa agar akauntabiliti institusi wakaf sebagai pemegang amanah dan pentadbir aset wakaf dapat direalisasikan sewajarnya.

BAB 2

LATAR BELAKANG PERAKAUNAN WAKAF

Pengenalan

Kecekapan dan keberkesanan institusi agama dalam menzahirkan akauntabiliti kepada pihak berkepentingan semakin diberi perhatian dan dalam konteks Malaysia, wujud persoalan terhadap tahap ketelusan dan akauntabiliti dalam kalangan institusi berlandaskan Islam seperti institusi yang mentadbir dan mengurus wakaf. Justeru, perakaunan wakaf sangat penting dalam memastikan kesempurnaan dalam pengurusan aset wakaf. Bab ini dimulakan dengan perbincangan tentang konsep perakaunan Islam yang berkaitan dengan pengurusan aset wakaf, pendekatan Islamisasi ilmu perakaunan dan akauntabiliti sebagai asas perbincangan perakaunan wakaf. Seterusnya perbincangan adalah tertumpu kepada konsep wakaf termasuk takrif wakaf mengikut mazhab yang utama, pembahagian jenis dan kategori aset wakaf dan akhirnya penjelasan berkenaan rukun serta syarat berwakaf. Seterusnya bab ini akan membincangkan peranan institusi wakaf sebagai pemegang amanah dan pengiktirafan daripada aspek *fiqh* serta pandangan beberapa pakar terhadap institusi Majlis Agama Islam Negeri (MAIN) sebagai sebuah entiti perundungan yang tertakluk di bawah Enakmen Pentadbiran Agama Islam di setiap negeri tertentu.

Konsep Perakaunan Islam

Konsep perakaunan dari perspektif Islam ataupun disebut sebagai ‘perakaunan Islam’ adalah suatu konsep yang berbeza dari konsep perakaunan konvensional. Walaupun masih belum wujud suatu konsep atau teori yang jelas yang membentuk ‘teori perakaunan Islam’ (Mustaffha & Zainal, 2016), namun sorotan karya dari pelbagai sarjana perakaunan tentang asas perakaunan Islam penting untuk dibincangkan bagi memberi kefahaman mengenai kerangka kerja perakaunan patuh syariah.

Ayat 282 dalam surah al-Baqarah menjadi perlumbagaan dan penunjuk bagi umat Islam untuk merekod atau membuat catatan

terhadap setiap aktiviti ekonomi. Selain itu, terdapat juga ayat al-Quran yang secara tidak langsung merujuk kepada keperluan perakaunan khususnya dalam menegakkan keadilan dalam segala urus niaga yang dilakukan seperti yang terdapat dalam surah al-Mutaffifin, ayat 1 hingga 6 yang bermaksud;

“Kecelakaan besar kepada orang-orang yang curang (dalam timbangan dan sukatana). (iaitu) mereka yang apabila menerima sukatan (gantang dan cupak) dari orang lain, mereka mengambilnya dengan cukup, Dan (sebaliknya) apabila mereka menyukat atau menimbang untuk orang lain, mereka kurangi. Tidakkah mereka menyangka bahawa mereka akan dibangkitkan (hidup semula sesudah mati)? Pada hari (kiamat) yang amat besar (huru haranya), hari berdiri manusia untuk menghadap Tuhan sekalian alam”.

Dalam satu riwayat ada menyebut bagaimana mereka yang melakukan perkara terkutuk ini akan menyebabkan turunnya bala dari Allah SWT seperti tanaman yang tidak menjadi, hujan yang tidak turun dan sebagainya. Itu semua adalah balasan dari Allah SWT kerana kesalahan manusia semasa di dunia lagi. Allah SWT memberi peringatan kepada manusia agar mereka berasa takut melakukan perkara ini. Perkara ini adalah amat penting yang mana Allah SWT telah memasukkan perasaan inginkan keadilan dalam timbangan kepada setiap manusia. Ini bertujuan agar semua manusia dapat merasakan bahawa itu adalah perkara yang penting untuk dijaga walaupun mereka itu orang kafir.

Ayat al-Quran surah al-Mutaffifin, ayat 1 hingga 6 adalah teguran khusus kepada golongan peniaga yang tidak jujur dalam perniagaan mereka. Sebagai contoh, kalau beras yang dijual, mungkin beberapa gram sahaja yang kurang. Mereka memberikan kurang timbangan dari apa yang sepatutnya diterima oleh pelanggan mereka. Ini secara tidak langsung mereka sebenarnya telah mengambil hak dari pelanggan mereka, walaupun mereka tidak mengambil hak tersebut setiap masa. Justeru satu bentuk perniagaan yang amanah dan adil sangat dititik beratkan dalam Islam dan perkara ini dapat diterjemahkan oleh entiti berkenaan dalam bentuk pelaporan penyata kewangan yang adil dan berwibawa.

Elemen-elemen ini ditekankan dalam penulisan Asfadillah, Nur Latifah dan Sukmana (2012) mengenai perakaunan dalam Islam membincangkan polisi perakaunan yang menyokong bahawa konsep akauntabiliti adalah fundamental atau asas dalam Islam. Secara khususnya, Asfadillah *et. al* (2012) menterjemahkan ayat-ayat al-Quran berkenaan dalam konteks polisi perakaunan seperti berikut:

- a. Ketepatan, kesempurnaan dan ketelusan dalam merekod urus niaga kewangan dan perniagaan oleh akauntan yang bertauliah;
- b. Kontrak bertulis perlu dilaksanakan sebagai bukti terutamanya terhadap kontrak hutang;
- c. Kontrak bertulis mesti mempunyai sekurang-kurangnya dua orang saksi lelaki atau seorang lelaki bersama-sama dua orang saksi perempuan yang jujur sebagai mekanisme semak dan imbang, memastikan ketepatan akauntabiliti dan memastikan pihak yang berkontrak dengan benar memegang kewajipan kewangan mereka;
- d. Kematanan atau kematerialan (*materiality*) adalah penting untuk memastikan pengiktirafan yang tepat daripada jumlah urus niaga kewangan dan perniagaan, hak dan tanggungjawab kedua-dua pihak yang berkontrak;
- e. Takut kepada tuhan (Allah SWT) untuk semua pihak yang berurus niaga bagi memastikan kesaksamaan dan keadilan dalam perakaunan bagi sesuatu urus niaga kewangan dan perniagaan.

Di samping itu, Abdul Rahman (2010) mendefinisikan perakaunan Islam berdasarkan konsep tauhid dan konsep khalifah. Konsep tauhid secara ringkasnya adalah konsep mengesakan Allah SWT dan mengakui Allah SWT Tuhan sekalian alam. Konsep khalifah pula menerangkan tentang tujuan penciptaan manusia iaitu sebagai khalifah yang mentadbir urusan di muka bumi mengikut aturan Penciptanya. Konsep khalifah yang menjadi asas kepada perakaunan Islam seterusnya membawa kepada pendefinisan konsep akauntabiliti dari perspektif Islam. Konsep akauntabiliti dari perspektif konvensional menerangkan tentang tanggungjawab dan kebertanggungjawaban iaitu kesediaan untuk memberi justifikasi terhadap segala tindakan dan keputusan yang diambil (Gray *et al.*, 1987). Konsep akauntabiliti akan dikupas dalam sub topik seterusnya.

Abdul Rahman (2017) memberikan objektif perakaunan dan pelaporan kewangan dalam konteks Majlis Agama Islam Negeri (MAIN) iaitu untuk memenuhi keperluan syariah dan memenuhi tiga tujuan. Pertama, perakaunan dan pelaporan membantu pengguna maklumat membuat pertimbangan dan keputusan yang berkaitan. Kedua, memenuhi tuntutan akauntabiliti kepada semua pihak berkepentingan dan ketiga, tujuan terunggulnya adalah untuk mencapai keredaan Allah SWT (*mardhatillah*). Konsep tuntutan akauntabiliti yang digarap dalam mendefinisikan objektif perakaunan tersebut adalah merujuk kepada surah at-Taubah, ayat 105 yang bermaksud;

“Dan katakanlah (wahai Muhammad): ‘Beramallah kamu (akan segala yang diperintahkan), maka Allah dan RasulNya serta orang-orang yang beriman akan melihat apa yang kamu kerjakan; dan kamu akan dikembalikan kepada (Allah) yang mengetahui perkara-perkara yang ghaib dan yang nyata, kemudian Ia menerangkan kepada kamu apa yang kamu telah kerjakan”

Menurut tafsir Ibu Kathir, ayat ini merupakan ancaman dari Allah SWT terhadap manusia yang melanggar perintahNya iaitu amal perbuatan mereka akan dinampakkan kepada Allah SWT, para rasul serta orang yang beriman. Peristiwa tersebut pasti akan berlaku pada hari kiamat kelak.

Dalam konteks MAIN, pihak berkepentingan adalah dalam kalangan pelbagai kelompok (contohnya pembayar zakat, penerima zakat, pewakaf, penerima wakaf dan pemerintah) yang mempunyai keperluan dan kehendak maklumat yang pelbagai. Oleh itu, dimensi akauntabiliti kepada Allah SWT dan kepada pihak berkepentingan (akauntabiliti sesama manusia) menjadi faktor penting keperluan perakaunan Islam bagi institusi Islam seperti MAIN (Shahul, 2000).

Pendekatan Islamisasi² Ilmu Perakaunan

Seperti mana yang telah ditekankan pada awal perbincangan, perakaunan Islam masih belum wujud sebagai satu konsep yang jelas dan tersendiri walaupun telah dibuktikan keperluan perakaunan berteraskan syariah iaitu satu konsep perakaunan yang berbeza dengan konsep perakaunan konvensional (Shahul, 2000; Sulaiman, 2005). Perbahasan pembentukan perakaunan Islam boleh dilihat dari konteks ‘Islamisasi ilmu pengetahuan kontemporari’ yang dibawa oleh sarjana Islam seperti al-Attas (1978) dan al-Faruqi (1982). Konsep Islamisasi ilmu pengetahuan kontemporari seperti yang didefinisikan oleh al-Attas adalah merujuk kepada proses pembebasan manusia dari taksiran ilmu pengetahuan berdasarkan ideologi sekular. Manakala, konsep Islamisasi yang dibawa oleh al-Faruqi adalah merujuk kepada proses adaptasi dan penyesuaian semula disiplin ilmu mengikut acuan Islam. Berbeza dengan pendekatan al-Attas, pendekatan oleh al-Faruqi dikatakan terlalu kompleks atau ideal untuk melakukan proses Islamisasi tersebut (Hashim dan Rossidy 2000). Berbanding pendekatan Islamisasi oleh al-Attas, pendekatan Islamisasi pengetahuan kontemporari atau moden oleh al-Faruqi dikatakan amat panjang, kurang praktikal dan sesetengahnya kurang relevan (Solihah 2017; Sanep, 2016). Malah pendekatan oleh al-Faruqi telah diringkaskan oleh Abu Sulayman dan Safi yang merupakan ahli kepada pemikir kumpulan al-Faruqi (Solihah, 2017). Menurut Solihah (2017) lagi, metodologi oleh al-Faruqi adalah cenderung kepada Islamisasi sesuatu disiplin ilmu berbanding Islamisasi ilmu pengetahuan yang lebih luas. Pendekatan ini juga dikatakan tidak mengikuti metode disiplin ilmu pengetahuan yang dibawa oleh pemikir awal Islam seperti Imam al-Ghazali yang meletakkan ilmu *naqliyah* lebih utama berbanding ilmu *‘aqliyah*. Dalam konteks perakaunan wakaf, pendekatan Islamisasi spara dan Islamisasi total agak relevan untuk dilakukan yang didasari oleh pendekatan al-Attas yang banyak merujuk kepada ahli falsafah dan ahli *tasawuf* Islam.

Proses Islamisasi perlu dimulakan dengan epistemologi yang berkaitan dengan sumber ilmu yang benar yang telah disepakati oleh jumhur ulama Mazhab iaitu al-Quran, as-Sunnah, Ijma’ Ulama dan *Qiyas* yang merupakan satu sumber nilai yang utama. Ia merupakan

² Dalam proses mencari kebenaran terhadap permasalahan yang wujud dalam merungkai sesuatu fenomena merupakan satu proses Islamisasi iaitu satu proses reformasi sosio-ekonomi berdasarkan *Islamic world-view* dan visi dalam Islam. Menurut Mohamed Aslam (1997), proses Islamisasi di peringkat polisi merupakan satu perkembangan yang bersifat semulajadi di mana proses Islamisasi dilakukan di peringkat kerangka teori dan konsep dengan bersandarkan kepada *Islamic world-view* dan konsep *ad-din*.

rujukan utama kepada doktrin atau satu cara hidup dalam Islam dan menjadi *nukleus* dalam kajian ini (Sanep, 2016). Namun begitu dalam menyelesaikan permasalahan semasa terutamanya dalam mengaplikasikan ilmu berkaitan perakaunan dan perundangan (merupakan ilmu *fardu kifayah*), sandaran rujukan kepada *korpus* ilmu juga amat diperlukan selagi mana ia mengikut syara. Pendekatan Islamisasi atau akomodatif-modifikasi dan eklektisme-metodologik juga diperlukan untuk meneliti dan membuat pengubahsuaian kepada takrifan istilah dalam ilmu perakaunan semasa. Kaedah akomodatif-modifikasi merujuk kepada pendekatan yang bersedia menerima dan memperbaiki pemikiran pengkaji bukan-Islam manakala kaedah elektisme-metodologik adalah merujuk kepada pendekatan yang fleksibel, yang memilih-milih apa yang dirasakan baik daripada pelbagai sumber dan menggunakan secara kolektif (Muhammad Syukri, 2014). Walau bagaimanapun, kaedah Islamisasi ini perlu dilakukan dengan berhati-hati (*ikhtiyat*) mengikut keperluan, urutan dan keutamaan ilmu iaitu (1) *akidah* iaitu keyakinan yang tidak berbelah bahagi kepada sistem Ilahi; (2) *naqliyah* iaitu sesuatu perkara yang berdasarkan dalil; dan (3) '*aqliyah* iaitu kebijakan akal untuk merungkai masalah (Hailani, 2016) dan perlu dimulakan dengan *tasawwur* Islam yang jelas seperti dinukilkhan oleh Muhammad Syukri (2014). Adalah diharapkan penggunaan kaedah ini akan membuka ruang keluwesan untuk memberikan pendapat kepada para pengkaji semasa untuk meneroka inovasi produk yang komprehensif dalam muamalat, sistem ekonomi dan kewangan Islam. Walau bagaimanapun perlu difahami bahawa para pengkaji tersebut perlu menguasai ilmu kemahiran dan memahami epistemologi dalam ilmu (Hailani, 2016). Terdapat dua bentuk kemahiran dalam penguasaan ilmu menurut ibn Khaldun (Sanep, 2016) iaitu (1) ilmu asas (*al-Ulum al-Naqliyah al-Wadi'iyah*) iaitu ilmu untuk urusan akhirat yang diperolehi oleh manusia daripada rasul (melalui wahyu) dan; (2) ilmu alat (*al-Ulum al-Hikmiyah al-Falsafiyyah*) iaitu ilmu urusan dunia yang diperoleh berdasarkan proses akal (usaha dan pemikiran) dan amat perlu dalam memastikan penerokaan kepada penyelesaian masalah kehidupan bermuamalah dalam konteks perakaunan dalam kalangan manusia dapat diselesaikan dengan kaedah yang terbaik.

Dalam konteks penerokaan, cadangan piawaian perakaunan Islam yang melibatkan institusi wakaf, keluwesan dalam mencadangkan satu kerangka syariah dalam pentakrifan aset wakaf amat diperlukan namun ia perlu dilaksanakan secara berhati-hati. Perbincangan berkenaan kerangka syariah berkaitan dengan konsep aset, hasil dan belanja serta liabiliti dan ekuiti dalam Islam adalah penting dalam

menguruskan wakaf serta membuka satu ruang kepada para ahli perakaunan untuk (1) mengiktiraf; (2) mengukur; dan (3) melaporkan urus niaga yang berkaitan dana wakaf.

Majid dan Haliding (2014) membahaskan tentang keperluan Islamisasi disiplin ilmu perakaunan disebabkan beberapa faktor. Antaranya adalah percanggahan objektif perakaunan konvensional dan perakaunan Islam dan ketidaksesuaian prinsip dan konvensyen perakaunan dalam mengakaunkan transaksi yang bertepatan dengan syariah. Justeru, disiplin ilmu perakaunan konvensional sedia ada wajar dilihat semula dari perspektif syariah. Prinsip dan konvensyen perakaunan yang tidak bertentangan dengan keperluan syarak boleh diterima pakai, manakala prinsip yang bertentangan dengan syarak harus ditolak. Bagi perkara yang tiada nas atau dalil yang jelas seperti disiplin ilmu perakaunan, kaedah *fiqh* boleh digunakan sebagai garis panduan dalam merangka sesuatu polisi atau undang-undang. Hal ini kerana dalam perkara muamalat, salah satu kaedah *fiqh* yang diguna pakai ialah *الأصل في الأشياء الإباحة* (*al Ashlu Fil Asyaii al Ibahah*) yang bermaksud hukum asal segala sesuatu adalah harus.

Kaedah ini agak meluas dan digunakan dalam Mazhab Syafie sedangkan dalam Mazhab Hanafi menggunakan kaedah sebaliknya (*Al Ashlu Fil Asyaii Al Tahrim hatta yadullu ala Al ibahah*) yang bermaksud hukum asal segala sesuatu adalah haram sehingga ada dalil menunjukkan harus. Menurut Ab. Latif dan Rosmawati (2012a), kaedah sebagaimana yang digunakan oleh ulama Mazhab Syafie tersebut berdasarkan dalil Al-Quran dan as-Sunnah, antaranya Firman Allah SWT dalam surah al-Baqarah ayat 29 yang bermaksud,

“Dialah (Allah) yang menjadikan untuk kamu segala yang ada di bumi”

Dan Hadis sebagaimana Rasulullah SAW ditanya berkaitan keju, lemak dan kuda belang, iaitu *himar wahsyi*, baginda menjawabnya sebagaimana hadis yang diriwayatkan daripada Salman al-Farisi dan Abdullah Ibn Umar yang bermaksud,

Yang halal itu adalah apa yang dihalalkan oleh Allah di dalam kitab-Nya (Al-Quran) dan yang haram itu apa yang diharamkan oleh Allah dalam kitab-Nya (Al-Quran). Apa yang didiamkan atau tidak disebutkan, ia adalah perkara yang dimaafkan’

(Hadis riwayat at-Tirmidzī, Ibn Majah dan Malik)

Berasaskan dua kaedah tersebut, iaitu kaedah ulama Mazhab Syafie dan Hanafi, tafsiran terperinci daripada kaedah tersebut dibahagikan kepada dua skop iaitu:

1. Urusan berkaitan muamalat menggunakan kaedah Mazhab Syafie yang mana kaedah tersebut sesuai dengan manusia diberikan kebebasan dalam perkara berkaitan urusan keduniaan mereka sebagaimana Hadis Nabi SAW yang diriwayatkan dari Anas bermaksud,

'Kamu lebih mengetahui hal berkaitan urusan keduniaan kamu'
(Hadis riwayat Muslim dan Ahmad)

2. Urusan berkaitan ibadah menggunakan kaedah Mazhab Hanafi yang mana kaedah tersebut dilaksanakan dengan menunggu ada perintah Allah SWT atau nas yang berbentuk suruhan atau perintah sebagaimana firman Allah SWT dalam Surah as-Syura ayat 21 yang bermaksud,

"Patutkah mereka mempunyai sekutu-sekutu yang menentukan-untuk mana-mana bahagian daripada agama mereka-sebarang undang-undang yang tidak diizinkan oleh Allah?"

Oleh itu, dengan merujuk kepada kedua-dua kaedah tersebut, segala sesuatu yang tiada ketegasan dalil atau nas berkenaan halal dan haram, maka hukum terhadapnya hendaklah dikembalikan kepada asalnya iaitu diharuskan (Ab. Latif dan Rosmawati, 2012a).

Pembentukan perakaunan Islam melalui pendekatan Islamisasi ini dilihat sebagai satu kaedah yang bersifat praktikal bagi menyelesaikan isu-isu kontemporari seperti keperluan kepada konsep perakaunan yang patuh Syariah (Abdul Rahman, 2010; Majid dan Haliding, 2014). Hal ini diperkuatkan lagi dengan fakta bahawa institusi Islam seperti MAIN perlu memenuhi tuntutan akauntabiliti kepada pihak berkepentingan yang pelbagai dan juga perlu menjalankan fungsi sebagai pemegang amanah selari dengan keperluan syarak. Walaupun terdapat kritikan terhadap kaedah Islamisasi ilmu pengetahuan dalam membina disiplin ilmu kontemporari seperti perakaunan Islam, kelebihan kaedah ini dilihat boleh menyumbang sebagai satu pendekatan yang praktikal dan sesuai digunakan sebagai langkah awal pembangunan disiplin ilmu (Ahmed, 2012). Pembentukan perakaunan Islam akan sentiasa menjalani proses penambahbaikan dan dikembangkan dari semasa ke semasa sehingga suatu konsep yang benar-benar kukuh dapat ditegakkan.

Perbincangan dengan beberapa pakar dilakukan untuk mendapatkan pandangan mereka untuk membina beberapa terminologi perakaunan Islam terutamanya berkaitan dengan konsep wakaf dan juga konsep zakat secara umumnya yang mana kedua-duanya merupakan aset yang diamanahkan untuk menguruskannya. Hasil perbincangan dengan beberapa pakar juga turut bersetuju untuk mewujudkan satu piawaian perakaunan Islam dalam mengakaunkan dana dan aset wakaf di Malaysia. Hasil temu bual dengan pakar³ bersetuju untuk mewujudkan terminologi perakaunan Islam yang baru seperti ‘Hasil Wakaf’ yang berbeza dengan ‘Kutipan Wakaf’, ‘Ekuiti Terhad’ khusus untuk ekuiti wakaf dan sebagainya. Namun pandangan beliau terhadap amalan perakaunan semasa terhadap dana wakaf masih tidak bercanggah dengan syarak seperti dijelaskan beliau,

.. sebab waktu orang akaun buat istilah itu pun mungkin sudah berat juga kan. mereka mengistilahkan perkataan itu..agaknya kalau nak nampak berbeza dan meraikan pandangan untuk istilah itu diubah, kena jadikan idhafah la. Macam tadi cadangan Dr. tadi ekuiti terhad, ekuiti sementara...

.... makna kata selagi tak bercanggah...kalau istilah itu walaupun difahami oleh orang akauntan dengan maksud yang lain tapi bila orang wakaf, zakat memahami hasil ini bukan hasil kita akan guna tapi hasil dengan maksud, masuk dalam akaun kemudian akan diagihkan. Macam pernah berlaku pada zaman Umar lah. beberapa orang Kristian datang jumpa Saidina Umar,

...kami tak nak bayar jizyah, kami nak bayar duit kami namanya zakat”.

...waktu itu mereka bangga bila sebut zakat. Umar kata...

“ikutlah nak letak nama zakat ke apa, bagi kami ia adalah jizyah.”

...Maknanya istilah itu difahami dengan maksud lain tapi Umar memahami walaupun kata zakat, sebab substance nya ia bukan dari orang Islam. So tetap nama jizyah. So ambil pendekatan selagi mana tidak melanggar...

---

³ Pakar: Sahibus Samahah Dato' Dr. Haji Anhar Opir -Mufti Negeri Selangor. Ditemubual pada 12 Julai 2018. Tempat: Majlis Agama Islam Selangor

Pandangan ini disokong oleh seorang pakar⁴ yang lain yang berpandangan,

...saya ingat dari segi istilah perakaunan jadi ia dah datang begitu, jadi kita menyesuaikan dengan istilah yang sedia ada. Tapi kita tengok memang dari segi hasil itu memang daripada sesuatu benda yang kita buat... Ia punya hasil itu sepatutnya hasil bukannya amanah yang diberi itu dikatakan sebagai hasil. Jadi dari segi syaraknya, ia memang lebih tepat lagilah...

.... kalau istilah itu lebih sesuai, pandangan daripada audit dalam macam mana? dari segi syarak...itu istilah yang digunakan oleh akaun. Jadi dari segi maksudnya memang ada lari sebenarnya. Mungkin boleh dibina semula istilah yang lebih tepat, saya ingat dari segi syarak lebih-lebih lagi mengalukan...

.....penjelasan, report kita lebih menjelaskan kutipan dan pungutan. Kita tidak menggunakan istilah terimaan. Tapi dari segi perakaunan itu yang letakkan terimaan sebab mungkin dah term pada perakaunan kita beranggapan begitulah. Kalau perkara itu boleh diubah, sebab dari segi report kita tak sebut terimaan zakat, kita kata pungutan, kutipan itu sahaja yang biasa guna term itu...

Begitu juga terdapat seorang pakar⁵ yang bersetuju terminologi perakaunan tertentu disesuaikan dengan syarak,

....tukar istilah..sebab istilah ini kalau istilah yg sedia ada kita memberi makna yang tersendiri, bagi saya ia memberi kesan dari sudut tafsiran...

Seorang lagi pakar⁶ berpandangan,

“...Kalau sampai orang faham hasil itu jadi hasil kita, nak buat apa pun boleh. Ia akan pergi pada persepsi

⁴ Pakar: Sahibus Samahah Dato' Haji Yahya Haji Ahmad – Mufti Negeri Johor. Ditemubual pada 1 April 2018. Tempat: Majlis Agama Islam Johor

⁵ Pakar: Ustaz Indera Shahril Mohd Shahid - Pengurus Harta Baitulmal, MAIS. Ditemubual pada 12 Julai 2018. Tempat: MAIS

⁶ Pakar: Ustaz Azizi Che Seman - Pengerusi Jawatankuasa Syariah Bank Muamalat Malaysia Berhad. Ditemubual pada 17 Julai 2018. Tempat: Akademi Pengajian Islam, UM

macam tu, saya rasa sangat wajar untuk istilah baru diperkenalkan tapi istilah itu boleh difahami, then mungkin okay. Bila kita sebut hasil, ia dah jadi milik kita. Bukan diterima atas dasar pemegang amanah, patut guna istilah lain yang lebih tepat untuk menggambarkan situasi dan wang yang diterima...”

Walau bagaimanapun terdapat pakar⁷ yang mencadangkan agar dikekalkan penggunaan istilah sedia ada yang diguna pakai dalam piawaian perakaunan semasa. Menurut beliau,

“...accounting body yang ada di Malaysia tidak mengeluarkan sesuatu yang spesifik kepada body yang macam ini pada saat ini kan? Jadi ia continue dengan konvensional approach la....

...isu pengistilahan ini bukan satu masalah besar pun, yang lagi penting itu adalah musamma bukan asma' (nama), substance nya, bukan nama. Jadi kalau nak diubah hasil pada istilah lain, untuk me reflect realiti sebenar majlis agama ini, sebenarnya bukan macam majlis perbandaran yang memang orang bayar cukai dalam bentuk hasil...”

Begini juga pandangan daripada seorang pakar⁸ yang berpendapat,

“... kita meraikan ‘urf dalam penamaan tapi hukumnya tidak diubah disebabkan nama itu. Sebab itu ada kaedah iaitu la mushahata fil istilah, tak perlu kita berbalah meletakkan istilah. Janjinya isinya tidak lari...”

...Jadi tak perlu berbalah. Janji benda ini dari segi syarak tidak dilarang... Jadi sama juga. Kita namakan ekuiti ke, liabiliti ke, nature dia majlis perlu bayar pada asnaf. So nak lebih terang lagi kita guna restricted equity misalnya. Terpulanglah. Kita give way pada ‘urf. So the choice is to the practitioner to decide. Syarak tiada beza pun. Kecualilah kalau dia term kan sebagai ekuiti, memang praktis semua jadi milik majlis, zakat tak dapat pada asnaf..itu tak boleh lah..”

---

⁷ Pakar: Ustaz Nazri Chik - Ketua Kumpulan Pegawai Syariah, BIMB Holdings Berhad. Ditemubual pada 12 Julai 2018. Tempat: MAIS

⁸ Pakar: Ustaz Engku Ahmad Fadzil Engku Ali- Mantan Felo Kanan IKSIM. Ditemubual pada 27 Jun 2018. Tempat: IKSIM, Putrajaya

...jadi macam hasil tadi definisi hasil zakat terima tu pun kita masih lagi boleh...ya boleh kerana ia tak mengubah nature. Kalau yang biasa di kalangan akauntan.. yang masuk dinamakan sebagai hasil, dikeluarkan itu dipanggil sebagai belanja that's it lah..”

Rumusnya, walaupun terdapat perbezaan pandangan pakar untuk mewujudkan satu piawaian perakaunan Islam terutamanya dalam membina beberapa terminologi perakaunan yang patuh syariah. Namun apa yang pastinya satu piawaian perakaunan Islam yang sesuai amat diperlukan untuk membantu pihak akauntan MAIN untuk mengiktiraf, mengukur dan mendedahkan segala transaksi yang berlaku dalam menguruskan dana wakaf dan ini dapat dilihat daripada perbincangan dengan pihak akauntan dan pegawai kewangan di MAIN. Ia juga dapat memudahkan pihak kewangan MAIN serta pihak jabatan audit terutamanya Jabatan Audit Negara untuk mengaudit penyata kewangan MAIN sekiranya satu piawaian perakaunan Islam dapat diwujudkan.

Menurut seorang pegawai kewangan⁹ yang telah ditemubual telah menjelaskan permasalahan yang timbul daripada kecelaruan penyediaan penyata kewangan untuk merekodkan aset berbentuk amanah seperti aset wakaf dan zakat. Menurut beliau,

“...okay untuk isu aset ini bila kita buat penterjemahan dalam balance sheet, kalau kita ikut conventional nature kenapa kita perlu declare dia, sebab nanti bila aset ni kita ada satu fasa penyelenggaraan. Bila kita ada aset-aset ini dinyatakan dekat situ kita ada peruntukan untuk selenggara, barulah nampak jelas dan rasa saya permasalahan ini mungkin majlis-majlis agama Islam yang lain mungkin menghadapi masalah yang sama bila nak selenggara. Bila kita buat sesuatu aset ini sampai satu masa bila kita nak baik pulih, kita mesti merujuk balik kepada aset-aset yang dinyatakan dalam kunci kira-kira ini. Jadi bila saya, kita tengok balik semula yang saya nampak di majlis kebanyakannya majlis agama ini kita terus belanja hangus. Bila kita belanja saya nampak ke depan melalui teguran-teguran audit ini, bila aset-aset yang kita buat sampai satu masa aset itu akan berlaku kerosakan. Bila akan berlaku kerosakan ini, kita yang buat kewangan ini kita kena ada forecast bila aset-aset ini ada satu masa kita ada provision untuk selenggara untuk aset-aset ini tapi bila dekat sini, kita tiada jadi kita

---

⁹ Pegawai Kewangan MAIJ. Ditemubual pada 1 April 2018. Tempat: MAIJ

tiada satu ada rumah dia untuk kita selenggara. Jadi itu yang menyebabkan bila dalam penyata itu tiba-tiba ada muncul dalam selenggara yang memang kita tak tahu di mana duduk rumah aset ini dalam balance sheet itu sendiri. Jadi, saya kalau pada saya dari segi pengauditan memanglah benda itu patut ada sebabnya memudahkan bahagian kewangan itu sendiri nak buat penyemakan kalau ada aset mesti ada selenggara...”

“... kita ada rumah-rumah untuk asnaf-asnaf dan kita juga ada aset-aset bangunan dan yang lain yang mana bila kita nak proses untuk selenggara bahagian kewangan perlu buat peruntukan untuk selenggara tapi kita nak portion itu percent kalau kita buat untuk kewangan itu dia ada percent untuk selenggara berapa percent. Even, kalau depreciation pun yearly punya depreciation kan. Itu sebenarnya, depreciation itu sebenarnya adalah selenggara untuk bangunan berkenaan sebenarnya ialah dari segi kewangan punya nature. Kalau dari segi pandangan audit, memang saya akan pro kepada kita perlu terjemahkan dalam penyata, cuma dari segi syarie itu sebabnya bagi saya jika kita nak buat penajaan kita sendiri pun kita mesti ada satu perancangan. Apabila satu bangunan itu sedia, itulah depreciation yang perlu kita peruntukan dan dia akan memudahkan bahagian kewangan, okay bajetnya dah ada. Inilah susut nilainya yang wujud sama ada dari segi bangunan atau dari segi kenderaan itu sendiri...”

Perkara ini turut diutarakan oleh Pengarah Baitulmal MAIS¹⁰ yang mana beliau membuat pertanyaan berkaitan isu kutipan dan agihan zakat tetapi hampir sama situasi dengan pengurusan wakaf iaitu,

“....cuma sesuai atau tak kutipan zakat dan agihan zakat di dalam PNL ini? Atau dalam enakmen kata kita pemegang amanah, zakat ini hak asnaf...sama ada perlu duduk dalam balance sheet sebagai amanah, liabiliti.... dalam definisi, istilah itu istilah juga..tapi kalau substance nya macam mana?...”

Akauntan MAIS¹¹ juga ada menjelaskan masalah pengiktirafan aset

---

¹⁰ Pn Norzaian. Ditemubual pada 12 Julai 2018. Tempat: Bangunan MAIS

¹¹ En Rohaizul. Ditemubual pada 12 Julai 2018. Tempat: Bangunan MAIS

dan pendedahan di penyata kedudukan kewangan MAIS secara khususnya berkaitan harta zakat yang juga mempunyai perkaitan yang hampir sama dengan aset wakaf seperti berikut,

“...dia ada macam-macam contohnya tanah itu tanah asnaf, itu kita rekod sebagai aset. Sebab hak milik dah transfer pada asnaf. Contoh kita beli rumah transit, tapi hak milik tu kita akan letak bawah majlis so ini yang kita katakan bila kita keluarkan untuk pembelian kita dah rekodkan sebagai agihan tapi kita tak rekod sebagai aset sedangkan kita tengok dari segi geran, hak milik jelas nama majlis. Itu yang berlaku, kita tak rekod sebagai aset tapi rekod di dalam agihan...”

“...bukan macam itu, sebab masa kita tak rekod tu.. contoh kita beli bangunan itu 2018, kalau kita terus nya sebagai aset kita tak kelaskannya sebagai perbelanjaan sebagai agihan tadi. Seolah 2018 macam tiada agihan lah, sedangkan benda tu kita beli aset. Cuma praktisnya kita tak rekod di dalam aset tapi rekod sebagai belanja...”

Hasil perbincangan ini jelas menunjukkan perlunya satu piawaian perakaunan Islam yang dapat menjadi panduan kepada para akauntan dan pegawai kewangan untuk menyediakan satu pelaporan kewangan aset dan dana wakaf yang mematuhi dengan prinsip dan konsep *fiqh* serta konsisten dengan konsep dan prinsip perakaunan yang lazim digunakan pada masa kini. Ini akan dijelaskan dengan lebih terperinci di bab yang seterusnya nanti.

Akauntabiliti Asas Perakaunan Islam

Akauntabiliti dalam sesebuah organisasi merupakan aspek yang penting yang menjadi tunjang kepada kesahan (*legitimacy*) organisasi, terutamanya dalam konteks organisasi yang tidak bermotifkan keuntungan (Edward & Hulme, 1995). Perbincangan konsep akauntabiliti secara konvensional sangat berkait rapat dengan fungsi dan mekanisme perakaunan sebagai alat penting dalam menzahirkan akauntabiliti bagi individu dalam organisasi mahupun organisasi itu sendiri, walaupun tidak terhad kepada aspek perakaunan semata-mata (Hall & O'Dwyer, 2017; Robert & Scapens, 1985; Westerdahl, 2001).

Sinclair (1995) yang menulis dari sudut pandang pengurusan, mengkategorikan akauntabiliti kepada tiga bentuk: akauntabiliti fiskal, akauntabiliti proses dan akauntabiliti program. Secara umum, akauntabiliti fiskal adalah mengenai penggunaan sumber mengikut

tanda aras atau peraturan yang telah ditetapkan. Akauntabiliti proses adalah berkaitan dengan penggunaan sumber yang cekap dalam pemprosesan. Akauntabiliti program pula memberi tumpuan kepada pencapaian output yang telah dipersetujui atau yang telah ditentukan. Dari perspektif pengurusan, akauntabiliti dianggap terlaksana apabila organisasi dapat memenuhi sasaran yang ditetapkan iaitu menggunakan proses yang ditentukan dengan sumber yang memadai dan mencapai output yang dirancangkan.

Sementara itu Gray *et al.* (1996, p. 38), yang melihat akauntabiliti dari perspektif perakaunan, berhujah bahawa akauntabiliti merujuk kepada “keperluan atau tanggungjawab untuk menyediakan akaun (tidak semestinya akaun kewangan) atau perhitungan dari tindakan pihak yang bertanggungjawab”. Sehubungan itu, mekanisme maklum balas yang bersesuaian perlu diwujudkan bagi membuktikan pelaksanaan akauntabiliti. Dari perspektif perakaunan, pelaksanaan akauntabiliti boleh dizahirkan melalui pembekalan maklumat dalam bentuk laporan yang mengandungi maklumat kewangan dan bukan kewangan, sama ada bentuk maklumat kualitatif mahupun kuantitatif. Konsep akauntabiliti dari perspektif konvensional ini menerangkan tentang obligasi untuk menjalankan tanggungjawab dan obligasi untuk memberi justifikasi atas tindakan dan keputusan yang diambil.

Jika dilihat dari perspektif akauntabiliti bagi badan amal dan organisasi bukan bermotif keuntungan berdasarkan sorotan karya, konsep akauntabiliti dijelaskan dengan arah perhubungan di antara organisasi (*accountor*) dan pihak berkepentingan (*accountee*) sama ada, hubungan ke atas (*upward*), ke bawah (*downward*), ataupun melintang (*lateral*) (Christensen dan Ebrahim, 2006; Ebrahim, 2016). Hubungan akauntabiliti ke atas dikaitkan dengan kebertanggungjawaban pihak organisasi terhadap pihak berkepentingan yang mempunyai kuasa untuk mengawal tindak tanduk atau prestasi organisasi melalui kuasa yang diberikan secara perundangan (badan kawal selia) ataupun kuasa untuk mengekang dana (penaja/penderma). Hubungan akauntabiliti ke bawah pula merujuk kepada kebertanggungjawaban pihak organisasi terhadap pihak berkepentingan yang tidak mempunyai kuasa secara langsung untuk mengawal tindak tanduk dan prestasi organisasi, tetapi pihak berkepentingan ini merupakan pihak yang menerima kesan daripada tindak tanduk dan prestasi organisasi tersebut. Contoh pihak berkepentingan yang dimaksudkan mempunyai hubungan akauntabiliti ke bawah adalah seperti benefisiari dan masyarakat umum. Manakala hubungan akauntabiliti melintang merupakan kebertanggungjawaban pihak organisasi terhadap pihak berkepentingan yang secara

umumnya bersama-sama menjalankan pengoperasian organisasi tanpa melibatkan hubungan kawalan langsung ataupun tidak langsung terhadap prestasi organisasi seperti entiti rakan strategik.

Sorotan karya yang mengupas isu akauntabiliti dalam perspektif organisasi bukan bermotifkan keuntungan sering mengetengahkan isu kelemahan pihak organisasi yang mempamerkan tahap akauntabiliti yang tidak seimbang di antara hubungan ke atas dan ke bawah iaitu organisasi kerap memfokuskan keutamaan untuk memenuhi akauntabiliti hanya kepada pihak berkepentingan dalam hubungan ke atas (penaja/penderma/pihak berkuasa) dan mengabaikan tuntutan akauntabiliti ke bawah (benefisiari dan masyarakat umum) (O'Dwyer dan Unerman, 2008; 2010). Hal ini kerana, hubungan akauntabiliti terhadap pihak berkepentingan yang mempunyai kuasa ke atas prestasi dan keputusan organisasi lebih memberi kesan secara langsung kepada organisasi berbanding pihak-pihak yang hanya menerima perkhidmatan dari organisasi. Namun, ketidakseimbangan fokus dalam memenuhi tuntutan akauntabiliti ini memberi kesan kepada kelangsungan dan kerelevan organisasi dalam masa panjang disebabkan pengabaian kepada pihak benefisiari dan masyarakat yang merupakan pelanggan (*client*) sebenar kepada organisasi bukan bermotifkan keuntungan (Osman & Agyemang, 2020). Justeru, aspek akauntabiliti organisasi perlu dilihat secara holistik dan penekanan untuk memenuhi tuntutan pelbagai jenis pihak berkepentingan harus dipenuhi dengan seimbang bagi memastikan organisasi tersebut kekal relevan dan mampu mencapai sokongan dari semua pihak berkepentingan.

Konsep akauntabiliti dalam Islam meliputi kebertanggungjawaban yang lebih luas dan kritikal iaitu setiap tindakan atau perbuatan manusia yang merupakan khalifah Allah SWT akan dipertanggungjawabkan di akhirat dan akan dihisab dengan seadil-adilnya pada hari pengadilan. Firman Allah SWT dalam Surah al-Anbiya ayat 47 bermaksud,

“Dan (ingatlah) Kami akan mengadakan neraca timbangan yang adil untuk (menimbang amal makhluk-makhluk pada) hari kiamat; maka tidak ada diri sesiapa akan teraniaya sedikitpun; dan jika (amalnya) itu seberat biji sawi (sekalipun), nescaya Kami akan mendatangkannya (untuk ditimbang dan dihitung); dan cukuplah Kami sebagai Penghitung”

Allah mengabarkan keadilan-Nya ketika menghisab makhluk-Nya pada hari kiamat, ketika meletakkan timbangan amal yang adil dan tepat, sehingga tidak ada seorang pun yang terzalim atas

amalannya, sama ada seseorang itu beriman mahu pun orang kafir, meski amalan yang dikerjakan itu seberat semut kecil dari kebaikan atau keburukan, semua itu akan mendapat balasannya. Dan cukuplah Tuhanmu yang menghitung amalan seluruh hamba (*Tafsir al-Madinah al-Munawwarah*). Oleh itu, urusan keduniaan adalah tidak dipisahkan dengan urusan akhirat, malah setiap urusan keduniaan mestilah bertujuan mencapai *mardhatillah* (keredaan Allah SWT) dan *al-falah* (kejayaan dunia dan akhirat). Beberapa sarjana membincangkan konsep akauntabiliti dari perspektif Islam yang menjadi asas dan matlamat perakaunan Islam dengan konsep akauntabiliti dua lapisan iaitu manusia perlu memenuhi tuntutan akauntabiliti kepada Allah SWT dan juga akauntabiliti sesama umat manusia (Haniffa, Hudaib, & Mirza 2004; Mirza, 2012; Shahul, 2000).

Dalam Islam, akauntabiliti juga tercenna dari konsep amanah (Faruqi, 1992) dan amanah adalah berkaitan dengan satu lagi konsep penting dalam Islam, iaitu khalifah. Hal ini bermakna, konsep akauntabiliti dari sudut pandangan Islam adalah berbeza daripada konsep konvesional. Individu yang menyembah Allah SWT adalah individu yang melaksanakan semua kewajipannya sebagai khalifah yang merupakan akauntabiliti utama. Akauntabiliti sekunder terbina melalui kontrak antara manusia. Lebih penting lagi, hubungan individu dengan individu lain mencerminkan hubungannya dengan Tuhan (Sulaiman, 1997). Akauntabiliti yang menjurus kepada Allah SWT merupakan akauntabiliti ‘menegak’ dan akauntabiliti kepada individu lain dikira akauntabiliti ‘mendatar’. Pada dasarnya, kontrak agensi antara pemilik dan pengurus, kontrak antara majikan dan pekerja atau kontrak antara pihak atasan dan bawahan boleh digelar sebagai akauntabiliti ‘mendatar’ (Ibrahim, 2000). Di samping itu dan lebih penting lagi, konsep khalifah menganggap pemilikan sumber sebagai amanah Allah SWT yang diberikan kepada setiap manusia.

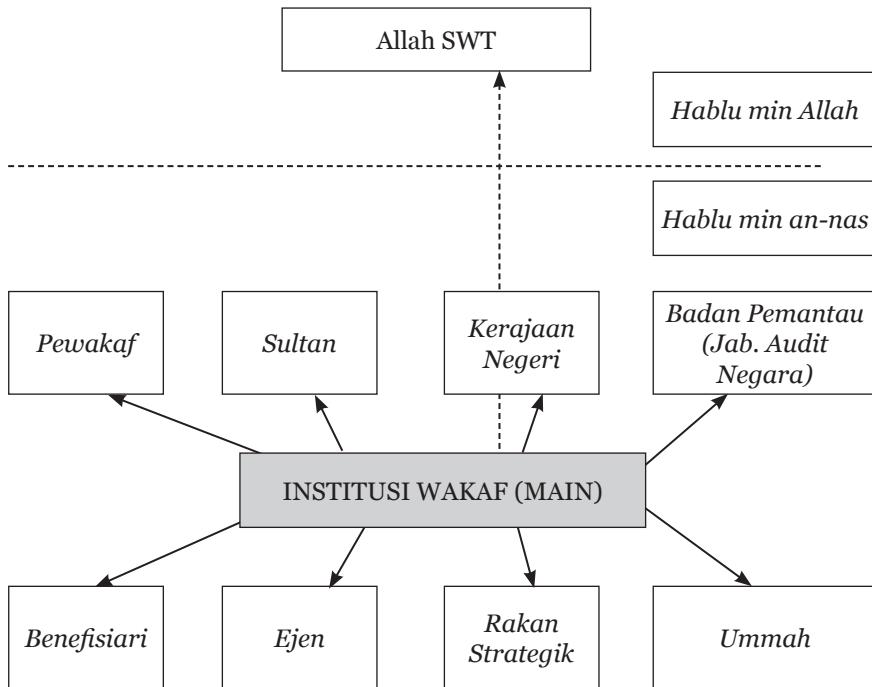
Dalam konteks wakaf, apa juga sumber wakaf yang diperolehi oleh institusi yang mentadbir wakaf adalah atas dasar amanah, sekali gus MAIN (atau entiti yang diberi kuasa oleh MAIN) merupakan pihak pemegang amanah bagi sumber wakaf yang diterima. Sehubungan dengan itu, keperluan untuk memenuhi amanah yang diliputi melalui konsep akauntabiliti adalah sesuatu yang amat penting bagi MAIN (atau entiti yang diberi kuasa oleh MAIN). Oleh yang demikian, maklumat yang komprehensif termasuk maklumat kewangan dan bukan kewangan yang didedahkan oleh setiap MAIN kepada pihak berkepentingan dalam laporan tahunannya mencerminkan sejauh mana akauntabiliti sekunder dilaksanakan.

Secara ringkasnya, konsep akauntabiliti Islam, taklif, menawarkan

satu pendekatan yang holistik untuk memahami hubungan akauntabiliti dalam pengurusan dan perakaunan bagi Institusi wakaf di Malaysia (Abdul-Rahman & Goddard, 2007). Selain itu, kerangka kerja akauntabiliti berasaskan hubungan prinsipal-agen juga boleh menjelaskan konsep MAIN (atau entiti yang diberi kuasa oleh MAIN) sebagai pemegang amanah sumber-sumber wakaf yang diterima. Dengan mementingkan akauntabiliti utama kepada Allah SWT dan akauntabiliti sekunder kepada masyarakat, setiap MAIN (atau entiti yang diberi kuasa oleh MAIN untuk mentadbir wakaf) bertanggungjawab untuk menguruskan sumber-sumber wakaf ini dengan cekap dan berkesan.

Dalam konteks MAIN juga, pihak berkepentingan adalah terdiri daripada pelbagai kelompok (contohnya pewakaf, penerima manfaat wakaf, rakyat, Sultan, Kerajaan Negeri, dan lain-lain) yang mempunyai keperluan dan kehendak maklumat yang pelbagai. Oleh itu, dimensi akauntabiliti kepada Allah SWT dan kepada pihak berkepentingan (akauntabiliti sesama manusia) yang kritikal bagi institusi seperti MAIN menjadi faktor penting terhadap perlunya perakaunan Islam yang dapat memenuhi keperluan perakaunan dan pelaporan yang berlandaskan syariah (Shahul, 2000).

Rajah 2.1 berikut menggambarkan contoh hubungan akauntabiliti pihak MAIN dalam menguruskan harta wakaf. Berdasarkan rajah tersebut, hubungan akauntabiliti dibahagikan kepada dua lapisan iaitu akauntabiliti yang utama iaitu akauntabiliti MAIN kepada Allah SWT (*hablu min Allah*) sebagai pemegang amanah menguruskan harta wakaf. Manakala, lapisan kedua iaitu akauntabiliti sekunder yang digambarkan sebagai akauntabiliti MAIN kepada pihak berkepentingan (*hablun min an-nas*) termasuk akauntabiliti ke atas dan ke bawah iaitu pewakaf, sultan, kerajaan negeri, badan pemantau seperti Jabatan Audit Negara, benefisiari, ejen, rakan strategik, dan ummah secara umumnya.

Rajah 2.1 Contoh Hubungan Akauntabiliti Institusi Wakaf (MAIN)

Konsep dan Pengurusan Wakaf

Perkataan wakaf secara umumnya bermaksud sesuatu yang didermakan untuk kegunaan orang ramai atau bagi keperluan yang berkaitan dengan agama Islam. Perkataan wakaf berasal dari terma *waqf* atau *awqaf* (kata *jamak*) dalam perkataan bahasa Arab *waqafa* yang bermaksud berhenti, menegah dan menahan (Abu Bakar, 2007). Daripada sudut bahasa, ulama *fiqh* bersepakat mentakrifkan *al-waqf* dengan merujuk perkataan *al-habs* yang hampir dengan pengertian syarak (JAWHAR, 2018).

Manakala takrif wakaf menurut syarak agak luas kerana istilah wakaf tidak disebut secara langsung dalam al-Quran dan hadis. Istilah ini adalah hasil daripada tafsiran ahli *fiqh* yang merujuk kepada ibadah *sadaqah jariah* yang akhirnya ingin memastikan manfaat wakaf terlaksana. Menurut JAWHAR (2018), telah wujud perbezaan pandangan dalam kalangan ahli *fiqh* dalam mentakrifkan wakaf atas faktor pengalaman ahli *fiqh* itu sendiri serta pengaruh masyarakat setempat.

Jadual 2.1: Takrif wakaf menurut syarak berdasarkan pandangan empat mazhab

Bil	Mazhab	Takrif
1.	Hanafi	Penahanan harta ('ain) yang dimiliki oleh pihak lain untuk mendapatkan faedah daripada harta tersebut dengan cara kebaikan sama ada untuk masa kini atau pun pada masa akan datang
2.	Maliki	Penahanan daripada urusan pemilikan manfaat, manakala harta tersebut masih kekal menjadi milik pewakaf dan boleh dimanfaatkan untuk tujuan kebaikan
3.	Syafie	Penahanan harta ('ain) yang berkekalan dan dapat dimanfaatkan harta tersebut, manakala pemilik harta itu akan terputus hak pemilikannya. Penggunaan harta tersebut adalah berbentuk kebaikan untuk mendekatkan diri kepada Allah SWT
4.	Hanbali [#]	Menahan harta asal dan mengagihkan hasilnya pada jalan Allah SWT

Nota: # merujuk kepada pandangan Ibn Qudamah

Sumber: JAWHAR (2018)

Merujuk kepada Jadual 2.1, takrif wakaf dapat disimpulkan dengan merujuk JAWHAR (2010) iaitu wakaf ialah apa-apa yang ditahan hak pewakaf ke atas harta tersebut daripada sebarang urusan jual beli, pewarisan, hibah dan wasiat di samping mengekalkan sumber fizikalnya ('ain). Manfaat harta yang diwakafkan adalah untuk kebaikan umum atau khusus (yang ditetapkan) dengan niat mendekatkan diri pewakaf kepada Allah SWT. Harta tersebut tidak lagi menjadi milik pewakaf, tidak boleh diambil kembali dan tidak boleh dimiliki oleh sesiapa. Wakaf juga bermaksud penjagaan harta atau barang dari dipindah milik kepada orang lain dan penyaluran manfaatnya kepada penerima yang dimaksudkan (al-Zuhaili, 1999). Manakala menurut Abu Bakar (2007), para fuqaha mentafsirkan wakaf sebagai menahan harta yang bermanfaat serta kekal fizikalnya untuk diberikan pada jalan kebaikan. Malah menurut undang-undang, istilah wakaf lebih hampir kepada *charitable trust* iaitu amanah yang bertujuan untuk kebaikan umum.

Berdasarkan takrifan wakaf ini, dapat digambarkan bahawa aset wakaf adalah suatu aset yang unik yang tertakluk kepada sekatan

atau syarat tertentu yang perlu dipenuhi. Umumnya wakaf terbahagi kepada dua iaitu:

1. Wakaf *ahli* (wakaf keluarga) atau disebut sebagai wakaf *zurri* yang mana wakaf kategori ini dikhkususkan manfaatnya kepada ahli keluarga yang ditentukan oleh pewakaf.
2. Wakaf *khairi* (kebajikan) yang mana wakaf kategori ini terbahagi kepada wakaf am dan wakaf khas. Bagi wakaf am bermaksud suatu wakaf yang diwujudkan bagi maksud *khairat* umum mengikut hukum syarak, seperti untuk kegunaan urusan keagamaan atau pembangunan ekonomi umat Islam yang boleh dijalankan melalui pelbagai aktiviti menurut hukum syarak. Manakala bagi wakaf khas pula bermaksud suatu wakaf yang diwujudkan bagi maksud *khairat* tertentu mengikut syarak seperti mewakafkan tanah atau hasil (manfaat) daripada tanah berkenaan untuk tapak masjid, surau, sekolah, rumah anak yatim, ahli keluarga dan sebagainya yang diniatkan secara khusus oleh pewakaf (JAWHAR, 2006).

Selain itu, pembahagian wakaf juga terbahagi kepada jenis wakaf mengikut kaedah pewakafan. Antara jenis wakaf tersebut ialah wakaf *irsod*, wakaf *musytarak*, wakaf *muaqqat*, wakaf *Musya'*, wakaf *al-Ain al-Muajir*, wakaf *saham*, wakaf korporat, saham wakaf dan wakaf sukuk. Wakaf *irsod* bermaksud penyerahan mana-mana tanah sebagai wakaf oleh mana-mana Pihak Berkuasa Negeri, Kerajaan Persekutuan atau mana-mana perbadanan, institusi, organisasi atau badan lain menurut hukum syarak. Contohnya pihak Kerajaan Negeri menyerahkan tanah di kawasan perumahan untuk dijadikan tapak masjid atau surau. Namun terdapat perselisihan pandangan ulama yang mengatakan ia bukan dipanggil wakaf *irsod* sebaliknya hanya disebut sebagai *al-irsod* sahaja. Manakala wakaf *musytarak* pula bermaksud penyatuan beberapa wakaf termasuklah wakaf yang diwujudkan melalui *istibdal*¹² dan saham wakaf. Berdasarkan

¹² Terdapat dua istilah yang perlu difahami dalam proses *istibdal mawquf* iaitu istilah *ibdal* dan *istibdal*. Istilah *ibdal* bermaksud mengeluarkan atau menukar sesuatu *mawquf* (dari pada konsep asalnya yang tidak boleh dijual, di hibah atau diwarisi) dengan menjual harta tersebut. Manakala istilah *istibdal* pula bermaksud membeli sesuatu harta yang lain dengan menggantikan hasil jualan untuk dijadikan sebagai *mawquf* bagi menggantikan harta yang dijual meliputi apa-apa harta yang diperoleh menerusi cara gantian dengan harta yang sama atau harta yang lebih baik nilai dan manfaatnya. Harta ini dikenali sebagai harta *badal* atau *amwal al-badal*. *Istibdal* juga bermaksud menjual apa yang kurang atau telah hilang hasil atau pendapatan daripada *mawquf* dan membeli apa yang lebih baik daripadanya serta menjadikannya sebagai ganti. Dalam enakmen wakaf negeri Selangor (1999), Negeri Sembilan (2004) dan Negeri Melaka (2005), memperuntukkan: *Istibdal* bermaksud menggantikan sesuatu *mawquf* dengan harta lain atau wang yang sama atau lebih nilainya sama ada melalui

Enakmen Wakaf Negeri Selangor (No.7 tahun 1999), wakaf adalah suatu penyerahan pelbagai jenis harta yang mana segala faedah atau kepentingan daripadanya boleh dinikmati bagi tujuan *khairat* sama ada sebagai suatu wakaf am atau wakaf khas mengikut hukum syarak, tetapi tidaklah termasuk suatu amanah yang ditakrifkan di bawah Akta Pemegang Amanah 1949 (Akta 208) (JAWHAR, 2006).

Wakaf *muaqqat* ialah pewakafan untuk satu tempoh tertentu sahaja dan bukan untuk berkekalan selama-lamanya. Terdapat beberapa pandangan ulama dalam membincangkan jenis wakaf ini. Antaranya pandangan Mazhab Hanafi dan Imam Abu Yusuf telah mengiktiraf konsep perwakafan secara bertempoh. Harta yang diwakafkan akan menjadi hak pewakaf atau keturunannya apabila tempoh wakaf yang ditetapkan tersebut tamat. Wakaf *Musya'* pula bermaksud mewakafkan apa-apa hak ke atas sebahagian mana-mana harta yang dimiliki secara bersama dengan pihak lain yang tidak boleh dipecahkan bahagiannya. Contohnya seperti dua pihak yang mempunyai hak pemilikan ke atas sebuah rumah. Jika salah seorang pemilik mewakaf sebahagiannya, maka wakaf ini adalah sah menurut Mazhab Syafie dan Hanbali. Wakaf *al-Ain al-Muajjir* pula adalah berkonseptan pewakafan harta yang sedang disewakan. Para ulama Mazhab Syafie dan Hanbali mengatakan wakaf jenis ini tidak sah kerana harta yang diwakafkan mestilah bersifat kekal manakala Mazhab Maliki pula mengharuskan pewakafan manfaat dan tidak mensyaratkan sifat kekal pada harta yang diwakafkan (JAWHAR, 2018).

Wakaf saham¹³ dan wakaf korporat adalah jenis wakaf yang saling berkaitan antara satu sama lain. Wakaf saham bermaksud mewakafkan saham dalam syarikat yang dimilikinya atau mewakafkan menerusi pembelian saham baharu daripada sesebuah syarikat. Manakala wakaf korporat adalah inovasi baharu hasil adaptasi daripada wakaf saham yang dilakukan dalam bentuk wakaf *musytarak* dengan gabungan antara wakaf *ahli* dengan wakaf *khayri* dan antara wakaf am dan wakaf khas. Konsep pelaksanaannya adalah apabila sesebuah syarikat korporat (*waqif*) mewakafkan sebahagian saham yang dimiliki (*mawquf*) kepada anak syarikat yang ditubuhkan di bawahnya (*mawquf 'alaih*) dengan tujuan tertentu tertakluk kepada *sighah* yang digunakan. Sebahagian manfaatnya akan dikhurasukan kepada anak syarikat dan sebahagian yang lain pula adalah untuk agihan kebajikan

---

gantian, belian, jualan atau apa-apa cara lain menurut hukum syarak (Seksyen 2) (JAWHAR, 2010)

¹³ Saham merupakan instrumen muamalat yang sangat pesat perkembangannya dan telah diterima oleh masyarakat dunia pada masa kini. Malah prestasi sesebuah negara atau syarikat perniagaan dapat diukur melalui perkembangan serta prestasi saham di bursa saham negara masing-masing. (Abu Bakar, 2007)

umum. Anak syarikat tersebut bertindak sebagai pengurus dan pentadbir wakaf¹⁴ dan di masa yang sama sebagai penerima manfaat hasil jualan saham wakaf tersebut. Manakala wakaf sukuk¹⁵ pula ialah kaedah pewakafan menerusi ikatan perjanjian bertulis antara penerbit sukuk dengan pemegang sukuk yang menyatakan perihal pembayaran modal secara bertangguh sebagai pelaburan, dengan pulangan sejumlah wang keuntungan yang berkadar tertentu sehingga tamat tempoh waktu matang. Pembayaran keseluruhan modal yang dilaburkan oleh pelabur hendaklah dijelaskan oleh penerbit sukuk apabila tempoh matang sukuk tersebut berakhir (JAWHAR, 2018)

Terdapat juga produk wakaf kontemporari yang lain seperti wakaf tunai atau wakaf wang dan saham wakaf. Wakaf tunai atau wakaf wang termasuklah mewakafkan wang secara tunai atau wang dalam bentuk pelaburan seperti di bank dengan memberikan sebahagian keuntungannya sebagai wakaf. Pewujudan skim wakaf tunai atau wang akan memberi peluang dan membolehkan semua lapisan masyarakat dapat menunaikan ibadah wakaf dengan mudah. Manakala saham wakaf adalah wakaf bentuk baru yang menggalakkan peserta membeli saham yang ditawarkan pada kadar harga tertentu seperti RM10 seunit. Seterusnya mewakafkan sijil saham tersebut selama-lamanya dengan tujuan agama dan kepentingan umat Islam. Wakaf ini dilakukan secara *tabarru'*. Saham yang telah dibeli akan *diistibdalkan* dengan harta berbentuk kekal seperti tanah, bangunan atau projek yang boleh mendatangkan manfaat kepada masyarakat Islam (Abu Bakar, 2007)

Perbincangan semasa menunjukkan kewujudan kategori wakaf yang baru iaitu wakaf perkhidmatan di samping wakaf aset yang telah dibincangkan sebelum ini. Terdapat pakar¹⁶ yang telah mengemukakan perlunya wakaf perkhidmatan yang mana menurut beliau,

“...perbincangan ulama telah membahaskan wakaf bukan sekadar aset atau harta tanah tetapi juga aset manqul dan movable. Malah kajian yang sedang saya jalankan, saya melihat dalam Kewangan Sosial Islam (Islamic social finance) wakaf juga perlu mencakupi perkhidmatan kemanusiaan. Tema kemanusiaan yang diterima seluruh dunia seperti “Doctors without borders”, wakaf tidak

¹⁴ Sama ada sebagai *mutawalli, nazir, qayyim* atau sebagainya

¹⁵ Menurut AAOIFI, sukuk ialah sijil yang mempunyai nilai yang sepadan. Ia mewakili nilai saham secara keseluruhan dalam pemilikan aset yang nyata serta perkhidmatan bagi sesebuah projek atau ekuiti untuk kegiatan pelaburan. Sukuk juga mewakili hak pemilikan terhadap sesebuah pelaburan atau projek tertentu yang disokong oleh aset sandaran.

¹⁶ Ucaptama oleh YBhg Datuk Dr Mohd Daud Bakar ini adalah bersempena Majlis Perasmian Muktamar Iqlimi IV 2017 yang berlangsung pada 19 September 2017 di Dewan Kuliah Fakulti 1.1 FEM, USIM pada 19 September 2017

hanya terhad kepada alatan hospital dan perubatan. Untuk pengetahuan, Bank Dunia telah keluarkan sukuk sebanyak US Dollar 500 million sukuk pada 3 tahun yang lepas untuk disalurkan kepada pelarian-pelarian dan mangsa perperangan dalam bentuk selimut dan vaksinasi. Namun, yang paling penting selain daripada alatan serta ubat-ubatan adalah doktor dan jururawat. Persoalannya bolehkah kita melakukan wakaf perkhidmatan atau disebut sebagai wakaf al-khadamat...”

“..Alhamdulillah saya telah jumpa dalam kitab al-Thurath bahawa boleh dilakukan wakaf al-khadamat dengan penggunaan masa itu untuk diwakafkan. Ini kerana tanpa doktor, instrumen wakaf tidak boleh bergerak dan produktif. Doktor perlukan gaji kerana mereka juga ada kekangan kewangan. Wakaf boleh memainkan peranan. Mungkin betul atau mungkin salah itu soal akademik. Tetapi kita kena war-warkan satu konsep wakaf yang baharu. Masa sumbangan doktor di skima United Nation boleh diunitkan kepada satu konsep yang boleh diterima Syariah dalam menyelesaikan masalah kemanusiaan. Seperti mana kerja-kerja pensyarah di universiti, unit 1 jam kredit misalnya boleh diwakafkan sebagai wakaf al-khadam...”

Malah menurut Ketua Pegawai Eksekutif Yayasan Waqaf Malaysia (YWM), Prof. Dr. Amir Shaharuddin, wakaf perkhidmatan adalah topik baharu yang sedang dibincangkan pada peringkat nasional ketika ini dan banyak perbincangan berkisar berkenaan adalah sama ada dibolehkan atau tidak mengiktiraf wakaf perkhidmatan. Ini adalah kerana ulama dan cendekiawan Islam daripada pelbagai mazhab berselisih pendapat mengenainya. Mazhab Maliki mempunyai perbincangan mengenai wakaf perkhidmatan dengan menggunakan istilah wakaf *al-khadamat*, manakala mazhab lain membincangkan wakaf dengan mengaitkannya dengan zat (*'ain*) sesuatu barang yang diwakafkan. Beliau juga mengatakan,

“...lima negeri¹⁷ ini mengiktiraf kepakaran dan perkhidmatan yang mempunyai nilai daripada segi syarak sebagai wakaf perkhidmatan, iaitu dalam bentuk menyumbangkan kepakaran dan perkhidmatan...

---

¹⁷ Negeri yang mempunyai peruntukan enakmen berkaitan wakaf perkhidmatan ialah Melaka, Negeri Sembilan, Terengganu, Selangor dan Perak

...wakaf perkhidmatan penting kerana ia cara yang membolehkan orang mempunyai kepakaran dalam sesuatu bidang menyumbang idea dan tenaga mereka dalam bentuk wakaf...

...apatah lagi wakaf perkhidmatan sangat luas contohnya apabila seseorang doktor perubatan mahu mewakafkan kepakarannya...persoalan wakaf bangunan dan wakaf dana selesai apabila hospital itu berjaya dibina termasuk dengan kelengkapan, tetapi timbul isu apabila tiada orang untuk menjalankan operasinya..jadi, doktor dan pegawai perubatan yang berminat boleh mewakafkan kepakaran dengan berkhidmat di situ secara percuma hingga timbul persoalan apakah kepakaran sebegini diterima sebagai bentuk wakaf..."

Ketika pandemik COVID-19 berlaku di Malaysia, Muhamad Firdaus *et al.* (2020), telah mencadangkan konsep wakaf perkhidmatan dan kepakaran untuk membantu pihak kerajaan mendepani kesan pandemik ini. Ini adalah kerana pihak Kementerian Kesihatan Malaysia (KKM) memerlukan lebih ramai petugas kesihatan khususnya dalam kalangan doktor perubatan dan juga jururawat dalam membendung penularan pandemik ini. Tan Sri Dr Noor Hisham Abdullah yang merupakan Ketua Pengarah Kesihatan telah menggalakkan hampir 3,000 orang jururawat yang sudah bersara untuk kembali dipanggil bertugas bagi menampung kekurangan petugas kesihatan. Malah menurut Muhamad Firdaus *et al* (2020), takrif wakaf perkhidmatan dan kepakaran adalah wakaf tenaga yang dibenarkan dalam hukum syarak, seperti mana yang diperuntukkan di bawah seksyen 2 (c), Enakmen Wakaf Terengganu 2016, Enakmen Wakaf Selangor 2015, dan Enakmen Wakaf Negeri Sembilan 2005, seperti berikut:

(c) "menyumbangkan kepakaran dan perkhidmatan yang boleh dinikmati manfaat, faedah atau kepentingannya".

Ini menunjukkan wakaf perkhidmatan berperanan memberikan kepakaran secara percuma, seperti pakar perubatan yang mewakafkan kepakaran dan perkhidmatan serta masa bagi menjaga kesihatan mereka yang dijangkiti oleh sesuatu virus tertentu tanpa sebarang habuan serta ganjaran.

Syarat Wakaf

Pewakafan harta akan menjadi sempurna (sah) apabila syarat pewakafan dipenuhi seperti berikut (JAWHAR, 2006):

1. Wakaf hendaklah dilakukan secara kekal tanpa dihadkan untuk tempoh tertentu¹⁸
2. Bagi wakaf khas, tujuan dan maksud wakaf hendaklah dinyatakan dengan jelas dan tidak sah wakaf jika tidak dinyatakan tujuan dan maksudnya.
3. Harta yang telah diwakafkan berkuat kuasa serta merta, tidak boleh ditarik balik, tidak boleh diubah tujuannya dan tidak boleh tertakluk kepada syarat lain sebaliknya, kecuali melalui pelaksanaan wakaf *istibdal*.

Aset wakaf juga menjadi suatu rukun pewakafan iaitu disebut ‘*mawquf*’ yang mana antara syarat aset atau harta yang boleh diwakafkan mestilah harta yang halal, milik sah pewakaf, boleh memberi manfaat dan boleh dipindah milik (Enakmen Wakaf Negeri Selangor, 2015). Rukun wakaf menurut jumhur ulama (Maliki, Syafie dan Hanbali) terbahagi kepada empat (JAWHAR, 2009) iaitu:

1. Pewakaf (*al-waqif*) iaitu orang yang mewakafkan harta wakaf;
2. Harta yang diwakafkan (*al-mawquf*);
3. Penerima manfaat wakaf (*al-mawquf alaih*), iaitu orang yang menerima manfaat harta wakaf sama ada penerimanya orang tertentu (*mu’ayyan*), atau penerimanya bukan tertentu (*ghayr mu’ayyan*) seperti fakir miskin, anak yatim, masjid, sekolah dan sebagainya; dan
4. Pernyataan wakaf (*al-sighah*), iaitu lafadz yang diucapkan oleh *waqif* yang terdiri daripada *ijab* (tawaran) dan *qabul* (penerimaan), dan sama ada dalam bentuk *soreh* (jelas) atau *kinayah* (sindiran).

Manakala syarat-syarat tertentu wakaf pula yang berkaitan dengan rukun wakaf (JAWHAR, 2006) adalah seperti berikut iaitu:

¹⁸ Namun menurut YBhg Datuk Dr Mohd Daud Bakar bersempena Majlis Perasmian Muktamar Iqlimi IV 2017 di USIM, ijтиhad mengenai wakaf bertempoh iaitu sama ada *mua’bad* (selama-lamanya) atau *muaqqa’* (tempoh tertentu) ini dibenarkan ulama. Ini menunjukkan wakaf adalah bidang kemanusiaan berdasarkan kebolehan manusia berwakaf. Kadang-kadang manusia tidak boleh berwakaf sampai bila-bila. Ia mungkin hanya boleh berwakaf untuk satu tempoh dan kemudian harta wakaf itu dikembalikan semula kepada pembuat wakaf.

1. Pewakaf (*al-waqif*)
  - a. Seorang yang merdeka, baligh dan berakal;
  - b. Berkelayakan untuk berwakaf iaitu tiada halangan berbelanja kerana tidak siuman dan muflis;
  - c. Sukarela, iaitu tidak dipaksa;
  - d. Pewakaf yang dalam keadaan *maradul maut* hanya dibenarkan mewakafkan tidak lebih daripada satu pertiga hartanya. Sekiranya pesakit mewakafkan satu pertiga atau kurang, wakafan ini dibenarkan bagi memelihara kepentingan dirinya untuk menerima ganjaran pahala selepas kematiannya;
  - e. Pewakaf yang membuat wakaf menerusi wasiat tertakluk kepada hukum wasiat. Walau bagaimanapun, rukun wakaf masih perlu dipakai.
2. Harta yang diwakafkan (*al-mawquf*)
  - a. Harta yang ditentukan (*ta'yin*);
  - b. Harta yang mempunyai nilai mengikut hukum syarak dan boleh diambil manfaatnya seperti tanah, bangunan, saham dan sebagainya;
  - c. Harta yang boleh dipindah milik, bukan harta yang ditahan seperti harta orang muflis atau harta anak yatim;
  - d. Harta yang boleh diambil manfaat berkekalan (masa yang lama);
  - e. Harta yang diwakafkan adalah milik sempurna pewakaf dan bukan harta orang lain seperti harta pinjaman, sewa atau sebagainya. Namun begitu ulama Mazhab Syafie berpendapat pemerintah Islam boleh mewakafkan (*irsod*) tanah hak milik negara atau hak milik Baitulmal sekiranya membawa kebaikan kepada umat Islam. Pewakafan ini dikecualikan daripada syarat harta yang hendak diwakafkan pemilik pewakaf.
3. Penerima manfaat wakaf (*al-mawquf 'ala'ih*)
  - a. Bukan ahli maksiat;
  - b. Bukan kafir *harbi* atau murtad;
  - c. Mestilah pihak yang layak menerima manfaat daripada harta wakaf.

4. Pernyataan wakaf (*al-sighah*)
  - a. Wakaf sudah dianggap sah apabila sudah ada pernyataan tawaran (*ijab*) dari pewakaf dan pernyataan terima (*qabul*) dari penerima wakaf. Akad boleh berlaku dalam dua bentuk iaitu;
    - i. Jelas (*soreh*) iaitu lafaz yang membawa maksud secara langsung
    - ii. Simbolik (*kinayah*) iaitu tiada lafaz wakaf tetapi boleh membawa banyak maksud yang boleh memberi maksud wakaf termasuklah lafaz dalam bentuk tulisan, isyarat dan *sighah kinayah*
  - b. Sighah iaitu lafaz *ijab* dan *qabul* dan ia hendaklah diucapkan untuk selama-lamanya (*ta'bid*), tujuan atau matlamat pemberian yang jelas, tidak disyaratkan dengan sesuatu dan lafaz yang mengikat (*al-ilzam*)

Dalil Pensyariatan Wakaf

Pensyariatan dalam pewakafan harta adalah merujuk kepada Surah al-Imran, ayat 92 yang bermaksud;

“Kamu tidak sekali-kali akan mendapat mencapai (hakikat) kebijikan (yang sempurna) sebelum kamu dermakan sebahagian daripada apa yang kamu sayangi dan sesuatu apa jua yang kamu dermakan maka sesungguhnya Allah mengetahuinya”

Sejarah membuktikan bahawa pelaksanaan wakaf telah wujud bermula zaman Rasulullah SAW dan sahabat berdasarkan hadis Ibn ‘Umar RA yang riwayat oleh Imam Muslim¹⁹ yang bermaksud;

“Daripada Ibnu Umar R.A katanya: Ayahandaku, ‘Umar al-Khatab telah mendapat anugerah sebidang tanah (kebun) di daerah Khaybar, beliau kemudian bergegas menemui Baginda Rasulullah SAW memohon nasihat tentang tanah tersebut. Berkata ayahku kepada Rasulullah SAW; “Wahai Rasulullah, aku telah dianugerahkan sebidang tanah yang subur yang tidak pernah aku miliki sebelum ini, apa yang harus aku lakukan ke atas tanah

---

¹⁹ Sahih Muslim, Kitab Wasiat Bab Wakaf (1632)

*itu?” Sabda Rasulullah SAW; “Jika kamu bersetuju, sebaik-baiknya kamu kekalkan asetnya, kemudian baru kamu sedekahkan segala hasil pengeluarannya.” Kata Ibn Umar; Lantas ayahku menyedekahkan semua hasil mabsul tersebut sepanjang masa. Tanah itu tidak dijual, tidak diperniagakan, tidak dijadikan pusaka (tidak diwarisi) dan tidak dipindah milik kepada orang lain (hibah).” Kata Ibn Umar lagi; “Semua hasil tanah (kebun) itu diagih-agihkan kepada fakir dan miskin, kaum keluarga, hamba abdi, orang yang berada di jalan Allah (*fi sabilillah*), ibn sabil dan pembiayaan para tetamu. Tidak menjadi kesalahan (berdosa) bagi pemegang amanah tanah wakaf tersebut (pengurus) untuk mengambil hasil tanah wakaf secara berpatutan bagi menampung sara hidup atau untuk meraikan para tetamu, asalkan tidak dijadikan milik persendirian mereka”*

(Hadis riwayat Muslim)

Hadis ini merupakan dalil kepada pensyariatan wakaf serta menjelaskan beberapa ciri dan konsep wakaf iaitu ‘ain wakaf perlu dikekalkan, dan manfaat atau hasil dari aset wakaf boleh digunakan untuk tujuan sedekah dan juga diambil oleh pentadbir wakaf dengan sewajarnya. Hal ini memberi gambaran bahawa terdapat sedikit kelenturan dalam pengurusan manfaat atau hasil wakaf yang membenarkan pentadbir menggunakan budi bicara berbanding pengurusan zakat.

Semasa pemerintahan kerajaan Uthmaniah dan Sultan Muhammad ‘Ali Basya, majoriti aset wakaf adalah aset wakaf pertanian dan aset wakaf bangunan bagi tujuan sosial seperti perpustakaan, masjid dan sekolah (Omar, Abu Bakar, Shuib & Jusoh, 2016). Namun, seiring dengan perkembangan wakaf masa kini, pelbagai pembangunan aset wakaf telah dilaksanakan. Selain itu, wakaf kini tidak hanya tertumpu kepada wakaf khas bagi tujuan pembinaan masjid dan sekolah semata-mata. Wakaf masa kini berkembang mencakupi pelbagai sektor termasuk kesihatan, pendidikan, pertanian, dan juga pembangunan harta tanah dengan pelbagai bentuk wakaf termasuk kutipan wakaf tunai (atau disebut saham wakaf), wakaf ilmu, dan wakaf korporat (wakaf saham) (Ainul Kauthar *et al*, 2016). Kepelbagaiannya bentuk wakaf ini memberi implikasi kepada keperluan sistem pengurusan dan perakaunan aset wakaf yang lebih komprehensif untuk membolehkan perekodan dan pelaporan aset tersebut dilaksanakan dengan sistematik dan bertepatan dengan konsep wakaf yang sebenar.

Di Malaysia, pengurusan wakaf dilaksanakan sama ada oleh Majlis Agama Islam Negeri (MAIN) sendiri atau agensi di bawah MAIN iaitu Perbadanan Wakaf (seperti di Selangor). Berasaskan undang-undang yang berkuat kuasa di Malaysia, MAIN adalah pemegang amanah tunggal bagi semua harta wakaf sama ada wakaf am atau wakaf khas serta harta alih dan harta tak alih. Segala urusan dan pengendalian wakaf seperti kutipan dana wakaf, pembangunan dan sebagainya perlu dilakukan oleh MAIN di negeri berkenaan. Pengurusan oleh pihak lain hanya dibenarkan dengan kebenaran secara bertulis daripada MAIN tersebut (JAWHAR, 2018). Contohnya di negeri Selangor, satu peruntukan telah dikanunkan di bawah seksyen 45, Enakmen Wakaf (Negeri Selangor) 2015 yang memperuntukkan:

“Mana-mana orang yang mentadbir atau mengurus wakaf am atau wakaf khas tanpa kebenaran bertulis daripada Majlis atau Perbadanan melakukan suatu kesalahan dan apabila disabitkan boleh didenda tidak melebihi seribu ringgit atau dipenjarakan selama tempoh tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya”

‘Perbadanan’ dalam peruntukan tersebut adalah merujuk kepada Perbadanan Wakaf Selangor (PWS) yang telah diberikan kuasa mengurus dan membangunkan harta wakaf di negeri Selangor. Ia telah ditubuhkan melalui Perintah Penubuhan Perbadanan Wakaf Selangor 2011 dan Seksyen 8, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003 pindaan 2008. Manakala dalam Seksyen 4(1)-Majlis sebagai pemegang amanah tunggal bagi semua wakaf telah menyatakan:

“c. Mengiktiraf pelantikan mana-mana pentadbir atau pengurus dalam keadaan yang mana waqif telah pun melantik pentadbir atau pengurusnya sendiri tertakluk kepada terma dan syarat yang ditetapkan oleh Majlis”

Menurut JAWHAR (2018), peruntukan 4(1).c tersebut adalah selaras dengan hukum syarak di bawah prinsip *Syart al-waqif ka al-Nass al-syari’* iaitu ‘syarat yang ditetapkan oleh seseorang pewakaf adalah seperti apa yang dinaskan oleh syarak’ yang mana sebarang syarat yang diletakkan oleh seseorang pewakaf termasuklah berkaitan dengan pelantikan pengurus (pentadbir wakaf) yang mengendalikan urusan wakafnya hendaklah diikuti, kecuali jika jelas bertentangan dengan hukum syarak dan ada halangan melaksanakan urusan wakaf

tersebut. Pentadbir wakaf adalah pihak yang menguruskan dan menyelenggarakan sesuatu harta wakaf (*mawquf*) tanpa mempunyai hak ke atas harta tersebut. Pihak pentadbir wakaf boleh terdiri daripada perseorangan atau badan yang dilantik di bawah surat ikatan wakaf (*waqf deed*) untuk mengurus dan mentadbir perkara yang berkaitan dengan sesuatu harta wakaf sebagai nazir, *Mutawalli*²⁰ atau *qayyim*. Peranan *Mutawalli* amat penting dalam menjaga dan pengurusan aset wakaf seperti dinyatakan oleh pakar²¹,

“...Islam meletakkan, mewajibkan er.. kalau harta itu terkumpul kepada satu pihak, Majlis Agama kan dia wajib ada dipanggil Nazirul Waqfi. Nazir. Nazir ini asal makna orang yang tukang tengok. Caretaker. Wajib.. pemerintah wajib melantik caretaker yang beramanah yang tahu kerja amanah untuk menjaga kemaslahatan harta wakaf yang banyak. So mengambil hasil dan membelanjakan mengikut yang dikehendaki oleh pewakaf...”

MAIN sebagai pemegang amanah tunggal mempunyai kuasa untuk melantik atau memberi kebenaran bertulis kepada pihak untuk mengurus dan mentadbir harta wakaf bagi pihaknya sama ada sebagai nazir, *Mutawalli* atau *qayyim*, mengiktiraf lantikan pentadbir wakaf yang mana pewakaf telah melantiknya sendiri serta menamatkan pelantikan pentadbir wakaf tersebut daripada mengurus dan mentadbir harta wakaf bagi pihaknya. Malah sekiranya harta wakaf diuruskan oleh agensi atau pentadbir wakaf di bawah MAIN, perakaunan dan pelaporan wakaf juga akan dilaksanakan oleh agensi tersebut dan pelaporan akan digabungkan dengan MAIN pada akhir tahun kewangan.

Tanggungjawab asas yang mesti dilaksanakan oleh *Mutawalli* adalah (Muhammad Zain Haji Othman dan Baharuddin Sayin dalam Mahmood dan Markom, 2014);

---

²⁰ *Mutawalli* adalah orang yang dipertanggungjawabkan untuk mentadbir dan mengurus perkara-perkara yang berkaitan dengan wakaf dan bergantung kepada ketetapan pewakaf pada surat ikatan wakaf. *Mutawalli* juga boleh merujuk kepada sesuatu badan atau institusi pelaksana wakaf yang diiktiraf oleh pemerintah. Pelantikan mutawalli dibuat sama ada oleh pewakaf sendiri bagi wakaf khas mahupun pihak berkuasa jika wakaf am (Razali, 2013). *Mutawalli* juga dikenali sebagai nazir. Nazir Khas pula merupakan *mutawalli* yang dilantik sendiri oleh pewakaf. Di Malaysia, pihak berkuasa yang berperanan sebagai *mutawalli* adalah MAIN. *Mutawalli* perlu teliti dalam melaksanakan amanah ini dalam usaha merealisasikan hasrat pewakaf kerana berdepan dengan kepentingan dan hak masyarakat (Siti Mashitoh, 2006)

²¹ Pakar-Allahyarham Dato' Dr Haron Din. Ditemubual pada 20 Julai 2016. Tempat: Kediaman beliau di Bandar Baru Bangi

1. Memelihara dan memastikan harta wakaf dalam keadaan baik dan sempurna;
2. Melakukan perkara-perkara yang mendatangkan kebaikan kepada harta wakaf seperti cuba mendapatkan keuntungan;
3. Menerima hasil pelaburan harta wakaf;
4. Membahagikan harta wakaf kepada pihak yang berhak menerimanya (Razali, 2013 & Siti Mashitoh, 2006).

Mutawalli mempunyai hak dan kuasa penuh untuk mengurus dan memantau harta wakaf mengikut syarat yang ditetapkan, menggunakan pendapatan harta wakaf bagi menambah harta asal dan melantik kakitangan bagi melaksanakan pembangunan harta wakaf (Razali, 2013). *Mutawalli* bertanggungjawab untuk nilai tambah dan pembangunan kepada harta wakaf misalnya melalui pelaburan di pasaran saham secara langsung atau pelaburan melalui amanah saham atau melalui pelaburan skim perbankan Islam. *Mutawalli* yang memberi tumpuan khusus kepada aktiviti dan program pembangunan harta wakaf membawa kepada kejayaan membangunkan potensi wakaf (Abdul Halim & Kamarulzaman, 2006). Selain itu, institusi wakaf juga perlu bekerjasama dengan golongan profesional yang mempunyai kepakaran tertentu bagi memproduktifkan harta wakaf dan kejayaan institusi pelaksana wakaf bergantung kepada kefahaman yang jelas mengenai konsep, peranan dan matlamat harta wakaf serta kesedaran yang mendalam mengenai amanah yang telah dipertanggungjawabkan (Aidi, Mohd Herry & Mohd Hisham, 2005)

Pengurusan dana wakaf perlu dianggap amat penting kerana ia merupakan amanah yang dipertanggungjawabkan oleh Allah SWT bersandarkan kepada hadis Nabi SAW yang diriwayatkan oleh Ibn Umar RA seperti yang telah dijelaskan sebelum ini. Ini dikuatkan oleh pandangan pakar²² yang ditemu bual yang berpandangan prinsip dan konsep wakaf dan zakat adalah berbeza dan pengurusan wakaf adalah lebih fleksibel dan pelbagai mengikut niat pewakaf.

“...mungkin nature lain kot. Nature zakat dan wakaf tak sama. Wakaf lebih fleksibel. Tapi kita settle yang zakat ini dulu, ya. So sekarang ni yang sama nampak kemungkinan dia gunakan istilah ini for the sake of convenient je kot. Senang orang baca dan bayangkan benda yang dah common. Ada bayaran, dia hasil. Kita bayar pada orang, belanja. So dia tak really tengok nature of zakat. dia just

---

²² Pakar-Ustaz Engku Ahmad Fadzil bin Engku Ali, Mantan Felo Kanan IKSIM. Ditemubual pada 27 Jun 2018.

tengok flow itu sahaja..

...Cuma wakaf ini fleksibel. Dia bergantung kepada term yang ditentukan oleh waqif itu. Dia boleh tetapkan sekian tahun untuk orang ini, lepas sekian tahun boleh jadi umum. Macam-macam boleh buat, fleksibel....”

Berdasarkan pandangan pakar²³ yang ditemu bual, pengalaman di Johor menunjukkan sesuatu wakaf menurut mazhab Syafie, mesti ada ‘ain yang kekal dan manfaat dapat dihasilkan daripada penggunaan ‘ain tersebut. Namun sekiranya wakaf berbentuk saham, ia melibatkan hukum yang dipegang daripada mazhab lain²⁴.

“...memang kalau dari segi mazhab Syafie, ‘ain itu ‘ain lah wakaf itu mesti ada ‘ain dan yang kekal itu adalah ‘ain. Hasil dan apa-apa yang keluar daripada ‘ain itu dipanggil manfaat. Manfaat ini tidaklah bersifat kekal. Yang kekal itu ialah ‘ain. Tapi lain dengan nilai, nilai saham ke apa tu bukan wakaf dari segi bukan wakaf ‘ain, itu wakaf saham yelah wakaf saham. Wakaf saham dah masuk mazhab lain. Itu dah cerita lain. Maknanya wakaf saham ni maknanya kita apa ni daripada saham itu membeli ‘ain. Dan ‘ain itu apa ni yang kita nak jaga supaya dia bersifat kekal”

Pakar juga berpandangan, aset wakaf perlu didaftarkan kepada MAIN berdasarkan perundangan di mana MAIN merupakan entiti pemegang amanah tunggal. Namun apa yang menariknya, terdapat pembelian aset wakaf di Johor adalah daripada sumber dana zakat yang dijadikan sebagai pendahuluan dan pihak pengurusan wakaf di masa akan datang akan menggantikan dana zakat tersebut. Contohnya asrama pelajar di Jordan dan Mesir. Ini bertujuan untuk menangani persepsi negatif dalam kalangan masyarakat Islam di Johor sekiranya dana zakat digunakan secara terus untuk membeli aset asrama tersebut.

“...saya ingat yang tadi itu macam contohnya asrama

---

²³ Pakar – Sahibus Samahah Timb. Mufti Johor, Dato’ Yahya bin Ahmad ditemubual pada 31 Mac – 2 April.2018

²⁴ Mengambil kira keadaan ini, ulama dan pakar syariah telah mengharuskan pewakafan saham syarikat seperti yang dilakukan oleh Johor Corporation (J-Corps). Selain itu, ada beberapa negara Islam telah mengadakan peruntukan undang-undang mengenai Wakaf Saham ini seperti negara Mesir, Kuwait dan Syria. (Abu Bakar, 2007)

pelajar di Mesir itu pun sebenarnya wakaf dan ia bukannya bawah zakat tetapi memang betul, saya setuju dari segi perakaunan ini apabila apa yang disebutkan ... tentang persepsi masyarakat kita macam mana pun persepsi masyarakat ini perlu diberi keutamaan. Sebab apa kita menerima amanah dari dia, kalau masyarakat tak percaya dia tak akan bayar zakat kepada kita. ... Adapun saya ingat dalam keadaan asset kalau kita di Johor seperti saya sebut tadi walaupun banyak lagi negeri lain di Malaysia yang begitu sebahagiannya kecenderungannya kepada pemilikan asset-asset yang pelbagai tadi tapi ‘urf kita sangat berhati-hatilah kerana kita bimbang persepsi. Sebab itu kita ada saluran-saluran yang lain yang kita gunakan; wakaf, baitulmal pun kita bagi keutamaan. Sebab itu asset kita bangunan pelajar di Mesir, bangunan pelajar di Jordan yang kita nak buat semula di kampus al-Azhar Mesir, semua kita cuba pakai wakaf ini. Kita takut tadi persepsi walaupun di situ pun ada kebaikan tapi keutamaan tadi masih ramai lagi orang yang memerlukan bantuan-bantuan dalam bentuk one-off tadi, itu dari segi Johorlah. Dari segi hak milik yang Dr. bangkitkan tadi, itu dari segi perundungan sebab kalau misalnya kita sebutkan wakaf itu sendiri orang berwakaf pada Allah Taala tapi assetnya itu daftarnya pada majlis...”

Spektrum *khilaf* berkaitan wakaf adalah lebih luas berbanding zakat dan ini disokong oleh pakar. Malah menurut pakar²⁵, berdasarkan pengalaman Wakaf Selangor Muamalat, manfaat asset wakaf seperti hasil sewa boleh disalurkan kepada kos pengurusan asset untuk menjamin kelestarian asset wakaf tersebut. Ini menunjukkan manfaat wakaf bukan sahaja untuk penerima manfaat wakaf yang diniatkan oleh pewakaf, malah boleh digunakan untuk tujuan penjagaan ‘ain asset wakaf tersebut, dan menambahkan lagi asset wakaf lain, serta lain-lain bentuk harta yang berbentuk *istikhlahi* iaitu pakai habis

“... jika elemen susut nilai kita boleh incorporate dalam asset sama ada yang kekal atau boleh alih tadi, mungkin ia akan memudahkan pihak pengurusan wakaf. Di hujung, jika asset itu rosak kita tak tahu nak ambil duit mana?

---

²⁵ Pakar-Ustaz Azizi bin Che Seman: Penggerusi Penasihat Syariah Bank Muamalat, ditemubual pada 17 Julai 2018

sekarang ini kita benchmark awal-awal..jenis aset yang bagaimana, kadar susut nilai yang bagaimana... kita dah ada satu dana khusus sama ada...persoalannya dana itu nak diwujudkan bagaimana? Itu saya sebut tadi, ia bergantung kepada governance, pihak nazir atau Mutawalli wakaf itu sendiri. Kalau saya boleh kongsikan, dalam kes Wakaf Selangor Muamalat walaupun kita ada 2 wakaf iaitu pendidikan dan kesihatan, kita ada 1 lagi cabang iaitu pelaburan. Kalau ikut pecahannya 40, 40, 20 peratus. Kenapa pelaburan? Sebab pelaburan ini dananya akan digunakan untuk maintain yang 2 lagi itu. Jadi, instead of kita rely on sumbangan seratus peratus yang terjadi macam itulah, benda rosak kita tak boleh maintain. Dana pelaburan ini macam-macam sama ada pelaburan dalam bentuk instrumen kewangan yang diuruskan oleh bank muamalat atau pelaburan harta tanah. Contohnya Wakaf Selangor Muamalat ada kedai yang kita sewakan di GM Klang, beli dengan duit wakaf tapi bukan niat untuk wakaf tapi harta itu adalah pelaburan supaya sewanya boleh disalurkan pada pentadbiran 2 perkara tadi. Saya rasa itu lebih...dari sudut kelestarian wakaf itu sendiri akan lebih terjamin berbanding dengan kita terima duit RM10 jadi buku...atau nak maintain, ‘nanti kita fikir kemudian lah in shaa Allah Allah jagalah’, tak akan jadi macam itu... kita sebagai nazir atau Mutawalli wakaf perlu fikir bagaimana untuk maintain harta tadi. Sekali lagi saya rasa susut nilai akan jadi satu mekanisme yang agak baik dan jadi benchmark berapa yang patut dikeluarkan di hujung nanti bila aset itu sudah tidak boleh dipakai seperti aset yang boleh alih dan seumpamanya...”

Menurut pakar²⁶ lagi, dalam pengurusan harta wakaf, ia bergantung kepada peranan *nazir* yang memahami keperluan pengurusan harta tersebut selagi mana ia tidak melanggar prinsip syarak. Malah *nazir* wakaf dibenarkan mengambil manfaat daripada aset wakaf secara *makruf* iaitu secara baik dalam konteks *hafzul ajri* mengikut *urufnya* seperti tidak mengambil kos pengurusan melebihi 2.5 peratus dan sebagainya. Isu istibdal harta wakaf juga sepatutnya tiada masalah selagi manfaat wakaf tersebut dapat berlaku secara

---

²⁶ Pakar-Ustaz Mohd Nazri bin Chik, Group Chief Shariah Officer at Bank Islam Berhad Holdings, ditemubual pada 12 Julai 2018.

berterusan.-

“...saya rasa decision nya duduk pada nazir wakaf sendiri akhir sekali..secara hukum itu, yang paling mendekatinya ialah dalam konteks hafzul ajri, nazir wakaf dalam menguruskan atas kadar yang makruf. Hadis Umar tanah di...hadis itu yang menjadi asas kepada rukun wakaf. Ada orang waqif (orang yang mewakafkan), ada penerima waqaf, kemudian ada hadis itu yang menyatakan harus bagi nazir wakaf itu untuk mengambil duit wakaf(makan dari harta wakaf) itu pada kadar yang makruf. Jadi kadar makruf ini tiada quite perspective nas la.... tak..isunya ialah sejauh mana nazir boleh makan dari harta wakaf? Nas kata kadar yang makruf dan kadar makruf ini menjadi suatu perbahasan dalam kalangan ulama. Setakat ini literature yang saya baca, paling tinggi pun di benchmark kan pada zakat 2.5%. jadi tak ada mana-mana fuqaha yang berani pergi lebih dari itu. Sebab dalam sedekah wajibah pun iaitu zakat dia pergi pada 1/8 apatah lagi benda sedekah yang bersifat tatawu’ seperti zakat. takkan nak pergi lebih dari 1/8 @2.5%? jadi atas asas yang sama, kalau dia nak makan dari situ pun dia kena buat decision pada kadar yang makruf, jadi dalam konteks menguruskan termasuk ada elemen nanti ada hutang yang tak mampu dia kutip, jadi pertimbangannya mesti pertimbangan makruf juga. Jadi pertimbangan makruf boleh pergi pada apa praktis dalam dunia, urufnya. Kalau urufnya kata memang benda yang mustahil nak kutip mesti dikeluarkan dari buku, keluarkanlah daripada buku. Tetapi untuk tujuan rekod, benda itu boleh direkodkan untuk diusahakan lagi. Walaupun kita tahu ada yang mustahil akan dapat pun...”

Dalam perbincangan wakaf semasa, wujud satu pandangan menarik oleh pakar²⁷ yang berpendapat wujud keharusan menurut mazhab Hanafi yang membenarkan pemisahan antara aset tanah dan aset bangunan yang berada di atas tanah tersebut. Malah sekiranya aset bangunan di atas tanah wakaf tersebut dijual kepada orang lain sementara aset tanah kekal milik Institusi Wakaf, adalah dibenarkan

---

²⁷ Pakar- *Sahibus Samahah* Dr Luqman Abdullah, Pensyarah APIUM (kini memegang jawatan Mufti Wilayah Persekutuan) Ditemubual pada 29 Oktober 2018

dan memberi satu implikasi perakaunan yang jelas mengikut apa yang diamalkan secara lazim atau konvensional.

“...dia dalam mazhab Hanafi dia ada dua, satu dipanggil al-khullu, al-khullu mazhab Maliki...al bina’ wal gharsu al-aradhi al....makna binaan pokok kayu pun bukan wakaf, tapi tanah tu tanah wakaf. Memang ada dalam feqah tu tak de masalah.. dia ada dalam wakaf ini...dia ada..wakaf itu tanah, binaan nya itu tidak wakaf..jadi kita boleh akaunkan tanah itu milik majlis, tapi rumah itu dijual..feqah membenarkan...”

...sebab manfaat...kalau macam harta wakaf, so dia dapat jual manfaat sahaja. Jadi manfaat harta wakaf itu pergi kepada beneficiary..jadi manfaat itu dalam pelbagai bentuk termasuk keuntungan perniagaan, keuntungan penyewaan, itu bermaksud manfaat untuk wakaf. Macam kita kata rumah tu rumah wakaf, disewakan.. jadi yang beneficiary dia berhak untuk dapat manfaat. Jadi manfaat tu sama ada kalau rumah tu disewakan, dia sebagai orang yang duduk atas rumah sewa tu dia dapat manfaat....”

Begitu juga wujud satu isu yang lain berkaitan wakaf tunai iaitu wakaf tunai itu sendiri adalah wakaf walaupun belum ditukarkan kepada aset wakaf. Ini berdasarkan pandangan pakar²⁸ berdasarkan fatwa tahun 2000 di negeri Selangor. Implikasinya ialah aset bangunan yang dibeli dengan wang wakaf bukanlah ‘ain wakaf yang sebenarnya tetapi nilai aset bangunan tersebut yang terus meningkat setiap tahun adalah sebenarnya ‘ain wakaf.

“..fatwa tahun 2017, kita baru putuskan wakaf tunai adalah wakaf. So ruhnya ialah tidak mesti dijadikan aset. Amaun wakaf tunai itu adalah wakaf. Katalah pihak perbadanan wakaf ada duit 10 juta, nak kembangkan duit itu dia beli bangunan. Lagi 2 tahun nilainya jadi 20 juta, bangunan itu bukan wakaf. Tetapi nilai bangunan itu yang wakaf. Itu kesan dari fatwa 2017...”

---

²⁸ Pakar-Sahibus Samahah Dato’ Dr. Haji Anhar Opir, Mufti Negeri Selangor, ditemubual pada 12 Julai 2018

Perbualan bersama pakar²⁹ yang sama telah menjelaskan dengan lebih terperinci implikasi fatwa berkenaan wakaf iaitu,

“...tak. Kalau di Selangor kita dah ada satu produk, tidak mesti last sekali kita beli aset. Ni antara produk baru kita. 2 tahun lepas kita kata wakaf tunai adalah wakaf. Ni baru ni prof. boleh buat kajian baru ni. Wakaf tunai itu adalah wakaf. So kami tidak mensyaratkan bila produk ni diputuskan dalam fatwa, dia tidak semestinya beli aset. In case dia beli aset jugak, sebab mesti syarat dia amanun itu tidak boleh rendah. Mesti dijaga sama atau berkembang. Katalah dia beli aset 5 juta sebagai contoh, bangunan itu bukan bangunan wakaf. Tapi nilai bangunan itu yang wakafnya. Kesan daripada fatwa produk yang baru ni. So kalau ikut dia punya kesan, dia tak perlu daftar bawah MAIS, sebab bangunan tu bukan bangunan wakaf. Kalau ikut MAIS adalah pemegang amanah tunggal, so waktu ni kesan daripada fatwa ni, duit yang wakaf tunai itu digunakan dia tak perlu daftarkan bangunan, dalam masa 2 tahun dia jual, naik jadi 7 juta sebagai contoh. 7 juta tu akan report, ini nilai terbaru untuk wakaf tu...”

...yg berlaku ust, pewakaf ini sentiasa bertanya ‘bagaimana wakaf kami dah berjaya atau belum’. Selagi mana tidak beli aset, pewakaf nak pahala..tapi waktu dia wakafkan pun dah dapat padahal sedikit, cuma dia nak real punya pahala. Yang baru ini kesannya adalah, dia wakafkan sahaja dah confirm dapat pahala...”

Perbincangan bersama beberapa pakar menunjukkan perbahasan isu wakaf adalah bersifat dinamik yang mana perkembangan fatwa di MAIN berkenaan aspek wakaf ini perlulah seiring dengan perkembangan ilmu perakaunan berkaitan dengan harta wakaf dan sebagainya. Ini bertujuan untuk mengembangkan lagi dana kutipan wakaf terutamanya berkaitan wakaf tunai dalam kalangan masyarakat. Pihak MAIN pula perlu berperanan secara telus dan berintegriti dalam melaporkan harta wakaf yang akhirnya dapat meningkatkan keyakinan masyarakat terhadap MAIN sebagai pemegang amanah harta wakaf.

---

²⁹ Pakar-Sahibus Samahah Dato' Dr. Haji Anhar Opir, Mufti Negeri Selangor, ditemubual pada 19 Februari 2020

Institusi Wakaf Sebagai Pemegang Amanah dan Entiti Perundangan

Sebagai pemegang amanah tunggal wakaf seperti yang diperuntukkan dalam Enakmen Pentadbiran Agama Islam negeri-negeri di Malaysia, MAIN³⁰ atau agensi di bawahnya seperti perbadanan wakaf, mempunyai kuasa untuk menerima aset yang diwakafkan, menjaga dan menguruskannya.

Pengurusan wakaf oleh MAIN merupakan faktor penting dalam pembangunan sosioekonomi umat Islam khususnya dan negara amnya. Dalam konteks Malaysia, pentadbiran harta umat Islam termasuk wakaf diletakkan di bawah kuasa kerajaan negeri seperti yang termaktub dalam Perkara 97(3) Perlembagaan Persekutuan dan pentadbiran tersebut dilaksanakan oleh Jabatan Agama Islam Negeri, MAIN serta agensi yang diberi mandat oleh MAIN. MAIN atau agensi yang diberi kuasa oleh MAIN adalah berperanan sebagai *ulul amri*. Malah sebenarnya MAIN merupakan entiti perundangan³¹ (*syakhsiyah i'tibariyyah*) yang mempunyai hak ke atas pengurusan dan pemegang amanah harta awam umat Islam termasuk wakaf menurut *maslahah* (al-Zuhaili, 1995). Institusi wakaf seperti MAIN sebagai institusi *ulul amri* yang diberi amanah untuk menjaga dan menguruskan harta wakaf, memainkan peranan yang penting bagi memenuhi dan memelihara kepentingan umat Islam dan juga masyarakat awam amnya. Seiring dengan perkembangan ekonomi dan kewangan umat Islam, serta pemodenan tadbir urus MAIN, pengurusan wakaf pada masa kini dilihat memerlukan kepada sistem pengurusan yang cekap dan berkesan bagi menjamin kelestarian sosioekonomi umat Islam.

Secara umum, entiti perundangan ialah individu juristik (*juristic person*) bukan manusia yang dibentuk oleh kuasa undang-undang dengan pemberian hak dan liabiliti seperti individu sebenar.

³⁰ MAIN merupakan suatu pertubuhan perbadanan yang menjaga kepentingan semua aspek termasuk ekonomi umat Islam dalam sesebuah negeri berasaskan kepada enakmen yang berkaitan. Contohnya merujuk kepada Seksyen 5, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003 ada menyatakan bahawa MAIN dibenarkan membuat sesuatu kontrak dan mentadbir serta menguruskan segala jenis harta alih dan tidak alih menurut hukum syarak sama ada melibatkan dana di bawah kumpulan wang baitulmal (Seksyen 81), kuasa memungut zakat dan fitrah (Seksyen 86) dan pemegang amanah tunggal wakaf, nazar dan amanah (Seksyen 89).

³¹ Menurut al-Zuhaili (1995; h. 10), *fiqh* Islam mengakui apa yang dinamakan di sisi undang-undang iaitu *syahsiyyah i'tibariyyah* atau *syahsiyyah ma'naviyyah* atau *syahsiyyah mujarradah* melalui pengiktirafan terhadap sebahagian daripada pihak umum seperti yayasan, pertubuhan, syarikat, serta masjid yang sebenarnya mempunyai keperibadian yang menyerupai individu manusia biasa daripada aspek keahlian (*ahliyyah*) untuk memiliki, sabitan hak dan melaksanakan tanggungjawab yang berasingan tanpa melihat tanggungan (*dhimmah*) individu yang menganggotainya. Justeru, institusi seperti yayasan, pertubuhan, syarikat, masjid dan sebagainya dikenali sebagai entiti perundangan

Terma atau istilah entiti perundangan pula telah muncul buat pertama kalinya dalam *English Common Law* melalui kes *Salomon v Salomon & Co. Ltd. (1897)* (Ramli & Ghadas, 2019). Dalam kata lain, entiti perundangan adalah entiti yang dibenarkan untuk berkelakuan dan membuat tindakan seperti manusia dengan segala komitmen dan tanggungannya di bawah kuasa undang-undang.

Buku serta penulisan klasik ilmuwan Islam yang silam antara rujukan dan sumber asas dalam perbincangan konsep entiti perundangan di bawah perundangan Islam. Namun begitu, melalui pembacaan dan penelitian, kajian mendapati perbincangan berkenaan konsep entiti perundangan secara khusus adalah satu perkara yang asing di dalam kitab klasik. Malah menurut pandangan pakar rujuk yang telah ditemu bual dalam ilmu usul *fiqh*, mengatakan bahawa tiada langsung perbincangan berkenaan entiti perundangan oleh imam empat mazhab yang utama. Hal ini kerana mengikut hukum syarak hukum *taklif* dan hal ini diletakkan ke atas obligasi individu, bukan atas institusi. Walaupun begitu, pengkajian berkenaan prinsip entiti perundangan di bawah perundangan Islam ini tidaklah sekadar terhenti di situ sahaja. Para sarjana ilmuwan Islam yang kontemporari telah mengambil peranan yang signifikan dalam usaha meneruskan penyelidikan berkenaan konsep ini dalam menerima hipotesis kewujudan konsep entiti perundangan daripada lipatan sirah perundangan Islam atau pelbagai sumber perundangan Islam lain yang boleh diterima secara lazim. Perkara ini dipetik daripada hasil temu bual dengan pakar³² dalam bidang usul *fiqh* yang menyatakan,

“...perbincangan tentang permasalahan ini memang tiada langsung tentang legal entity. Tidak ada. Jadi macam perbincangan ulama’ semasa, mereka qiaskan...”

Daripada pernyataan tersebut, jelas bahawa perbincangan tentang konsep entiti perundangan hanya mula dibincangkan secara khusus, oleh ulama’ kontemporari dengan menggunakan pelbagai konsep yang dilihat selari dengan konsep entiti perundangan iaitu berkaitan dengan konsep *ad-dhimmah* dan *syakhsiyah itibariyyah*.

Para fuqaha’ dan pengkaji semasa telah mengiktiraf peranan manusia dan bukan manusia (*non-human*) dalam menjalankan tanggungjawab sebagai hamba kepada Allah SWT dan menunaikan amanah sebagai entiti yang bertanggungjawab kepada manusia sejagat. Kebanyakan perbincangan di bawah korpus ilmu perundangan

---

³² Pakar; *Sahibus Samahah* Dr Luqman Haji Abdullah, Mufti Wilayah Persekutuan. Ditemubual pada 16 Januari 2020. Tempat: Akademi Pengajian Islam UM

Islam menyatakan entiti merupakan organisasi yang ditubuhkan dan dikelolakan oleh sekumpulan manusia (*syakhsiyah i'tibariyyah*) bagi menjalankan tanggungjawab serta amanah daripada Allah SWT yang tidak mampu dilaksanakan oleh seseorang individu secara efisien dan kewujudannya secara mampan dalam tempoh masa yang panjang. Persoalannya ialah adakah penubuhan institusi wakaf seperti MAIN memenuhi ciri dan konsep entiti yang telah dibahaskan oleh para fuqaha' semasa dan silam? Sekiranya hipotesis ini adalah benar maka kewujudan institusi wakaf adalah merupakan entiti perundangan yang mempunyai *dhimmah*³³ terhad yang mana segala kegiatan institusi wakaf adalah diikat oleh Enakmen Pentadbiran Agama Islam atau Enakmen Wakaf negeri serta akta yang bersangkutan dengan perundangan sivil di peringkat persekutuan. Justeru, entiti perlu menjalankan tanggungjawab yang diamanahkan dengan mematuhi perundangan termasuk piawaian perakaunan semasa yang telah ditetapkan oleh pihak pemerintah. Ini selaras dengan kaedah *fiqh tasarruf Imam ala al-raiyyah manut bil maslahah* seperti yang dijelaskan oleh pakar³⁴, yang mana beliau berpendapat,

“...sebab itu kaedah fuqaha yang sebut, tasarruful imam manutu bil maslahah itu sangat signifikan dalam konteks bernegara ya. Konteks pengurusan. Termasuk syarikat. Tasarruful imam manutu bil maslahah kan. Tasarruf, urusan itu dia diikat dengan maslahah. Bila ada maslahah, itulah tasarruf imam, pemerintah...”

Malah seorang lagi pakar³⁵ berpendapat,

---

³³ Menurut kumpulan mazhab Syafie mentakrifkan *al-dhimmah* adalah tanggungan oleh manusia daripada aspek tugas (*al-ilzam*) dan kewajipan (*al-iltizam*) dan takrif ini hampir sama dengan pandangan tiga mazhab utama yang lain iaitu mazhab Hanafi, Maliki dan Hanbali (Zuhairah & Hartinie, 2018). Manakala al-Sarkhasi yang merupakan fuqaha mazhab Hanafi pula mentakrifkan *dhimmah* sebagai tanggungan yang ditetapkan kepada manusia untuk menerima kewajipan dan tugas yang berkaitan dengan kelayakan (*al-ahliyyah*) seseorang manusia untuk menjalankan tanggungjawabnya (Zuhairah & Hartinie, 2018). *Al-dhimmah* juga membawa maksud jaminan dan akauntabiliti (Nasri Naiimi, 2007). Para fuqaha silam seperti al-Izibn, al-Bahuti, Ibn ‘Abidin, al-Bazdawi dan al-Nawawi mengatakan *dhimmah* adalah tindakan yang berkait dengan manusia yang sabit dengan hak dan tanggungjawab. Namun begitu para fuqaha' moden seperti Mustafa Ahmad al-Zarqa, Muhammad Abu Zuhrah, Yusuf al-Qaradhawi, Ali Qurrah Daghi dan lain-lain yang sependapat bahawa konsep *dhimmah* juga menunjukkan pengiktirafan terhadap kewujudan sebuah entiti selain manusia (Zuryati, et. al, 2009).

³⁴ Pakar; *Sahibus Samahah* Dr Luqman Haji Abdullah, Mufti Wilayah Persekutuan. Ditemubual pada 16 Januari 2020.

³⁵ Pakar: *Sahibus Samahah* Dato' Dr Haji Anhar Haji Opir, Mufti Selangor. Ditemubual pada 19 Februari 2020

“...pertamanya tak semua yang ada pada konvensional kita tolak. Yang bercanggah kita tolak dan kita datangkan alternatif. Kerajaan kot mana pun, ulul amri, dia boleh ruling. Sebab kaedah dia adalah، تصرف الإمام منوط بالصلحة (melenyapkan khilaf) ...”

Kaedah *Tasarruf Imam ala al-raiyyah manut bil maslahah*³⁶ (قاعدة التصرف على الرعية منوط بالصلحة) adalah sebuah kaedah yang menggariskan bahawa setiap urusan, keputusan dan tindakan seorang pemimpin berkenaan hal ehwal rakyatnya hendaklah dibuat bagi mencapai kemaslahatan. Kaedah ini asalnya ialah kaedah yang diambil dari kata-kata Imam As-Syafie yang menyatakan:

”منزلة الإمام من الرعية منزلة الولي من اليتيم“

”Kedudukan pemimpin dalam rakyat ialah seperti kedudukan wali kepada anak yatim.“

Kata-kata Imam al-Syafie tersebut ialah berdasarkan daripada ucapan Saidina Umar al-Khattab RA:

”إِنِّي أَنْزَلْتُ نَفْسِي مِنْ مَالِ اللَّهِ مِنْزَلَةً وَالِّي الْيَتَمُّ إِنْ احْتَجَتْ مِنْهُ، فَإِذَا أَيْسَرْتَ رَدَّتْهُ، فَإِنْ اسْتَغْنَيْتَ أَسْتَعْفَفْتُ“

”Sesungguhnya aku menempatkan diriku dari harta Allah Ta’ala sebagaimana kedudukannya seorang wali anak yatim, jika aku memerlukannya maka aku mengambil darinya, maka ketika terdapat sisa maka aku mengembalikannya, makajika aku tidak memerlukannya maka aku mencegahnya (menjauhinya).“

Maksud daripada kaedah *fiqh* ini menurut Az-Zarqa’ ialah tindakan seorang pemimpin dan pelaksanaan ke atas rakyatnya sama ada dikehendaki atau tidak, adalah bergantung kepada adakah wujud manfaat daripada tindakannya itu. Manfaat tersebut boleh jadi manfaat daripada sisi *diniyyah* (agama) mahupun dari sisi *dunyawiyah* (dunia).

---

³⁶ Atas talian: <https://www.feqhweb.com/vb/t10549.html>

Ibn al-Najim al-Ishba` dan al-Isha'ir menambah bahawa perhatian yang perlu diambil dalam kaedah *fiqh* ini ialah perintah atau tindakan seorang pemimpin untuk mencapai maslahat urusan awam tidak akan berkuat kuasa kecuali dengan persetujuan, dan jika tidak dipersetujui maka perintah itu tidak boleh dikuatkuasakan. Itulah sebabnya Abu Yusuf dalam kitabnya al-Kharaj menerangkan dalam bab menghidupkan tanah yang mati bahawa seseorang imam/pemimpin tidak boleh mengambil apa-apa daripada tangan seseorang kecuali dengan hak yang *thabit* dan *makruf*.

Institusi wakaf secara khususnya dan MAIN secara umumnya merupakan suatu pertubuhan perbadanan yang menjaga kepentingan semua aspek termasuk ekonomi umat Islam dalam sesebuah negeri berdasarkan kepada enakmen yang berkaitan. Contohnya merujuk kepada Seksyen 5, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003 ada menyatakan bahawa MAIN dibenarkan membuat sesuatu kontrak dan mentadbir serta menguruskan segala jenis harta alih dan tidak alih menurut hukum syarak sama ada melibatkan dana di bawah kumpulan wang baitulmal (Seksyen 81), kuasa memungut zakat dan fitrah (Seksyen 86) dan pemegang amanah tunggal wakaf, *nazr* dan amanah (Seksyen 89). Dalam konteks ekonomi, ini jelas menunjukkan MAIN adalah merupakan satu entiti yang diikat dengan perundangan sama ada perundangan berkaitan agama di peringkat negeri (enakmen) mahupun perundangan berkaitan perundangan sivil di peringkat persekutuan (akta) dalam urus tadbir harta umat Islam menurut hukum syarak. Di bawah Seksyen 85, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003, MAIN perlu menyediakan akaun dan laporan tahunan di bawah peruntukan Akta Badan Berkanun 1980 (Akta 240). MAIN juga berperanan bukan sahaja menjaga kepentingan harta, malah ia juga turut berperanan memajukan ekonomi dan sosial umat Islam berdasarkan Seksyen 7, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003. Di bawah seksyen ini, adalah menjadi kewajipan MAIN untuk menggalak, mendorong, membantu dan mengusahakan kemajuan serta kesejahteraan ekonomi dan sosial masyarakat Islam selaras dengan hukum syarak. Termaktub juga di bawah Seksyen 7 (2) ini, MAIN dibenarkan untuk; (i) menubuahkan badan lain untuk menjalankan apa-apa kegiatan sedemikian sama ada di bawah kawalan atau kawalan separa oleh MAIN; dan (ii) melabur dalam apa-apa pelaburan yang dibenarkan sebagaimana yang ditakrifkan oleh Akta Pemegang Amanah 1949 [Akta 208], dan melupuskan pelaburan itu atas apa-apa terma dan syarat yang ditentukan oleh MAIN.

Justeru, kebanyakan ulama kontemporari berpendapat wujudnya hukum *taklif*³⁷ ke atas entiti tersebut yang diikat dengan perundangan. Contohnya, MAIN dalam melaksanakan amanahnya adalah tertakluk kepada Enakmen Pentadbiran Agama Islam negeri seperti yang dijelaskan sebelum ini serta perundangan sivil berkaitan dengan urusan bermuamalah dengan entiti yang lain. Bagi menyokong pendapat yang mengiktiraf kewujudan konsep ini dalam perundangan Islam, beberapa hujah yang telah dibincangkan secara panjang lebar oleh ulama kontemporari seperti Mustafa Ahmad al-Zarqa, Muhammad Abu Zuhrah, Yusuf al-Qaradhawi dan Ali al-Qaradaghi sebagai petunjuk kepada pendirian Islam dalam hal ini. Antara hujah yang dilihat signifikan dalam mengesahkan konsep entiti perundangan ini dalam Islam adalah:

(1) Pemilikan harta wakaf iaitu selain diberikan hak untuk memiliki harta, MAIN juga diberikan hak menguruskan. Di Malaysia, pengurusan harta wakaf telah diletakkan di bawah bidang kuasa negeri. MAIN dilihat telah mengambil peranan sebagai pengurus institusi wakaf yang diberi kuasa di bawah peruntukan Enakmen Pentadbiran Agama Islam atau Enakmen Wakaf di negeri tertentu. Ciri-ciri yang terdapat pada pihak pengurusan wakaf seperti MAIN dilihat konsisten dengan ciri sebuah entiti perundangan yang mempunyai sifat *shakhsiyah i'tibariyyah*. Ini juga telah dijelaskan oleh pakar³⁸ bahawa institusi MAIN diberi kuasa oleh *ulil amri* mempunyai kuasa dan diterima daripada aspek hukum syarak.

'... Ulum Amri lah. Dia maknanya sekarang ni, itu yang ana sebut balik pada isu Legal Entiti tu. Bila kita terima Legal Entiti, maknanya isu kawalan tadi, sebab dia sekarang ni, saya tengok macam ni...Sesuatu perkara itu apabila dia telah di'impose' oleh Ulul Amri. Oleh pemerintah. Oleh kerajaan. Maka dengan sendiri, dia mempunyai kuasa dan diterima dari segi hukum syaraknya....Sebab dalam sistem negara ni, asas utama kepada siasah syari'yyah ni ialah kelurusan, keharmonian. Itu maqasidnya pada pemerintah ni kan. Keharmonian keadilan kelurusan urusan semua tu. Apa polisi untuk mencapai ke arah Maqasid Syariah tu,

³⁷ Taklif: *Khitat* atau perintah Allah yang berkaitan dengan tindakan mukallaf sama ada dalam bentuk *iqtidai* (perintah atau arahan), *takhyir* (pilihan) atau *wad'i* (ketentuan) [Rujukan: Kitab *Al-wajiz fi Usul Tasyri'*]

³⁸ Pakar; *Sahibus Samahah* Dr Luqman Haji Abdullah, Mufti Wilayah Persekutuan. Ditemubual pada 16 Januari 2020.

dibenarkan la. ...Jadi bila kita terima, syarikat tu sebagai satu Legal Entiti, maka sebarang undang-undang yang diwujudkan untuk mengurus Legal Entiti itu tadi maka itu dia dibenarkan...’

(2) Konsep *Al-Syirkah* yang mana doktrin pemilikan yang diberikan kepada institusi wakaf dalam hal pemilikan mudarabah dilihat agak konsisten dengan doktrin yang terdapat dalam konsep *syakhsiyah i'tibariyyah*. Ini menunjukkan institusi MAIN juga merupakan sebuah institusi yang menguruskan dana dan harta umat Islam yang diberikan komitmen berkaitan pengurusan harta (*dhimmah maliah*) yang juga berasingan daripada komitmen individu tertentu (*dhimmah mustaqillah*) dalam MAIN dalam menguruskan harta umat Islam. Ini berdasarkan pada pandangan pakar³⁹

“...dari segi konsep makna ada satu entiti yang boleh menerima pemilikan dan boleh melakukan transaksi yang macam kita kata wakaf, konsep wakaf itu sendiri bila dah masuk wakaf, dia dah bukan milik pewakaf lagi dah, dan dia juga bukan milik penerima manfaat. Dia sebenarnya kalau dari segi kiasan, dia kata milik Allah. Milik Allah macam adil kan. Macam tu jugak konsep baitulmal. So baitulmal tu bila duit masuk ke dalam baitulmal, baitulmal boleh terima duit, boleh buat bayaran. So dia ada institution la. Satu institution yang seolah-olah dia ada lah, suatu dhimmah maliah ke dhimmah yang menyebabkan dia boleh melakukan beberapa transaksi...”

Kedua-dua pakaryang dinyatakan sebelum ini bersetuju bahawa institusi MAIN adalah merupakan entiti perundungan (*syakhsiyah i'tibariyyah*) yang diturunkan kuasa melaksana tanggungjawab urusan hal ehwal agama Islam negeri oleh pemerintah (*ulil amri*) yang diikat secara perundungan dengan enakmen yang telah digubal untuk memastikan segala amanah yang dilaksanakan oleh institusi MAIN mematuhi maqasid syariah.

---

³⁹ Pakar-Prof. Dr Engku Rabiah Adawiah Engku Ali, Ahli Majlis Penasihat Syariah Bank Negara Malaysia, ditemubual pada 4 Februari 2020

Jadual 2.2: Takrif Entiti Perundangan Menurut Perundangan Konvensional dan Islam

Perundangan Konvensional	Perundangan Islam
‘Legal Person’ yang mempunyai hak dan kewajiban undang-undang serta boleh mendapatkan pembelaan daripada mahkamah dan didakwa atas namanya.	Pemberian status undang-undang kepada syarikat (atau yang sepertinya) kecuali yang berkaitan aspek insani, dan pengasingan komitmen (<i>dhimmah</i>) syarikat daripada pemegang saham.

Sumber: M C Oliver and Enid A Marshall “Company Law” (1991) dan al-Qaradaghi (2009)

Takrif entiti perundangan adalah diperlukan agar MAIN dapat menjalankan fungsi dan peranan dengan baik dan mematuhi syarak. Berdasarkan Jadual 2.2, takrif entiti perundangan menurut perundangan konvensional ialah “*Legal person*” yang mempunyai hak dan kewajipan undang-undang yang boleh mendapatkan pembelaan daripada mahkamah dan didakwa atas namanya. Manakala menurut perundangan Islam, entiti perundangan melibatkan pemberian status undang-undang kepada syarikat (atau yang sepertinya) kecuali yang berkaitan aspek insani, dan pengasingan komitmen (*dhimmah*) syarikat daripada pemegang saham (Ali al-Qaradaghi, 2009). Daripada kedua-dua takrif ini, konsep *dhimmah* dan *dhimmah mustaqillah* yang berkaitan dengan MAIN adalah jelas menunjukkan MAIN adalah entiti perundangan yang mempunyai identiti daripada aspek perundangan yang selari dengan fungsi MAIN.

Justeru, institusi wakaf seperti MAIN merupakan entiti perundangan (*syakhsiyah i'tibariyyah*) yang diturunkan kuasa melaksana tanggungjawab urusan hal ehwal agama Islam negeri oleh pemerintah (*ulil amri*) yang diikat secara perundangan dengan enakmen yang telah digubal untuk memastikan segala amanah yang dilaksanakan oleh MAIN mematuhi maqasid syariah. Dalam aspek kegiatan ekonomi yang dilaksanakan oleh MAIN menurut perundangan, MAIN sebagai sebuah entiti perundangan menerima pemilikan, melakukan transaksi bayaran dan sebagainya seperti harta wakaf dan baitulmal kerana MAIN memiliki *dhimmah maliah* (harta). Menurut pakar⁴⁰, ahli Lembaga MAIN perlu bijaksana melaksanakan amanah tersebut dengan memiliki *ahliyyah* (kepakaran dalam bidang kewangan), mempunyai kelayakan *al-rusyd* iaitu kepintaran dalam

⁴⁰ Pakar-Prof. Dr Engku Rabiah Adawiah Engku Ali, Ahli Majlis Penasihat Syariah Bank Negara Malaysia, ditemubual pada 4 Februari 2020

pengurusan dan sebagainya. Dalam konteks ini, berkemungkinan besar bidang perakaunan adalah salah satu syarat *al-rusyd* bagi memastikan konsep *dhimmah maliah* terpelihara dalam menguruskan kewangan MAIN.

“...Aah yang ‘urf. Tapi the custom of that time include dia punya law la. Sebab kita tak boleh go against the law kan. So dalam banyak keadaan pun MAIN saya nampak dia mengambil manfaat jugak daripada peruntukan undang-undang tu....So dia kena tengoklah dari segi keperluan, kebijaksanaan nak pilih. Sama ada nak, decision making tu pun dia kena ada. Ilmu profesional lah. Dari segi bisnes, dari segi financial...”

Terdapat juga pandangan pakar⁴¹ yang menguatkan bahawa konsep *al-rusyd* tersebut adalah selari mengikut syarat daripada perbahasan Mazhab Syafie dan Mazhab Hanbali

‘...Kalau ada orang yang boros dalam syarikat tu, boleh merosakkan keahlian jugak tu. Beli barang-barang yang tak perlu, maknanya Al-Rusyd takda. Al-Rusyd tu. Mazhab syafie syaratkan al-Rusyd. Bukan berakal je, mestilah Al-Rusyd. Mazhab lain ada bahaskan jugak contohnya mazhab Hanbali...’

Satu perkara yang penting dalam pengurusan harta wakaf oleh institusi MAIN adalah untuk memastikan sebarang transaksi yang dilakukan termasuklah aspek pelaburan tidak menjelaskan nama dan reputasi MAIN sebagai institusi pemegang amanah. Ini amat berkait dengan konsep *syirkah* dan *khultoh* dengan pengurusan harta dan dana di MAIN terutamanya yang berkaitan dengan harta wakaf seperti yang dijelaskan oleh pakar⁴².

‘...Ada pun kalau kita pergi real majlis agama dia ada pertimbangan lain pulak. Satu memang pertimbangan syarak, dia akan tengok betul-betul, walaupun takda dokumen.... Walaupun tak disebut tak boleh, tapi tak semestinya boleh mutlak. Dia akan tengok kalau haram

---

⁴¹ Pakar- Sahibus Samahah Dato' Dr Haji Anhar Haji Opir, Mufti Selangor. Ditemubual pada 19 Februari 2020

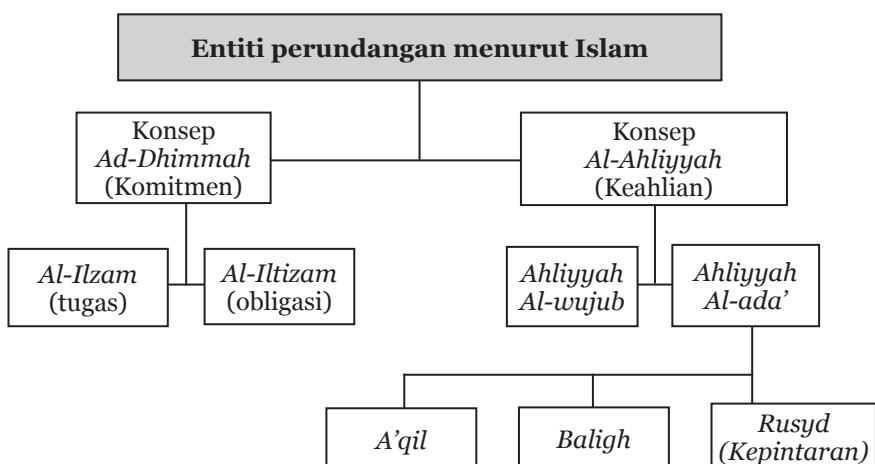
⁴² Pakar- Sahibus Samahah Dato' Dr Haji Anhar Haji Opir, Mufti Selangor. Ditemubual pada 19 Februari 2020

memang tak akan pergi. Dari segi pelaksanaan pulak dia ada pertimbangan lain berkenaan reputation. Tiba-tiba majlis agama buat kerjasama dengan mana-mana anak syarikat genting. Ini reputasi akan jatuh sebagai contoh, mungkin dia akan elakkan...’

Malah menurut pakar⁴³ reputasi ini amat penting kerana ia boleh berisiko kepada MAIN jika tidak diuruskan dengan baik dan berhemah.

‘...Dia kalau dalam banking, dalam bank, dia ambil kira dari segi reputasi. Reputational risk. Risiko reputasi tu ada, dia tak ambil. Imej. Maknanya kalau dia involve macam bank, macam yang saya cakap tadilah. Dia akan pikir walaupun anak syarikat Genting, tapi dari segi reputasi syariah macamana? Reputasi bank yang declare sebagai sebuah patuh syariah. Ada isu tak reputasi? Ada kesan tak dari segi reputasi? Kalau ada kesan dia takkan ambil..’

Ringkasan integrasi kesemua konsep tersebut ditunjukkan dalam Rajah 2.2.

Rajah 2.2: Konsep *Ad-Dhimmah* dan *Al-Ahliyyah* dalam Entiti Perundangan

---

⁴³ Pakar; Sahibus Samahah Dr Luqman Haji Abdullah, Mufti Wilayah Persekutuan. Ditemubual pada 16 Januari 2020.

Kesimpulan

Sebagai institusi berlandaskan Islam yang merupakan pemegang amanah dalam pengurusan dan pentadbiran wakaf, institusi wakaf seperti MAIN bukan sahaja mempunyai akauntabiliti kepada masyarakat malah lebih penting lagi adalah akauntabiliti kepada Allah SWT. Pengertian konsep akauntabiliti dalam konteks institusi wakaf merujuk kepada akauntabiliti institusi kepada Allah SWT dan akauntabilitinya kepada pihak berkepentingan yang mewakili masyarakat secara keseluruhan. Hubungan akauntabiliti yang kedua ini menunjukkan obligasi institusi wakaf ke atas setiap tindakannya dan perlu memberi penjelasan atau justifikasi terhadap tindakan atau hasil daripada tindakan tersebut kepada masyarakat keseluruhan. Medium utama untuk memberi penjelasan atau justifikasi tersebut adalah melalui pelaporan yang dikenali sebagai pelaporan akauntabiliti iaitu pelaporan untuk menzahirkan akauntabiliti pihak institusi wakaf. Institusi wakaf seperti MAIN merupakan entiti yang telah diberikan kuasa secara perundangan untuk melaksanakan tanggungjawab urusan hal ehwal agama Islam negeri oleh pemerintah dengan enakmen yang telah digubal untuk memastikan segala amanah yang dilaksanakan oleh MAIN mematuhi maqasid syariah. Ini akan memastikan aset wakaf dapat ditadbir urus secara cekap dan berkesan. Cadangan piawaian perakaunan Islam yang melibatkan institusi wakaf, keluwesan dalam mencadangkan satu kerangka syariah dalam pentakrifan aset wakaf amat diperlukan namun ia perlu dilaksanakan secara berhati-hati. Pendekatan Islamisasi disiplin ilmu perakaunan amat diperlukan disebabkan percanggahan objektif perakaunan konvensional dan perakaunan Islam dan ketidaksesuaian prinsip dan konvensyen perakaunan dalam mengakaukan transaksi yang bertepatan dengan syariah. Justeru, disiplin ilmu perakaunan konvensional sedia ada wajar dilihat semula dari perspektif syariah. Prinsip dan konvensyen perakaunan yang tidak bertentangan dengan keperluan syarak boleh diterima pakai, manakala prinsip yang bertentangan dengan syarak harus ditolak. Bagi perkara yang tiada nas atau dalil yang jelas seperti disiplin ilmu perakaunan, kaedah *fiqh* boleh digunakan sebagai garis panduan dalam merangka sesuatu polisi atau undang-undang. Pendekatan ini adalah penting dalam menguruskan wakaf serta membuka satu ruang kepada para ahli perakaunan untuk mengiktiraf mengukur dan melaporkan segala urus niaga yang berkaitan pengurusan dana wakaf.

BAB 3

ASET MENURUT PERSPEKTIF ISLAM

Pengenalan

Pembangunan perakaunan Islam yang menggunakan pendekatan Islamisasi yang telah dijelaskan sebelum ini perlu merujuk kepada domain ilmu perakaunan konvensional sebagai asas permulaan kajian dan seterusnya akan diubah suai menurut perspektif Islam. Contohnya, definisi aset yang diguna pakai dalam perakaunan konvensional perlu dikaji semula bagi memastikan konsep aset tersebut perlu memenuhi kehendak syarak. Terminologi ‘aset’ yang diguna pakai dalam perakaunan konvensional mungkin tidak dibincangkan secara jelas dari perspektif syariah, sebaliknya konsep aset yang paling hampir yang boleh dirujuk adalah konsep harta atau konsep *al mal* yang telah dibincangkan oleh para ulama. Takrifan para ulama mampu dimanfaatkan untuk dijadikan sandaran bagi mentakrifkan aset wakaf menurut perspektif perakaunan semasa. Perbahasan berkaitan aset amat penting kerana sesuatu aset akan digunakan oleh sesebuah entiti dalam segala kegiatan *muamalah* seperti jual beli, sewa, pajakan, syarikat dan sebagainya. Perbincangan yang penting dalam bab ini ialah berkenaan takrif aset serta isu berkaitan dengan aset iaitu isu pemilikan dan kawalan yang amat berkait dengan konsep perakaunan. Tujuan bab ketiga ini adalah untuk menghuraikan tentang definisi aset, definisi aset amanah, konsep kawalan dan pemilikan, kriteria pengiktirafan dan asas pengukuran serta prinsip pendedahan aset dalam Islam.

Konsep Harta dan Aset dalam Islam

Perkataan harta (*mal*) terdapat banyak dalam al-Quran dan Hadis yang dikaitkan dengan perhiasan dunia. Firman Allah SWT dalam surah al-Kahfi ayat 46 yang bermaksud,

'Harta dan anak pinak itu, ialah perhiasan hidup di dunia, dan amal-amal soleh yang kekal faedahnya itu lebih baik pada sisi Tuhanmu sebagai pahala balasan, dan lebih baik sebagai asas yang memberi harapan'

Harta dan anak keturunan merupakan bahagian dari perhiasan kehidupan dunia. Di akhirat kelak, harta tersebut tidak memberikan manfaat sama sekali kecuali ketika hidup di dunia dibelanjakan kepada perkara yang diredayai Allah SWT. Adapun amalan dan ucapan yang diredayai di sisi Allah SWT, maka itulah yang lebih baik dari seluruh perhiasan dunia, dan merupakan perkara terbaik yang diharapkan oleh manusia, kerana perhiasan dunia itu fana, sedangkan pahala amalan dan ucapan yang diredayai di sisi Allah akan sentiasa kekal (Tafsir al-Mukhtashar).

Dalam bahasa Arab, istilah aset disebut sebagai 'harta' dan ditakrifkan sama dengan perkataan '*mal*'. Harta daripada aspek bahasa ialah setiap barang yang benar-benar dimiliki secara pasti dan dikawal (*hiyazah*) oleh seseorang, sama ada barang itu '*ain*' atau manfaat (*usurfruct*). Contoh harta '*ain*' adalah seperti bangunan, tanah dan peralatan manakala contoh harta manfaat adalah seperti mendiami bangunan, menaiki kenderaan dan sebagainya (al-Zuhaili, 1995). Barang yang tidak boleh dikawal oleh seseorang, ia tidak dinamakan sebagai harta daripada aspek bahasa seperti pokok di hutan dan galian dalam perut bumi yang belum diterokai (Zaydan, 2001).

Daripada sudut istilah pula, al-Zuhaili (1995) telah membahagikan takrif harta kepada dua pendapat yang utama iaitu pendapat golongan Hanafi dan pendapat jumhur ulama selain golongan Hanafi. Menurut golongan Hanafi, harta daripada sudut istilah merupakan benda ('*ain*') atau barang yang boleh dikawal dan lazimnya boleh diambil manfaat daripadanya. Ini bermaksud sesuatu harta perlu ada dua unsur iaitu:

1. Boleh dikawal (*hiyazah*). Sesuatu barang yang tidak boleh dikawal tidak dianggap sebagai harta. Perkara yang *maknawi* seperti pengetahuan, kesihatan, profesional dan sebagainya serta perkara yang tidak boleh dikuasai seperti udara, angin dan cahaya matahari juga adalah bukan harta kerana ia tidak boleh dikawal.
2. Secara kebiasaan harta tersebut boleh diambil faedah atau mempunyai manfaat penggunaannya⁴⁴. Adat ('urf) menetapkan

⁴⁴ Sebagai tambahan, terdapat takrif aset lain yang dipetik dalam al-Zuhaili (1995) ialah barang yang disukai oleh tabiat manusia dan boleh disimpan untuk waktu yang diperlukan, sama ada ia harta alih atau harta tak alih [*al-Majalah al-ahkam al-adliyyah* yang dipetik daripada kitab *Radd al-Muhtar* oleh Ibn 'Abidin (Perkara 126)]. Namun begitu takrif ini

bahawa manfaat sesuatu penggunaan aset itu berlaku secara berterusan dalam keadaan biasa⁴⁵. Namun begitu arak dan khinzir dianggap sebagai harta atau aset kerana ia digunakan oleh sebahagian manusia yang bukan Islam⁴⁶.

Manakala takrif harta menurut pendapat jumhur ulama selain golongan Hanafi ialah setiap perkara (barang) yang ada harga (nilai) yang jika dirosakkan maka orang yang merosakkan itu mestilah membayar ganti rugi⁴⁷. Terdapat satu takrif yang dianggap lengkap terhadap konsep harta ialah setiap sesuatu yang boleh dikuasai dan dimanfaatkan pada kebiasaannya (Zaydan, 2001). Takrif ini diterima oleh kebanyakan ulama kerana ia memfokuskan kepada dua elemen utama iaitu:

1. aspek penguasaan dan pemilikan;
2. aspek faedah dan manfaat

Kedua-dua aspek ini perlu ada kepada sesuatu harta sama ada ‘ain dan manfaat termasuk hak. Ini kerana setiap hak dan kepentingan itu dapat dikuasai oleh pemiliknya sama ada secara hakiki atau konstruktif serta memberi manfaat kepada pemiliknya (Mohd Daud, 1999). Perbincangan berkenaan aspek hak dan pemilikan akan dijelaskan di bahagian seterusnya nanti.

Perbahasan tentang takrif harta yang menimbulkan perselisihan antara ulama adalah berhubung isu ‘manfaat dan hak’. Sebahagian ulama Mazhab Hanafi berpegang kepada prinsip bahawa harta adalah terhad kepada sesuatu yang mempunyai fizikal (‘ain) dan jirim yang dapat dikesan oleh pancaindera⁴⁸. Oleh itu, manfaat dan hak tidak dianggap sebagai harta kerana manfaat dan hak dikaitkan sebagai pemilikan. Walau bagaimanapun, majoriti ulama selain golongan Hanafi menganggap manfaat dan hak juga adalah harta kerana maksud dipertikaikan oleh al-Zuhaili (1995) kerana beberapa perkara. (1) Sayur-sayuran dan buah-buahan masih dianggap harta walaupun ia cepat rosak dan tidak dapat disimpan dalam tempoh masa yang lama; (2) Ubat dan racun merupakan barang yang tidak disukai oleh tabiat manusia namun ia juga dianggap harta kerana manfaatnya; dan (3) Binatang buruan, binatang buas dan pokok-pokok dalam hutan dianggap sebagai aset walaupun belum diambil (*ihraz*) atau sebelum memiliki walaupun ia dianggap barang *tabi'i* yang tidak bertuan.

⁴⁵ Manfaat sesuatu barang ketika darurat seperti memakan daging bangkai ketika kebuluran tidaklah akan menjadikan daging bangkai tersebut sebagai harta atau aset kerana ia merupakan keadaan yang berkecuali.

⁴⁶ Rujuk al-Zuhaili (1995) hlm. 42; dan Zaidan (2001) hlm. 183

⁴⁷ Takrif ini telah dijadikan undang-undang. Justeru, maksud harta atau aset pada pandangan undang-undang ialah setiap perkara yang mempunyai nilai harta (al-Zuhaili, 1995)

⁴⁸ Menurut Mohamad Sabri (2010), para *fujaha* golongan Hanafi mensyaratkan harta sebagai sesuatu yang bersifat benda (*maddi*) sebagaimana mereka tidak mengiktiraf ‘hak’ termasuklah hutang atas jaminan sebagai harta kerana tidak boleh berlaku *qabadh*

atau tujuan sesuatu itu adalah pada manfaatnya bukan pada fizikalnya ('ain). Tambahan pula, boleh berlaku kawalan dan pemilikan secara lazim ke atas hak dan manfaat tersebut. Pendapat kedua ini adalah pendapat yang diterima undang-undang dan ramai pihak dalam kebanyakan urusan atau transaksi muamalat (Ahmad & Ibrahim, 2006). Oleh hal yang demikian, berdasarkan pendapat majoriti para ulama, takrifan harta di sisi syarak yang boleh disimpulkan adalah 'setiap sesuatu yang boleh dikawal, dimanfaatkan, mempunyai nilai, dikehendaki dan mestilah halal menurut ketetapan syarak (Ahmad & Ibrahim, 2006; MASB SOPi 2017; Hailani & Sanep, 2009).

Pandangan yang berbeza antara kedua-dua golongan ini memberi kesan kepada hukum seperti kes rampasan, sewa dan pusaka⁴⁹ (al-Zuhaili, 1995). Contohnya dalam kes rampasan, sesiapa yang merampas sesuatu dan menggunakananya atau mengambil manfaat daripada aset tersebut untuk satu tempoh tertentu, dan selepas itu dipulangkan kepada tuannya, maka individu yang telah menggunakan aset tersebut perlu membayar ganti rugi nilai manfaatnya menurut pandangan ulama selain daripada golongan Hanafi. Namun menurut pandangan daripada golongan Hanafi, individu tersebut tidak perlu membayar ganti rugi⁵⁰ kerana merujuk kepada pandangan mereka yang berpendapat bahawa manfaat dan hak tidak dianggap sebagai harta tetapi dikaitkan sebagai pemilikan. Dalam konteks sewa pula, golongan Hanafi berpendapat kontrak sewa akan tamat disebabkan kematian individu yang menyewa (berkontrak) kerana manfaat bukanlah harta yang boleh diwarisi. Namun begitu pandangan golongan selain Hanafi berpendapat sebaliknya iaitu kontrak sewa tetap kekal sehingga tamat kontrak sewaan. Malah ia boleh diwarisi kepada waris untuk meneruskan menggunakan manfaat sewaan tersebut sehingga tamat kontrak.

---

⁴⁹ Termasuk juga aspek 'Hak' yang mana menurut golongan Hanafi, 'Hak' tidak boleh diwarisi seperti hak dalam *khiyar syarat* atau *khiyar ru'yah*. Namun pendapat selain golongan Hanafi bersetuju 'Hak' tersebut boleh diwarisi.

⁵⁰ Menurut pandangan golongan Hanafi, pengecualian ini terpakai kepada penggunaan aset wakaf, harta anak yatim atau aset untuk disewakan seperti bangunan disebabkan oleh harta ini memerlukan penjagaan dan perlu dilindungi daripada pencerobohan (al-Zuhaili, 1995).

Jenis Harta dan Kepentingannya dalam Pengurusan Harta

Para fuqaha telah membahagikan harta kepada beberapa bahagian yang mempunyai hukum yang berlainan menurut jenis masing-masing (al-Zuhaili, 1995), antaranya seperti berikut:

1. Dilihat daripada sudut harus dan haram menggunakannya, ia terbahagi kepada harta bernilai (*mutaqawwam*) dan harta yang tidak bernilai (*ghair mutaqawwam*)
2. Dilihat daripada sudut kekal dan tidak kekal tempatnya, terbahagi kepada harta alih (*manqul*) dan harta tak alih ('*aqr*)
3. Dilihat daripada sudut unitnya ada persamaan atau tidak, terbahagi kepada *mithliy* (ada bandingan) dan *qimiy* (tiada bandingan)
4. Dilihat daripada sudut kekal atau tidak kekal zat ('*ain*) selepas menggunakannya, terbahagi kepada *istikhakiy* (pakai habis) dan *isti'maliy* (boleh menggunakan berulang kali)

Harta Bernilai dan Tidak Bernilai

Harta bernilai (*al-mutaqawwam*) ialah harta yang dimiliki dan syarak mengharuskan penggunaannya seperti aset bangunan, kenderaan, peralatan dan sebagainya⁵¹. Manakala harta yang tidak bernilai (*ghair mutaqawwam*) ialah sesuatu harta yang tidak dimiliki atau sesuatu perkara yang syarak tidak mengharuskan penggunaannya kecuali ketika darurat (terpaksa). Contoh harta yang tidak dimiliki seperti galian di dalam perut bumi, ikan di dalam laut dan sebagainya manakala sesuatu yang tidak diharuskan syarak penggunaannya kecuali ketika darurat ialah arak dan khinzir, yang mana kedua-duanya tidak menjadi harta bernilai kepada seseorang Muslim pada pandangan syarak. Implikasi pembahagian jenis harta ini ialah seperti berikut:

1. Harta yang bernilai adalah sah dilakukan semua kontrak harta ke atasnya seperti kontrak jual beli, wakaf, hibah dan sebagainya dan sebaliknya bagi harta yang tidak bernilai.
2. Jika seseorang merosakkan harta bernilai yang dimiliki oleh orang lain, maka individu tersebut perlu membayar ganti rugi sama ada menggantikannya dengan barang yang serupa atau sama jenis (*qimiy*) di pasar atau dibayar ganti rugi nilainya jika tiada pengganti barang yang sama jenis.

⁵¹ Sesuatu perkara itu dikatakan sebagai *mal* menurut syariat apabila ia bernilai (*mutaqawwam*) menurut 'urf. 'Urf yang difahami di sini ialah 'urf masyarakat Islam berdasarkan hadis *al-muslimun 'ala syurutihim* (orang-orang Islam berasaskan kepada syarat yang dipersetujui mereka)

Harta Alih dan Harta tak Alih

Para fuqaha yang membincangkan jenis dan istilah harta ini terbahagi kepada dua golongan iaitu golongan Hanafi dan golongan Maliki. Golongan Hanafi mentakrifkan harta alih (*al-manqul*) ialah harta yang boleh dipindahkan dan diubah daripada satu tempat ke tempat yang lain sama ada dengan perpindahan itu bentuk dan strukturnya kekal atau sebaliknya. Contohnya wang, barang perniagaan, barang yang boleh disukat dan ditimbang dan sebagainya. Manakala harta tak alih ('*aqar*) ialah harta yang kekal di tempatnya dan tidak boleh dipindah dan diubah sama sekali ke tempat lain. Contohnya rumah dan tanah⁵² (al-Zuhaili, 1995).

Manakala golongan Maliki pula telah menyempitkan makna harta alih (*al-manqul*) dan memperluaskan makna harta tak alih ('*aqar*). Golongan ini mentakrifkan harta alih ialah sesuatu yang boleh dialih dan dipindahkan dari satu tempat ke satu tempat dan bentuk dan strukturnya kekal seperti biasa. Contohnya pakaian, buku, kenderaan dan sebagainya. Manakala harta tak *alih* pula ialah sesuatu yang tidak boleh dipindah dan diubah dalam keadaan berlaku perubahan bentuk ketika pindahan dan ubahan itu. Contohnya bangunan dan pokok⁵³ (al-Zuhaili, 1995). Implikasi pembahagian kedua-dua jenis harta ini adalah seperti berikut:

1. *Al-syuf'ah*⁵⁴ berlaku jika barang yang dijual itu adalah harta '*aqar*. Sekiranya *al-manqul* itu mengikut '*aqar* (yang dijual), hak *syuf'ah* adalah *sabit* kepada kedua-duanya.
2. Bagi golongan Hanafi, wakaf tidak sah kecuali ia adalah harta '*aqar*. Mewakafkan *manqul* juga tidak sah kecuali sekiranya ia mengikut sesuatu '*aqar*. Contohnya mewakafkan tanah bersama bangunan. Namun menurut golongan selain golongan Hanafi, sah mewakafkan harta sama ada '*aqar* atau *manqul*.

---

⁵² Menurut golongan Hanafi, bangunan, pokok dan tanaman di atas tanah tidak dianggap sebagai harta tak alih kecuali ia terikut dengan bumi. Jika dijual tanah yang ada bangunan atau pokok atau tanaman, maka diperakurkan hukum harta tak alih ke atas bangunan dan pokok mengikut tanah tersebut. Harta tak *alih* pada pandangan golongan ini bermaksud tanah sahaja dan harta alih merupakan harta selain tanah (al-Zuhaili, 1995).

⁵³ Namun begitu sekiranya bangunan diruntuhkan menjadi batu-bata atau pokok ditebang menjadi kayu-kayu runtuh binaan (merubah bentuk dan struktur harta tersebut) akan berpindah takrif daripada jenis harta '*aqar* kepada *al-manqul* setelah terpisah ia daripada bumi. Begitu juga perpindahan takrif dari *al-manqul* kepada '*aqar* seperti pintu, mangga pintu dan sebagainya kerana ia kini telah bersambung dan melekat dengan sesuatu '*aqar* (al-Zuhaili, 1995).

⁵⁴ *Syuf'ah* secara bahasa diambil dari kata *syaf'*, yang bermaksud pasangan. Menurut fuqaha', *syuf'ah* ialah hak rakan kongsi mengambil bahagian kawannya yang lain dengan menggantikan harta atau bayaran (muftiwp.gov.my)

3. Hak kejiranan (*jiwar*) dan hak penggunaan (*irtifaq*) hanya ada pada ‘*aqar* sahaja.
4. Imam Abu Hanifah dan Imam Abu Yusuf⁵⁵ berpendapat adalah dibenarkan penjualan ‘*aqar* sebelum diterima daripada pembeli berbanding *manqul*. Ini disebabkan harta *manqul* lebih banyak terdedah kepada kerosakan berbanding ‘*aqar*.

Harta Mithliy dan Qimiy

Harta *mithliy* ialah harta yang sama jenis yang terdapat di pasaran tanpa ada perbezaan besar daripada *juzu’* dan unit (al-Zuhaili, 1995). Ia terbahagi kepada empat bahagian seperti berikut:

1. *Al-Makilat* iaitu barang yang boleh disukat seperti gandum dan padi
2. *Al-Mawzunat* iaitu barang yang boleh ditimbang seperti kapas dan besi
3. *Al-‘Adadiyyat* iaitu barang yang boleh dihitung yang mempunyai bentuk yang hampir sama seperti buah kelapa dan telur
4. *Al-Zar’iyyat* iaitu barang yang boleh diukur⁵⁶ dan dijual secara ukuran seperti ela, meter dan sebagainya

Harta *qimiy* ialah harta yang tidak mempunyai bandingan atau keserupaan di pasaran; atau ada keserupaan di pasar tetapi berbeza nilai (harga) di antara unit di pasar. Contohnya buku terpakai, binatang, tanah, rumah dan sebagainya (al-Zuhaili, 1995). Implikasi pembahagian jenis harta ini adalah seperti berikut:

1. Harta *mithliy* boleh mensabitkan hutang dalam tanggungan yang mana harta tersebut boleh menjadi harga (tukaran) dalam sesuatu jual beli dengan cara menentukan jenis dan sifatnya dan boleh berlaku diskau (muqasah) antara harta *mithliy*. Perkara ini tidak berlaku kepada harta *qimiy*.
2. Pembahagian secara paksa (automatik) boleh berlaku dalam kalangan rakan kongsi bagi harta *mithliy* yang dikongsikan walaupun semasa ketiadaan rakan kongsinya tanpa memerlukan keizinannya. Perkara ini tidak berlaku kepada harta *qimiy*.

---

⁵⁵ Mereka juga berpendapat adalah mustahil harta ‘*aqar* dirampas disebabkan ia tidak boleh dipindahkan. Namun pandangan ini berbeza dengan pandangan Muhammad dan ahli *fiqh* yang lain yang mengatakan tidak mustahil atau boleh berlaku rampasan harta ‘*aqar* (contohnya melalui rampasan geran tanah dan lain-lain) (al-Zuhaili, 1995)

⁵⁶ Sekiranya barang yang diukur berbeza antara satu sama lain seperti kain yang dijahit dengan tenun yang berbeza di antara sehelai dengan sehelai yang lain, ia boleh menjadi harta *qimiy* dan bukan *mithliy*

3. Dalam harta *qimiy* tidak berlaku riba dan sebaliknya kepada harta *mithliy*. Adalah sah berlaku jual beli persamaan dua barang tukaran yang sejenis daripada aspek bilangan dan kadar. Sekiranya berlaku lebihan, maka ia adalah haram (harta *mithliy* yang menjadi riba adalah dari golongan item ribawi; emas, perak, tamar, gandum, garam dan barli). Riba dikhususkan oleh syarak kepada barang *mithliy* yang disukat dan ditimbang⁵⁷ (al-Zuhaili, 1995).
4. *Istibdal* wakaf. Istilah *istibdal* bermaksud membeli sesuatu harta yang lain dengan hasil jualan untuk dijadikan sebagai *mawquf* bagi mengantikan harta yang dijual meliputi apa-apa harta yang diperolehi menerusi cara gantian dengan harta yang sama ataupun harta yang lebih baik nilai dan manfaatnya. Harta ini dikenali sebagai harta *badal* atau *amwal al-badal*. *Istibdal* juga bermaksud menjual apa yang kurang atau telah hilang hasil atau pendapatan daripada *mawquf* dan membeli apa yang lebih baik daripadanya serta menjadikannya sebagai ganti (JAWHAR, 2010).

Harta *Istihlaki* dan Harta *Isti'maliy*

Harta *istihlaki* adalah harta yang tidak boleh digunakan kecuali dengan merosakkan zatnya. Contohnya makanan, kayu, kertas dan sebagainya. Manakala harta *isti'maliy* ialitu harta yang boleh digunakan dan zatnya tetap dan kekal. Contohnya ialah harta tak alih, peralatan, buku dan sebagainya. Implikasi pembahagian jenis ini ialah kedua-dua jenis harta dapat menerima kontrak tertentu. Harta *istihlaki* dapat menerima kontrak yang tujuannya *istihlaki* (pakai habis) dan bukan kontrak *isti'maliy* seperti kontrak jual beli dan pinjaman makanan dan sebagainya. Manakala harta *isti'maliy* dapat menerima kontrak bertujuan *isti'maliy* dan bukan *istihlaki* seperti kontrak sewa (*ijarah*) dan pinjaman (*i'arah*)⁵⁸.

Teori Hak dan Milik

Perkataan hak berasal daripada perkataan Arab yang mempunyai pelbagai makna dan berkisar dalam pengertian *sabit* dan *wajib*. Ini

---

⁵⁷ Namun begitu tidak semua harta *mithliy* terdedah dengan riba. Harta *mithliy* yang menjadi riba adalah dari golongan item *ribawi* seperti emas & perak (bentuk mata wang) serta tamar, gandum, garam, barli dan sebagainya (bentuk makanan asasi).

⁵⁸ Jika kontrak bukan mengkhusus kepada *isti'mali* tetapi khusus untuk *istihlaki* maka kontrak tersebut adalah sah dilakukan kontrak kedua-dua jenis *isti'mali* dan *istihlaki* ialitu kontrak jual beli atau kontrak simpanan.

dapat dijelaskan oleh firman Allah SWT dalam Surah Yasin, ayat 7 yang bermaksud;

“Demi sesungguhnya, telah tetap hukuman seksa atas kebanyakan mereka, kerana mereka tidak mahu beriman”

Dalam ayat ini, kalimah ‘hak’ bererti ‘tetap’ iaitu merangkumi maksud *sabit* dan *wajib* (al-Zuhaili, 1995). Begitu juga firman Allah SWT dalam surah al-Anfal ayat 8 bermaksud;

“supaya Allah menegakkan yang benar itu dan menghapuskan yang salah (kufur dan syirik) sekalipun golongan (kafir musyrik) yang berdosa itu tidak menyukainya”

Dalam kalangan ahli *fiqh* pada masa kini, takrif hak⁵⁹ ialah hukum yang *sabit* secara syarak. Walau bagaimanapun al-Zuhaili(1995) berpandangan takrif ini tidak merangkumi semua aspek terminologi hak seperti yang difahami oleh majoriti fuqaha⁶⁰. Takrif lain seperti dinukilkhan oleh al-Zuhaili (1995) terhadap pendapat oleh Ali Khafif dan Mustafa al-Zarqa. Ali Khafif telah mentakrifkan hak sebagai kepentingan yang patut diperolehi seperti ditetapkan oleh syarak. Manakala Mustafa al-Zarqa pula mentakrifkan hak sebagai bidang kuasa (*jurisdiction*) yang diakui syarak yang mempunyai kekuasaan atau/dan tanggungjawab. Takrif oleh Mustafa al-Zarqa telah dipilih oleh al-Zuhaili (1995) sebagai takrif yang menyeluruh (*jami’* dan *mani’*) kepada konsep hak kerana ia merangkumi hak Allah SWT dalam soal agama, hak sivil, hak umum, hak harta dan hak bukan harta.

Pemilik hak bagi hal keagamaan termasuklah ibadah wakaf adalah Allah SWT manakala dalam aspek hak-hak lain pemiliknya ialah manusia (*syahsiyyah tabi’iyyah*) atau entiti seperti syarikat atau institusi wakaf, masjid dan sebagainya (*syahsiyyah i’tibariyyah*). Golongan ini memiliki kuasa yang dapat digunakan untuk tempat hak. *Syahsiyyah tabi’iyyah* dianggap bermula daripada pembentukan janin lagi dengan syarat kelahirannya dalam keadaan hidup, biarpun hidup anggapan dan akan berakhir atau tamat dengan kematian sebenar

⁵⁹ Hak mempunyai dua rukun iaitu; (1) pemilik hak atau orang yang berhak; (2) tempat hak iaitu sesuatu benda atau barang yang hak itu bergantung dengannya (al-Zuhaili, 1995)

⁶⁰ Perkataan hak boleh membawa maksud harta yang dimiliki, pemilikan, deskripsi syarak seperti hak perwalian, hak penjagaan anak dan hak *khiyar*. Ia juga difahami sebagai kemudahan asas yang perlu ada pada harta tak alih seperti hak jalan, hak saliran dan sebagainya (al-Zuhaili, 1995). Hak boleh dilihat daripada aspek perundangan atau manfaat.

atau kematian anggapan⁶¹. Manakala *Syahsiyyah i'tibariyyah* diakui di sisi undang-undang oleh ahli *fiqh* dan mempunyai keperibadian yang menyerupai individu manusia biasa daripada sudut keahlian untuk memiliki, sabitan hak serta kewajipan dan tanggungjawab (al-Zuhaili, 1995) seperti yang telah dijelaskan di Bab 2. Dalam konteks wakaf, institusi MAIN diiktiraf sebagai entiti yang bertanggungjawab mentadbir urus aset wakaf seperti yang diperuntukkan oleh perundangan negeri. Perkara ini dinyatakan oleh pakar⁶² iaitu,

“...perbincangan tentang permasalahan ini memang tiada langsung tentang Legal Entiti. Tidak ada. Jadi macam perbincangan ulama semasa, dia qiasakan. Kebanyakan dia pergi kepada yang zakat ternakan tadi. Sama jugak macam dia pergi macam contoh institusi wakaf. Wakaf sebagai satu institusi, jadi kita deal tu sebagai institusi wakaf. Kita tak deal dengan orang. Jadi itupun adalah satu gambaran kepada konsep Legal Entiti yang ada di dalam Islam. So dia qias daripada yang itulah....”

Amalan berwakaf contohnya merupakan salah satu ibadah yang bertujuan untuk menghampirkan diri (*taqarrub*) kepada Allah SWT, mengagung dan menegakkan syiar agama atau memastikan kemanfaatan yang umum bagi alam. Ia disandarkan kepada Allah SWT dan merupakan ‘hak Allah’ daripada sudut pemiliknya. Ini kerana urusannya yang agung dan manfaatnya yang lengkap dan merupakan hak bagi masyarakat (al-Zuhaili, 1995). Hak amalan berwakaf adalah berkaitan dengan hak harta iaitu setiap yang berkaitan dengan harta dan manfaat yang mana hak dan tempatnya ialah harta atau manfaat.

Perbincangan seterusnya adalah berkaitan dengan teori milik yang mana seperti yang dijelaskan sebelum ini, pemilikan sesuatu barang itu bermula dengan hak kerana perkataan hak membawa maksud pemilikan atau harta yang dimiliki. Perkataan milik berasal daripada kata asal *al-mulk* yang bermaksud hubungan di antara manusia dan harta yang diakui oleh syarak yang mana harta tersebut dikhurasukan kepada manusia dan membentuknya mentadbir harta itu mengikut kehendaknya selagi tiada larangan (syarak)⁶³. Takrif

⁶¹ Contohnya seseorang yang hilang atau seseorang yang tidak diketahui keadaannya akan dianggap (hukum) sebagai mati (al-Zuhaili, 1995)

⁶² Pakar: *Sahibus Samahah* Dr Luqman Hj Abdullah (Mufti Wilayah Persekutuan). Ditemubual pada 16 Januari 2020. Lokasi-Akademi Pengajian Islam, UM

⁶³ Majalah *Al-Ahkam Al-Adliyyah* (Perkara 125) mentakrifkan milik sebagai apa yang dimiliki oleh seseorang sama ada dalam bentuk barang (‘ain) atau manfaat. Golongan Hanafi berpegang kepada takrif ini yang berpendapat manfaat dan hak merupakan milik dan bukan harta (al-Zuhaili, 1995).

milik ialah pengkhususan dengan sesuatu yang menghalang orang lain campur tangan tentangnya. Orang yang memiliki itu boleh mengurus atau mentadbir barang itu sejak mulai memilikinya kecuali terdapat halangan syarak. Dalam membincangkan pemilikan harta wakaf⁶⁴, ia dikategorikan sebagai harta yang tidak boleh dimiliki kecuali dengan alasan syarak. Harta wakaf tidak boleh dijual dan dihibahkan kecuali sekiranya harta tersebut rosak atau belanja pengurusannya lebih tinggi berbanding hasil pendapatannya. Dalam kes ini, mahkamah⁶⁵ boleh memberi izin untuk mengantikannya (*istibdal*⁶⁶) (al-Zuhaili, 1995).

Jenis Milikan

1. Milik Sempurna: iaitu memiliki zat ('ain) sesuatu benda atau harta bersama manfaatnya yang mana segala hak yang diakui adalah *sabit* kepada pemilik tersebut. Ciri milik sempurna adalah seperti berikut:
  - a. Milik bersifat mutlak dan tidak terhad kepada masa selama barang itu kekal.
  - b. Pemilik harta diberi kuasa (kawalan) dan kebebasan untuk mengguna, mengembangkan sebagai modal, memaju atau melabur dan mentadbir harta mengikut kehendaknya
  - c. Sekiranya pemilik merosakkan harta yang dimilikinya, dia tidak perlu membayar ganti rugi⁶⁷
2. Milik Tidak Sempurna: iaitu memiliki zat ('ain) sesuatu benda atau harta sahaja ataupun memiliki manfaatnya sahaja. Ia terbahagi kepada tiga jenis iaitu:
  - a. Milik zat ('ain) sahaja
  - b. Milik manfaat atau hak menerima manfaat (Hak *intifa'*)
  - c. Hak *irtifaq* (kepada harta tak alih)

⁶⁴ Termasuklah harta dimiliki oleh Baitulmal iaitu harta bebas mengikut 'urf ahli undang-undang. Dalam konteks semasa ialah merujuk kepada peruntukan Enakmen Pentadbiran Agama Islam setiap negeri serta enakmen wakaf.

⁶⁵ Dalam konteks semasa di MAIN, dilakukan oleh pihak jawatankuasa syariah atau fatwa atau merujuk kepada enakmen negeri masing-masing.

⁶⁶ Dalam statut wakaf Negeri Selangor (1999), Negeri Sembilan (2004) dan Negeri Melaka (2005) memperuntukkan: *istibdal* bermaksud menggantikan sesuatu *mawquf* dengan harta lain atau wang yang sama atau lebih nilainya sama ada melalui gantian, belian, jualan atau apa-apa cara lain menurut hukum Syarak (Seksyen 2) (JAWHAR, 2010)

⁶⁷ Namun pemilik tersebut telah dianggap melakukan kesalahan daripada aspek agama (syarak) kerana merosakkan harta. Perbuatan ini adalah haram dan pemilik boleh dikenakan hukuman iaitu ditahan daripada mentadbir harta kerana kebodohnya (*safih*)

Milik zat ('ain) sahaja

Milik zat harta iaitu 'ain dimiliki oleh seseorang atau institusi (*syahsiyyah i'tibariyyah*) sedangkan manfaat harta tersebut dimiliki oleh seseorang yang lain.

Milik manfaat atau hak menerima manfaat (Hak intifa')

Ada lima sebab pemilikan manfaat adalah seperti berikut (al-Zuhaili, 1995):

1. Pinjaman (*i'arah*): Takrif pinjaman mengikut kebanyakan ulama Hanafi dan Maliki ialah memberi milik manfaat tanpa membayar gantian. Manakala menurut ulama Syafie dan Hanbali pula mentakrifkan pinjaman sebagai kebenaran menggunakan manfaat tanpa membayar gantian.
2. Sewa (*ijarah*): Sewa ialah memberi milik manfaat dengan membayar gantian.
3. Wakaf: Wakaf adalah memberi milik manfaat kepada orang yang menerima wakaf. Penerima wakaf boleh mengambil manfaat daripada harta wakaf dan membenarkan individu lain menggunakanannya dengan syarat mendapat kebenaran daripada pewakaf.
4. Wasiat: Wasiat ialah memberi milik manfaat sahaja daripada barang (harta) yang diwasiatkan.
5. Kebenaran (*ibahah*): Kebenaran menghabiskan sesuatu atau menggunakanannya.

Hak irtifaq

Hak *irtifaq* ialah hak yang ditetapkan kepada sesuatu harta tak alih untuk manfaat harta tak alih yang lain yang dimiliki oleh orang lain. Hak ini adalah hak yang berterusan selama harta tak alih itu kekal tanpa melihat kepada pemiliknya. Contohnya hak minum, hak mengalirkan air, hak laluan, hak jiran dan sebagainya (al-Zuhaili, 1995).

Konsep Harta dan Aset dalam Perakaunan

Takrif atau definisi aset yang dibincangkan secara meluas dalam bab ini juga boleh dinisbahkan kepada konsep harta berdasarkan perbincangan para fuqaha sepetimana yang telah dilaporkan sebelum ini. Fakta ini merujuk kepada perspektif undang-undang sivil yang mana takrif harta adalah begitu luas sekali. Merujuk kepada aspek bahasa, harta dalam bahasa Inggeris adalah '*property*' dan dalam latin sebagai '*proprietas: proprius*' iaitu kepunyaan sendiri (*one's own*) atau dengan makna lain ia adalah merujuk kepada hak tertinggi yang mampu dippunyai oleh seseorang terhadap sesuatu seperti tanah, barang-barang, harta tetap, atau harta yang boleh pindah tanpa bergantung kepada ihsan orang lain. Walau bagaimanapun, konsep harta (*mal*) menurut perspektif Islam adalah berbeza dengan konsep harta (*property*) menurut perspektif undang-undang sivil. Walaupun Islam dan undang-undang sivil mengiktiraf harta dan pemilikannya oleh individu namun pengiktirafan yang diberikan oleh Islam adalah bersandarkan kepada batasan yang ditetapkan oleh syarak. Pengiktirafan oleh perundangan sivil pula hanyalah berasaskan kepada peraturan atau perundangan yang dicipta oleh akal manusia yang amat terbatas (Yazid & Ibnor Azli, 2006). Malah konsep harta (*property*) menurut perundangan sivil adalah mencakupi segala benda yang mampu dimiliki dan amat luas sekali termasuk harta zahir (*corporeal*) dan tidak zahir (*incorporeal*), harta ketara (*tangible*) dan tidak ketara (*intangible*), '*real*' dan '*personal*' dan segala-galanya yang boleh dinilai dengan wang termasuk dalam bahagian hak-hak (*rights*) dan kepentingan (*interest*).

Adapun harta (*mal*) menurut Islam adalah terbatas mengikut garis yang telah ditetapkan oleh syarak dan sekiranya ia bertentangan ataupun bercanggah dengan ketetapan syarak, maka dengan sendirinya ia tertolak (Yazid & Ibnor Azli, 2006). Sekiranya sesuatu benda atau barang tidak menepati ciri yang dinyatakan oleh Zaydan (1989) atau al-Zuhaili (1995), maka barang tersebut akan terkeluar daripada istilah harta menurut syarak. Ini kerana para fuqaha telah bersepakat bahawa sesuatu yang tidak boleh diambil manfaat tidak dianggap sebagai harta. Manakala jika dirujuk kepada pandangan semasa oleh al-Sarkhasi yang berpendapat bahawa sesuatu yang diiktiraf sebagai harta ialah sesuatu yang dapat digunakan untuk *maslahah* manusia di samping mempunyai nilai ekonomi (al-Sarkhasi, 1978). Justeru definisi harta dan aset akan diperhalusi dengan merujuk kepada Kamus Dewan Edisi Keempat.

Menurut Kamus Dewan Edisi Keempat, definisi harta ialah:

“barang-barang berharga (spt rumah, tanah, barang-barang kemas, dsb) yg dipunyai oleh seseorang (syarikat, pertubuhan, dll); ~ bawaan (pembawa, pembawaan) harta yg dibawa pd ketika berkahwin; ~ benda barang-barang kepunyaan, berbagai-bagai barang yg berharga (sbg kekayaan); ~ bersama = ~ carian (laki bini) = ~ suarang harta yg diperoleh suami isteri bersama; ~ dunia barang-barang yg tidak kekal, barang-barang duniawi; ~ hibah harta yg diberi dgn keredaan pemiliknya (sebelum dia meninggal dunia); ~ jangka panjang (Eko) benda (spt tanah, bangunan, jentera, dll) utk keperluan perusahaan dlm jangka waktu panjang, aset jangka panjang; ~ jangka pendek (Eko) wang atau benda yg mudah dijadikan wang, aset jangka pendek; ~ karun harta benda yg tidak diketahui empunya (pemiliknya) atau yg didapati dgn tidak sah; ~ milik barang-barang kepunyaan seseorang; ~ mudah cair (Eko) benda yg mudah dijadikan wang (dijual); ~ pencarian harta benda yg didapati drpd usaha sendiri (bukan yg dipusakai); ~ (pen)dapatkan harta yg dibawa oleh pihak perempuan; ~ pusaka harta warisan (harta peninggalan si mati); ~ rampasan barang-barang yg dirampas dlm masa perang; ~ sepencarian harta yg diperoleh drpd usaha suami isteri; ~ tanah (Eko) tanah dan apa-apa sahaja yg terdapat di atasnya (spt bangunan, tanaman, balak, atau galian); ~ sung-guh harta yg berupa mata benda; ~ tak sungguh (Eko) hak yg tidak berupa benda (spt hak cipta dll); ~ tidak kurang keadaan harta melebihi hutang; ~ pulang ke tuan prb sudah sangat cocok utk seseorang; berharta mempunyai harta, kaya, berada”

(Kamus Dewan Edisi Keempat)

Manakala definisi aset menurut Kamus Dewan edisi Keempat pula ialah:

“1. wang tunai dan harta benda (spt tanah, bangunan, dll) yg dimiliki seseorang (sesbuah syarikat, pertubuhan, dll); 2. ciri, sifat istimewa, dll yg bernilai atau berguna (pd seseorang dll); ~ benar (Eko) aset berbentuk fizikal, spt bangunan dan jentera, yg tidak mudah ditukar-kan

kpd wang tunai; ~ berisiko (Eko) aset bank yg nilainya tertakluk kpd perubahan harga pasaran atau perubahan kualiti kredit pelanggan, misalnya saham syarikat; ~ bersih (Eko) lebihan jumlah nilai aset drpd jumlah liabiliti atau tanggungan; ~ bukan kewangan (Eko) aset yg tidak merupakan tuntutan utk menerima sejumlah tetap wang tunai spt mesin, bangunan, tanah, dll; ~ cair (Eko) wang atau aset lain yg boleh ditukarkan dgn segera kpd tunai; ~ cepat (Eko) aset semasa yg boleh ditukarkan kpd wang tunai dlm tempoh yg singkat (biasanya satu bulan); ~ fizikal = ~ ketara (Eko) aset spt tanah, bangun-an, kereta, mesin, dll yg benar-benar wujud (boleh disentuh atau dilihat); ~ kewa-ng-an (Eko) aset yg merupakan tuntutan utk menerima sejumlah tetap wang tunai; ~ modal (Eko) aset ketara dan tak ketara yg digunakan utk menjalankan aktiviti sesuatu organisasi; ~ pasif (Eko) aset yg tidak men-janakan pendapatan; ~ semasa (Eko) wang atau aset lain yg mudah ditunaikan atau dijual; ~ tak ketara (Eko) aset yg tidak wujud secara fizikal (spt paten, hak cipta, dll) tetapi mem-beri hak kpd pemiliknya utk menerima bayaran atau faedah lain; ~ terakru (Eko) aset drpd hasil yg telah diperoleh, tetapi bayarannya belum diterima; ~ tetap (Eko) aset yg digunakan berterusan dlm aktiviti sesebuah organisasi; ~ tunai (Eko) aset dlm bentuk tunai, termasuk wang di tangan, simpanan di bank dsb yg boleh digunakan utk bayaran serta-merta”.

(Kamus Dewan Edisi Keempat)

Berdasarkan definisi harta menurut Kamus Dewan ini menunjukkan konsep harta adalah amat luas berbanding aset. Ini jelas menunjukkan bahawa aset adalah termasuk di bawah definisi harta. Namun istilah aset akan digunakan dalam bab ini yang memfokuskan aspek perakaunan institusi wakaf dengan merujuk definisi aset menurut Kerangka Kerja Konseptual Untuk Tujuan Umum Pelaporan Kewangan Entiti Sektor Awam oleh *International Public Sector Accounting Standard Board* (IPSASB). Ini merupakan pendekatan Islamisasi dengan menggunakan kerangka IPSASB sebagai asas pembinaan definisi aset yang bersifat semasa dan lazim (*mainstream*). Walau bagaimanapun kaedah Islamisasi dilakukan secara berhati-hati dengan merujuk kepada sumber epistemologi yang benar iaitu al-Quran, al-Hadis, ijmak dan qiyas sebagai rujukan utama yang disepakati ulama.

Kaedah ini dipersetujui oleh pakar⁶⁸ yang berpendapat,

“...tidak semua transaksi mesti dicipta oleh Syariah, boleh jadi inovasi dari transaksi konvensional asalkan tidak bertentangan dengan hukum syarak...”

Malah menurut pakar⁶⁹, perbincangan aspek tadbir urus wakaf pada masa kini amat luas yang melibatkan spektrum *khilaf* yang juga agak luas berbanding zakat yang mana beliau menyatakan,

“...dalam perbincangan tentang wakaf spektrum khilaf itu sangat luas, bukan sahaja wakaf tapi bab muamalat ini...ia berbeza dengan ibadat, ibadat tiada yang khilaf pasal Zohor 4 rakaat, asar 4 rakaat...tapi mungkin berbeza dari sudut perkara kecil dalam solat lah..itu khilaf furu’..tapi perkara yang membabitkan muamalat, jual beli, cara membabitkan jual beli kebanyakannya bersifat khilafiyah. Ruang untuk berbincang itu ada dan sesuai dengan ciri muamalat, yang mana salah satu cirinya ialah ia akan mengambil kira maslahah dalam penentuan hukum. Dan atas dasar itu kita melihat fleksibiliti dan dinamik hukum muamalat ini ialah jauh lebih dan memang ada...berbanding dengan ibadat yang bersifat rigid...”

Menurut beliau, berdasarkan pengalaman wakaf Selangor Muamalat, manfaat harta wakaf seperti hasil sewa boleh disalurkan kepada kos pengurusan dan penyelenggaraan aset tersebut untuk menjamin kelestarian aset wakaf tersebut. Ini menunjukkan manfaat wakaf bukan sahaja untuk penerima manfaat wakaf yang diniatkan oleh pewakaf sahaja serta menambahkan lagi aset wakaf, malah boleh digunakan untuk tujuan penjagaan ‘ain aset wakaf tersebut dan lain-lain bentuk harta yang berbentuk *istihlaki* iaitu pakai habis. Apa yang penting adalah natijah daripada kajian ini akan memberikan kemaslahatan kepada masyarakat Islam semasa dalam menguruskan aset wakaf.

---

⁶⁸ Pakar: Ustaz Engku Ahmad Fadzil Engku Ali. Ditemubual pada 4 Julai 2017. Lokasi-IKSIM, Putrajaya

⁶⁹ Pakar: Ustaz Azizi Che Seman (Pengerusi Penasihat Syariah Bank Muamalat Malaysia Bhd). Ditemubual pada 17 Julai 2018. Lokasi-Akademi Pengajian Islam, UM

Takrif Aset Menurut Perspektif Perakaunan

Takrif atau definisi aset dari perspektif perakaunan adalah seperti yang dikemukakan oleh Kerangka Kerja Konseptual Untuk Pelaporan Kewangan Bertujuan Umum oleh Entiti Sektor Awam (*The Conceptual Framework for General Purpose Financial Reporting by Public Sector Entities*) yang diterbitkan oleh *International Public Sector Accounting Standard Board* atau nama singkatannya IPSASB. Menurut Kerangka Kerja Konseptual Untuk Pelaporan Kewangan Bertujuan Umum oleh Entiti Sektor Awam (IPSASB 2014),

Aset ialah sumber yang dikawal oleh entiti hasil daripada peristiwa lampau

Persoalan penting yang perlu dijelaskan dalam bab ini ialah perkaitan antara maksud aset dan sumber. Menurut ilmu perakaunan, sumber ialah item yang mempunyai potensi perkhidmatan atau berkeupayaan untuk menjana manfaat ekonomi. Potensi perkhidmatan atau keupayaan untuk menjana manfaat ekonomi boleh berpunca dari sumber berkenaan atau dari hak untuk menggunakan sumber tersebut. Antara lain, hak penggunaan sumber membolehkan entiti menggunakan sumber seperti berikut:

1. menggunakan sumber untuk memberi perkhidmatan - contohnya penggunaan premis bangunan sebagai pusat dialisis untuk memberi perkhidmatan dialisis kepada pesakit dari golongan asnaf;
2. menggunakan sumber entiti lain untuk memberi perkhidmatan - contohnya menggunakan bangunan yang dipajak dari entiti lain sebagai asrama pelajar;
3. menukar sumber tersebut ke dalam bentuk tunai melalui pelupusan - contohnya penjualan aset secara tunai;
4. mendapat manfaat dari peningkatan nilai sumber tersebut - contohnya peningkatan nilai pasaran pelaburan dalam syarikat yang di sebut harga; atau
5. menerima aliran tunai - contohnya menerima hasil dari sewaan premis bangunan kepada pihak ketiga.

Potensi perkhidmatan merujuk kepada keupayaan untuk memberi perkhidmatan yang menyumbang ke arah pencapaian objektif entiti. Potensi perkhidmatan membolehkan entiti mencapai objektifnya dan tidak semestinya menjana aliran masuk tunai bersih.

Contohnya bangunan yang dijadikan pusat perlindungan wanita membantu institusi wakaf untuk mencapai objektifnya. Sekiranya beberapa ruang di dalam bangunan tersebut turut disewakan kepada pihak ketiga maka bangunan tersebut selain dari mempunyai potensi perkhidmatan juga turut menjana aliran tunai masuk melalui sewaan.

Manfaat ekonomi pula merujuk kepada aliran masuk tunai atau penurunan dalam aliran keluar tunai. Aliran masuk tunai atau pengurangan di dalam aliran keluar tunai boleh diperoleh melalui penggunaan sumber. Contohnya aliran masuk tunai yang diperoleh hasil dari penyewaan premis bangunan. Selain dari itu aliran masuk tunai atau pengurangan di dalam aliran keluar tunai boleh berlaku melalui pertukaran langsung sumber untuk tunai atau sumber lain. Contohnya apabila entiti melakukan tukar niaga asset seperti tukar niaga kenderaan lama untuk kenderaan baru, balasan yang diterima ialah dalam bentuk aset bukan tunai iaitu kenderaan baru. Pada masa yang sama melalui transaksi tukar niaga tersebut entiti juga akan dapat mengurangkan aliran tunai keluar.

Selain dari itu, entiti perlu mempunyai kawalan ke atas sesuatu sumber untuk membolehkan sumber tersebut diambil kira sebagai aset entiti. Apabila entiti mempunyai kawalan ke atas sesuatu sumber maka entiti boleh menggunakan sumber tersebut untuk memperoleh manfaat darinya sama ada dalam bentuk potensi perkhidmatan atau manfaat ekonomi. Kawalan juga bermakna entiti boleh mengarah pihak lain untuk menggunakan sumber tersebut untuk memperoleh potensi perkhidmatan atau manfaat ekonomi. Kewujudan kawalan ke atas sesuatu sumber boleh ditentukan dengan mengenal pasti dan menilai beberapa petunjuk. Antara petunjuk yang boleh digunakan untuk menentukan kewujudan kawalan ialah:

1. pemilikan sah ke atas sumber;
2. akses kepada sumber atau keupayaan untuk menyekat akses pihak lain kepada sumber;
3. keupayaan untuk memastikan sumber digunakan untuk mencapai objektif entiti; atau
4. hak yang boleh dikuatkuasakan untuk mendapat potensi perkhidmatan atau manfaat ekonomi dari sumber tersebut.

Pemilikan sah ke atas sumber bukan merupakan syarat yang perlu dipenuhi bagi menentukan sama ada entiti mempunyai kawalan ke atas sumber. Ini bermakna sungguhpun entiti tidak mempunyai pemilikan sah ke atas sesuatu sumber, tetapi sekiranya entiti mempunyai hak untuk menggunakan sumber tersebut untuk mencapai objektif

entiti atau boleh mengarah pihak lain untuk menggunakan sumber tersebut untuk memperoleh manfaat ekonomi dari penggunaannya, maka ini bermakna entiti mempunyai kawalan ke atas sumber tersebut.

Satu lagi syarat penting untuk memenuhi definisi aset ialah sumber yang dikawal oleh entiti mesti berpunca dari transaksi lampau. Transaksi lampau boleh merujuk kepada pembelian melalui transaksi pertukaran seperti pembelian mesin dialisis secara tunai atau membangunkan sendiri sumber tersebut contohnya bangunan yang dibina sendiri atau perolehan melalui transaksi bukan pertukaran seperti sumber yang didermakan kepada entiti oleh pihak ketiga atau sumber yang dianugerahkan kepada entiti oleh kerajaan.

Oleh yang demikian dari sudut perakaunan, apabila sesuatu sumber memenuhi definisi aset seperti yang ditetapkan maka sumber tersebut boleh diambil kira sebagai aset entiti. Seterusnya sekiranya aset tersebut memenuhi kriteria pengiktirafan maka aset berkenaan boleh diiktiraf dan dilaporkan di dalam penyata kedudukan kewangan sebagai aset entiti.

Jadual 3.1 menunjukkan ringkasan definisi aset daripada sudut perakaunan iaitu kerangka IPSASB 2014 yang digunakan secara meluas dan juga aset daripada aspek kerangka syariah.

Jadual 3.1: Definisi Aset

Kerangka IPSASB 2014	Kerangka Syariah
Sumber yang dikawal oleh entiti hasil daripada peristiwa lampau. Sumber ialah item yang mempunyai potensi perkhidmatan atau berkeupayaan untuk menjana manfaat ekonomi .	(1) Perkara (barang) yang mempunyai nilai harta (2) Dimiliki (<i>mulk</i>) secara pasti (3) Dikawal (<i>hiyazah</i>) oleh seseorang (4) Sama ada barang itu berbentuk ‘ain (fizikal) atau manfaat (al-Zuhaili) (5) Boleh memberi faedah menurut hukum syarak

Sumber: IPSASB 2014 dan al-Zuhaili (1995)

Definisi aset menurut Islam adalah lebih luas kerana ia merujuk kepada konsep harta dalam Islam. Malah definisi harta menurut jumhur ulama ialah setiap perkara (barang) yang ada harga (nilai kewangan)

harta dan sekiranya dirosakkan perlu dibayar ganti rugi dan definisi ini merupakan satu definisi daripada sudut undang-undang yang dilihat amat berkait dengan perundangan sesebuah negara. Oleh itu, definisi aset yang dipegang oleh institusi ialah sesuatu item yang mempunyai nilai harta, dimiliki secara pasti, boleh dikawal sama ada barang itu berbentuk ain atau manfaat dan boleh memberi faedah menurut hukum syarak. Menurut pandangan pakar⁷⁰ yang ditemu bual, takrif aset adalah menjurus kepada aspek manfaat aset tersebut.

“...menurut mazhab Syafie usufruct⁷¹ atau manfaat juga dianggap sebagai harta termasuk aset tak ketara... manakala mazhab Hanafi hanya aset ketara sahaja dianggap harta...”

Dan pandangan ini konsisten dengan pakar⁷² yang mengiktiraf harta berdasarkan aspek manfaatnya yang mana menurut beliau,

“...harta diiktiraf berdasarkan manfaatnya...”

Terdapat seorang pakar⁷³ yang telah mentakrifkan aset dengan lebih luas lagi iaitu ada nilai di sisi syarak iaitu,

“...aset ialah apa-apa yang boleh diambil manfaat daripadanya. Termasuk hak seperti aset tidak ketara atau dipanggil hiyazah...’mal’ atau harta mestilah sesuatu yang mempunyai nilai di sisi syarak... contoh arak tidak dianggap sebagai harta kerana tidak mempunyai nilai di sisi syarak...sewaan juga dianggap harta kerana manfaat menggunakan bangunan itu usufruct...”

Perbincangan kesemua pakar ini membawa kepada isu pengiktirafan aset tidak ketara seperti hak cipta, paten dan sebagainya. Ini kerana pada asalnya menurut al-Zarqa seperti dinukilkkan oleh Mohamad Sabri (2010), berpendapat hak cipta, hak karya dan setiap hasil reka cipta seni dan perusahaan dikategorikan sebagai *huquq al-adabiyyah* secara umumnya dan *hak ibtikar* secara khususnya

⁷⁰ Pakar: *Sahibus Samahah* Dr Luqman Hj Abdullah (Mufti Wilayah Persekutuan). Ditemubual pada 5 Julai 2017. Lokasi Fakulti Ekonomi & Pengurusan, UKM.

⁷¹ Definisi menurut *Oxford Languages –perundangan-* iaitu ‘the right to enjoy the use and advantages of another’s property short of the destruction or waste of its substance’

⁷² Pakar: Prof Dato’ Dr Hailani Muji Tahir. Ditemubual pada 17 Julai 2017. Lokasi-Kediaman panel pakar di Sg. Ramal, Kajang, Selangor

⁷³ Pakar: Ustaz Engku Ahmad Fadzil Engku Ali. Ditemubual pada 4 Julai 2017

kerana lebih menyeluruh. Takrifan *mal* menurut golongan Hanafi terkemudian adalah sesuatu yang bernilai menurut ‘urf walaupun ia bersifat maknawi. Majma’ al-Fiqh al-Islami (1988) telah menetapkan seperti berikut:

‘Nama perniagaan, alamat perniagaan, tanda perniagaan, karya dan reka cipta atau ibtikar adalah hak-hak yang khas bagi pemiliknya yang dijadikannya menurut ‘urf semasa sebagai sesuatu yang mempunyai nilai Mal yang diiktiraf untuk menjana kewangan kepada manusia. Hak-hak ini diiktiraf oleh syarak dan dilarang pencerobohan ke atasnya’.

Hak maknawi juga seperti mana yang dinyatakan oleh Majma’ al-Fiqh al-Islami menunjukkan bahawa ia adalah juga harta. Hak maknawi ini termasuklah produk yang dipatenkan, hasil reka cipta seseorang, tanda perniagaan dan sebagainya yang jelas bentuknya dengan syarat ia terhindar daripada *gharar* dan tipu daya. Menurut al-Duraini, ia adalah hak ‘ain yang bersifat *mal* (*haq `ainiy maliy*). Oleh yang demikian hak seperti ini boleh ditukar ganti melalui *qabagh*. Ini berbeza dengan hak ‘ain yang bukan bersifat *mal* (*haq `ainiy ghair maliy*) seperti hak *hadhanah* (penyusuan bayi) kerana ia mempunyai hubungan langsung antara bayi dan orang yang menyusukannya dan ia bukannya *mal*, tambahan pula haknya tidak boleh dipisahkan. (Mohamad Sabri, 2010).

Takrif aset juga boleh dirujuk kepada kriteria yang mendefinisikan aset tersebut. Ini dinyatakan oleh pakar⁷⁴ iaitu,

“...boleh mengambil kira elemen kawalan dan juga pemilikan atas geran...juga bergantung kepada akad..”

Pandangan pakar tersebut merujuk takrif amalan semasa di MAIN terhadap aset wakaf yang mentakrifkan aset daripada kriteria kawalan serta status geran yang menunjukkan pemilikan sesuatu aset tersebut sama ada pemilikan secara sempurna atau berdasarkan kaedah peletakhkan berkanun. Ia menunjukkan kewujudan unsur amanah dalam pengurusan sesuatu aset berdasarkan peruntukan perundangan di sesebuah negeri. Takrifan aset amanah perlu diwujudkan untuk mengiktiraf sesuatu aset berbentuk amanah yang diurus tadbir oleh MAIN.

---

⁷⁴ Pakar: *Sahibus Samahah* Datuk Wira Hj Abdul Halim Tawil (Mufti Negeri Melaka). Ditemubual pada 10 Mei 2017. Lokasi-MAIM, Melaka

Bab ini mendapati definisi aset amanah secara terus tidak diperolehi daripada Kamus Dewan. Namun terdapat dua perkataan yang relevan dengan definisi aset amanah iaitu (1) badan amanah; dan (2) amanah. Menurut Kamus Dewan, definisi badan amanah ialah:

“badan untuk menyelenggarakan harta dan lain-lain bagi faedah seseorang atau sesuatu golongan; ~ berkanun agensi kerajaan yg ditubuhkan utk melaksanakan fungsi-fungsi tertentu”.

Manakala definisi amanah ialah:

“5. (Eko) hak yg boleh dikuatkuasakan oleh mahkamah utk mendapatkan faedah drpd sesuatu harta; 6. (Eko) peraturan yg menentukan tujuan dan pentadbiran harta amanah”

Ciri utama dalam definisi ini ialah: (1) badan menyelenggara dan mentadbir harta amanah; (2) faedah daripada sesuatu harta kepada seseorang dan sesuatu golongan; dan (3) dikuatkuasakan oleh mahkamah. Justeru definisi ini perlu diperkemaskan lagi daripada sudut (1) perundangan mahkamah; (2) *fiqh*; dan (3) perundangan harta wakaf di Malaysia.

1. Definisi harta menurut perundangan adalah aset hartanah (tanah atau bangunan) dan individu dipindahkan kepada pemegang amanah di bawah perjanjian amanah sebagai institusi amanah (*The Law Dictionary*).
2. Definisi dalam konteks *fiqh* adalah merujuk kepada definisi kontrak terhadap harta wakaf iaitu penjagaan harta atau barang dari dipindah milik kepada orang lain dan penyaluran manfaatnya kepada penerima yang dimaksudkan (al-Zuhaili, 1999).
3. Definisi peletakhakan berkanun berdasarkan kaedah perletakhakan berkanun (*statutory vesting*) iaitu peletakhakan yang dikuatkuasakan oleh mana-mana undang-undang yang bertulis yang menyatakan sesuatu tanah itu terletak hak kepada sesuatu badan dan kemudiannya barulah Pendaftar Hakmilik atau Pentadbir Tanah boleh mengambil tindakan untuk mendaftarkan peletakhakan tersebut dalam daftar hakmilik tanah (JAWHAR, 2010).

Cadangan definisi aset amanah mengikut syarak ditunjukkan di Jadual 3.2 yang telah menggabungkan definisi amanah menurut Kamus Dewan, definisi harta amanah menurut *The Law Dictionary* dan merujuk definisi harta dan kontrak wakaf menurut al-Zuhaili (1995). Bab ini juga menyesuaikan definisi aset amanah dengan perundangan sivil yang diamalkan dalam konteks negara Malaysia (JAWHAR, 2010) serta pandangan pakar yang akan dijelaskan kemudian.

Jadual 3.2: Definisi Aset Amanah

Kamus Dewan dan <i>The Law Dictionary</i>	Kerangka Syariah
<p>(1) Kamus Dewan edisi keempat: Definisi Amanah:</p> <ul style="list-style-type: none"> (i) Hak dikuatkuasakan oleh mahkamah untuk mendapatkan faedah daripada sesuatu harta. (ii) Peraturan yang menentukan tujuan dan pentadbiran harta amanah. <p>(2) <i>The Law Dictionary</i> Definisi Harta Amanah: Aset hartanah (tanah atau bangunan) milik individu dipindahkan kepada pemegang amanah di bawah perjanjian amanah sebagai institusi amanah.</p>	<p>Definisi aset amanah: Aset yang diletak hak kepada badan pemegang amanah sebagai pentadbir dan pengaga harta di bawah kebenaran undang-undang dan penerimaan manfaatnya kepada penerima yang dimaksudkan.</p> <p>Ciri pemilikan aset amanah:</p> <ul style="list-style-type: none"> (1) Harta yang boleh dimiliki secara bersyarat serta kebenaran undang-undang. (2) Pemilikan tidak sempurna.

Sumber: Kamus Dewan edisi keempat, *The Law Dictionary* dan al-Zuhaili (1999)

Definisi aset amanah ialah aset yang diletak hak kepada badan pemegang amanah sebagai pentadbir dan pengaga harta di bawah kebenaran undang-undang dan penerimaan manfaatnya kepada penerima yang dimaksudkan. Manakala ciri pemilikan aset amanah adalah seperti berikut:

1. Harta yang tidak boleh dimiliki tetapi dijaga dan ditadbir dengan kebenaran undang-undang.
2. Pemilikan tidak sempurna.

Umumnya, aset wakaf adalah harta yang diamanahkan kepada institusi wakaf untuk menguruskan harta tersebut. Namun daripada aspek perakaunan, pengelasan sebagai aset amanah perlu dilakukan untuk tujuan pendedahan dalam penyata kewangan yang akan dijelaskan di bahagian seterusnya. Ini disebabkan terdapat ciri-ciri unik aset wakaf daripada beberapa sudut iaitu kawalan dan pemilikan yang akan membezakan aset wakaf dengan aset yang lain. Konsep aset amanah untuk aset wakaf ini dikuatkan oleh pandangan pakar⁷⁵,

“...harta wakaf dan harta zakat perlu direkod sebagai aset amanah (hold on trust) kerana dalil..

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمُسَاكِينِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ
huruf pada kalimah لِلْفُقَرَاءِ menunjukkan hanya yang disebut secara khusus itu layak menerima wang zakat... lebihan zakat tidak boleh dianggap sebagai ekuiti...”

Menurut seorang lagi pakar⁷⁶ yang telah ditemui bual juga bersetuju bahawa aset wakaf adalah harta amanah dan menjelaskannya berdasarkan satu kaedah *fiqh*,

“...mengikut kaedah fiqh; شرط الواقع كنص الشارع“ bermaksud, syarat pewakaf seumpama nas dari Tuhan...kaedah ini menerangkan pemegang harta wakaf mestilah memenuhi syarat waqif sekiranya tidak bertentangan dengan syarak...”

Manakala menurut seorang pakar⁷⁷ yang lain, yang bersepakat aset wakaf perlu direkodkan sebagai aset amanah iaitu,

“...sepatutnya memang direkod sebagai harta amanah...”

Konsep Pemilikan Aset

Definisi aset juga perlu dikaitkan dengan teori pemilikan harta dari perspektif syarak. Hal ini kerana, asas kepada pemilikan yang dilihat daripada perspektif konvensional adalah sesuatu yang bercanggah dengan prinsip syarak. Menurut perspektif konvensional, aset adalah pada asalnya tidak dimiliki oleh sesiapa, dan kemudian manusia

⁷⁵ Pakar: Ustaz Engku Ahmad Fadzil Engku Ali. Ditemubual pada 4 Julai 2017

⁷⁶ Pakar: *Sahibus Samahah* Dr Luqman Hj Abdullah (Mufti Wilayah Persekutuan). Ditemubual pada 5 Julai 2017

⁷⁷ Pakar: Prof Dato' Dr Hailani Muji Tahir. Ditemubual pada 17 Julai 2017

menjadikannya sebagai pemiliknya yang mutlak. Konsep ini adalah bertentangan dengan teori pemilikan harta di sisi syarak yang menyatakan pemilik mutlak dan hakiki bagi segala harta di alam semesta adalah Allah SWT (Ahmad & Ibrahim, 2006). Antara dalilnya adalah berdasarkan Surah Taha, ayat 6 yang bermaksud:

“Dialah juga yang memiliki segala yang ada di langit dan yang ada di bumi serta yang ada di antara keduanya dan juga yang ada di bawah tanah basah di perut bumi.”

Seterusnya, pemilikan harta daripada pandangan syarak dikaitkan dengan konsep khalifah yang bermaksud manusia dijadikan oleh Allah SWT sebagai khalifah di muka bumi untuk mentadbir dan menjalankan amanah yang diperintahkan mengikut ketetapanNya seperti dalam Surah al-An'am, ayat 165 yang bermaksud:

“Dan Dialah yang menjadikan kamu khalifah di bumi dan meninggikan setengah kamu atas setengahnya yang lain beberapa darjah, kerana Dia hendak menguji kamu pada apa yang telah dikurniakanNya kepada kamu.”

Justeru, sebagaimana maksud pemilikan harta itu termasuk manusia adalah secara keseluruhannya adalah milik Allah SWT secara mutlak, manusia pula diberi amanah oleh Allah SWT sebagai khalifah yang perlu mentadbir isi bumi mengikut landasan yang ditetapkan olehNya seperti dalam Surah Hud, ayat 61 yang bermaksud:

“Dialah menjadikan kamu dari bahan-bahan bumi, serta menghendaki kamu memakmurkannya.”

Berdasarkan ayat tersebut, pemilikan aset wakaf sebenarnya adalah milik Allah SWT. Pemilikan aset oleh manusia adalah bukan mutlak iaitu manusia diberi amanah oleh Allah SWT untuk menjaga dan mengurus aset tersebut. Menurut pakar⁷⁸ dengan merujuk kepada Mazhab as-Syafi'i, pemilikan aset terbahagi kepada tiga jenis iaitu:

1. Pemilikan fizikal (ملك يدا)
2. Pemilikan kawalan/ nilai manfaat (*usufruct*) ملك رقبة
3. Pemilikan fizikal dan nilai manfaat (hak milik sempurna) ملك يدا ورقبة

---

⁷⁸ Pakar: *Sahibus Samahah* Dr Luqman Hj Abdullah (Mufti Wilayah Persekutuan). Ditemubual pada 5 Julai 2017

Dalam konteks aset wakaf, al-Zakarsy (1995) menyatakan aset wakaf adalah ‘ain atau zat harta wakaf (*mawquf*) adalah tertahan di atas hukum milik Allah SWT dan manfaatnya perlu diagihkan untuk tujuan kebajikan sesuai dengan tujuan wakaf. Malah takrif wakaf daripada sudut istilah menurut jumhur termasuk Imam Abu Yusuf dan Imam Muhammad bin al-Hasan daripada golongan Hanafi, golongan Syafie dan Hanbali ialah menahan harta yang boleh diambil manfaat daripadanya dengan mengekalkan ‘ain (zat) harta itu dengan memutuskan hak pengurusan yang dimiliki oleh pewakaf dan manfaat digunakan untuk tujuan kebajikan serta mendekatkan diri kepada Allah SWT (al-Khatib, 2014). Manakala menurut al-Zuhaili (1995), wakaf ialah menahan harta daripada dimiliki oleh seseorang, diurus dan digunakan manfaatnya oleh orang yang wakaf. Ini bermaksud wakaf adalah memberi milik manfaat kepada orang yang menerima wakaf. Takrif ini diperkuuhkan lagi dengan pandangan Abdul Majid (1999), iaitu wakaf melibatkan pelupusan hak mengguna dan mengambil faedah oleh pewakaf ke atas harta berkenaan bagi faedah dan kepentingan penerima wakaf. Ini bermakna, pemindahan milik aset tersebut tidak berlaku dan tidak dimiliki oleh sesiapa, sebaliknya pemilikan hakiki dikembalikan semula kepada pemilik asalnya yang hakiki iaitu Allah SWT sama seperti yang dibincangkan oleh al-Zuhaili (Jilid 10; 2011) dan Hailani (2016; h. 160).

Dalam konteks semasa pengurusan harta wakaf di Malaysia, MAIN adalah badan yang bertanggungjawab ke atas pentadbiran dan pengurusan harta wakaf. Di Malaysia, semua akta atau enakmen negeri telah memperuntukkan MAIN sebagai Pemegang Amanah Tunggal (*sole trustee*) bagi semua harta wakaf, sama ada wakaf am atau pun wakaf khas. Menurut Abdul Majid (1999), dalam aspek perundangan dan pentadbiran, ia dikembalikan menjadi milik negara. Peruntukan Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri telah menetapkan MAIN menjadi pemegang amanah tunggal⁷⁹ aset wakaf yang mana segala pengurusan dan perbelanjaan yang berkaitan dengannya akan menjadi tanggungjawab MAIN setakat mana yang dibenarkan oleh hukum syarak (Abdul Majid, 1999; h.23). Pemilikan aset wakaf merupakan pemilikan secara bersyarat. Ini adalah selari dengan tafsiran perundangan mengikut kaedah peletakhkan berkanun iaitu bagi tujuan pendaftaran hak milik aset wakaf di bawah seksyen 416C atas nama MAIN sebagai penerima pindahan (JAWHAR, 2010; h.12). Umumnya, MAIN sebagai pemegang amanah tunggal harta wakaf ini berperanan sebagai

---

⁷⁹ MAIN juga menjadi pemegang amanah tunggal bagi semua nazar am dan semua amanah khairat yang diwujudkan di negeri berkenaan yang bertujuan untuk kemajuan Islam dan umatnya

pentadbir wakaf yang bertanggungjawab memelihara, membangun dan menguruskan harta wakaf. Ini termasuklah mengusahakan hartanah, mempertahankan dan mengambil tindakan mahkamah bagi kepentingan wakaf tersebut, mengumpul dan mengutip hasil, menuntut sewa bagi hartanah yang diduduki, dan menguruskan pembahagian atau penyerahan hasil atau manfaat wakaf itu kepada pewaris yang dikhaskan oleh pewakaf ataupun untuk pelbagai tujuan kebajikan (JAWHAR, 2010).

Konsep pemilikan boleh berlaku atas hak entiti perundangan dan bukan hanya hak individu semata-mata. Dalam konteks aset wakaf, seperti yang dijelaskan sebelum ini, asalnya pemilikan aset wakaf adalah milik Allah SWT secara hakikat dan tersirat. Namun pemilikan secara nyata aset wakaf adalah di bawah entiti iaitu institusi MAIN melalui proses perundangan. Ini jelas menunjukkan pengiktirafan konsep entiti perundangan yang bertujuan untuk menjaga kemaslahatan masyarakat Islam dalam memastikan kelestarian pengurusan aset wakaf dan mewujudkan tahap kepercayaan yang tinggi kepada entiti. Akhirnya pihak entiti tersebut dapat mendedahkan ketelusan dan akauntabiliti pengurusan aset wakaf melalui satu piawaian perakaunan yang selari dengan kehendak syarak. Perkara ini telah dijelaskan oleh pakar⁸⁰ iaitu,

“...tapi nak kata konsep legal entity ni tak pernah ada dalam Islam tu pun tak, sebab dalam islam kita ada konsep trust. Rasd (رسد) kita panggil. Ro Sod Dal tu. Rasd tu dia ada konsep trust la. So kita boleh create satu trust tu. Tapi nak kata dia punya understanding macam legal entity macam yang dalam common law tu mungkin tak sama dalam semua sudut la. So kalau dalam common law, dia develop konsep legal entiti tu ialah in relation to company limited by shares kan. Tapi dari segi konsep makna ada satu entiti yang boleh menerima pemilikan dan boleh melakukan transaksi yang macam kita kata wakaf, konsep wakaf itu sendiri bila dah masuk wakaf, dia dah bukan milik pewakaf lagi dah, dan dia juga bukan milik penerima manfaat. Dia sebenarnya kalau dari segi kiasan, dia kata milik Allah. Milik Allah macam adil kan...”

---

⁸⁰ Pakar-Prof. Dr Engku Rabiah Adawiah Engku Ali, Ahli Majlis Penasihat Syariah Bank Negara Malaysia, ditemubual pada 4 Februari 2020. Lokasi IiiBF, IIUM.

Berdasarkan kerangka IPSASB (2014), konsep pemilikan aset adalah bersandarkan kepada aspek perundangan. Ini selari dengan konsep pemilikan dalam Islam, iaitu pemilikan sesuatu aset berlaku disebabkan dua perkara iaitu (1) akad kontrak sama ada melalui kontrak pertukaran (*muawadat*) serta kontrak amanah; (2) berdasarkan kepada perundangan. Jadual 3.3 menunjukkan konsep pemilikan aset dalam Islam berdasarkan piawaian perakaunan yang lazim.

Jadual 3.3: Perbandingan Konsep Pemilikan Aset daripada Perspektif Islam terhadap Aset Baitulmal, Wakaf dan Zakat

Kerangka IPSASB 2014	Kerangka Syariah
<p>(1) Pemilikan sah secara perundangan</p>	<p><i>Aset bukan amanah</i> (aset baitulmal)</p> <p>(1) <i>Pemilikan ain</i> (fizikal) beserta manfaat (<i>usufruct</i>) (pemilikan sempurna).</p> <p><i>Aset amanah</i> (aset zakat dan wakaf)</p> <p>(2) Pemilikan manfaat (<i>usufruct</i>) (pemilikan tidak sempurna) oleh penerima manfaat sama ada asnaf zakat bagi aset zakat dan penerima manfaat wakaf sama ada wakaf am (penerima yang umum) atau penerima manfaat wakaf khas (penerima yang khusus mengikut akad wakaf).</p> <p>(3) <i>Pemilikan ain</i> (pemilikan tidak sempurna) oleh MAIN atau agensi berkaitan di bawahnya tertakluk kepada kaedah perletakhkan berkanun.</p>

Sumber: IPSASB 2014, al-Zuhaili (1995) dan JAWHAR (2010)

Jadual 3.3 menunjukkan konsep pemilikan aset dalam Islam adalah bergantung kepada jenis aset tersebut sama ada aset persendirian (bukan amanah) atau aset amanah. Bagi aset amanah, pemilikan aset adalah tidak sempurna sama ada pemilikan manfaat oleh penerima manfaat umum atau khusus, dan *pemilikan ain* oleh institusi wakaf secara bersyarat iaitu mengikut kaedah perletakhkan berkanun.

Merujuk kepada peruntukan Akta atau Enakmen Pentadbiran Agama Islam, sebagai contohnya Seksyen 62, Akta 505, semua harta wakaf yang berbentuk tak alih (tanah) hendaklah terletakhak pada MAIN sebaik sahaja didaftarkan di bawah undang-undang bertulis yang relevan yang berhubungan dengan tanah (Kanun Tanah Negara). Peruntukan ini jelas menyatakan bahawa sesuatu tanah wakaf tidak terletakhak⁸¹ pada MAIN secara perundangan kecuali tanah tersebut didaftarkan terlebih dahulu di bawah peruntukan KTN yang berkaitan (JAWHAR, 2010). Berdasarkan penjelasan ini, asalnya pemilik harta wakaf (*mawquf*) adalah Allah SWT. Walau bagaimanapun institusi wakaf di bawah entiti MAIN melalui akta atau enakmen secara perundangan memiliki ('ain) harta wakaf atas dasar peletakhakan berkanun di bawah Seksyen 416C di bawah KTN⁸². Namun manfaat harta wakaf tersebut perlu dibelanjakan untuk kebajikan seperti yang ditetapkan oleh pembuat dasar.

Amalan peletakhakan asset wakaf ini dapat dirujuk kepada pandangan pakar⁸³ di Majlis Agama Islam Selangor (MAIS). Menurut beliau amalan di MAIS,

“...kalau dulu praktisnya isi borang 18A, tapi sekarang tak isi borang itu. Kita isi borang wakaf sahaja dan terus didaftarkan sebagai wakaf. Kalau di Selangor ditulis dalam geran dalam kurungan (wakaf). Tapi di kebanyakan negeri dia tulis majlis agama sahaja. Jadi ini boleh menimbulkan persepsi yang macam keadaan tadi, orang akan anggap tanah itu boleh dijual beli, tukar milik dan sebagainya. Jadi di Selangor ada kurungan (wakaf), (baitulmal) orang dah faham dah. Tanah wakaf ini tidak boleh suka hati dipindah milik. Dan kalau tanah baitulmal boleh dijual beli...”

---

⁸¹ Peletakhakan berkanun ditakrifkan sebagai peletakhakan yang dikuatkuasakan oleh mana-mana undang-undang yang bertulis yang menyatakan sesuatu tanah itu terletak hak kepada sesuatu badan dan kemudiannya barulah Pendaftar Hakmilik atau Pentadbir Tanah boleh mengambil tindakan untuk mendaftarkan peletakhakan tersebut di dalam daftar hakmilik tanah (JAWHAR, 2010).

⁸² Tanah wakaf boleh didaftarkan di bawah peruntukan Seksyen 416C atas nama MAIN sebagai penerima pindahan. Namun, peletakhakan di bawah peruntukan ini adalah terhad di mana MAIN hanya boleh menduduki, menggunakan, mengawal atau mengurus tanah wakaf tersebut sahaja dan bukan sebagai pemilik tanah wakaf tersebut. Namun begitu itu ini menjadi signifikan dan dibincangkan dengan lebih lanjut dalam aspek perakaunan kerana harta tersebut perlu diiktiraf sebagai 'Aset Amanah' berdasarkan amalan semasa MAIN dan perlu didehdahkan dalam penyata kewangan.

⁸³ Ustaz Indera Shahril Mohd Shahid (Pengurus, Bahagian Harta Baitulmal, MAIS). Ditemubual pada 12 Julai 2018. Lokasi-Pejabat MAIS, Shah Alam, Selangor

“...ya, kalau di Selangor isi borang wakaf dah boleh wujudkan wakaf berdasarkan enakmen wakaf 2015...”

Perbincangan bersama pakar juga melihat kepada beberapa aspek pemilikan secara berasingan bagi aset tanah dan bangunan (harta ‘*aqar*’) dalam konteks aset MAIN. Persoalannya ialah adakah dibenarkan pemilikan tersebut terhadap harta ‘*aqar*’ terutamanya dalam menguruskan aset wakaf. Menurut salah seorang pakar⁸⁴ berpendapat adalah dibenarkan pengasingan tersebut iaitu,

“... pengiktirafan aset tanah dan bangunan boleh diasingkan... ...mazhab Syafie menerima amalan pemilikan yang berbeza bagi tanah dan bangunan. Mewakafkan bangunan sahaja juga dibolehkan berdasarkan kaedah 『وقف البناء لا الأرض』”

Namun begitu, terdapat pakar⁸⁵ yang berpandangan bahawa menurut Islam pada asalnya tiada pengasingan antara aset bangunan dan tanah namun ia dibenarkan sekiranya perundangan membenarkannya.

“...dalam Islam sepatutnya satu pemilik sahaja...bagi amalan hari ini, pastikan mengikut peruntukan undang-undang...”

Berdasarkan kedua-dua pandangan pakar ini, pengiktirafan aset wakaf secara berasingan adalah dibenarkan namun perlu merujuk kepada perundangan semasa di MAIN.

Konsep Kawalan Aset

Konsep kawalan aset dalam Islam adalah lebih komprehensif berbanding konsep kawalan aset secara konvensional dan lazim seperti dijelaskan dalam kerangka IPSASB 2014. Walau bagaimanapun, konsep kawalan secara konvensional menurut kerangka IPSASB (2014; h. 51) juga sesuai digunakan dalam takrif kawalan menurut Islam iaitu setiap entiti perlu ada kawalan ke atas sumber, boleh menafikan dan menghadkan akses ke atas sumber, menyediakan satu kaedah untuk entiti mencapai objektifnya dan entiti mempunyai hak untuk menggunakan aset untuk

⁸⁴ Pakar: *Sahibus Samahah* Dr Luqman Hj Abdullah (Mufti Wilayah Persekutuan). Ditemubual pada 5 Julai 2017. Beliau juga mencadangkan agar merujuk pandangan ulama sedunia terhadap konsep wakaf menara Zam-Zam (*Abraj al-Bait Endowment*) yang telah disiapkan tahun 2012 di Mekah, Arab Saudi.

⁸⁵ Pakar: Prof Dato' Dr Hailani Muji Tahir. Ditemubual pada 17 Julai 2017

memberi perkhidmatan atau mendapat manfaat ekonomi. Jadual 3.4 menunjukkan konsep kawalan aset daripada perspektif Islam dan konsep perakaunan semasa.

Jadual 3.4: Konsep Kawalan Aset dari Perspektif Islam

Kerangka IPSASB 2014	Kerangka Syariah
<ul style="list-style-type: none"> (1) Ada kawalan ke atas sumber, boleh menafikan dan menghadkan akses ke atas sumber (2) Aset menyediakan satu cara untuk entiti mencapai objektifnya (3) Mempunyai hak untuk menggunakan aset untuk memberi perkhidmatan atau mendapat manfaat ekonomi 	<p>Aset Persendirian (bukan amanah):</p> <ul style="list-style-type: none"> (1) Kuasa kawalan sepenuhnya terhadap aset tersebut (2) Pemilikan aset yang sah berlaku melalui kontrak pertukaran (<i>qabagh</i>) (3) Atau melalui kaedah pemilikan lain yang dipraktikkan (iaitu kaedah <i>'urf</i>) <p>Aset amanah (aset wakaf):</p> <ul style="list-style-type: none"> (1) Kuasa kawalan tidak sepenuhnya terhadap aset tersebut tertakluk kepada kaedah perletakhkan berkanun (2) Kawalan daripada sudut penjagaan harta atau barang daripada dipindah milikan kepada orang lain dan penyaluran manfaatnya kepada penerima yang dimaksudkan (Al-Zuhaili, 1999)

Sumber: IPSASB 2014 dan Al-Zuhaili (1999)

Dalam menjelaskan ciri kawalan aset dalam Islam, amat perlu dibezakan terlebih dahulu bentuk kontrak *fiqh* yang dilakukan oleh orang yang berakad (*aqidan*). Sekiranya kontrak *fiqh* adalah kontrak pertukaran (*qabagh*⁸⁶), maka pemilikan aset sepenuhnya telah berlaku. Contoh kontrak pertukaran (*qabagh*) atau kontrak *muawadat* ialah kontrak jual-beli. Ini bermakna kuasa kawalan adalah sepenuhnya di tangan penjual yang asal (sebelum kontrak dilaksanakan) dan akan berpindah ke tangan pembeli setelah kontrak dilaksanakan. Ciri

⁸⁶ Bermaksud mengambil pemilikan dalam kontrak pertukaran (*uqud muawadat*). Pada amnya, *qabagh* diamalkan berdasarkan *urf*, iaitu amalan biasa komuniti tempatan dalam mengiktiraf cara pemilikan sesuatu aset berlaku. *Qabagh* adalah berbeza mengikut jenis aset.

ini merujuk kepada aset baitulmal. Ini kerana bagi aset baitulmal, setelah kontrak pertukaran dilaksanakan, aset tersebut menjadi milik sempurna institusi MAIN dan institusi ini mempunyai kuasa sepenuhnya dalam mengurus (*tasarruf*) dan mengawal aset tersebut seperti yang dijelaskan dalam IPSASB 2014. Sehubungan itu, aset tersebut boleh diakaunkan sebagai aset (HLP biasa) dan bukan aset amanah.

Namun jika diperhatikan kepada aset wakaf, kontrak yang berlaku adalah kontrak amanah dan tidak boleh berlaku kontrak pertukaran atau kontrak jual-beli. Dalam kes wakaf, kontrak wakaf memberi kesan hukum yang jelas iaitu menggugurkan hak milik tuan punya asal daripada harta berkenaan dan pewakaf tersebut tidak lagi mempunyai apa-apa kuasa dalam aspek kawalan pengurusan (*tasarruf*) terhadap harta tersebut (Abdul Majid, 1999) dan berpindah kuasa kawalan kepada institusi wakaf seperti MAIN sebagai pemegang amanah seperti yang digariskan oleh Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri. Justeru, aset ini adalah sesuai dikelaskan sebagai aset amanah. Namun, kuasa kawalan institusi ini terhadap aset amanah adalah tidak sepenuhnya (terhad) kepada hak untuk mengurus dan menjaga aset daripada dipindah milik kepada orang lain. Malah, pihak institusi wakaf perlu memastikan penyaluran manfaat daripada aset amanah adalah kepada penerima yang dimaksudkan. Penerima manfaat aset amanah adalah terdiri daripada penerima manfaat aset wakaf. Penerima manfaat ini terbahagi kepada dua iaitu:

1. sekiranya akad wakaf khas, maka penerima manfaat adalah penerima yang telah dikhaskan dalam akad tersebut
2. sekiranya akad wakaf am, maka penerima manfaat adalah penerima yang umum yang boleh diputuskan dan dipersetujui oleh pihak institusi wakaf melalui jawatankuasa fatwa atau mufti.

Kawalan terhadap aset wakaf adalah terhad dan oleh kerana itu ia dikelaskan sebagai aset amanah yang mana institusi wakaf hanya mempunyai hak untuk mengurus dan menjaga aset daripada dipindah milik kepada orang lain dan memastikan penyaluran manfaat daripada aset tersebut kepada penerima yang dimaksudkan dan seperti yang ditentukan dalam akad.

Perbincangan dengan pakar juga melihat kepada beberapa aspek kawalan atau pengurusan semasa aset wakaf iaitu pengekalan '*ain*' serta *istibdal* aset wakaf di MAIN. Dalam aspek pengekalan '*ain*

aset wakaf, pakar⁸⁷ berpandangan seperti berikut,

“...nabi bersabda; حَسْنُ أَصْلَهَا وَسَيِّدُ ثَمَرَتِهَا yang bermaksud, tahanlah asalnya dan jadikan hasilnya sedekah untuk fisabilillah (Kisah Saidina Umar mendapat tanah wakaf untuk diuruskan)...bermaksud, ain asal sesuatu harta wakaf mesti dikekalkan, namun manfaatnya boleh digunakan untuk kebaikan...”

Manakala secara khususnya, pengurusan ‘ain’ aset wakaf harta alih yang berkaitan dengan konsep *istibdal* pula, beliau berpendapat,

“...tidak perlu dikekalkan jika telah habis guna atau lupsu...contoh karpet masjid diwakafkan asal pada harga RM3,000, bila dah buruk dan perlu dilupuskan jual pada harga RM100...terima sahaja nilai RM100 tersebut tidak perlu dikekalkan pada RM3,000...”

Menurut pakar⁸⁸ yang lain pula berpandangan berkenaan konsep pengekalan ‘ain’ aset wakaf dan konsep *istibdal* seperti berikut,

“...benarkan *istibdal* untuk pengekalan *ain* harta wakaf...
...harta wakaf yang tidak bersifat kekal, tidak perlu dikekalkan...jika telah habis diguna, dikira lupsu...atau jika kos penyelenggaraan aset tersebut lebih besar dari manfaat atau tidak lagi ekonomik, harus ada proses lain seperti pelupusan atau jual.. contohnya jika boleh jual pada nilai skrap, terima nilai tersebut dan masukkan ke dalam kumpulan wang wakaf...”

Konsep pengekalan ‘ain’ aset wakaf dan *istibdal* adalah hampir sama dijelaskan oleh kedua-dua pakar namun pakar yang kedua mengaitkan dengan fungsi kumpulan wang wakaf di MAIN. Begitu juga ada pandangan pakar⁸⁹ yang mengaitkan aspek susut nilai aset wakaf dan perancangan kewangan untuk menampung penyusutan nilai aset wakaf tersebut. Menurut beliau,

⁸⁷ Pakar: *Sahibus Samahah* Dr Luqman Hj Abdullah (Mufti Wilayah Persekutuan). Ditemubual pada 5 Julai 2017. Beliau juga berpandangan konsep *istibdal* diharuskan oleh Mazhab Hanbali dan Syafi'i, namun keputusan tersebut perlu melalui Mufti atau Jawatankuasa Fatwa.

⁸⁸ Pakar: *Sahibus Samahah* Datuk Wira Hj Abdul Halim Tawil (Mufti Negeri Melaka). Ditemubual pada 10 Mei 2017

⁸⁹ Pakar: Ustaz Azizi Che Seman (Pengerusi Penasihat Syariah Bank Muamalat Malaysia Bhd). Ditemubual pada 17 Julai 2018. Lokasi-Akademi Pengajian Islam, UM

“..jika elemen susut nilai kita boleh incorporate dalam aset sama ada yang kekal atau boleh alih tadi, mungkin ia akan memudahkan pihak pengurusan wakaf. Di hujung, jika aset itu rosak kita tak tahu nak ambil duit mana..sekarang ini kita benchmark awal-awal..jenis aset yg bagaimana, kadar susut nilai yg bagaimana.. kita dah ada satu dana khusus sama ada...persoalannya dana itu nak diwujudkan bagaimana? Itu saya sebut tadi, ia bergantung kepada governance, pihak nazir atau Mutawalli wakaf itu sendiri. Kalau saya boleh kongsikan, dalam kes wakaf Selangor muamalat walaupun kita ada 2 wakaf iaitu pendidikan dan kesihatan, kita ada 1 lagi cabang iaitu pelaburan. Kalau ikut pecahannya 40, 40, 20 peratus.

...Kenapa pelaburan? Sebab pelaburan ini dananya akan digunakan untuk maintain yang 2 lagi itu. Jadi, instead of kita rely on sumbangan seratus peratus yang terjadi macam itulah, benda rosak kita tak boleh maintain. Dana pelaburan ini macam-macam sama ada pelaburan dalam bentuk instrumen kewangan yang diuruskan oleh Bank Muamalat atau pelaburan hartanah. Contohnya wakaf Selangor muamalat ada kedai yang kita sewakan di GM Klang, beli dengan duit wakaf tapi bukan niat untuk wakaf tapi harta itu adalah pelaburan supaya sewanya boleh disalurkan pada pentadbiran 2 perkara tadi. Saya rasa itu lebih...dari sudut kelestarian wakaf itu sendiri akan lebih terjamin... kita sebagai nazir atau Mutawalli wakaf perlu fikir bagaimana untuk maintain harta tadi. Sekali lagi saya rasa susut nilai akan jadi satu mekanisme yang agak baik dan jadi benchmark berapa yang patut dikeluarkan di hujung nanti bila aset itu sudah tidak boleh dipakai seperti aset yang boleh alih dan seumpamanya...”

Pihak *Mutawalli* atau nazir wakaf perlu mempunyai perancangan dan strategi untuk mengekalkan ‘ain wakaf sama ada melalui pelaburan dan sebagainya. Ini untuk memastikan kelestarian aset wakaf tersebut untuk memberi manfaat kepada penerima wakaf.

Kriteria Pengiktirafan dan Asas Pengukuran

Bahagian ini membincangkan kriteria pengiktirafan dan asas pengukuran aset dalam Islam. Perbincangan ini menggunakan kerangka kerja konseptual IPSASB (2014) serta MPSAS sebagai rujukan asas yang telah menjadi rujukan yang lazim atau *mainstream* dalam bidang perakaunan. Bab ini merujuk kepada beberapa kaedah *fiqh* yang telah menjadi asas pertimbangan oleh Majlis Penasihat Syariah (MPS) di Bank Negara Malaysia (BNM) dalam mengaplikasikan prinsip kebarangkalian dalam pelaporan kewangan Islam sebagai asas pertimbangan kepada prinsip pengiktirafan terhadap istilah dan terminologi ‘aset’, ‘hasil’, ‘belanja’, ‘liabiliti’ dan ‘ekuiti’, mengikut syarak yang juga menjadi teras kepada pelaporan kewangan Islam. Menurut Bank Negara Malaysia (2010), kaedah kemungkinan yang kuat (*zan al-ghalib*) boleh diambil kira di samping keharusan menggunakan beberapa kaedah *fiqh* yang berkaitan prinsip kebarangkalian dalam pelaporan kewangan Islam iaitu antaranya (1) *al-Aslu as-Sihah* (asal sesuatu itu adalah sah); (2) *al-‘Ibrah lil ghalib as-Sya ‘i la linnadir* (pertimbangan adalah kepada kebiasaan yang meluas dan bukan pada yang terpencil); (3) *ma qaraba as-Syai’ yu’tho hukmah* (apa-apa yang hampir kepada sesuatu itu, maka ia mengambil hukum yang sama); dan (4) *az-Zhon wajib al-ittiba’* (kebarangkalian hendaklah diikuti).

Pertamanya dalam mengiktiraf sesuatu aset, kriteria pengiktirafan sesuatu aset adalah pertama, memenuhi definisi aset dan kedua, dapat diukur dengan munasabah iaitu dengan cara yang mencapai ciri kualitatif dengan mengambil kira kekangan ke atas maklumat di dalam penyata kewangan bertujuan umum (IPSASB, 2014). Namun begitu, dalam membincangkan daripada sudut syariah, cadangan kriteria pengiktirafan aset dalam Islam adalah memenuhi definisi aset, dapat diukur dengan munasabah dan perlu selari dengan hukum-hakam, prinsip dan syariat Islam yang bertujuan untuk menjaga kemaslahatan masyarakat Islam berdasarkan maqasid syariah. Menurut pakar⁹⁰ ada menyatakan,

“...kaedah fiqh menyebut, “إذا ضاق الأمر اتسع ...bermaksud apabila sesuatu hukum menjadi sempit, maka boleh diperluaskan...kaedah sad az zari’ah (سد الذريعة) membolehkan kita melakukan sesuatu yang harus untuk mengelakkan sesuatu yang haram berlaku seperti firman Allah dalam Surah Al-An’am ayat 108...”

⁹⁰ Pakar: Ustaz Engku Ahmad Fadzil Engku Ali. Ditemubual pada 4 Julai 2017

Asas pengukuran aset pula merujuk kepada kaerah dan amalan semasa atau ‘urf (adat) yang telah dipraktikkan dalam masyarakat untuk bermuamalah selagi ia tidak bertentangan dengan hukum syarak dan perundangan sivil. Sebahagian ulama *fiqh* mengembalikan segala masalah kepada lima kaerah asas⁹¹ (*al-qawaaid al-khams al-kuliyyah*). Manakala setengah yang lain mengatakan kaerah umum tersebut adalah lebih daripada lima. Kaerah *fiqh* yang masyhur dalam kalangan ulama *fiqh* terbahagi kepada tiga jenis utama iaitu kaerah asas (*kuliyyah*), kaerah terbitan (*juz'iyyah*) dan kaerah diperselisihkan. Bab ini akan merujuk kepada kaerah asas yang merangkumi lima kaerah dan telah dipersetujui oleh jumhur ulama *fiqh* (Ab. Latif & Rosmawati, 2012b). Lima kaerah asas tersebut ialah:

1. Setiap perkara dinilai berdasarkan tujuan atau niat (*al-Umur Bi al-Maqasidiha*)
2. Keyakinan tidak dihilangkan dengan keraguan (*al-Yakin Ma Yazalu Bi al-Syakkin*)
3. Kesukaran membawa kemudahan (*al-Masyaqqaah Tajlib al-Taysir*)
4. Kemudaratan mesti dihapuskan (*al-Darurah al-Yuzal*)
5. Adat diguna pakai dalam memutuskan hukum (*al-'Adah al-Muhakkamah*)

Menurut pandangan pakar⁹², antara kaerah asas yang paling relevan bagi pembangunan kerangka konseptual perakaunan Islam adalah *al-Umur Bi al-Maqasidiha* dan *al-'Adah al-Muhakkamah*. Ini berdasarkan pandangan beliau berkaitan hukum merekod aset yang dipajak sebagai aset pemajak,

“...amalan merekod aset pajak di dalam akaun pemajak sebagai aset tidak kontra dengan hukum syarak berdasarkan kaerah “العادة محكمة” ...mengambil ‘urf sebagai sumber hukum...
...walau bagaimanapun, hak menggunakan (حق الانتفاع) iaitu harta sewaan atau pajakan adalah berdasarkan kepada kontrak yang dipersetujui... dalil: المسلمين على شروطهم yang bermaksud, Muslim itu terikat dengan janjinya...”

---

⁹¹ Menurut Ustaz Hj Ismail Ahmed, mencadangkan rujukan kepada kaerah ini yang dinamakan sebagai *Qawaaid Fiqhiyyah Kubra* (*Islamic Legal Maxim*)

⁹² Pakar: Ustaz Engku Ahmad Fadzil Engku Ali. Ditemubual pada 4 Julai 2017

Menurut pandangan pakar⁹³ yang lain berpendapat pentingnya memahami sumber penggubalan hukum dan *qawaaid* dalam bidang perakaunan. Saranannya dalam membina sesuatu polisi atau dasar adalah seperti berikut,

“...dalam usaha mengharmonikan ilmu asas dan ilmu alat, perlu ditekankan bahawa semua polisi atau tindakan dipersetujui mestilah dirujuk kepada sumber rujukan sama ada yang disepakati atau tidak supaya polisi yang dicipta tidak bertentangan dengan hukum syarak...

...bagi perkara yang tiada nas atau dalil yang jelas, qawaaid fiqh membantu sebagai garis panduan dalam merangka sesuatu polisi atau undang-undang kerana dalam perkara muamalat, satu kaedah fiqh yang diguna pakai ialah الأصل في الأشياء الإباحة yang bermaksud asal sesuatu perkara adalah harus sehingga wujud dalil yang mengharamkannya...

...polisi yang dicipta mestilah tidak bertentangan dengan dalil atau kaedah fiqh yang wujud...

...dengan memahami panduan yang digunakan ulama' dalam mengeluarkan sesuatu hukum, maka ia menjadi mudah bagi penggubal polisi mengesan kesilapan atau kekurangan pada polisi yang sedia ada atau yang akan digubal...”

Penerangan oleh beberapa pakar telah membuka satu ruang untuk meneroka kajian pembinaan piawaian perakaunan menurut perspektif Islam.

---

⁹³ Pakar: Ustaz Hj Ismail Hj Ahmed. Ditemubual pada 2016 (Kediaman panel pakar di Kg Rinching Hilir, Kajang Selangor

Jadual 3.5: Kriteria Pengiktirafan Aset dari Perspektif Islam

Kerangka IPSASB 2014	Kerangka Syariah
<p>1. Memenuhi definisi aset dan 2. Dapat diukur dengan munasabah, iaitu dengan cara yang mencapai ciri kualitatif dengan mengambil kira kekangan ke atas maklumat di dalam penyata kewangan bertujuan umum</p>	<p>1. Memenuhi definisi aset, 2. Dapat diukur dengan munasabah* 3. Selari dengan hukum-hakam, prinsip dan syariat Islam untuk menjaga kemaslahatan masyarakat berdasarkan maqasid syariah.</p> <p>*Diukur berdasarkan amalan semasa ('urf) yang tidak bertentangan dengan hukum syarak dan selari dengan perundangan sivil. Antara kaedah ilmu <i>fiqh</i> yang perlu dipraktikkan ialah <i>al-Umur bi al-maqasidiha</i> dan <i>al-a'dah muhakkamah</i></p>

Sumber: IPSASB 2014 dan Al-Zuhaili (1995)

Jadual 3.5 menunjukkan perbezaan di antara kriteria pengiktirafan aset daripada perspektif konvensional dan kriteria pengiktirafan aset daripada perspektif Islam. Antara kaedah yang dipraktikkan ialah setiap perkara dinilai berdasarkan tujuan atau niat (*al-Umur bi al-maqasidiha*). Kaedah ini menyatakan segala perkara dinilai melihat kepada matlamatnya. Ia membawa maksud segalanya bergantung kepada niat seseorang (Ab. Latif & Rosmawati, 2012a). Asal kaedah ini dirujuk kepada nas al-Quran dan al-Hadis antaranya ialah firman Allah SWT dalam Surah al-Imran ayat 145 yang bermaksud;

'Dan (dengan yang demikian) sesiapa yang menghendaki balasan dunia, Kami berikan bahagiannya dari balasan dunia itu, dan sesiapa yang menghendaki balasan akhirat, Kami berikan sebahagiannya dari balasan akhirat itu'

Sabda Nabi SAW daripada Umar al-Khattab RA yang bermaksud;

'Sesungguhnya setiap pekerjaan itu diambil kira berdasarkan niat, dan sesungguhnya bagi setiap orang apa yang diniatkannya'

(Hadis riwayat Bukhari dan Muslim)

Ulama membuat kaedah yang mana setiap perbuatan manusia sama ada berkaitan hubungan dengan Allah SWT atau hubungan sesama manusia atau hubungan dengan makhluk dan persekitarannya, penilaian ditentukan berdasarkan niat dan tujuan ia dilakukan. Dalam konteks perbuatan atau amalan berkaitan kegiatan bermuamalah atau munakahat dan jenayah, niat merupakan penentu untuk memastikan sama ada perbuatan tersebut mempunyai nilai ibadah atau sebaliknya, sama ada merupakan amal kebaikan atau maksiat. Rumusnya tujuan utama disyariatkan niat untuk membezakan antara adat dan ibadat serta membezakan antara martabat ibadat (Ab. Latif & Rosmawati, 2012a).

Dalam konteks perakaunan aset wakaf, kaedah ini penting kerana ia berkait dengan niat pewakaf dalam mewakafkan sesuatu 'ain aset (*mawquf*) sama ada menjadi wakaf *ahli* atau *khairi*, wakaf am atau khas serta niat manfaat *mawquf* untuk penerima yang umum atau khas. Niat pewakaf akan memberi implikasi yang besar kepada perakaunan aset wakaf tersebut sama ada dikategorikan sebagai ekuiti, liabiliti dan sebagainya.

Kaedah *al-adah al-muhakkamah* juga amat relevan dalam konteks pembentukan piawaian perakaunan Islam disebabkan kebanyakan institusi wakaf mempunyai keunikan masyarakat Islam yang berbeza amalan dan adat masyarakat Melayu. Kaedah ini membawa membawa maksud adat⁹⁴ kebiasaan ditetapkan sebagai hukum (Ab. Latif & Rosmawati, 2012a). Ini berdasarkan kepada firman Allah SWT dalam Surah al-A'raf ayat 199 yang bermaksud;

---

⁹⁴ *'Urf* juga merangkumi perkataan dan perbuatan sama dengan adat. Terdapat pandangan mengatakan '*urf* dan adat adalah berbeza daripada aspek berikut: (1) Adat berkemungkinan lahir daripada orang perseorangan dan kumpulan orang ramai tetapi '*urf* berkemungkinan lahir melalui orang ramai sahaja; (2) Adat bersifat umum tetapi '*urf* bersifat khusus; (3) Adat tertumpu kepada perbuatan sahaja tetapi '*urf* pula tertumpu kepada perbuatan sahaja

Terimalah apa yang mudah dilakukan dan suruhlah dengan perkara yang baik, serta berpalinglah (jangan hiraukan) orang yang jahil (yang degil dengan kejahilannya’)

Hadis *mawquf* yang diriwayatkan daripada Ibn Mas’ud⁹⁵ sebagaimana kata beliau yang bermaksud,

‘Apa yang dinilai oleh kaum Muslimin baik, ia adalah baik di sisi Allah. Apa yang dinilai buruk oleh kaum Muslimin, buruklah ia di sisi Allah’

Takrif adat menurut istilah ialah apa yang menjadi amalan kebiasaan orang ramai atau segolongan daripada mereka (Ab. Latif & Rosmawati, 2012a). Manakala takrif ‘urf menurut istilah pula ialah perkara yang selaras dengan perasaan dan tabiat akibat dilakukan secara berulang kali oleh orang ramai. Antara hukum *furu’* daripada kaedah ini ialah harus mewakafkan barang yang dapat dipindahkan melalui ‘urf dan sebagainya. Antara pecahan kaedah yang agak relevan dengan kajian ini ialah apa yang dilakukan oleh orang ramai merupakan hujah wajib diamalkan (*isti’mal an-nas hujjatun yajibul amalu biha*). Ia juga membawa maksud segala perkara yang telah menjadi amalan kebiasaan masyarakat seharusnya diikuti.

Dalam konteks cadangan pembentukan perakaunan wakaf, kedua-dua kaedah ini sesuai dipraktikkan. Dalam konteks menggunakan kaedah *al-adah al-muhakkamah* melalui ‘urf adalah juga dirujuk kepada amalan perundangan semasa serta entiti perundangan yang berkaitan wakaf. Salah seorang pakar⁹⁶ telah mengaitkan aspek manfaat perundangan semasa dengan penubuhan entiti seperti anak syarikat di bawah MAIN yang dapat melaksanakan amanah di bawah tanggungjawab MAIN.

“...undang-undang partnership la. Jadi undang-undang tu dianggap sebagai part of ‘urf...

---

⁹⁵ Merupakan Nas Atsar Ibnu Mas’ud. Atas talian, <https://muslim.or.id/25357-penjelasan-atsar-kebaikan-adalah-apa-yang-dianggap-baik-oleh-kaum-muslimin.html>. Berkata Imam Al Lakna’iy, Abdullah bin Yusuf az Zaila’iy telah berkata dalam kitabnya *Nashbur Rayah Li Takhrijri Ahaditsil Hidayah* [133/4]: Menurut beliau, ‘Saya katakan bahwasanya ia merupakan atsar gharib lagi mawquf. Ia diriwayatkan dari beberapa jalur namun saya tidaklah menjumpainya kecuali mawquf pada Ibnu Mas’ud. Beberapa jalur tersebut adalah riwayat Imam Ahmad, Imam al-Hakim, Abu Dawud ath Thalalisy dan al-Baihaqiy’

⁹⁶ Pakar: Prof Dr Engku Rabiah Adawiyah Engku Ali (Member of Shariah Advisory Council of Bank Negara Malaysia). Ditemubual pada 4 Februari 2020. Lokasi IiiBF, IIUM.

...Aah yang ‘urf. Tapi the custom of that time include dia punya law la. Sebab kita tak boleh go against the law kan. So dalam banyak keadaan pun MAIN saya nampak dia mengambil manfaat jugak daripada peruntukan undang-undang tu. Sebab tu dia buat anak syarikat tapi liability tak adalah MAIN nak kena tanggung beban kat syarikat. Contohnya la kan. Tapi apa-apa pun saya rasa semua tu kena buat secara berhemah la..."

Begitu juga dalam aspek material dalam membincangkan aset wakaf dan sebagainya, kaedah ‘urf juga akan dirujuk sebagai asas untuk mengiktiraf sesuatu aset wakaf. Pakar⁹⁷ ada menyatakan,

“...dia dalam Islam ada konsep qīimī dengan ghairu qīimī dia panggil. Yang ada nilai dengan yang tak ada nilai. Yang ada nilai dengan maksud missal kata apa benda yang kita kata ada nilai. Dari segi ‘urf. Macam kalau kita sedeqah tu dapat pahala la. Kalau tak ada nilai benda tu, kita sedeqah pun tak dapat pahala

...dia tengok ‘urf. Pandangan manusia..."

Namun, kaedah yang telah dipraktikkan oleh institusi wakaf adalah bergantung kepada pandangan Mufti negeri serta jawatankuasa syariah dan fatwa negeri masing-masing yang mempunyai pandangan berbeza dalam menguruskan aset wakaf. Keluwesan dalam berijtihad telah berlaku dalam kalangan ulama dan mufti negeri yang bertujuan untuk menjaga kemaslahatan masyarakat mengikut maqasid syariah yang telah digariskan dalam Islam. Menurut pandangan pakar⁹⁸, yang paling penting adalah untuk memastikan manfaat daripada pengurusan aset wakaf itu sampai kepada penerima manfaat dengan cekap dan berkesan. Perbincangan seterusnya adalah tentang asas pengukuran aset dari perspektif syariah dan juga kerangka kerja konseptual IPSASB 2014.

---

⁹⁷ Pakar: *Sahibus Samahah* Dr Luqman Hj Abdullah (Mufti Wilayah Persekutuan). Ditemubual pada 16 Januari 2020. Lokasi-Akademi Pengajian Islam, UM

⁹⁸ Pakar: Datuk Dr Zulkifli Mohamad al-Bakri (Menteri di Jabatan Perdana Menteri). Ditemubual pada 7 Mac 2017. Lokasi-Pejabat Mufti Wilayah Persekutuan, Putrajaya

Jadual 3.6 menunjukkan perbezaan di antara asas pengukuran aset berdasarkan kerangka konvensional dan dari perspektif syariah.

Jadual 3.6: Asas Pengukuran Aset dari Perspektif Islam

Kerangka IPSASB 2014	Kerangka Syariah
(1) Kos sejarah	(1) Asas pengukuran berasaskan kos sejarah tidak menyalahi syarak tetapi cadangan pengukuran berdasarkan nilai semasa adalah lebih diutamakan (MASB SOPi, pendapat pakar)
(2) Nilai semasa menggunakan kaedah: a. Nilai pasaran b. Kos penggantian c. Harga jualan bersih d. Nilai sedang digunakan	(2) Kaedah ukuran nilai semasa iaitu nilai pasaran, kos penggantian dan harga jualan bersih (seperti kerangka IPSASB) tidak menyalahi syarak. Kaedah nilai sedang digunakan adalah harus digunakan sebagai pilihan terakhir, dan hanya dibenarkan jika menggunakan kadar diskaun yang tidak melanggar hukum syarak (pendapat pakar)

Sumber: IPSASB 2014 dan MASB SOPi serta Pandangan Pakar

Berdasarkan Jadual 3.6, asas pengukuran aset dari perspektif syariah dibentuk berdasarkan kerangka kerja konseptual IPSASB (2014) selagi mana tidak bertentangan dengan syarak. Ini kerana konsep pengukuran aset dari perspektif syariah masih belum dikaji secara mendalam. Dalam hal ini, selagi mana tidak menyalahi syarak, kaedah ukuran berasaskan nilai semasa perlu digunakan dan diutamakan iaitu kaedah pengukuran pada nilai pasaran, kos penggantian atau harga jualan bersih. Satu lagi kaedah ukuran nilai semasa adalah kaedah nilai sedang digunakan yang melibatkan kadar diskaun dalam menentukan nilai kini aliran tunai masa depan. Penerapan prinsip nilai masa wang ini dibenarkan berdasarkan Resolusi Syariah dalam Kewangan Islam (Bank Negara Malaysia, 2010). Mengikut pandangan pakar⁹⁹, kaedah nilai sedang digunakan boleh digunakan jika dan hanya jika dapat

---

⁹⁹ Pakar: Ustaz Engku Ahmad Fadzil Engku Ali. Ditemubual pada 4 Julai 2017

dipastikan kadar atau faktor diskaun yang digunakan bertepatan dengan hukum syarak dan kaedah ini harus digunakan sebagai pilihan terakhir.

“...kaedah bersifat predictive sepatutnya dijauhi (dijadikan pilihan terakhir) bagi yang melibatkan ketidakpastian yang terlampau...

...boleh dijadikan pilihan terakhir apabila urusan menjadi sempit dan ada keperluan...

...dalil Allah tidak membebani seseorang melainkan sesuai dengan kesanggupannya... al-Baqarah ayat 286, Apabila Allah perintahkan, lakukan sesuatu yang termampu...”

Kaedah pengukuran menggunakan nilai semasa ini juga merupakan kaedah yang dicadangkan dalam SOP_i berkaitan pelaporan kewangan menurut perspektif Islam terbitan MASB. Walau bagaimanapun, sebagai alternatif, kaedah kos boleh juga digunakan untuk pengukuran aset bagi kes-kes tertentu apabila terdapat keadaan di mana nilai semasa tidak dapat diukur dengan munasabah. Menurut pakar berkenaan, pilihan membenarkan kaedah kos diguna pakai dalam kes tertentu adalah bersesuaian dengan kaedah *fiqh al-Masyaqqah Tajlib al-Taysir* iaitu apabila terdapat kesukaran (iaitu menentukan nilai semasa), dibenarkan keringanan (iaitu menggunakan kaedah kos).

Sebahagian ulama (*Islamic scholar/jurist*) menyokong kaedah konvensional iaitu kaedah kos manakala sebahagian yang lain mencadangkan penggunaan nilai semasa (Sulaiman, 2003). Seperti yang ditekankan oleh Askary dan Clarke (1997), penilaian aset dalam perakaunan perlu dibuat dengan penuh adil dan saksama menggunakan nilai semasa kerana ia berkaitan dengan akauntabiliti pengurus aset berkenaan. Yaacob *et. al*, (2015) berpendapat nilai semasa adalah bergantung kepada penilaian bebas untuk menggambarkan nilai pasaran semasa aset pada titik masa tertentu dan ia adalah bersifat subjektif melainkan benar-benar dilakukan oleh penilai bebas yang bertauliah. AAOIFI juga mengiktiraf penggunaan nilai semasa, walau bagaimanapun disebabkan terdapatnya isu-isu teknikal, secara amalan nilai kos sejarah masih diguna pakai (Yaya, 2004, Nahar 2011). Menurut pandangan pakar yang ditemu bual, kaedah kos walaupun tidak menyalahi syarak, sebolehnya tidak diutamakan kerana kaedah ini tidak memberi gambaran sebenar nilai aset pada masa ia dilaporkan.

Walau bagaimanapun, nilai semasa yang digunakan haruslah tidak semata-mata berdasarkan ramalan dan penilaian subjektif masa depan yang boleh mewujudkan ketidakpastian yang melampau. Kaedah nilai semasa iaitu berdasarkan harga pasaran dan kos penggantian adalah diterima kerana nilai yang digunakan adalah merujuk kepada pasaran yang dapat diperhatikan dan tidak melibatkan ramalan atau penilaian yang subjektif. Penggunaan nilai realisasi bersih atau harga jualan bersih juga boleh dijangkakan apabila perniagaan sedang dibeli, dijual atau dibubarkan. Kaedah ini juga mungkin digunakan apabila aset utama digantikan atau harga pasaran semasa aset menjadi jauh berbeza dengan kos sejarahnya. Jika tidak, kos sejarah akan lebih sesuai kerana ia menunjukkan harga sebenar yang dibayar dalam memperoleh aset. Seperti apa yang telah dicadangkan oleh Haniffa *et. al* (2004), dalam sistem perakaunan Islam, kedua-dua kaedah iaitu kos sejarah dan nilai pasaran adalah dibenarkan bagi membolehkan entiti melunaskan tanggungjawab kepada pelbagai pihak serta membolehkan mereka menunaikan tanggungjawab sosial mereka secara adil, terutamanya di dalam pembayaran zakat. Selain itu, di antara kelebihan kaedah kos sejarah adalah ianya lebih murah, mudah difahami dan digunakan. Namun, seperti yang telah diperjelaskan dalam perenggan sebelumnya, keutamaan harus diberikan kepada penggunaan ukuran berasaskan nilai semasa. Walau bagaimanapun, pilihan kaedah kos masih boleh dibenarkan apabila nilai semasa tidak dapat diukur dengan munasabah.

Kajian lepas telah menemukan beberapa perbahasan penting yang perlu diketengahkan berkaitan aspek pengiktirafan dan pengukuran aset wakaf. Walau bagaimanapun, aspek pengiktirafan tidak banyak diperincikan kecuali tentang persoalan pengiktirafan aset yang bukan milik entiti (MASB SOPi). Secara ringkasnya berdasarkan MASB SOPi, pengiktirafan aset harus dibuat berdasarkan aspek kawalan ke atas aset tersebut berbanding aspek pemilikan. Namun apabila entiti mengiktiraf aset yang dimiliki melalui kawalan tanpa pemilikan yang sah, pendedahan yang mencukupi adalah diperlukan untuk memastikan ketelusan.

Seterusnya, perbahasan tentang pengukuran aset wakaf berdasarkan kajian lepas mendapati kaedah ukuran semasa adalah lebih menepati kehendak syariah (Sulaiman, 2003; Mustaffha & Zainal, 2016) dan lebih menjamin keadilan berbanding asas kos sejarah yang tidak menggambarkan nilai sebenar serta boleh mengelirukan (Shahul, 2000). Walau bagaimanapun, amalan ukuran kos sejarah masih digunakan oleh kebanyakan institusi Islam (Nahar, 2011; Mustaffha & Zainal, 2016). Salah satu sebab penggunaan ukuran kos sejarah masih diamalkan walaupun jelas majoriti sarjana perakaunan Islam lebih

memberi penekanan kepada asas kos semasa yang bertepatan dengan kehendak syariah adalah faktor kos penilaian yang tinggi (Yaacob *et al.*, 2015). Oleh itu, dalam situasi institusi yang mentadbir aset wakaf yang mana sesetengah aset yang dikawal lebih kepada fungsi kebajikan yang tidak menjanakan hasil, maka isu kos penilaian menjadi satu isu yang kritikal jika mahu melaksanakan ukuran kos semasa.

Pengiktirafan Hasil, Belanja, Liabiliti dan Ekuiti Berdasarkan Kerangka Syariah

Dalam mengakaunkan aset wakaf, ia akan juga melibatkan pengiktirafan elemen hasil, belanja, liabiliti dan ekuiti berkaitan aset wakaf yang diiktiraf. Justeru, bahagian ini memperincikan setiap elemen tersebut menurut perspektif syarak.

Takrif Hasil

Merujuk kepada Jadual 2.7 menggunakan IPSASB (2014) dan SOP_i sebagai asas takrif secara ringkasnya takrif hasil yang dicadangkan menurut syarak ialah,

Peningkatan manfaat ekonomi oleh entiti melalui transaksi dan kontrak yang patuh syariah yang menyebabkan peningkatan dalam ekuiti, selain yang berkaitan dengan sumbangan yang telah ditetapkan tujuan atau niat oleh penyumbang dan wujud daripada hasil pertukaran dan hasil bukan pertukaran¹⁰⁰.

Takrif ini agak konsisten dengan takrif hasil (*iradat*) yang telah dibincangkan dalam buku perakaunan Islam berdasarkan takrifan oleh Syuhatah (1987), Atiyyah (1989) dan al-Hiyali (2007). Oleh itu, takrif hasil ini adalah sesuai untuk diaplikasikan kepada elemen hasil (manfaat) daripada wakaf am dan khas yang tidak ditentukan tujuan.

Walau bagaimanapun, didapati terminologi 'hasil' tidak sesuai untuk *diidhofahkan* kepada kutipan wakaf yang dikutip daripada pewakaf sama ada wakaf berbentuk tunai dan selain tunai kerana transaksi tersebut bukan melibatkan sebarang transaksi muamalat (kontrak jual beli dan sebagainya) tetapi sebagai penerima dana daripada pewakaf sebagai amanah untuk mengagihkan manfaat wakaf

¹⁰⁰ Untuk membezakan antara hasil pertukaran dengan bukan pertukaran, inti pati urus niaga dan bukannya bentuk urus niaga yang perlu dipertimbangkan. Contoh urus niaga bukan pertukaran termasuk hasil daripada penggunaan kuasa kerajaan (contohnya, cukai langsung dan tak langsung, duti dan denda), geran dan derma (MPSAS 9)

kepada penerima manfaat wakaf yang telah ditentukan oleh pewakaf.

Jadual 3.7: Cadangan Kerangka Syariah bagi Istilah Hasil, Belanja dan Liabiliti

Takrif	Kerangka IPSASB 2014	Cadangan Kerangka Syariah
Hasil	<p>Peningkatan dalam manfaat ekonomi sepanjang tempoh perakaunan dalam bentuk aliran masuk atau penambahan aset atau pengurangan liabiliti yang menyebabkan peningkatan dalam ekuiti, selain yang berkaitan dengan sumbangan daripada penyumbang ekuiti.</p> <p>[Timbul dari sumber pertukaran dan bukan pertukaran]</p>	<p>Definisi hasil*:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Peningkatan manfaat ekonomi oleh entiti melalui transaksi/kontrak patuh syariah, yang menyebabkan peningkatan dalam ekuiti, selain yang berkaitan dengan sumbangan yang telah ditetapkan tujuan/niat oleh penyumbang. <p>[Timbul dari sumber pertukaran dan bukan pertukaran.]</p> <p>*Terpakai untuk manfaat wakaf am & khas (yang tidak ditentukan tujuan)</p>
Belanja	<p>Pengurangan dalam kedudukan kewangan bersih entiti, selain yang berkaitan dengan pengurangan akibat dari pengagihan kepada penyumbang ekuiti.</p>	<p>Definisi belanja*:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pengurangan dalam kedudukan kewangan bersih entiti melalui transaksi/kontrak yang patuh syariah. • Penyaluran manfaatnya kepada penerima yang dimaksudkan (al-Zuhaili, 1999). <p>*Terpakai untuk belanja pengurusan harta wakaf.</p>

Lebihan/ Kurangan	Lebihan atau kurangan dalam tempoh iaitu perbezaan antara hasil dan belanja yang dilaporkan dalam penyata prestasi.	Lebihan atau kurangan dalam tempoh iaitu perbezaan antara hasil/kutipan dan belanja/agihan.
Liabiliti	<p>Obligasi yang timbul daripada peristiwa lalu, yang penyelesaiannya dijangka akan menyebabkan aliran keluar sumber dari entiti.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Obligasi yang timbul boleh sama ada mengikat atau tidak mengikat secara perundangan di mana entiti tidak dapat mengelak dari memenuhi tuntutan. • Obligasi mesti timbul kepada pihak luar. • Penyelesaian akan melibatkan aliran keluar sumber entiti • Timbul dari peristiwa lepas 	<p>Obligasi yang timbul daripada peristiwa lalu, yang penyelesaiannya dijangka akan menyebabkan aliran keluar sumber dari entiti atau memenuhi tuntutan syarak.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Obligasi yang timbul kerana tuntutan syarak (Contoh: Zakat – zakat belum agih, Saham wakaf tunai khas, <i>Istibdal</i> wakaf). • Obligasi yang timbul boleh sama ada mengikat atau tidak mengikat secara perundangan di mana entiti tidak dapat mengelak dari memenuhi tuntutan. • Obligasi mesti timbul kepada pihak luar. • Penyelesaian akan melibatkan aliran keluar sumber entiti. • Timbul dari peristiwa lepas

Sumber: IPSASB (2014), MPSAS, MASB SOPi, Pakar Rujuk & Al-Zuhaili (1999)

Takrif Belanja

Merujuk kepada Jadual 3.7, menggunakan IPSASB (2014) dan SOPi sebagai asas, cadangan takrif ‘belanja’ menurut syarak ialah,

‘Pengurangan dalam kedudukan kewangan bersih entiti melalui transaksi/kontrak yang patuh syariah dan penyaluran manfaatnya kepada penerima yang dimaksudkan’

Takrif ini juga agak konsisten dengan takrif belanja (*nafaqat* atau *masrufat*) yang telah ditakrifkan oleh al-Hiyali (2007), al-Basytawi dan Abu Khaznah (2016) dan al-Khotib (2002). Takrif belanja ini adalah sesuai untuk diaplikasikan kepada elemen belanja yang melibatkan belanjawan pengurusan aset wakaf am dan wakaf khas.

Berdasarkan takrif ‘belanja’ tersebut juga adalah sesuai untuk diaplikasikan kepada segala perbelanjaan terhadap wakaf am yang melibatkan Kumpulan Wang Wakaf (KWW). Terminologi ‘belanja’ juga agak tidak sesuai untuk *idhofahkan* kepada wakaf seperti yang dijelaskan sebelum ini. Berdasarkan Jadual 2.7 juga, takrif liabiliti yang dicadangkan menurut Islam ialah obligasi yang timbul daripada peristiwa lalu, yang penyelesaiannya dijangka akan menyebabkan aliran keluar sumber daripada entiti dan obligasi ini wujud disebabkan oleh tuntutan syarak. Kecenderungan dana yang terlibat dalam elemen ‘liabiliti’ adalah wang yang dipegang daripada urus niaga *istibdal* yang perlu segera ditukar kepada aset tetap (jika ‘ain wakaf tersebut terletak kepada aset tetap). Elemen ini perlu didedahkan di bahagian ‘liabiliti semasa’ di penyata kewangan MAiN untuk menunjukkan obligasi institusi MAiN yang belum diselesaikan pada tahun sebelumnya.

Takrif Liabiliti

Berdasarkan Jadual 3.7 juga, merujuk kepada IPSASB 2014 dan SOPi sebagai asas dan melihat kepada takrif liabiliti oleh al-Hiyali (2007), takrif liabiliti yang dicadangkan ialah,

‘Obligasi yang timbul daripada peristiwa lalu, yang penyelesaiannya dijangka akan menyebabkan aliran keluar sumber daripada entiti dan obligasi ini wujud disebabkan oleh tuntutan syarak’

Takrif liabiliti yang dicadangkan adalah memasukkan elemen ‘obligasi yang timbul disebabkan oleh tuntutan syarak’ kerana elemen tersebut merupakan suatu bentuk tanggungan yang perlu dilunaskan secara khusus oleh Institusi MAiN sebagai pemegang amanah harta umat Islam terutamanya berhubung kewajipan yang digariskan oleh hukum-hukum syarak secara spesifik seperti tunai daripada urus niaga *istibdal* perlu segera ditukar kepada aset tetap (jika ‘ain terletak pada aset secara fizikal). Selain itu, tanggungan juga wujud untuk menyempurnakan niat pewakaf bagi wakaf hartaanah khas (niat pewakaf dinyatakan dalam *sighah* dan *sighah* merupakan salah satu rukun wakaf), maka ia merupakan suatu liabiliti bagi Institusi MAiN selagi mana niat pewakaf belum disempurnakan. Begitu juga dengan elemen manfaat wakaf khas yang telah ditentukan tujuan, maka wujudnya obligasi kepada MAiN untuk melaksanakan tujuan bagi manfaat wakaf tersebut. Ia adalah penting untuk memenuhi dan menterjemahkan objektif pelaporan kewangan yang berlandaskan syarak bagi memenuhi akauntabiliti kepada Allah SWT dan juga kepada manusia dengan lebih berkesan. Justeru, item yang dikelaskan sebagai liabiliti adalah seperti berikut:

1. Saham wakaf tunai khas;
2. Wakaf hartaanah khas yang belum disempurnakan niat pewakaf;
3. Manfaat wakaf khas yang telah ditentukan tujuan;
4. Wang Tunai dari urus niaga istibdal (yang perlu ditukar kepada aset tetap).

Takrif Ekuiti

Berdasarkan Jadual 3.8, definisi ekuiti dalam kerangka kerja konseptual perakaunan sektor awam (IPSASB 2014) adalah merujuk kepada residual ataupun perbezaan antara aset dan liabiliti. Namun, bagi kerangka syariah, definisi ekuiti harus dibezakan bagi wakaf kerana kedua-dua item ini bukanlah merujuk kepada baki atau perbezaan antara aset tolak liabiliti. Sebaliknya, ekuiti bagi wakaf wujud sebagai ‘pembayaran’ bagi aset amanah (rujuk perbincangan tentang pengelasan aset amanah). Dengan kata lain, ia adalah sama seperti konsep ‘ekuiti terhad’ seperti yang digariskan dalam *The Statement of Recommended Practice (SORP)*. Namun, bagi menambah kejelasan, kajian ini cenderung untuk terus menggunakan terma khusus iaitu ‘Ekuiti Wakaf’ sebagai pembayaran aset amanah yang dilaporkan.

Takrif ekuiti wakaf

‘Sumbangan oleh pewakaf yang telah diletak hak kepada MAIN dan telah dilaksanakan niat pewakaf’

Jika diterjemahkan dalam persamaan perakaunan secara keseluruhan bagi institusi MAIN, persamaan perakaunan bagi kerangka syariah adalah seperti berikut:

$$\text{Aset Amanah (wakaf)} = \text{Ekuiti Wakaf}$$

Jadual 3.8: Cadangan Kerangka Syariah bagi Ekuiti, Ekuiti Wakaf dan Ekuiti Zakat

Item	Kerangka IPSASB 2014	Kerangka Syariah
Ekuiti/ Aset Bersih	Residual atau perbezaan antara aset dan liabiliti.	Residual atau perbezaan antara aset dan liabiliti (terpakai bagi sumber am/baitulmal).
Ekuiti Wakaf	Tidak berkenaan	Sumbangan oleh pewakaf yang telah diletak hak kepada MAIN dan telah dilaksanakan niat pewakaf. *Ain wakaf dan lebihan manfaat wakaf

Sumber: SORP 2015, Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri, Pakar Rujuk

Prinsip Pendedahan

Pembentangan dan pendedahan maklumat adalah perlu untuk mengkomunikasikan mesej utama dalam laporan kewangan dan mencapai tahap keperluan pertama (*dharuriyyah*) mengikut *maqasid syari'ah*. Prinsip pendedahan yang dibincangkan dalam seksyen ini adalah terpakai kepada pendedahan maklumat berkaitan aset wakaf. Jadual 3.9 pula membincangkan aspek pembentangan dan pendedahan maklumat dalam penyata kewangan dan sejauh manakah ia selari dengan *maqasid syariah*.

Adalah dicadangkan dalam aspek pendedahan maklumat mengikut kerangka syariah, aset wakaf sebagai aset amanah didedahkan sebagai item yang berasingan daripada aset bukan amanah dalam penyata kewangan apabila ia menepati definisi aset dan boleh diukur dengan munasabah.

Jadual 3.9: Pembentangan dan Pendedahan Maklumat di Muka Penyata Kewangan dari Perspektif Islam

Kerangka IPSASB 2014	Kerangka Syariah
Pembentangan dan pendedahan maklumat adalah bertujuan untuk mengkomunikasikan mesej utama dalam laporan kewangan.	Pembentangan dan pendedahan maklumat adalah bertujuan untuk mengkomunikasikan mesej utama dalam laporan kewangan dan mencapai tahap keperluan paling utama mengikut maqasid syari'ah. Cadangan untuk mengiktiraf aset amanah dan aset bukan amanah di dalam penyata kewangan apabila boleh diukur dengan munasabah. <ul style="list-style-type: none"> i. Aset amanah terdiri daripada aset zakat dan aset wakaf ii. Aset bukan amanah terdiri daripada aset baitulmal

Jadual 3.10 menjelaskan aspek pembentangan dan pendedahan maklumat dalam nota kepada akaun di penyata kewangan. Kerangka IPSASB 2014 menjelaskan pendedahan maklumat di nota kepada akaun bertujuan untuk menjadikan maklumat yang dipamerkan dalam muka penyata kewangan lebih berguna dengan memperincikan maklumat yang dipamer agar lebih difahami. Daripada perspektif Islam, tujuan pendedahan tersebut bertujuan untuk menjadikan maklumat yang dipamerkan dalam muka penyata kewangan lebih berguna dengan memperincikan maklumat yang dipamer agar lebih difahami selari dengan tahap keperluan kedua (*hajiyah*) dan tahap keperluan ketiga (*tahsiniyyah*). Namun begitu, kajian ini mencadangkan agar aset amanah seperti aset wakaf khas serta aset wakaf am yang belum dinilai perlu didedahkan di bahagian nota kepada akaun. Tambahan lagi, perincian aset tersebut dicadangkan dipersembahkan di laman web MAIN dengan ‘link’ atau pautan ke laman sesawang berkenaan disertakan dalam nota kepada akaun.

Jadual 3.10: Pembentangan dan Pendedahan Maklumat di Nota kepada Akaun dari Perspektif Islam

Kerangka IPSASB 2014	Kerangka Syariah
Pembentangan dan Pendedahan maklumat adalah bertujuan untuk menjadikan maklumat yang dipamerkan dalam muka penyata kewangan lebih berguna dengan memperincikan maklumat yang dipamer agar lebih difahami.	<p>Pembentangan dan Pendedahan maklumat adalah bertujuan untuk</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. menjadikan maklumat yang dipamerkan dalam muka penyata kewangan lebih berguna dengan memperincikan maklumat yang dipamer agar lebih difahami selari dengan tahap keperluan kedua dan tahap keperluan ketiga (jika perlu), 2. mendedahkan perincian aset amanah yang diiktiraf dan 3. mendedahkan laporan ringkas bagi aset amanah yang belum dinilai (seperti aset wakaf am) dan yang tidak dinilai (seperti aset wakaf khas untuk tujuan kebajikan).

Bagi mencadangkan prinsip pendedahan aset dari perspektif Islam, ciri-ciri kualitatif maklumat perakaunan adalah juga penting untuk diambil kira. Ciri-ciri kualitatif merujuk kepada atribut yang diperlukan bagi menjadikan maklumat yang dilaporkan dalam penyata kewangan berguna kepada pengguna maklumat dan juga membantu pencapaian objektif pelaporan kewangan.

Berdasarkan Jadual 3.11, terdapat enam ciri kualitatif yang disebut dalam Kerangka Kerja Konseptual Pelaporan Kewangan untuk Tujuan Umum yang dikeluarkan oleh IPSASB 2014 iaitu ciri kerelevan, perwakilan benar, kebolehfahaman, pemasaan, kebolehbandingan dan kebolehsahan. Penerangan ringkas bagi maksud setiap ciri kualitatif tersebut adalah seperti berikut:

1. Kerelevan (*Relevance*) – bermaksud maklumat kewangan dan bukan kewangan yang dilaporkan mesti mampu memberi kesan kepada pencapaian objektif pelaporan kewangan. Untuk membolehkan maklumat tersebut memberi kesan, maklumat tersebut mesti mempunyai ciri boleh mengesahkan maklumat lepas atau masa depan dan juga mempunyai ciri boleh meramal.

Contohnya, maklumat tentang kedudukan aset dan liabiliti suatu entiti membantu pengguna mengesahkan tentang impak pengurusan sumber yang dilaksanakan oleh entiti dan pengguna boleh menggunakan maklumat tersebut untuk meramal keupayaan entiti menghadapi situasi masa hadapan.

2. Gambaran Sebenar (*Faithful Representation*) – bermaksud maklumat yang didedahkan mestilah boleh mewakili situasi ekonomi dan situasi lain yang diwakili entiti tersebut. Ia boleh dicapai jika maklumat tersebut lengkap, tidak bias, dan bebas dari kesilapan yang material.
3. Boleh Difahami (*Understandability*) – bermaksud maklumat yang dilaporkan mestilah boleh difahami maksudnya oleh pengguna. Ciri kebolehfahaman dapat ditingkatkan jika pendedahan maklumat tersebut dibuat dengan pengelasan tertentu, dibezaikan mengikut cirinya, boleh dibandingkan dan dipersembahkan dengan jelas dan tepat.
4. Kekinian (*Timeliness*) Pemasaan – bermaksud maklumat disediakan pada masa ia berguna untuk tujuan akauntabiliti dan pembuatan keputusan. Sesetengah maklumat jika didedahkan lebih awal akan menambah kerelevanannya kerana ia boleh dijadikan input berguna untuk menilai akauntabiliti dan tujuan pembuatan keputusan.
5. Kebolehbandingan (*Comparability*) – bermaksud maklumat yang didedahkan akan membantu pengguna mengenal pasti persamaan atau perbezaan bagi kedua-dua situasi yang dibandingkan. Ciri kebolehbandingan boleh ditingkatkan jika maklumat tersebut disediakan secara konsisten dan seragam.
6. Boleh Ditentusahkan (*Verifiability*) – bermaksud maklumat yang didedahkan dapat membantu keyakinan pengguna bahawa pelaporan kewangan yang disediakan adalah mewakili situasi ekonomi dan juga situasi lain yang diwakili entiti tersebut. Kebolehsahan juga merujuk kepada ciri kebolehkebergantungan atau jaminan bahawa maklumat yang dilaporkan adalah benar. Contohnya, maklumat yang dilaporkan dikatakan mempunyai ciri kebolehsahan jika pengguna pelaporan kewangan dari pelbagai latar belakang pengetahuan boleh secara umumnya mencapai konsensus terhadap maklumat yang didedahkan.

Pendedahan daripada perspektif perakaunan Islam bermaksud mendedahkan maklumat yang menerangkan tentang kedudukan ekonomi serta membantu pembuatan keputusan agama. Bagi tujuan ini, maklumat yang didedahkan perlu mempunyai sifat yang relevan, objektif, material serta boleh dipercayai (Haniffa *et al.*, 2004). Justeru, pendedahan sepenuhnya tidak bermaksud bahawa entiti perlu mendedahkan segala sesuatu, yang sememangnya tidak praktikal. Ia bermaksud mendedahkan apa-apa maklumat yang dianggap relevan dan harus diberi hak dengan betul kepada ummah untuk memudahkan pembuatan keputusan ekonomi dan agama mereka. Selain itu, maklumat perakaunan menurut perspektif Islam perlu menunjukkan bahawa pihak yang terlibat dalam usaha ekonomi telah memenuhi kontrak (tugas dan kewajipan) mereka kepada Allah SWT, masyarakat, individu, dan persekitaran amnya. Dalam erti kata lain, ia berkaitan dengan mempunyai hati nurani yang bersih dengan Allah SWT.

Pendedahan dalam penyata kewangan organisasi berlandaskan Islam adalah dibimbing oleh beberapa pertimbangan. Penggunaan kos sejarah untuk penilaian aset memenuhi objektif pengawasan. Sebaliknya, untuk mengira dan membayar zakat, penggunaan nilai pasaran adalah lebih sesuai. Harus ada perbezaan yang dibuat antara urus niaga halal dan haram dan bagaimana keuntungan dari urus niaga haram tersebut disalurkan (misalnya, wang yang diberi kepada badan amal). Perlu ada pendedahan tambahan mengenai prestasi sosial operasi organisasi, termasuk peruntukan dan penggunaan dana untuk wakaf.

Kajian lepas yang mengkhusus kepada aspek pendedahan antaranya adalah kajian Mustaffha dan Zainal (2016). Kajian mereka menggunakan kaedah analisis kandungan penyata kewangan satu MAIN di Malaysia dan mendapati pelaporan aset dibuat tanpa pengasingan antara wakaf am dan khas, dan maklumat nota kepada akaun yang menjelaskan transaksi wakaf yang dipamerkan adalah terlalu umum dan terhad. Seterusnya, mereka mencadangkan pendedahan berasingan aset wakaf adalah sesuai menggunakan olahan perakaunan mengikut SORP 2005. Pendedahan maklumat terperinci berkaitan wakaf adalah penting bagi tujuan meningkatkan ketelusan dan akauntabiliti institusi mentadbir wakaf.

Jadual 3.11: Prinsip Pembentangan dan Pendedahan Maklumat di Penyata Kewangan dari Perspektif Islam

Kerangka IPSASB 2014	Kerangka Syariah
<p>Memenuhi ciri-ciri kualitatif:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kerelevan (<i>Relevance</i>) 2. Gambaran Sebenar (<i>Faithful Representation</i>) 3. Boleh Difahami (<i>Understandability</i>) 4. Kekinian (<i>Timeliness</i>) 5. Kebolehbandingan (<i>Comparability</i>) 6. Boleh Ditentusahkan (<i>Verifiability</i>) 	<p>Maklumat yang didedahkan mesti mengandungi ciri berikut:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kerelevan iaitu maklumat tepat dan menunjukkan pihak terlibat telah memenuhi obligasi kepada Allah SWT dan masyarakat. 2. Objektif iaitu maklumat berdasarkan ukuran yang adil dan patuh syariah. 3. Material iaitu maklumat yang menunjukkan keadilan dalam penilaian dan yang menunjukkan hak Allah, masyarakat dan individu telah dipenuhi. 4. Boleh dipercayai iaitu maklumat yang disediakan adalah bebas dari kesilapan material dan diwakili dengan jujur tanpa memesongkan apa yang diukur, proses ukurannya, dan apa yang didedahkan. <p>Mengikut pandangan pakar, maklumat yang didedahkan mestilah;</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Telus/komprehensif 2. Tepat 3. Tidak mengelirukan 4. Tidak menimbulkan fitnah 5. Boleh mengelak daripada perkara yang boleh berikan kesan negatif. 6. Pertimbangan antara mudarat dan maslahat (keutamaan menolak mudarat)

Sumber: IPSASB 2014 dan Haniffa et al., (2004) serta Pandangan Pakar

Azmi dan Hanifa (2015) pula mengkaji dan membandingkan amalan pelaporan perakaunan institusi mentadbir wakaf di Malaysia dan di Singapura. Dengan menggunakan kaedah analisis kandungan, mereka menilai penyata kewangan dua Majlis Agama Islam dan membanding dengan tujuh aspek dalam piawaian syariah no. 33 berkenaan wakaf yang dikeluarkan oleh *Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions* (AAOIFI). Tujuh elemen tersebut adalah elemen asas wakaf (seperti maklumat jenis wakaf, pewakaf, penerima, aset wakaf), maklumat tentang syarat wakaf (iaitu pendedahan syarat yang dikehendaki *pewakaf*), pengurusan dan penyeliaan aset wakaf, kawalan ke atas aset wakaf yang dipajak, kaedah pelaburan bagi pembangunan aset dan hasil wakaf, penyelenggaraan, ubahsuai dan penggantian aset wakaf, dan juga polisi istibdal. Kesimpulan daripada kajian tersebut mendapati wujud kelompongan amalan pelaporan wakaf kedua-dua institusi disebabkan penggunaan piawaian perakaunan konvensional yang berasaskan organisasi bermotifkan untung (seperti PERS dalam kes institusi wakaf di Malaysia). Oleh hal yang demikian, masih terdapat ketidakcukupan dari segi pendedahan terutama dari aspek pendedahan isu-isu unik berhubung wakaf.

Sebagaimana telah dibincangkan sebelum ini, tujuan utama pendedahan dalam konteks perakaunan Islam adalah untuk menzhirkan akauntabiliti kepada Allah SWT dan juga kepada pihak berkepentingan dari pelbagai golongan (Shahul, 2000) dan juga bagi tujuan mencapai keredaan Allah SWT (Abdul Rahman, 2017). Justeru, bagi mencapai objektif atau tujuan pendedahan, kriteria kualiti maklumat juga penting untuk dibincangkan dari perspektif syariah.

Menurut Haniffa *et. al* (2004), antara prinsip-prinsip pendedahan mengikut konsep perakaunan Islam adalah termasuk kriteria kualiti seperti (1) relevan iaitu maklumat yang didedahkan mestilah tepat dan mampu memberi gambaran bahawa pihak yang terlibat telah memenuhi amanah dan tanggungjawabnya, (2) objektif iaitu bermaksud kaedah ukuran yang digunakan mestilah patuh syariah dan adil serta (3) material iaitu maklumat yang mempamerkan keadilan dalam penilaian dan memenuhi hak-hak Allah SWT dan ummah. Di samping itu juga, maklumat yang didedahkan oleh MAIN perlulah memenuhi ciri-ciri lain seperti telus, tepat, komprehensif, tidak mengelirukan, mengelak daripada perkara yang boleh memberi kesan negatif serta pertimbangan antara mudarat dan maslahah (keutamaan menolak mudarat). Menurut pakar¹⁰¹ yang ditemu bual,

---

¹⁰¹ Pakar: Sahibus Samahah Dr Luqman Hj Abdullah (Mufti Wilayah Persekutuan). Ditemubual pada 5 Julai 2017

“..jika perlu didedah mengikut kategori yang berbeza bagi aset tertentu (e.g. aset wakaf sebagai aset amanah), boleh dilaksanakan... dalil: “أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْوَالِ دُنْيَاكُمْ”

Namun begitu, perlaksanaan pendedahan maklumat terutamanya aspek budget tahunan juga perlu mengambil kira aspek *mudharat* atau *maslahat* terutamanya dalam menjaga imej dan maruah MAIN. Ini berdasarkan pandangan pakar¹⁰² yang menyatakan,

“...tapi in principle, rakyat bayar cukai. Rakyat kena tahu. Mana pergi duit tu. Mungkin sebab macam tu tapi still dari segi pengurusan, prinsip tadi kena tengok pulak mudhoroh kan, kemudaratatan. Sebab tu timbul kaedah menjauhkan kemudharatan lebih aula daripada mendapat kemaslahatan. Jadi kalau prinsip tadi, bagi pendedahan tadi satu kemaslahatan. Tapi bila dia bertentangan dengan kemudharatan kita perlu dahulukan menolak kemudharatan jadi itu prinsip dia. Macam tulah...”

Berbanding dengan prinsip pendedahan yang dinyatakan dalam IPSASB 2014, prinsip pendedahan oleh institusi MAIN perlulah lebih berhati-hati kerana persepsi negatif daripada masyarakat mungkin akan timbul daripada pelaporan kewangan yang didedahkan disebabkan kesilapan fahaman masyarakat terhadap sesuatu isu yang berkaitan dengan hal ehwal agama Islam. Ada kemungkinan pertimbangan antara mudarat dan maslahat dilakukan untuk mengelakkan timbul persepsi yang negatif. Malah pertanyaan telah diajukan kepada pakar¹⁰³ sekiranya ingin melaporkan sesuatu maklumat, sekiranya maklumat tersebut tidak mencukupi untuk didedahkan yang mungkin akan menimbulkan kekeliruan atau fitnah kepada masyarakat, maka adalah pendedahan maklumat tersebut telah mencapai tahap keperluan, maka beliau telah mengatakan,

*“...dengan di ingatan apa yang kita buat atas nama Ijtihad tadi tu, tak boleh kita berkeras mengatakan aku betul...
...ambil apa yang Imam Syafie pernah sebut sebagai pegangan kepada kita sekarang. Dia sebut apa yang*

---

¹⁰² Pakar: Sahibus Samahah Dr Luqman Hj Abdullah (Mufti Wilayah Persekutuan). Ditemubual pada 16 Januari 2020.

¹⁰³ Pakar-Allahyarham Dato' Dr Haron Din. Ditemubual pada 20 Julai 2016. Tempat: Kediaman beliau di Bandar Baru Bangi

aku bagi fatwa dia adalah betul kepada aku, tapi berkemungkinan dia ada salah. Apa yang kamu faham, kamu buat, kamu Ijtihad salah kepada aku tapi betul kepada kamu sampai suatu masa yang menentukan. Kalau kamu boleh pakai, pakai. Macam kita lah. Contoh la kan senang kita faham, Imam Syafie bagi fatwa bahawa fitrah tidak boleh, tidak sah dengan nilai..."

Selain itu, Md Salleh et al. (2016) dalam kajian mereka berhubung aspek pendedahan bagi institusi mentadbir asset wakaf telah mencadangkan senarai item pendedahan berdasarkan kerangka konseptual akauntabiliti Islam dan memenuhi maqasid syariah. Cadangan item pendedahan yang dibangunkan adalah mengikut enam aspek iaitu pendedahan maklumat institusi, maklumat zakat, maklumat wakaf, maklumat baitulmal, penyata kewangan, dan maklumat belanjawan.

Kesimpulan

Aset wakaf adalah merupakan aset amanah yang diuruskan oleh institusi wakaf ialah aset yang diletakkan kepada badan pemegang amanah sebagai pentadbir dan penjaga harta di bawah kebenaran undang-undang dan penerimaan manfaatnya kepada penerima yang dimaksudkan. Untuk mengakaun dan melaporkan aset wakaf dalam penyata kewangan institusi wakaf seperti MAIN, kriteria pengiktirafan dan asas pengukuran bersandarkan keperluan syariah perlu diikuti. Seterusnya bagi menzahirkan akauntabiliti institusi wakaf, maklumat aset wakaf termasuk maklumat berkaitan pengiktirafan dan pengukuran berdasarkan keperluan syariah perlu didedahkan dalam penyata kewangan institusi wakaf.

Bab ini merumuskan bahawa institusi MAIN adalah sebuah entiti perundangan dimana enakmen pentadbiran agama di sesebuah negeri akan mengikat secara perundangan segala bentuk kegiatan yang berkaitan dengan hal ehwal urusan agama Islam negeri termasuklah kegiatan muamalat yang berkaitan seperti *syirkah* dengan entiti lain yang melibatkan *khultoh* dalam modal dan *wakalah* kepada entiti yang pakar dalam membantu menguruskan harta dan dana umat Islam. Namun apa yang penting adalah pihak ahli MAIN adalah terikat dengan *dhimmah maliah* dalam segala pengurusan dan untuk menguatkannya, setiap ahli MAIN perlu mempunyai *ahliyyah* dalam mengurus termasuklah mempunyai *al-ruysd* dalam pengurusan kewangan. Justeru nilai akauntabiliti MAIN perlu dijelmakan dengan

amalan semasa perakaunan MAIN yang menggambarkan segala transaksi MAIN yang patuh syariah yang akhirnya akan meningkatkan reputasi MAIN sebagai institusi agama Islam yang berwibawa di Malaysia.

BAB 4

AMALAN PERAKAUNAN

Pengenalan

Bab ini tertumpu kepada aspek perakaunan bagi aset wakaf yang ditadbir oleh MAIN dan entiti yang diberi kuasa oleh MAIN. MAIN dan entiti yang diberi kuasa oleh MAIN untuk mentadbir wakaf disebut dalam bab ini sebagai institusi wakaf. Pentadbiran aset wakaf melibatkan penerimaan aset wakaf daripada pewakaf, penyenggaraan dan pemuliharaan, urusan penggantian dengan aset lain iaitu *istibdal* dan pembangunan. Perbincangan dalam Bab ini menggunakan contoh amalan perakaunan dan pelaporan aset wakaf oleh institusi wakaf yang menjadi sampel kajian iaitu institusi wakaf di Johor, Melaka, Negeri Sembilan, Selangor dan Sabah. Perbincangan bermula dengan pengenalan kepada jenis aset wakaf yang ditadbir institusi wakaf berkenaan dan diikuti dengan amalan pengolahan perakaunan serta pendedahan aset wakaf dalam pernyataan kewangan institusi.

Jenis Aset Wakaf

Aset atau harta wakaf yang ditadbir oleh institusi wakaf dalam bahasa Arab dinamakan sebagai *mawquf*. Mengikut syarak, harta yang boleh diwakafkan hendaklah (1) ditentukan atau jelas (*ta'yin*); (2) mempunyai nilai mengikut hukum syarak dan boleh diambil manfaatnya seperti tanah, bangunan, saham dan lain-lain; (3) boleh dipindah milik dan bukan harta yang ditahan seperti harta orang muflis atau harta anak yatim; (4) harta yang boleh diambil manfaat secara berkekalan (masa yang lama); dan (5) milik sempurna pewakaf dan bukan harta orang lain seperti harta yang terlibat dengan pinjaman, sewa atau sebagainya. Seperti yang telah diterangkan dalam bab sebelum ini, aset wakaf yang diterima daripada pewakaf diletak hak kepada MAIN sebagai pemegang amanah tunggal sepertimana yang diperuntukkan dalam Enakmen Pentadbiran Agama Islam negeri. MAIN sebagai pemegang amanah boleh mentadbir sendiri aset wakaf tersebut atau memberi kuasa kepada entiti atau agensi di bawahnya untuk mentadbir aset tersebut.

Jenis-jenis aset wakaf yang ditadbir oleh institusi wakaf adalah seperti berikut:

Aset Hartanah

Aset wakaf jenis harta tanah adalah terdiri daripada tanah dan bangunan. Tanah yang diterima oleh institusi wakaf sebagai aset wakaf adalah dalam bentuk sama ada wakaf am atau khas. Wakaf am adalah “apapa harta wakaf (*mawquf*) yang diwujudkan bagi tujuan kebaikan umum menurut Hukum Syarak”. Manakala wakaf khas adalah “apapa harta wakaf yang diwujudkan bagi suatu tujuan yang khusus menurut Hukum Syarak”, (Seksyen 12 (a), Enakmen Wakaf Selangor 2015). Tanah wakaf am adalah tanah yang tidak ditentukan tujuan wakafnya oleh pewakaf dan institusi wakaf sebagai pemegang amanah boleh menentukan cara pengurusan dan pembangunannya sama ada untuk tujuan sosial seperti tanah untuk pembinaan masjid atau untuk tujuan komersil seperti tanah yang disewakan untuk projek pertanian, perniagaan, dan lain-lain. Manakala tanah wakaf khas pula telah ditentukan tujuannya oleh pewakaf. Misalnya apabila pewakaf mewakafkan sebidang tanah untuk dibina sebuah sekolah tahniz, maka institusi wakaf bertanggungjawab membina serta membangunkan sekolah tersebut seperti yang diniatkan oleh pewakaf. Selain tanah wakaf yang diterima daripada pewakaf, intitusi wakaf juga menerima tanah yang di anugerah oleh kerajaan bagi tujuan wakaf, yang dikenali sebagai wakaf *irsod*.

Selain tanah, harta tanah yang biasa diwakafkan kepada institusi wakaf untuk ditadbirkan adalah bangunan. Bangunan siap yang diwakafkan juga boleh dikategorikan sebagai wakaf am atau wakaf khas. Bangunan wakaf am adalah bangunan yang diwakafkan tanpa dinyatakan tujuan khusus penggunaan bangunan tersebut. Bagi wakaf bangunan kategori ini, institusi wakaf boleh menentukan kegunaan bangunan tersebut sama ada untuk tujuan kebaikan atau komersil yang mana hasilnya akan disalurkan untuk kebaikan umat Islam dan rakyat secara keseluruhan. Bangunan wakaf khas adalah bangunan yang diwakafkan untuk tujuan tertentu mengikut sepertimana yang dinyatakan oleh pewakaf. Contohnya rumah banglo yang diwakafkan khas untuk digunakan sebagai rumah kebaikan warga emas atau kediaman untuk anak-anak yatim. Aset harta tanah merupakan jenis aset yang biasa dan paling banyak diwakafkan oleh pewakaf untuk diuruskan oleh pihak institusi wakaf di Malaysia.

Aset Kewangan

Aset kewangan dalam bentuk tunai diperoleh institusi wakaf sebagai wakaf adalah melalui saham wakaf atau juga dikenali sebagai wakaf tunai bagi sesetengah negeri. Wakaf tunai atau saham wakaf adalah tunai yang diterima oleh institusi wakaf dari individu atau organisasi yang mewakaf. Tunai yang diterima sebagai wakaf ini sama ada dinyatakan tujuan khusus atau tidak dinyatakan tujuannya. Contohnya institusi wakaf menawarkan kepada orang ramai untuk mewakafkan tunai bagi tujuan menampung kos pembinaan sebuah Pusat Islam. Berdasarkan contoh ini, tunai yang diterima sebagai wakaf dinyatakan secara khusus tujuannya untuk membina Pusat Islam. Pusat Islam yang dibina sebagai wakaf diletak hak kepada MAIN dan ditadbirkan oleh MAIN atau entiti yang diberi kuasa oleh MAIN. Dalam situasi lain, tunai yang diterima sebagai wakaf tidak dinyatakan tujuan khusus. Institusi wakaf sebagai pemegang amanah akan menyempurnakan niat pewakaf untuk mendapat pahala berterusan daripada tunai yang telah diwakafkan dengan membeli atau membina bangunan sama ada digunakan untuk tujuan kebajikan atau untuk tujuan komersil contohnya membeli bangunan rumah kedai untuk disewakan mengikut harga pasaran atau disewakan kepada peniaga-peniaga asnf dengan sewa yang lebih rendah daripada harga pasaran. Manfaat dari sewaan bangunan kedai tersebut akan digunakan bagi tujuan kebajikan. Wakaf tunai juga diterima oleh institusi wakaf dalam bentuk saham wakaf iaitu melalui tawaran sijil-sijil saham kepada masyarakat atau organisasi pada kadar tertentu untuk dibeli dan seterusnya mewakafkan sijil saham tersebut. Saham yang telah dibeli akan diistibdalkan dengan harta kekal seperti tanah, bangunan atau projek-projek yang boleh memberikan manfaat kepada masyarakat Islam seluruhnya. Contohnya Saham Wakaf Johor yang merupakan satu skim yang ditawarkan oleh Majlis Agama Islam Negeri Johor dengan nilai RM 10 seunit untuk dimiliki oleh umat Islam dan mewakafkan saham tersebut kepada Majlis Agama Islam Negeri Johor dengan tujuan manfaatnya diberikan kepada umat Islam.

Selain wakaf tunai atau saham wakaf, aset kewangan yang diwakafkan adalah dalam bentuk wakaf saham. Wakaf saham wujud apabila seseorang individu atau organisasi mewakafkan saham-saham syarikat yang dimilikinya. Sebagai contoh, seseorang mewakafkan sebahagian atau sepenuhnya saham syarikat B yang dipegangnya kepada institusi wakaf. Manfaat daripada saham syarikat B tersebut (sama ada dalam bentuk dividen tunai atau keuntungan dari penjualan) di wakafkan untuk digunakan bagi tujuan kebajikan. Contoh yang tidak asing dalam kalangan masyarakat Malaysia khususnya di Johor

adalah wakaf saham An-Nur. Ia dilakukan melalui pewakafan unit-unit saham yang dimiliki oleh syarikat Johor Corporation (JCorp) yang merangkumi saham-saham dalam syarikat yang tersenarai dan tidak tersenarai di Bursa Malaysia. Majlis Agama Islam Johor (MAIJ) selaku pemegang amanah tunggal wakaf telah melantik Wakaf An-Nur Corporation (WANCorp) sebagai Nazir Khas yang berperanan menjalankan kuasa dan tugas menurut Kaedah-Kaedah Wakaf 1983 di bawah Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri Johor 2003.

Aset Alih dan Aset Tak Ketara

Selain tanah dan bangunan, aset wakaf yang ditadbir institusi wakaf juga terdiri daripada aset-aset alih seperti kenderaan (contohnya van jenazah), lengkapian (contohnya kipas, penghawa dingin, perabot dan permaidani) dan kelengkapan perubatan di hospital atau klinik (contohnya mesin hemodialisis, kerusi pembedahan gigi dan mesin bantuan penafasan pesakit Covid-19). Aset-aset alih ini sama ada diserahkan terus kepada institusi wakaf oleh pewakaf sebagai wakaf atau institusi wakaf membelinya menggunakan wang tunai yang diwakafkan. Sekiranya wang tunai yang diwakafkan itu dinyatakan tujuannya untuk belian sesuatu aset wakaf, ia dikategorikan sebagai wakaf khas. Sebaliknya jika wakaf tunai yang diterima oleh institusi wakaf tidak dinyatakan jenis aset alih yang perlu dibeli menggunakan tunai yang diwakafkan itu, ia dikategorikan sebagai wakaf am. Institusi wakaf yang akan menentukan apakah aset alih yang perlu dibeli untuk diwakafkan. Aset alih ini mengikut amalan biasa institusi wakaf, diletak hakkan kepada institusi tersebut sebagai pemegang amanah dan kemudiannya diserahkan kepada institusi lain untuk ditadbir dan diuruskan bersesuaian dengan keperluan. Contohnya van jenazah yang diwakaf, diletak hakkan kepada MAIN dan kemudiannya diserahkan kepada dan seterusnya ditadbir oleh institusi Masjid. Kos penyenggaraan van jenazah tersebut mengikut amalan adalah ditanggung oleh institusi masjid tersebut.

Aset tak ketara dalam bentuk aset wakaf boleh dikatakan tidak wujud secara amalannya di kebanyakan institusi wakaf pada ketika ini. Aset tak ketara yang pernah diwakaf kepada institusi wakaf adalah satu bentuk platform digital yang digunakan oleh institusi wakaf untuk aktiviti dalam talian.

Perkhidmatan dan Kepakaran

Wakaf perkhidmatan dan kepakaran telah diiktiraf oleh sesetengah negeri seperti Negeri Sembilan dan Selangor sepetimana yang diperuntukkan dalam enakmen wakaf misalnya Enakmen Wakaf Selangor 2015, dan Enakmen Wakaf Negeri Sembilan 2005 iaitu Seksyen 2 (c) yang memperuntukkan “menyumbangkan kepakaran dan perkhidmatan yang boleh dinikmati manfaat, faedah atau kepentingannya”. Perkhidmatan atau kepakaran yang boleh diwakafkan termasuklah kemahiran IT, kemahiran kontraktor atau arkitek, kepakaran perubatan dan apa-apa kepakaran atau kemahiran yang boleh diwakafkan. Contoh wakaf kemahiran atau kepakaran adalah bila mana seorang doktor mewakafkan kepakarannya di sebuah klinik wakaf yang mana doktor tersebut menawarkan perkhidmatannya tanpa bayaran. Pada masa ini telah terdapat institusi wakaf misalnya Perbadanan Wakaf Selangor yang telah membuka peluang dan ruang kepada orang ramai untuk mewakafkan ilmu dan kemahiran yang ada untuk umat Islam. Di kebanyakan negeri lain wakaf perkhidmatan atau kepakaran masih belum dilaksanakan. Di Negeri Sembilan misalnya pelaksanaan wakaf perkhidmatan atau kepakaran masih di peringkat cadangan.

Amalan Perakaunan dan Pelaporan

Bahagian ini akan membincangkan tentang amalan perakaunan dan pelaporan kewangan aset wakaf di institusi wakaf. Amalan perakaunan dan pelaporan yang dibincangkan ini adalah amalan yang melibatkan institusi wakaf yang menjadi sampel kajian seperti dinyatakan di awal bab. Perbincangan amalan perakaunan dan pelaporan aset wakaf akan menyentuh tentang pengolahan perakaunan dari aspek pengiktirafan, pengukuran dan pendedahan dalam penyata kewangan.

Pengiktirafan dan Pengukuran

Amalan pengolahan perakaunan bagi aset wakaf semasa buku ini dihasilkan didapati tidak seragam dalam kalangan institusi wakaf. Terdapat sebahagian institusi wakaf tidak langsung mengiktiraf aset wakaf termasuk tanah dan bangunan sama ada wakaf am atau wakaf khas dalam penyata kewangan mereka. Sebaliknya aset wakaf tersebut sama ada yang mempunyai nilai komersil atau yang digunakan untuk tujuan kebajikan seperti tanah kubur atau bangunan kediaman untuk anak-anak yatim direkodkan dalam daftar aset sahaja. Bagi sebahagian

institusi wakaf yang lain, aset wakaf khas tanah dan bangunan bagi tujuan kebajikan sosial tidak diakaunkan dan hanya direkodkan dalam daftar aset. Bagi aset wakaf am yang tidak dinyatakan tujuannya termasuk aset wakaf yang mempunyai nilai komersil seperti bangunan atau tanah di kawasan bandar atau tanah pertanian selepas diletak hak kepada MAIN, di akaunkan sebagai aset pada nilai nominal RM1. Aset wakaf hartanah itu diakaunkan pada nilai nominal RM1 atas justifikasi ia diletak hak kepada MAIN dengan penglibatan kos yang minimum atau tanpa sebarang penglibatan kos. Pengiktirafan pada nilai nominal RM1 ini adalah pada pengiktirafan awal dan nilai yang sama dikekalkan di sepanjang tempoh hayat aset wakaf berkenaan.

Bagi institusi berkenaan, penilaian kepada aset wakaf tidak dilakukan atas sebab kos yang perlu dilibatkan untuk tujuan penilaian dikatakan agak tinggi. Bagi institusi berkenaan, adalah tidak wajar harta tanah yang diwakafkan bagi tujuan kebajikan sosial dinilai sedangkan aset tersebut dipegang untuk tujuan kebajikan sosial semata-mata. Aset wakaf ini bagi tujuan kebajikan atau yang diakaunkan pada nilai nominal akan hanya dibuat penilaian sekiranya melibatkan *istibdal* bagi memastikan aset baru yang diganti mempunyai nilai yang sama atau lebih dengan aset wakaf yang *diistibdal*. Sebagai contoh, tanah wakaf yang diambil alih Kerajaan Negeri bagi tujuan pembinaan jalan raya. Tanah wakaf tersebut perlu dinilai dan digantikan dengan tanah lain yang mempunyai nilai yang sama atau lebih.

Bagi aset wakaf hartanah am terutama yang mempunyai nilai komersil, terdapat institusi wakaf yang mengiktiraf aset wakaf berkenaan pada nilai saksama pada tarikh perolehan bagi pengiktirafan awal dan menggunakan model kos untuk pengukuran susulan. Ini bermakna penilaian ke atas wakaf berkenaan dibuat sama ada dengan menggunakan khidmat jurunilai profesional atau membuat penilaian anggaran yang dinamakan *Desk-Top Valuation*. Aset wakaf berkenaan dan hasil di iktiraf pada nilai saksamanya dalam penyata kewangan. Titik pengiktirafan adalah pada tarikh di mana proses perletakhak kepada MAIN telah selesai iaitu apabila nama MAIN telah dinyatakan dalam geran berkenaan. Ini bagi memastikan pindahan hak telah berlaku bukan sahaja dari sudut syariah malah dari sudut perundungan sivil juga. Oleh kerana proses pindah milik mengambil masa yang lama maka penggunaan geran berasingan sebagai bukti pengiktirafan akan menyebabkan pengiktirafan aset tertunda sedangkan dari sudut syariah, perpindahan hak telah berlaku pada tarikh Hujah Wakaf diterima.

Dalam situasi lain, terdapat institusi wakaf yang mengiktiraf aset wakaf am sebagai aset tetapi dikreditkan ke rizab penilaian semula.

Pendekatan ini diambil kerana bersandarkan kepada hujah bahawa penerimaan tanah melalui serahan tidak melibatkan kos bagi institusi wakaf dan tidak seharusnya dikreditkan sebagai hasil sebaliknya perlu direkodkan sebagai ekuiti. Walau bagaimanapun, perekodan dalam rizab penilaian semula tidak memberikan gambaran yang jelas dan boleh menimbulkan kekeliruan kerana rizab penilaian semula hanya boleh digunakan untuk mencatatkan penilaian semula aset sahaja dan bukan untuk pengiktirafan awal.

Berdasarkan perkembangan terkini berkaitan penilaian aset wakaf, mulai tahun 2019, semua aset wakaf akan melalui Lembaga Hasil Dalam Negeri dan semuanya akan mempunyai nilai yang ditentukan oleh Jabatan Penilaian Harta. Ini bermakna semua aset wakaf sama ada wakaf am atau wakaf khas dan aset yang mempunyai nilai komersil akan diberi nilai dan ini membolehkan ia diiktiraf dan diakaunkan. Walau bagaimanapun, mengikut amalan institusi wakaf, aset wakaf bagi tujuan kebajikan sosial walaupun mempunyai nilai yang diberi oleh Jabatan Penilaian Harta, masih tetap di rekodkan sahaja dalam daftar aset dan tidak diakaunkan.

Susutnilai dan Nyahiktirafan

Bagi aset wakaf yang diiktiraf pada nilai saksama, seperti aset hartanah, loji dan peralatan (HLP) disusutnilaikan menurut kaedah garis lurus. Penyahiktirafan aset wakaf boleh berlaku disebabkan *istibdal*. Ini bermakna aset wakaf yang *diistibdal* dinyahiktiraf dan aset wakaf baru yang menjadi pengganti akan diiktiraf.

Pendedahan dalam Penyata Kewangan

Semua institusi wakaf yang mengiktiraf aset wakaf pada nilai saksama mendedahkan aset wakaf mengikut kaedah pendedahan yang lazim dibuat bagi aset HLP umum. Pendedahan polisi adalah terhad kepada kategori aset, model penilaian aset yang diamalkan dan kaedah serta kadar susut nilai mengikut kategori aset. Secara umum pendedahan aset wakaf di muka penyata kewangan adalah disekalikan dengan amaun aset HLP yang biasa. Dalam nota kepada akaun barulah diasingkan maklumat tentang aset wakaf, selari dengan pendedahan aset HLP umum. Perbezaan yang dikesan dari segi amalan pendedahan ialah berhubung pendedahan dalam nota. Bagi aset wakaf tanah dan bangunan, terdapat beberapa institusi wakaf yang membuat pendedahan yang boleh dianggap komprehensif dengan memberi perincian tentang aset berkenaan dari segi saiz dan lokasi.

Terdapat juga institusi wakaf yang walaupun tidak mengakaunkan aset wakaf dan hanya merekodkan dalam daftar aset, tetapi telah menyediakan jadual aset dengan nota perincian selaras dengan keperluan piawaian perakaunan serta memberi maklumat terperinci tentang semua tanah wakaf yang dipegang dengan menyenaraikan nombor lot dan hak milik, keluasan, tarikh pegangan, jenis wakaf dan penggunaan tanah. Hanya sebuah institusi wakaf sahaja (berdasarkan sampel kajian) yang mendedahkan maklumat tentang *istibdal* di muka penyata (iaitu sebagai liabiliti) dan memberi perincian tentang *istibdal* dalam nota. Dari aspek penyahiktirafan, pelaporan maklumat tentang penyahiktirafan aset adalah terlalu umum. Sungguhpun amaun aset yang dinyahiktiraf didedahkan dalam jadual aset di dalam nota kepada akaun, namun tiada perincian lain diberikan.

Kesimpulan

Amalan pengolahan perakaunan dan pelaporan dalam kalangan institusi yang menguruskan wakaf didapati tidak seragam. Secara umum, aset wakaf sama ada tanah atau bangunan bagi tujuan kebajikan tidak diinilai dan diiktiraf dalam penyata kewangan, hanya direkod dalam daftar aset sahaja. Namun, terdapat juga institusi wakaf yang mendedahkan perincian aset wakaf berkenaan dalam nota kepada akaun walaupun tidak dinilai. Bagi aset wakaf yang mempunyai nilai komersil, kebanyakan insitusi mengakaunkannya pada nilai nominal RM1. Walau bagaimanapun sekiranya aset wakaf berkenaan terlibat dengan *istibdal* atau ingin dibangun atau dimajukan, ia akan dinilai pada nilai semasa. Terdapat juga institusi wakaf yang membuat penilaian semasa kepada aset wakaf terutama yang mempunyai nilai komersil dan ia akan diakaunkan pada nilai saksama pada tarikh perolehan dan akan disusutnilaikan seperti pengolahan aset HLP yang lain. Aset yang dibeli atau dibina menggunakan kutipan dari wakaf tunai bagi tujuan komersial untuk menjanakan pendapatan, ia dinilai pada kos perolehannya.

Dari segi pendedahan aset wakaf didapati masih pada tahap pendedahan yang rendah yang bermaksud tiadanya pendedahan signifikan secara terperinci. Sebagai institusi yang dipertanggungjawabkan untuk mentadbir wakaf, adalah wajar bagi institusi wakaf menepati aspek pelaporan dari perspektif Islam, iaitu berdasarkan konsep akauntabiliti sosial dan konsep pendedahan penuh. Pelaporan bagi menzahirkan akauntabiliti memerlukan skop pelaporan yang lebih luas, merangkumi pelaporan maklumat

kuantitatif dan kualitatif, yang komprehensif dan berkualiti tetapi bukan bermaksud pendedahan semua maklumat secara terperinci sebaliknya pendedahan semua maklumat yang signifikan kepada pihak berkepentingan. Justeru dalam konteks institusi wakaf sebagai pemegang amanah, perakaunan dan pelaporan yang berpaksikan kerangka konseptual akauntabiliti yang holistik serta maqasid syariah iaitu memelihara agama, nyawa, akal, keturunan dan harta adalah perlu.

BAB 5

CADANGAN PERAKAUNAN DAN PELAPORAN ASET WAKAF

Pengenalan

Harta yang diwakafkan diletak hak atas nama MAIN selaku pemegang amanah tunggal kepada harta wakaf. Walau bagaimanapun pengurusan harta wakaf mungkin dilaksanakan oleh MAIN sendiri seperti di negeri Johor atau oleh agensi di bawah MAIN yang dipertanggungjawabkan untuk menjalankan fungsi *Mutawali* seperti Perbadanan Wakaf Selangor dan Perbadanan Wakaf Pulau Pinang. Sekiranya wakaf diurus oleh agensi di bawah MAIN, perakaunan dan pelaporan kewangan bagi wakaf juga akan dilaksanakan oleh agensi tersebut. Sehubungan itu agensi berkenaan akan menyediakan laporan kewangan untuk Kumpulan Wang Wakaf yang berasingan dari laporan kewangan korporat agensi. Laporan kewangan bagi Kumpulan Wang Wakaf kemudiannya akan digabungkan dengan laporan kewangan MAIN pada akhir tahun kewangan bagi menunjukkan pelaporan yang komprehensif.

Menurut syarak, Institusi Wakaf (MAIN atau agensi di bawah MAIN yang dipertanggungjawabkan untuk mengurus wakaf) mempunyai tanggungjawab untuk mengekalkan ‘ain harta yang diwakafkan manakala manfaat daripada harta yang diwakafkan adalah untuk kebajikan umum (Wakaf Am) atau untuk tujuan khusus (Wakaf Khas). Sehubungan itu pengolahan perakaunan untuk harta wakaf juga perlu mengambil kira keperluan syariah yang telah ditetapkan untuk harta wakaf.

Bab ini akan membincangkan tentang cadangan pengolahan perakaunan dan pelaporan bagi aset wakaf oleh Institusi Wakaf. Perbincangan dimulakan dengan melihat pelaporan bagi aset wakaf dalam penyata kewangan Institusi Wakaf. Seterusnya perbincangan yang lebih terperinci tentang pengolahan perakaunan akan menyentuh tentang pengiktirafan, nyahiktirafan dan pengukuran bagi aset wakaf.

Pelaporan Perakaunan Aset Wakaf

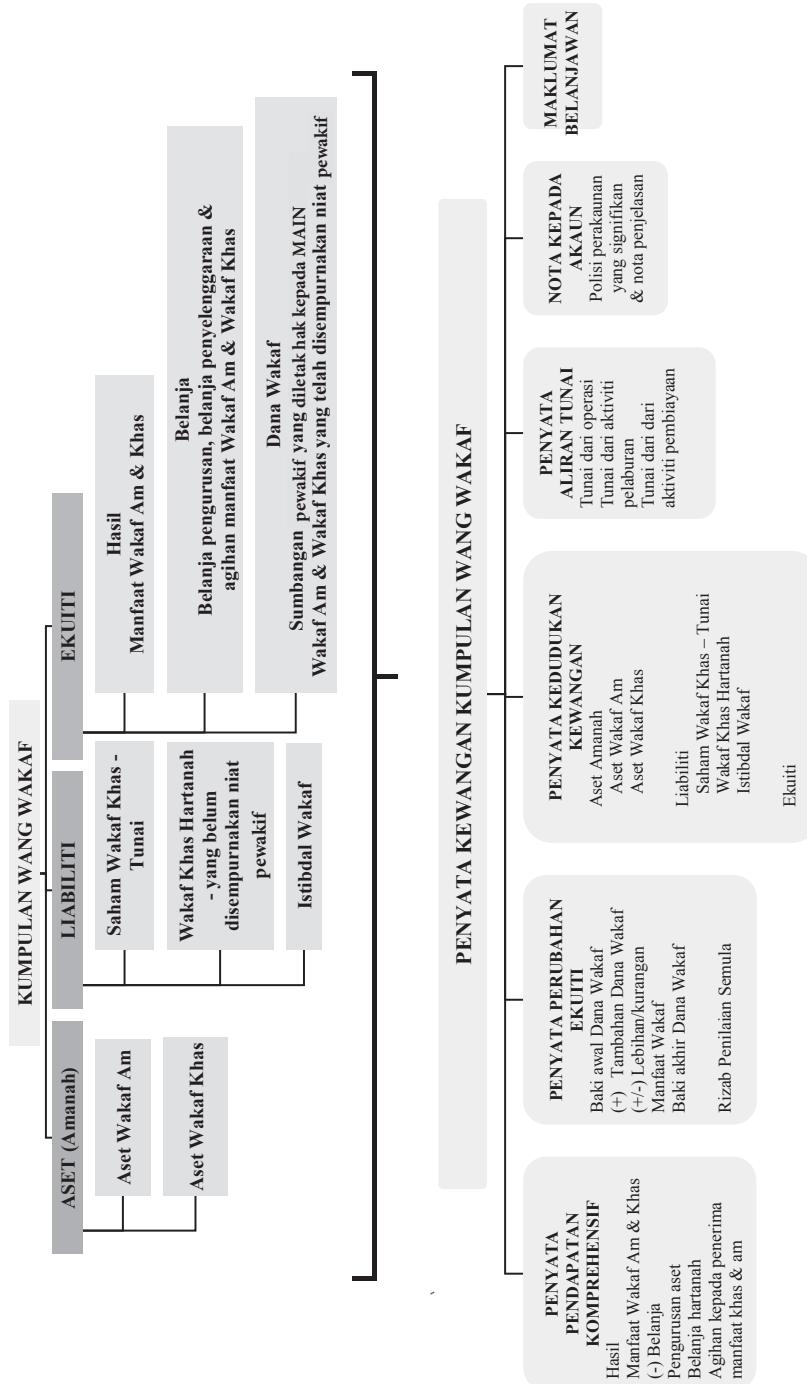
Pelaporan mengenai aset wakaf dilakukan dalam penyata kewangan berasingan untuk Kumpulan Wang Wakaf. Secara umumnya set penyata kewangan bagi Kumpulan Wang Wakaf tidak mempunyai perbezaan dari set penyata kewangan yang disediakan oleh entiti lain. Perbezaan utama ialah dari segi akaun khusus yang diperlukan untuk mengambilkira transaksi unik Kumpulan Wang Wakaf.

Rajah 5.1 memaparkan pemetaan penyata kewangan dan elemen aras penyata kewangan bagi Kumpulan Wang Wakaf. Merujuk kepada Rajah 5.1 penyata kewangan aras bagi Kumpulan Wang Wakaf ialah:

1. Penyata Kedudukan Kewangan pada penghujung tempoh perakaunan;
2. Penyata Pendapatan Komprehensif bagi tempoh;
3. Penyata Perubahan Ekuiti bagi tempoh;
4. Penyata Aliran Tunai bagi tempoh; dan
5. Nota Kepada Akaun

Perkara penting yang perlu diberi perhatian bagi perakaunan untuk wakaf ialah keperluan untuk membezakan di antara Wakaf Am dan Wakaf Khas serta perbezaan di antara ‘ain dan manfaat wakaf. Oleh kerana Institusi Wakaf bertanggungjawab untuk mengekalkan ‘ain bagi aset yang diwakafkan, maka pelaporan bagi aset wakaf juga seharusnya boleh menunjukkan ‘ain yang perlu dikekalkan.

Merujuk kepada Rajah 5.1 aset wakaf terdiri dari Aset Wakaf Am atau Aset Wakaf Khas. Oleh kerana aset wakaf dipegang sebagai amanah bagi pihak umat Islam, maka aset wakaf seharusnya dikelaskan sebagai aset amanah bagi membezakannya dari aset lazim lain.

Rajah 5.1 Pemetaan Kumpulan Wang Wakaf & ElemenAsas Penyata Kewangan

Liabiliti khusus bagi Kumpulan Wang Wakaf ialah ialah Saham Wakaf Tunai atau Wakaf Tunai Khas, Wakaf Khas Hartanah dan Istibdal Wakaf. Saham Wakaf Tunai atau Wakaf Tunai Khas merujuk kepada wakaf tunai yang diwujudkan untuk tujuan khusus dengan amaun khusus yang akan dikumpulkan. Contohnya wakaf tunai khas diwujudkan untuk mengutip dana berjumlah RM15 juta untuk pembinaan Masjid Al-Umm. Dengan penerimaan tunai untuk tujuan wakaf khas ini Institusi Wakaf menerima aset dan pada masa yang sama mempunyai obligasi untuk membina masjid menggunakan tunai yang terkumpul. Wakaf Khas Hartanah pula merujuk kepada obligasi yang wujud apabila Institusi Wakaf menerima tanah atau bangunan yang ditetapkan tujuannya oleh pewakaf. Contohnya tanah yang diwakafkan untuk dijadikan tapak masjid. Apabila Institusi Wakaf menerima harta untuk tujuan Wakaf Khas maka Institusi Wakaf menerima aset dan pada masa yang sama menanggung obligasi untuk melaksanakan niat pewakaf. Obligasi ini hanya boleh dianggap telah dijelaskan apabila niat pewakaf telah dilaksanakan. Istibdal Wakaf ialah liabiliti yang wujud akibat dari proses Istibdal atau penggantian aset wakaf. Istibdal Wakaf merujuk kepada obligasi untuk menggantikan tunai yang diterima dari pelupusan aset asal yang diwakaf dengan aset hartanah baharu yang merupakan aset pengganti.

Ekuiti khusus bagi Kumpulan Wang Wakaf ialah Dana Wakaf. Apabila Institusi Wakaf menerima harta untuk tujuan Wakaf Am maka Institusi Wakaf menerima aset dan pada masa yang sama wujud ekuiti Dana Wakaf yang mewakili ‘ain aset yang perlu dikekalkan. Selain dari itu apabila niat pewakaf berhubung Wakaf Khas telah dilaksanakan maka liabiliti Wakaf Khas akan dinyahiktiraf, walau bagaimanapun pada masa yang sama ekuiti Dana Wakaf perlu diiktiraf bagi mewakili ‘ain aset wakaf Khas yang perlu dikekalkan. Lebihan manfaat wakaf (manfaat wakaf – agihan manfaat wakaf atau hasil – belanja) juga akan diambilkira sebagai sebahagian dari ekuiti Dana Wakaf. Oleh yang demikian Dana Wakaf mewakili ‘ain yang perlu dikekalkan bagi aset Wakaf Am, Aset Wakaf Khas yang telah dilaksanakan niat pewakaf dan lebihan manfaat wakaf. Penerangan lanjut tentang eleman asas untuk Kumplan Wang Wakaf akan dikemukakan di bahagian perbincangan mengenai pengolahan perakaunan untuk aset wakaf.

Pengolahan Perakaunan Aset Wakaf

Perbincangan tentang pengolahan perakaunan untuk aset wakaf akan menyentuh tentang pengiktirafan, nyahiktirafan, pengukuran awal dan pengukuran susulan serta pendedahan.

Kriteria Pengiktirafan Aset Wakaf

Proses mewakafkan harta (tunai atau hartanah) bermula dengan permohonan untuk mewakafkan harta kepada Institusi Wakaf melalui penyerahan Borang Hasrat. Bagi wakaf tunai tarikh penerimaan Borang Hasrat berserta tunai boleh diambilkira sebagai tarikh di mana perpindahan aset berlaku dan tiada proses lanjut diperlukan. Sehubungan itu tarikh penerimaan tunai boleh diambilkira sebagai titik pengiktirafan bagi wakaf tunai.

Apabila Borang Hasrat diterima untuk mewakafkan hartanah, Institusi Wakaf akan membuat siasatan awal bagi memastikan syarat wakaf dipenuhi iaitu seperti harta yang halal, harta adalah milik sah pewakaf dan harta tersebut boleh dipindah milik. Seterusnya, permohonan yang diterima akan dibawa untuk kelulusan Jawatan Kuasa Teknikal. Setelah mendapat kelulusan Jawatan Kuasa Teknikal, pewakaf akan mengisi Borang Mewujudkan Wakaf atau Hujah Wakaf. Hujah Wakaf boleh diambilkira sebagai titik permulaan bagi proses pindah milik harta dari pewakaf kepada MAIN.

Setelah menerima Hujah Wakaf, Institusi Wakaf akan memulakan proses perletakhakkan harta tersebut kepada MAIN sebagai pemegang amanah tunggal bagi harta wakaf. Setelah proses perletakhakkan selesai, maka dari sudut perundangan, harta yang diwakafkan tersebut telah dipindah milik kepada MAIN dan pengurusan harta tersebut adalah di bawah bidang kuasa MAIN. Walau bagaimana pun, seperti yang dibincangkan di dalam Bab 2, sungguhpun harta wakaf dipindah milik kepada MAIN namun harta tersebut bukan milik sempurna MAIN. Ini kerana MAIN hanya berperanan sebagai pemegang amanah yang perlu mengurus harta tersebut selari dengan keperluan syariah bagi memenuhi hasrat pewakaf.

Apabila sesuatu harta diwakafkan maka ini bermakna risiko dan manfaat dari penggunaan harta tersebut berpindah daripada pewakaf (yang merupakan pemilik asal) kepada Institusi Wakaf. Ini bermakna Institusi Wakaf mempunyai kawalan ke atas harta tersebut. Kawalan wujud kerana Institusi Wakaf boleh menggunakan harta berkenaan untuk memperoleh manfaat darinya sama ada dalam bentuk potensi perkhidmatan atau manfaat ekonomi. Selain dari itu Institusi Wakaf

juga boleh mengarah pihak lain untuk menggunakan harta tersebut untuk memperoleh potensi perkhidmatan atau manfaat ekonomi. Menurut Kerangka Kerja Konseptual Untuk Pelaporan Kewangan Bertujuan Umum oleh Entiti Sektor Awam (IPSASB, 2014), apabila **entiti mempunyai kawalan ke atas sesuatu harta, akibat dari transaksi lepas** maka harta tersebut boleh diiktiraf sebagai **aset**. Oleh kerana aset wakaf perlu diuruskan selaras dengan keperluan syariah seperti yang telah ditetapkan maka aset tersebut perlu dibezakan dari aset lain.

Kebanyakan Institusi Wakaf mengambil tarikh pindah milik sebagai titik pengiktirafan aset wakaf kerana pada tarikh tersebut harta berkenaan secara sah diletakkan atas nama MAIN. Walau bagaimanapun pakar syariah berpendapat bahawa apabila Hujah Wakaf diterima, dari sudut syariah harta berkenaan telah pun dipindahkan kepada MAIN. Oleh yang demikian tarikh penerimaan Hujah Wakaf juga boleh dijadikan titik pengiktirafan aset wakaf.

Kerangka kerja konseptual menetapkan bahawa sesuatu item boleh diiktiraf sebagai aset apabila dua kriteria dipenuhi iaitu:

1. Item tersebut memenuhi definisi aset; dan
2. Item tersebut boleh diukur dengan cara yang memenuhi ciri kualitatif dengan mengambilkira kekangan ke atas maklumat di dalam penyata kewangan bertujuan umum atau ringkasnya apabila item tersebut boleh diukur dengan munasabah.

Seperti yang dibincangkan di atas, harta yang diterima untuk tujuan wakaf memenuhi definisi aset. Harta tersebut juga boleh diukur dengan munasabah kerana nilai saksama pada tarikh perolehan boleh ditentukan melalui proses penilaian, sama ada penilaian oleh Jabatan Penilaian dan Perkhidmatan Harta (JPPH) atau juru nilai profesional. Bagi wakaf tunai, jumlah tunai yang diterima akan diambilkira sebagai nilai saksama pada tarikh perolehan. Oleh yang demikian, harta yang diterima sama ada dalam bentuk tunai atau dalam bentuk hartanah memenuhi kriteria pengiktirafan bagi aset dan oleh itu boleh diiktiraf sebagai aset Kumpulan Wang Wakaf.

Pengolahan perakaunan bagi aset wakaf bergantung kepada sama ada aset tersebut diwakafkan sebagai Wakaf Khas atau Wakaf Am. Perbezaan di antara aset Wakaf Khas dengan aset Wakaf Am ialah dari segi penggunaan aset tersebut. Aset Wakaf Khas adalah terhad penggunaannya seperti mana yang telah ditetapkan oleh pewakaf, contohnya tanah A diwakafkan untuk tujuan dijadikan tapak masjid

dan tanah B diwakafkan untuk tujuan dijadikan tapak sekolah agama. Sehubungan itu kedua-dua tanah tersebut tidak boleh digunakan untuk tujuan lain. Sekiranya Institusi Wakaf mendapati harta yang diwakafkan tidak sesuai untuk digunakan mengikut tujuan seperti yang ditetapkan oleh pewakaf atas sebab-sebab tertentu, maka penggantian melalui proses Istibdal boleh dilakukan. Walaupun penggantian dilakukan, tujuan penggunaan tanah yang diganti tidak boleh diubah. Contohnya tanah yang diwakafkan untuk dijadikan tapak masjid didapati tidak bersesuaian kerana sudah ada masjid yang berdekatan dengan lokasi tanah yang diwakafkan. Dalam keadaan begini Institusi Wakaf boleh menggantikan tanah tersebut dengan tanah di lokasi lain yang lebih bersesuaian. Walau bagaimanapun tanah yang digantikan masih kekal tujuan penggunaannya sebagai tapak masjid seperti mana hasrat asal pewakaf. Bagi Wakaf Am pula tujuan penggunaan harta yang diwakafkan tidak ditetapkan dan kuasa terletak kepada Institusi Wakaf untuk menentukan penggunaannya. Bahagian berikutnya akan membincangkan pengiktirafan bagi aset Wakaf Khas dan aset Wakaf Am.

Pengiktirafan Aset Wakaf Khas Hartanah

Apabila sesuatu harta diterima sebagai Wakaf Khas, Institusi Wakaf akan menerima aset amanah dan pada masa yang sama mempunyai obligasi untuk melaksanakan niat pewakaf. Menurut Kerangka Kerja Konseptual Untuk Pelaporan Kewangan Bertujuan Umum oleh Entiti Sektor Awam (IPSASB, 2014), apabila entiti mempunyai **obligasi semasa yang menyebabkan berlaku aliran keluar sumber akibat dari transaksi lampau**, maka ini bermakna entiti mempunyai **liabiliti**. Obligasi semasa boleh berbentuk obligasi yang mengikat dari segi perundangan atau obligasi yang tidak mengikat dari segi perundangan. Obligasi yang mengikat dari segi perundangan ialah obligasi yang wujud dari kontrak perundangan yang boleh dikuatkuasakan. Obligasi yang tidak mengikat dari segi perundangan ialah obligasi yang timbul akibat tindakan entiti seperti amalan tertentu yang telah menjadi kelaziman (atau yang diterima umum), polisi entiti atau kenyataan entiti yang menyebabkan timbul jangkaan bahawa entiti akan melaksanakan obligasinya dan entiti tidak mempunyai pilihan untuk mengelak dari tanggungjawab tersebut.

Bagi institusi yang mentadbir Baitulmal, Zakat dan Wakaf yang merupakan pemegang amanah harta umat Islam, obligasi juga boleh wujud disebabkan tuntutan syarak'. Contohnya obligasi untuk mengutip dan mengagihkan semula zakat bagi Institusi Zakat dan

obligasi untuk melaksanakan niat pewakaf seperti yang telah ditetapkan untuk Wakaf Khas bagi Institusi Wakaf.

Sesuatu obligasi tidak dianggap sebagai obligasi semasa kecuali entiti tidak mempunyai pilihan untuk mengelak dari berlaku aliran keluar sumber. Aliran keluar sumber bermakna akan berlaku aliran keluar sumber atau kemungkinan akan berlaku aliran keluar sumber bagi menjelaskan obligasi. Selain dari itu, obligasi yang wujud juga mestilah kepada pihak ketiga untuk menjadikannya liabiliti. Akhir sekali, obligasi tersebut mestilah berpuncak dari transaksi lampau.

Merujuk kepada Wakaf Khas, apabila harta diterima sebagai Wakaf Khas dari pewakaf, wujud liabiliti kerana Institusi Wakaf mempunyai obligasi semasa kepada pewakaf (pihak ketiga) untuk melaksanakan niat pewakaf, di mana perlaksanaannya akan mengakibat berlaku aliran keluar sumber kerana kos berkaitan yang perlu dilibatkan oleh Institusi Wakaf dan obligasi tersebut tidak boleh dielak. Hujah Wakaf boleh diambilkira sebagai bukti bahawa berlaku transaksi lampau di mana pewakaf menyerah harta kepada Institusi Wakaf dan Institusi Wakaf mengambil tanggungjawab untuk melaksanakan niat pewakaf. Selain dari itu perlaksanaan niat pewakaf seperti yang telah ditetapkan merupakan obligasi yang wujud akibat tuntutan syariah yang perlu dilaksanakan oleh Institusi Wakaf.

Penerimaan harta wakaf bukan merupakan hasil bagi Kumpulan Wang Wakaf kerana harta yang diterima merupakan ‘ain yang perlu dikekalkan. Oleh yang demikian hasil tidak boleh diiktiraf bersama-sama dengan pengiktirafan aset. Hanya manfaat daripada penggunaan aset tersebut seperti hasil sewaan bangunan atau hasil pajakan tanah yang diwakafkan boleh diiktiraf sebagai hasil.

Kesimpulannya, penerimaan harta untuk tujuan Wakaf Khas akan mewujudkan aset dan pada masa yang sama juga akan mewujudkan liabiliti. Aset wakaf khas akan diiktiraf pada nilai saksama aset pada tarikh perolehan, sebagai aset hartanah, loji dan peralatan berdasarkan kategori yang bersesuaian iaitu sama ada sebagai Tanah atau Bangunan. Contoh 1 memberi ilustrasi pengiktirafan Wakaf Khas Hartanah.

Contoh 1

Institusi Wakaf menerima sekeping tanah berkeluasan 3 ekar yang diwakaf untuk dijadikan tapak masjid. Nilai saksama tanah tersebut pada tarikh perolehan ialah RM3,600,000. Aset Wakaf Khas dan liabiliti Wakaf Khas Hartanah diiktiraf pada nilai saksama aset pada tarikh perolehan iaitu RM3,600,000 seperti berikut:

Dt Tanah (Wakaf Khas)	3,600,000	
Kt Wakaf Khas Hartanah		3,600,000

Selepas pengiktirafan awal, liabiliti Wakaf Khas Hartanah akan kekal dalam buku akaun Institusi Wakaf sehingga niat pewakaf dilaksanakan. Apabila niat pewakaf telah dilaksanakan maka obligasi yang ditanggung oleh Institusi Wakaf telah dijelaskan. Oleh yang demikian liabiliti Wakaf Khas Hartanah akan dinyahiktiraf dan ekuiti dalam bentuk Dana Wakaf akan diiktiraf bagi mewakili aset yang masih kekal di bawah kawalan Institusi Wakaf. Dana Wakaf mewakili ‘ain yang perlu dikekalkan bagi aset wakaf dan lebihan manfaat wakaf yang tidak diagihkan. Dana Wakaf merupakan ekuiti terhad bagi Institusi Wakaf kerana dana tersebut bukan terletak di bawah budi bicara Institusi Wakaf sepenuhnya tetapi tertakluk kepada syarat tertentu yang telah ditetapkan berdasarkan keperluan syariah. Merujuk kepada Contoh 1 di atas, liabiliti Wakaf Khas Hartanah dinyahiktiraf dan ekuiti diiktiraf pada tarikh niat pewakaf dilaksanakan iaitu apabila tanah tersebut menjadi tapak masjid. Dana Wakaf diiktiraf pada amaun bawaan liabiliti Wakaf Khas Hartanah seperti dalam Contoh 2.

Contoh 2

Sebuah masjid akan dibina di atas sekeping tanah yang diwakafkan untuk dijadikan tapak masjid. Tanah tersebut telah diiktiraf sebagai Aset Wakaf Khas dan pada masa yang sama liabiliti Wakaf Khas Hartanah pada nilai saksama aset pada tarikh perolehan iaitu RM3,600,000.

Oleh kerana tanah tersebut telah digunakan sebagai tapak masjid maka niat pewakaf seperti mana yang telah ditetapkan telah dilaksanakan. Sehubungan itu liabiliti Wakaf Khas Hartanah boleh dinyahiktiraf dan ekuiti yang mewakili aset wakaf yang masih dikawal oleh Institusi Wakaf akan diiktiraf pada amaun bawaan bagi liabiliti Wakaf Khas Hartanah berkenaan iaitu RM3,600,000 seperti berikut:

Dt Wakaf Khas Hartanah	3,600,000	
Kt Dana Wakaf		3,600,000

Pengiktirafan Aset Wakaf Am Hartanah

Apabila sesuatu harta diterima sebagai Wakaf Am, tujuan penggunaan harta yang diwakafkan tidak ditetapkan oleh pewakaf dan kuasa terletak kepada Institusi Wakaf untuk menentukan penggunaannya. Oleh yang demikian apabila harta diterima sebagai Wakaf Am, Institusi Wakaf akan menerima aset amanah dan pada masa yang sama ekuiti akan diiktiraf bagi mewakili aset yang diterima. Aset Wakaf Am diiktiraf pada nilai saksama aset pada tarikh perolehan, sebagai aset hartanah, logi dan peralatan berdasarkan kategori yang bersesuaian iaitu sama ada sebagai Tanah atau Bangunan, atau sebagai Harta Pelaburan sekiranya aset tersebut dijangka akan disewakan atau dipajak atau belum ditentukan tujuan penggunaannya. Contoh 3 memberi ilustrasi pengiktirafan Wakaf Am Hartanah.

Contoh 3

Institusi Wakaf menerima sekeping tanah berkeluasan 5 ekar sebagai Wakaf Am. Nilai saksama tanah tersebut pada tarikh perolehan ialah RM4,650,000. Sekiranya tujuan penggunaan tanah yang diwakaf belum ditentukan atau sekiranya tanah tersebut dijangka akan disewakan atau dipajak maka aset akan diiktiraf sebagai harta pelaburan manakala sekiranya tanah tersebut akan digunakan untuk tujuan kebaikan contohnya dijadikan tapak bagi sekolah agama atau tapak bagi pusat perlindungan wanita maka aset tersebut akan diiktiraf sebagai hartanah, loji dan peralatan. Aset Wakaf Am dan ekuiti Dana Wakaf diiktiraf pada nilai saksama aset pada tarikh perolehan iaitu RM4,650,000 seperti berikut:

Dt Tanah (Wakaf Am)	4,650,000	
Kt Dana Wakaf		4,650,000

Pengiktirafan Wakaf Tunai Khas

Wakaf Tunai Khas atau Saham Wakaf Tunai lazimnya diwujudkan untuk tujuan khusus contohnya Wakaf Tunai Khas untuk pembinaan masjid atau surau. Mengikut amalan semasa, Wakaf Tunai Khas yang juga turut dikenali sebagai Saham Wakaf Tunai berkenaan akan dibuka untuk kutipan dana bagi amaun khusus yang telah ditetapkan dan apabila amaun yang ditetapkan berjaya dikumpulkan maka kutipan bagi dana wakaf tersebut akan diberhentikan.

Dengan penerimaan tunai untuk tujuan Wakaf Khas, maka Institusi Wakaf menanggung obligasi untuk melaksanakan niat pewakaf seperti yang ditetapkan. Selagi niat pewakaf tidak dilaksanakan, maka selagi itu Institusi Wakaf menanggung obligasi tersebut. Oleh itu seperti mana Wakaf Khas Hartanah, setiap kali tunai diterima untuk Wakaf Khas, aset dan liabiliti akan diiktiraf.

Apabila dana yang diperlukan berjaya dikumpul dan pembinaan masjid dimulakan, maka pembayaran berperingkat (*progress payment*) dilakukan menggunakan dana Wakaf Tunai Khas/Saham Wakaf Tunai yang terkumpul. Sehubungan itu dengan pembayaran secara berperingkat, maka obligasi yang ditanggung oleh Institusi Wakaf juga

akan turut dijelaskan secara berperingkat. Oleh yang demikian liabiliti Wakaf Tunai Khas/Saham Wakaf Tunai akan dinyahiktiraf secara berperingkat. Pada masa yang sama Aset Dalam Pembinaan dan Dana Wakaf (ekuiti) akan diiktiraf. Aset Dalam Pembinaan akan diiktiraf setiap kali bayaran secara berperingkat dilakukan sehingga bayaran selesai. Apabila aset siap dibina dan berada dalam keadaan sedia untuk digunakan maka keseluruhan amaun yang telah diiktiraf sebagai Aset Dalam Pembinaan akan dipindahkan kepada akaun Bangunan dan akaun Aset Dalam Pembinaan akan dinyahiktiraf. Contoh 4 memberi ilustrasi pengiktirafan Wakaf Khas Tunai.

Contoh 4

Wakaf tunai khas untuk pembinaan Masjid Al-Umm bernilai RM15 juta diwujudkan. Setiap kali tunai diterima aset dan liabiliti diiktiraf. Andaikan tunai yang diterima berjumlah RM2,000,000. Aset dan liabiliti diiktiraf seperti berikut:

Dt Tunai/Bank	2,000,000	
Kt Wakaf Tunai Khas/Saham Wakaf Tunai		2,000,000

Andaikan dana yang diperlukan sebanyak RM15,000,000 telah berjaya dikumpul dan kerja pembinaan dimulakan. Institusi Wakaf akan membuat pembayaran secara berperingkat kepada kontraktor. Setiap kali bayaran berperingkat dilakukan maka liabiliti yang ditanggung oleh Institusi Wakaf akan berkurangan. Oleh itu Wakaf Tunai Khas boleh dinyahiktiraf. Sekiranya bayaran berperingkat pertama adalah bersamaan 10% dari jumlah kos aset iaitu RM1,500,000 ($RM15,000,000 \times 0.10$), maka amaun berjumlah RM1,500,000 akan dinyahiktiraf dari akaun Wakaf Tunai Khas/Saham Wakaf Tunai. Nyahiktirafan Wakaf Tunai Khas/Saham Wakaf Tunai akan dilakukan secara berperingkat sehingga bayaran berperingkat dijelaskan sepenuhnya. Catatan bagi nyahiktirafan Wakaf Tunai Khas/Saham Wakaf Tunai adalah seperti berikut:

Dt Wakaf Tunai Khas/Saham Wakaf Tunai	1,500,000	
Kt Tunai/Bank		1,500,000

Setiap kali bayaran berperingkat dilakukan kepada kontraktor, maka Aset Dalam Pembinaan dan Dana Wakaf (ekuiti) akan diiktiraf seperti berikut:

Dt Aset Dalam Pembinaan	1,500,000	
Kt Dana Wakaf		1,500,000

Aset Dalam Pembinaan akan diiktiraf secara berperingkat sehingga semua pembayaran selesai. Apabila bangunan Masjid Al-Umm siap dibina dan berada dalam keadaan sedia untuk digunakan, maka Aset Dalam Pembinaan akan dinyah iktiraf dan bangunan akan diiktiraf seperti berikut:

Dt Bangunan (Wakaf Khas)	15,000,000	
Kt Aset Dalam Pembinaan		15,000,000

Pengiktirafan Wakaf Tunai Am

Wakaf Tunai Am ialah tunai yang diterima dari pewakaf tanpa ditetapkan tujuan penggunaannya. Ini bermakna Institusi Wakaf boleh menentukan cara terbaik penggunaan tunai yang terkumpul. Sebagai contoh di Selangor untuk Wakaf Tunai Am, fatwa menetapkan bahawa 30% perlu digunakan untuk tujuan Fisabilillah (mesti dalam bentuk aset) manakala 70% lagi ialah untuk tujuan pembangunan harta tanah seperti pembelian bangunan untuk disewakan. Agihan hasil sewaan ialah 32.5% kepada penerima manfaat (iaitu tabung wakaf), 35% kepada Perbadanan Wakaf Selangor sebagai yuran pengurusan manakala baki 32.5% lagi ialah untuk kos penyelenggaraan aset.

Sungguhpun tidak ditentukan penggunaannya, namun Institusi Wakaf masih mempunyai tanggungjawab untuk mengekalkan ‘ain bagi harta yang diterima dan mengurusnya selaras dengan keperluan syariah yang telah ditetapkan untuk harta wakaf. Lazimnya tunai yang diterima sebagai wakaf am akan ditukar ke dalam bentuk aset harta tanah bagi menentukan ‘ain yang perlu dikekalkan (sekiranya fatwa menetapkan ‘ain terletak kepada aset fizikal).

Seperti mana Wakaf Am Hartanah, apabila tunai diterima sebagai Wakaf Am, Institusi Wakaf akan menerima aset amanah dan pada masa yang sama ekuiti akan diiktiraf bagi mewakili aset yang diterima. Apabila tunai yang terkumpul digunakan untuk memperoleh aset harta tanah sama ada melalui pembelian atau dengan membina sendiri aset harta tanah tersebut maka aset harta tanah akan diiktiraf pada nilai saksama balasan. Sekiranya tujuan penggunaan aset yang dibeli atau yang dibina sendiri belum ditentukan atau sekiranya aset tersebut dijangka akan disewakan atau dipajak maka aset tersebut akan diiktiraf sebagai harta pelaburan manakala sekiranya aset tersebut akan digunakan untuk tujuan kebajikan contohnya sebagai pusat perlindungan wanita maka aset tersebut akan diiktiraf sebagai harta tanah, loji dan peralatan.

Seperti dalam Contoh 4, sekiranya aset tersebut dibina sendiri, maka aset dalam pembinaan akan diiktiraf secara berperingkat dan apabila aset tersebut siap dibina dan berada dalam keadaan sedia untuk digunakan maka aset bangunan (sama ada bangunan di bawah harta tanah, loji dan peralatan atau bangunan harta pelaburan) akan diiktiraf serta aset dalam pembinaan akan dinyahiktiraf. Contoh 5 memberikan ilustrasi pengiktirafan Wakaf Am Tunai.

Contoh 5

Penerimaan tunai sebagai Wakaf Am. Setiap kali tunai diterima aset dan ekuiti akan diiktiraf. Andaikan amaun yang diterima berjumlah RM25,000, maka aset dan ekuiti akan diiktiraf seperti berikut:

Dt Tunai/Bank (Wakaf Am)	25,000	
Kt Dana Wakaf		25,000

Contoh 5a

Tunai yang terkumpul digunakan untuk membeli bangunan rumah kedai yang akan disewakan. Andaikan jumlah kos bagi perolehan bangunan rumah kedai ialah RM480,000. Oleh kerana bangunan rumah kedai yang dibeli dipegang untuk tujuan sewaan, maka aset tersebut akan diiktiraf sebagai Harta Pelaburan pada kos yang bersamaan dengan nilai saksama balasan (tunai yang dibayar), iaitu RM480,000 seperti berikut:

Dt Harta Pelaburan – bangunan (Wakaf Am)	480,000	
Kt Tunai/Bank		480,000

Contoh 5b

Tunai yang terkumpul digunakan untuk membina bangunan bazar di atas tanah wakaf dan bangunan tersebut akan disewakan. Apabila pembinaan dimulakan, Aset Dalam Pembinaan akan diiktiraf setiap kali bayaran berperingkat dilakukan kepada kontraktor. Andaikan kos pembinaan berjumlah RM600,000 dan bayaran berperingkat pertama ialah 20% dari jumlah kos iaitu RM120,000 ($RM600,000 \times 0.20$). Oleh itu Aset Dalam Pembinaan akan diiktiraf pada amaun RM120,000 seperti berikut:

Dt Aset Dalam Pembinaan	120,000	
Kt Tunai/Bank		120,000

Aset Dalam Pembinaan akan diiktiraf secara berperingkat sehingga semua pembayaran selesai. Apabila bangunan bazar tersebut siap dibina dan berada dalam keadaan sedia untuk digunakan, maka Aset Dalam Pembinaan akan dinyah iktiraf dan harta pelaburan (bangunan bazar dipegang untuk disewakan) akan diiktiraf seperti berikut:

Dt Harta Pelaburan – Bangunan (Wakaf Am)	600,000	
Kt Aset Dalam Pembinaan		600,000

Pengiktirafan Manfaat Aset Wakaf

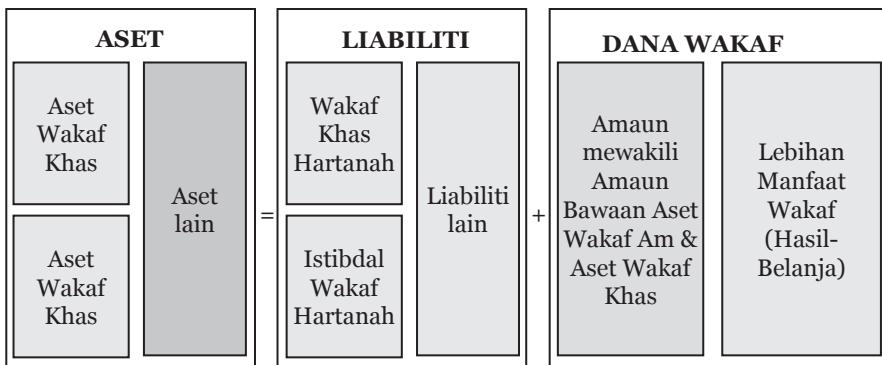
Manfaat wakaf ialah hasil yang diperoleh dari penggunaan aset wakaf contohnya hasil sewaan, hasil pajakan dan keuntungan dari pelaburan. Manfaat wakaf boleh digunakan untuk kemaslahatan ummah seperti:

- a) membiayai pembangunan institusi agama seperti masjid, surau, sekolah agama, kemudahan umum masyarakat dan penyelenggaraan penyelenggaraan bangunan institusi agama;
- b) membiayai bantuan sosial untuk masyarakat seperti bantuan anak yatim, bantuan bencana, bantuan pendidikan dan bantuan kesihatan; dan
- c) membangunkan ekonomi ummah seperti bantuan perniagaan dan bantuan pertanian.

Pengagihan manfaat bergantung kepada sama ada aset wakaf merupakan aset Wakaf Khas atau aset Wakaf Am serta fatwa atau polisi Institusi Wakaf. Penerima manfaat Wakaf Khas telah ditetapkan oleh pewakaf manakala penerima manfaat Wakaf Am ditentukan oleh Institusi Wakaf.

Manfaat wakaf akan diiktiraf sebagai hasil manakala pengagihan manfaat wakaf diiktiraf sebagai belanja. Lebihan manfaat wakaf yang tidak diagihkan akan terkumpul dalam Dana Wakaf. Pengagihan manfaat tidak boleh melebihi amaun manfaat yang diterima. Sekiranya berlaku sebarang kurangan maka kurangan tersebut perlu ditampung dengan sumber lain contohnya sumbangan dari dana sumber am atau dana zakat (agihan konsumtif). Ini kerana terdapat amaun dalam Dana

Wakaf yang mewakili ‘ain aset wakaf yang perlu dikekalkan, seperti yang dipaparkan dalam Rajah 5.2. Amaun yang perlu dikekalkan dalam Dana Wakaf ini ditentukan berdasarkan amaun bawaan aset Wakaf Am dan Aset Wakaf Khas.

Rajah 5.2 Aset Wakaf, Liabiliti Wakaf dan Ekuiti Wakaf

Contoh 6 hingga Contoh 8 menunjukkan catatan semasa pengagihan manfaat wakaf. Contoh-contoh tersebut dibangunkan berdasarkan amalan di Perbadanan Wakaf Selangor. Pengagihan manfaat di Perbadanan Wakaf Selangor adalah berdasarkan fatwa kecuali pengagihan manfaat Bazar Wakaf Rakyat Yayasan Wakaf Malaysia yang dilakukan berdasarkan polisi yang ditetapkan oleh Majlis Agama Islam Selangor.

Contoh 6 - Tanah/bangunan diterima sebagai Wakaf Khas dari pewakaf & disewakan oleh PWS

Agihan manfaat mengikut fatwa

50% Penerima manfaat (seperti yang ditetapkan oleh pewakaf)

15% Yuran pengurusan (dibayar kepada Institusi Wakaf)
20% kos penyelenggaraan (hanya diiktiraf sebagai belanja mengikut amaun sebenar dilibatkan)

15% Perbelanjaan harta tanah (hanya diiktiraf sebagai belanja mengikut amaun sebenar dilibatkan)

Mengiktiraf hasil sewaan		
Dt Sewa belum terima	120,000	
Kt Hasil sewaan (10,000 x 12)		120,000
Mengiktiraf penerimaan tunai untuk hasil sewaan		
Dt WT/Bank	120,000	
Kt Sewa belum terima		120,000
Mengiktiraf belanja		
Dt Agihan kepada penerima manfaat - Masjid A (0.5 x 120,000)	60,000	
Dt Yuran Pengurusan Institusi Wakaf (0.15 x 120,000)	18,000	
Dt Belanja pembaikan & penyelenggaraan (berdasarkan amaun sebenar dilibatkan, terhad kepada 0.2 x 120,000 = 24,000)	15,200	
Dt Belanja cukai harta tanah (berdasarkan amaun sebenar dilibatkan, terhad kepada 0.15 x 120,000 = 18,000)	12,400	
Kt Tunai		105,600

Contoh 7 - Aset yang dibeli/dibangunkan menggunakan dana Wakaf Tunai Am yang terkumpul dan disewakan

Agihan manfaat adalah berdasarkan fatwa

32.5% Penerima manfaat – Tabung wakaf

35% Yuran pengurusan (Institusi Wakaf)

32.5% Kos penyelenggaraan (hanya diiktiraf sebagai belanja berdasarkan amaun sebenar yang dilibatkan)

Mengiktiraf hasil sewaan

Dt Sewa belum terima	72,000	
Kt Hasil sewaan (6,000 x 12)		72,000

Mengiktiraf penerimaan tunai untuk hasil sewaan

Dt Tunai/Bank	72,000	
Kt Sewa belum terima		72,000

Mengiktiraf belanja

Dt Agihan kepada penerima manfaat – Tabung Wakaf (0.325 x 72,000)	23,400	
Dt Yuran Pengurusan Institusi Wakaf (0.35 x 72,000)	25,200	
Dt Belanja pemberian & penyelenggaraan (berdasarkan amaun sebenar dilibatkan, terhad kepada 0.325 x 72,000 = 23,400)	10,800	
Kt Tunai		59,400

Contoh 8 - Bazar yang dibangunkan dalam kawasan masjid oleh Yayasan Wakaf Malaysia

Agihan manfaat adalah berdasarkan polisi MAIN

- 47% Penerima manfaat (masjid)
- 15% Yuran pengurusan (Institusi Wakaf)
- 17.6% kos penyelenggaraan (hanya diiktiraf sebagai belanja berdasarkan amaun sebenar yang dilibatkan)
- 20.4% akaun korporat Institusi Wakaf

Mengiktiraf hasil sewaan

Dt Sewa belum terima	30,000	
Kt Hasil sewaan ($500 \times 5 \text{ unit} \times 12$)		30,000

Mengiktiraf penerimaan tunai untuk hasil sewaan

Dt WT/Bank	30,000	
Kt Sewa belum terima		30,000

Mengiktiraf belanja

Dt Agihan kepada penerima manfaat – Tabung Wakaf (0.47 x 30,000)	14,100	
Dt Yuran Pengurusan Institusi Wakaf (0.15 x 30,000)	4,500	
Dt Belanja pembaikan & penyelenggaraan (berdasarkan amaun sebenar dilibatkan, terhad kepada $0.176 \times 30,000 = 5,280$)	1,700	
Dt Sumbangan kepada Institusi Wakaf (0.204 x 30,000)	6,120	
Kt Tunai		26,720

Nyahiktirafan Aset Wakaf

Institusi Wakaf mempunyai tanggungjawab untuk mengekalkan ‘ain harta yang diwakafkan selaras dengan keperluan syarak. Aset wakaf tidak boleh dijual atau dipindahkan mengikut budi bicara Institusi Wakaf seperti asset lain. Walau bagaimanapun, pada hakikatnya semua asset kecuali tanah mempunyai usia guna terhad dan dengan itu asset wakaf seperti mana asset lain juga tidak akan kekal untuk selamanya. Oleh yang demikian tanggungjawab untuk mengekalkan ‘ain tidak bermakna bahawa apabila asset sudah tidak boleh memberi manfaat ekonomi atau potensi perkhidmatan disebabkan keusangan, asset tersebut harus terus dipegang. Pengekalan ‘ain juga tidak bermakna Institusi Wakaf bertanggungjawab menggantikan asset yang telah usang. Menurut pakar syariah, Institusi Wakaf selaku pengurus asset bertanggungjawab untuk menentukan bila asset yang usang perlu dilupuskan dan sebarang penerimaan bersih dari perlupusan asset perlu dimasukkan semula ke dalam dana wakaf yang kemudiannya boleh digunakan untuk memperoleh asset wakaf lain. Apabila asset wakaf dilupuskan maka asset tersebut akan dinyahiktiraf. Contoh 9 dan 10 memberi ilustrasi nyahiktirafan asset semasa pelupusan.

Contoh 9 - Pelupusan asset yang diukur berdasarkan model kos

Institusi Wakaf membuat keputusan untuk merobohkan sebuah bangunan usang yang terletak di atas tanah wakaf. Sebelum ini bangunan tersebut digunakan sebagai sebagai pusat perlindungan wanita dan kanak-kanak yang kini telah dipindahkan operasinya di lokasi baharu. Mengikut perancangan bangunan rumah kedai akan dibangunkan di atas tapak bangunan lama. Bangunan lama telah diiktiraf sebagai asset wakaf pada berkos RM250,000. Anggaran nilai sisa ialah 10% atas kos. Aset tersebut telah disusutnilai sepenuhnya untuk tempoh 20 tahun berdasarkan kaedah garislurus.

Penerimaan bersih dari perlupusan lebih dari amaun bawaan:

Kos	250,000	
Susutnilai terkumpul [(250,000 x 0.90) x 20/20]	225,000	
Amaun bawaan	25,000	

Penerimaan bersih dari jualan sisa bangunan	30,000	
Laba atas perlupusan aset	5,000	
Catatan bagi nyahiktirafan aset adalah seperti berikut:		
Dt Tunai/Bank (Wakaf Am)	30,000	
Dt Susutnilai terkumpul - bangunan	225,000	
Kt Bangunan		250,000
Kt Laba atas perlupusan aset		5,000
Penerimaan bersih dari perlupusan kurang dari amaun bawaan:		
Kos	250,000	
Susutnilai terkumpul [(250,000 x 0.90) x 20/20]	225,000	
Amaun bawaan	25,000	
Penerimaan bersih dari jualan sisa bangunan	19,000	
Kerugian atas perlupusan aset	6,000	
Catatan bagi nyahiktirafan aset adalah seperti berikut:		
Dt Tunai/Bank (Wakaf Am)	19,000	
Dt Susutnilai terkumpul - bangunan	225,000	
Dt Kerugian atas perlupusan aset	6,000	
Kt Bangunan		250,000

Contoh 10 - Pelupusan aset yang diukur berdasarkan model penilaian semula

Institusi Wakaf menggunakan model penilaian semula untuk pengukuran susulan. Maklumat berkaitan adalah seperti berikut:

Penilaian Semula	300,000	
Susutnilai terkumpul (selepas penilaian semula)	270,000	
Amaun bawaan	30,000	
Penerimaan bersih dari jualan sisa bangunan	35,000	
Laba atas perlupusan aset	5,000	
Rizab penilaian semula	50,000	

Catatan bagi nyahiktirafan aset adalah seperti berikut:

Dt Tunai/Bank (Wakaf Am)	35,000	
Dt Susutnilai terkumpul - bangunan	270,000	
Kt Bangunan		300,000
Kt Laba atas perlupusan aset		5,000

Apabila aset dinyahiktiraf maka baki di dalam akaun rizab penilaian semula akan dinyahiktiraf dan dipindahkan ke akaun dana wakaf seperti berikut:

Dt Rizab penilaian semula	50,000	
Kt Dana Wakaf		50,000

Selain dari semasa perlupusan, nyahiktirafan juga berlaku apabila Institusi Wakaf melakukan penggantian aset melalui proses Istibdal. Bahagian berikutnya akan membincangkan pengolahan perakaunan bagi proses Istibdal.

Istibdal Wakaf

Istibdal bermaksud menggantikan sesuatu *mawquf* dengan harta lain atau wang yang sama atau lebih nilainya sama ada melalui gantian, belian, jualan atau apa-apa cara lain menurut hukum Syarak. Ini bermakna Institusi Wakaf boleh melakukan *istibdal* atau penggantian aset sekiranya Institusi Wakaf mendapati harta yang diwakafkan tidak bersesuaian untuk tujuan seperti yang ditetapkan oleh pewakaf atas sebab-sebab tertentu. Contohnya tanah diwakafkan untuk dijadikan tapak masjid, namun keluasan tanah tersebut tidak mencukupi atau sudah terdapat masjid di lokasi yang berhampiran dengan tanah yang diwakafkan. Dalam keadaan begini Institusi Wakaf boleh melakukan penggantian tanah tersebut dengan tanah di lokasi berbeza yang lebih bersesuaian. Sungguhpun penggantian dilakukan namun niat asal pewakaf akan dikekalkan dan tidak boleh diubah. Selain dari itu dalam melaksanakan penggantian, ‘ain (nilai) harta asal perlu dikekalkan. Ini bermakna harta yang dijadikan pengganti perlu mempunyai nilai yang sama atau lebih tinggi dari nilai harta asal yang diwakafkan.

Lazimnya aset yang diganti (*istibdal*) ialah tanah. Mengikut amalan semasa beberapa Institusi Wakaf, tanah yang perlu diganti telah dikenalpasti semasa tanah tersebut diterima sebagai wakaf. Biasanya tanah yang terlalu kecil keluasannya dikelaskan sebagai tidak boleh dibangunkan dan perlu *diistibdal*. Sungguhpun tanah yang perlu *diistibdal* telah dikenalpasti dari peringkat awal namun proses *istibdal* tidak akan berlaku serta merta sebaik sahaja tanah diterima, sebaliknya akan mengambil masa sebelum *istibdal* boleh dilakukan. Ini kerana Institusi Wakaf perlu mengenalpasti tanah yang bersesuaian untuk dijadikan pengganti dan melupuskan tanah asal untuk memperoleh tanah baharu untuk menjadi pengganti. Bagi sesetengah Institusi Wakaf, fatwa menetapkan bahawa tanah pengganti perlu disediakan terlebih dahulu sebelum proses *istibdal* boleh dimulakan.

Antara sebab kenapa *istibdal* dilakukan ialah kerana keluasan tanah yang diterima adalah terlalu kecil untuk membolehkan niat pewakaf dilaksanakan. Oleh yang demikian beberapa keping tanah yang diwakafkan untuk tujuan yang sama tetapi yang saiznya terlalu kecil akan dikelompokkan dan kemudian digantikan dengan sekeping tanah dengan keluasan yang lebih besar untuk membolehkan niat pewakaf dilaksanakan. Antara sebab lain kenapa *Istibdal* dilakukan ialah tanah yang diwakafkan untuk tujuan kebajikan terletak di lokasi yang mempunyai nilai komersial yang tinggi. Oleh yang demikian penggantian dilakukan agar tanah yang mempunyai nilai komersial

yang tinggi tersebut dapat dibangunkan untuk mendapatkan pulangan yang optimum dan tanah yang lebih bersesuaian untuk tujuan kebajikan dijadikan pengganti.

Setelah proses perletakhakkan selesai, tanah yang diterima akan diiktiraf sama ada sebagai aset Wakaf Khas atau aset Wakaf Am terlebih dahulu dan apabila tiba masanya barulah proses *istibdal* dilakukan. Perakaunan untuk *istibdal* melibatkan beberapa langkah seperti berikut:

- 1) Langkah pertama - Aset yang dikenalpasti untuk *diistibdal* dinyah iktiraf. Pada masa yang sama Wakaf Khas Hartanah (bagi aset Wakaf Khas) atau Dana Wakaf (bagi Wakaf Am) juga akan dinyah iktiraf.
- 2) Langkah kedua - Aset dijual. Penerimaan balasan diiktiraf dan pada masa yang sama liabiliti dalam bentuk Istibdal Wakaf juga turut diiktiraf. Liabiliti Istibdal Wakaf diiktiraf kerana Institusi WZB mempunyai obligasi untuk menggantikan aset yang dijual dengan aset yang sama atau lebih nilainya.
- 3) Langkah ketiga - Pembelian aset baru sebagai pengganti. Apabila aset baru dibeli, liabiliti Istibdal Wakaf akan dinyah iktiraf pada masa yang sama balasan yang dibayar direkodkan.
- 4) Langkah terakhir - Pengiktirafan aset baharu dan Wakaf Khas Hartanah (bagi aset Wakaf Khas) atau Dana Wakaf (bagi Wakaf Am).

Contoh 11 dan 12 memperincikan bagaimana Istibdal diakaunkan.

Contoh 11 - Istibdal pada nilai yang sama dengan nilai jualan aset

Institusi Wakaf telah mengenalpasti 10 keping tanah yang diwakafkan sebagai tapak masjid yang perlu diistibdal disebabkan keluasan setiap satunya yang terlalu kecil. Setelah proses perletakhakkan, setiap tanah tersebut telah diiktiraf sebagai Aset Wakaf Khas pada nilai saksama pada tarikh perolehan. Contohnya, Tanah A yang telah selesai proses perletakhakkan mempunyai nilai saksama RM180,000.

Dt Tanah	180,000	
Kt Wakaf Khas Hartanah/Dana Wakaf		180,000

Apabila proses istibdal dimulakan aset tersebut akan dinyahiktiraf dan kemudian dijual. Penerimaan bersih dari jualan tanah akan diiktiraf dan pada masa yang sama liabiliti Istibdal Wakaf akan turut diiktiraf.		
Aset Wakaf dinyahiktiraf		
Dt Wakaf Khas Hartanah/Dana Wakaf	180,000	
Kt Tanah (lama)		180,000
Penerimaan bersih dari jualan tanah		
Dt Wang Tunai	250,000	
Kt Istibdal Wakaf		250,000
Pembelian tanah baharu yang akan dijadikan pengganti akan dilakukan apabila kesemua tanah lama telah dilupus. Andaikan jumlah penerimaan bersih dari jualan 10 keping tanah ialah RM3,200,000. Ini bermakna baki dalam akaun Istibdal Wakaf juga ialah RM3,200,000. Apabila tanah baru diperoleh maka akaun Istibdal Wakaf akan dinyahiktiraf bagi menggambarkan penjelasan liabiliti dan kemudian aset Wakaf Khas akan diiktiraf. Sekiranya kos perolehan tanah baharu bersamaan dengan nilai jualan tanah lama maka aset Wakaf Khas baharu akan diiktiraf pada RM3,200,000. Pada masa yang sama liabiliti Wakaf Khas Hartanah akan diiktiraf memandangkan niat pewakaf masih belum dilaksanakan. Dengan pengiktirafan aset Wakaf Khas baharu maka proses istibdal dianggap selesai.		
Nyahiktirafan Istibdal Wakaf		
Dt Istibdal Wakaf	3,200,000	
Kt Wang Tunai		3,200,000

Pengiktirafan aset Wakaf Khas baharu yang menggantikan aset Wakaf Khas asal		
Dt Tanah (baru)	3,200,000	
Kt Wakaf Khas Hartanah		3,200,000

Contoh 12 - Istibdal pada nilai yang lebih tinggi dari nilai jualan aset

Aset wakaf dikenalpasti untuk diistibdal

Merujuk kepada Contoh 11, andaikan jumlah penerimaan bersih dari jualan 10 keping tanah dan baki dalam akaun Istibdal Wakaf ialah RM3,200,000. Kos perolehan tanah baharu ialah RM3,450,000. Ini bermakna terdapat amaun lebihan sebanyak RM250,000 bagi memperoleh tanah baharu. Tertakluk kepada ketetapan fatwa, amaun ini boleh ditampung dengan lebihan terkumpul manfaat wakaf yang terdapat dalam Dana Wakaf. Aset Wakaf Khas baharu akan diiktiraf pada RM3,450,000. Dengan pengiktirafan aset Wakaf Khas baharu maka proses istibdal dianggap selesai.

Nyahiktirafan Istibdal Wakaf

Dt Istibdal Wakaf	3,200,000	
Dt Dana Wakaf	250,000	
Kt Wang Tunai		3,450,000

Proses Istibdal selesai

Dt Tanah (baru)	3,450,000	
Kt Wakaf Khas Hartanah		3,450,000

Pengukuran Aset Wakaf

Institusi Wakaf mempunyai tanggungjawab untuk mengekalkan ‘ain bagi harta yang diwakafkan. ‘Ain yang perlu dikenalkan bagi harta wakaf digambarkan oleh amaun bawaan aset wakaf. Amaun bawaan bagi aset ditentukan berdasarkan asas pengukuran yang digunakan.

Pengukuran semasa pengiktirafan awal

Semasa pengiktirafan awal aset wakaf diukur pada nilai saksama pada tarikh perolehan. Bagi harta tanah yang diterima sebagai wakaf, nilai saksama pada tarikh perolehan ditentukan berdasarkan penilaian sama ada penilaian oleh Jabatan Penilaian dan Perkhidmatan Harta (JPPH) atau oleh jurunilai profesional.

Aset yang diperoleh menggunakan dana wakaf tunai diukur semasa pembuktirafan awal berdasarkan kos yang bersamaan dengan nilai saksama balasan pada tarikh perolehan. Kos merangkumi harga belian aset serta semua belanja berkaitan yang dilibatkan untuk menyediakan aset dalam bentuk sedia digunakan manakala bagi aset yang dibina sendiri, kos merangkumi kos pembinaan aset serta segala belanja berkaitan untuk menyediakan aset dalam bentuk sedia digunakan. Belanja berkaitan termasuk belanja guaman, yuran profesional serta bayaran kepada pihak berkuasa.

Pengukuran susulan bagi aset wakaf bergantung kepada bagaimana aset diiktiraf semasa pengiktirafan awal. Sekiranya aset diiktiraf sebagai harta tanah, loji dan peralatan, Institusi Wakaf boleh memilih sama ada untuk menggunakan model kos atau model penilaian semula untuk pengukuran susulan. Sebaliknya sekiranya aset wakaf diiktiraf sebagai harta pelaburan, Institusi Wakaf boleh memilih di antara model nilai saksama atau model kos.

Sungguhpun piawaian perakaunan memberi pilihan antara model kos dan model penilaian semula bagi aset harta tanah, loji dan peralatan dan model kos atau model nilai saksama bagi aset harta pelaburan, secara umumnya pakar syariah berpendapat bahawa kaedah pengukuran yang menggambarkan nilai pasaran aset seharusnya diberi keutamaan memandangkan nilai pasaran memberikan gambaran sebenar nilai aset wakaf yang diurus oleh Institusi Wakaf.

Pengukuran Susulan Aset Hartanah, Loji dan Peralatan

Bagi bagi aset harta tanah, loji dan peralatan jika Institusi Wakaf memilih untuk menggunakan model kos sebagai pengukuran susulan, maka

amaun bawaan bagi aset adalah bersamaan dengan kos ditolak susut nilai terkumpul dan rosotnilai terkumpul. Sebaliknya jika Institusi Wakaf memilih untuk menggunakan model penilaian semula maka amaun bawaan bagi aset adalah bersamaan dengan nilai berdasarkan penilaian semula ditolak susut nilai terkumpul selepas penilaian semula dan rosotnilai terkumpul selepas penilaian semula.

Aset Hartanah, Loji dan Peralatan			
Model Kos		Model Penilaian Semula	
Kos	xx	Nilai Penilaian Semula	xx
(-) Susutnilai terkumpul	(xx)	(-) Susutnilai terkumpul selepas penilaian semula	(xx)
(-) Rosotnilai terkumpul	(xx)	(-) Rosotnilai terkumpul selepas penilaian semula	(xx)
Amaun bawaan	xx	Amaun bawaan	xx

Sekiranya Institusi Wakaf memilih model kos sebagai ukuran susulan, maka kos aset tersebut akan kekal pada amaun yang diiktiraf semasa pengiktirafan awal. Contoh 13 dan 14 memberikan ilustrasi penentuan amaun bawaan bagi tanah dan bangunan berdasarkan model kos.

Contoh 13 - Model kos – Tanah yang diiktiraf sebagai Hartanah Loji dan Peralatan

Institusi Wakaf telah mengiktiraf tanah yang diwakafkan sebagai tapak masjid (Wakaf Khas) pada RM3,600,000 yang merupakan nilai saksama tanah tersebut pada tarikh perolehan. Sekiranya Institusi Wakaf memilih model kos sebagai ukuran susulan, maka kos tanah tersebut akan kekal pada RM3,600,000. Oleh kerana tanah merupakan aset yang tidak disusutnilaikan dan jika tiada rosotnilai terkumpul, maka amaun bawaan bagi tanah ialah RM3,600,000 dan akan kekal sebagai RM3,600,000 kecuali jika berlaku rosotnilai.

Model Kos	
	RM
Kos	3,600,000
(-) Susutnilai terkumpul	-
(-) Rosotnilai terkumpul	-
Amaun bawaan	3,600,000

Contoh 14 - Model Kos – Bangunan yang diiktiraf sebagai Hartanah Loji dan Peralatan

Institusi Wakaf telah mengiktiraf bangunan pada kos RM600,000. Polisi susutnilai bagi bangunan menetapkan bangunan disusutnilai berdasarkan kaedah garislurus untuk tempoh 20 tahun. Anggaran nilai sisa ialah 20% atas kos. Belanja susutnilai tahunan ialah RM24,000 $[(600,000 \times 0.80)/20]$. Amaun bawaan bagi bangunan pada penghujung tahun pertama ialah RM576,000 yang ditentukan seperti berikut (andaian tiada rosotnilai terkumpul):

Model Kos	
	RM
Kos	600,000
(-) Susutnilai terkumpul	(24,000)
(-) Rosotnilai terkumpul	-
Amaun bawaan	576,000

Jika bangunan telah digunakan untuk tempoh enam tahun, amaun bawaan bagi bangunan pada penghujung tahun keenam ialah RM456,000 yang ditentukan seperti berikut (andaian tiada rosotnilai terkumpul):

Model Kos	
	RM
Kos	600,000
(-) Susutnilai terkumpul $(24,000 \times 6)$	(144,000)
(-) Rosotnilai terkumpul	-
Amaun bawaan	456,000

Sekiranya Institusi Wakaf memilih model penilaian semula sebagai pengukuran susulan, maka penilaian semula aset akan dilakukan secara berkala. Lazimnya penilaian semula dilakukan setiap tiga hingga lima tahun. Kekerapan penilaian semula bergantung kepada polisi Institusi Wakaf. Contoh 15 dan 16 memerikan ilustrasi penentuan amaun bawaan bagi tanah dan bangunan berdasarkan model penilaian semula.

Contoh 15 - Model Penilaian Semula – Tanah yang diiktiraf sebagai Hartanah Loji dan Peralatan

Institusi Wakaf telah mengiktiraf tanah yang diwakafkan sebagai tapak masjid (Wakaf Khas) pada RM3,600,000. Polisi perakaunan untuk aset hartanah, loji dan peralatan menetapkan tanah diukur berdasarkan model penilaian semula untuk pengukuran susulan. Penilaian semula dilakukan secara berkala setiap lima tahun. Sekiranya penilaian semula kali pertama mendapat nilai pasaran aset telah meningkat sebanyak 25% atas kos. Amaun bawaan tanah pada tahun pertama sehingga tarikh penilaian semula dilakukan ialah RM3,600,000 (andaian tiada rosotnilai). Selepas penilaian semula, nilai aset berdasarkan penilaian semula akan menjadi RM4,500,000 ($3,600,000 \times 1.25$). Lebihan dari penilaian semula sebanyak RM900,000 ($4,500,000 - 3,600,000$) diiktiraf sebagai Laba Belum Realis Penilaian Semula Aset dan akan terkumpul dalam Rizab Penilaian Semula di bahagian ekuiti Penyata Kedudukan Kewangan. Catatan bagi merekod penilaian semula aset adalah seperti berikut:

Dt Tanah	900,000	
Kt Laba belum realis penilaian semula aset		900,000

Oleh kerana tanah merupakan aset yang tidak disusutnilaikan dan jika tiada rosotnilai terkumpul, maka amaun bawaan bagi tanah mulai penghujung tahun kelima sehingga penilaian semula berikutnya ialah RM4,500,000, yang ditentukan seperti berikut:

Model Penilaian Semula	
Penilaian semula	4,500,000
(-) Susutnilai terkumpul selepas penilaian semula	-
(-) Rosotnilai terkumpul selepas penilaian semula	-
Amaun bawaan	4,500,000

Contoh 16 - Model Penilaian Semula – Bangunan yang diiktiraf sebagai Hartanah Loji dan Peralatan

Institusi Wakaf telah mengiktiraf bangunan pada kos RM600,000. Polisi perakaunan untuk aset hartanah, loji dan peralatan menetapkan bangunan diukur berdasarkan model penilaian semula untuk pengukuran susulan. Nilai aset berdasarkan penilaian semula kali pertama pada penghujung tahun kelima ialah RM576,000. Untuk tahun pertama sehingga tarikh penilai semula dilakukan, amaun bawaan ditentukan berdasarkan kos ditolak susutnilai terkumpul dan rosotnilai terkumpel. Amaun bawaan bagi bangunan pada penghujung tahun kelima sebelum penilaian semula ialah RM480,000 (andaian tiada rosotnilai) yang ditentukan seperti berikut:

Model Penilaian Semula	
Kos	600,000
(-) Susutnilai terkumpul ($24,000 \times 5$)	(120,000)
(-) Rosotnilai terkumpul selepas penilaian semula	-
Amaun bawaan	480,000

Selepas penilaian semula, kos akan digantikan dengan nilai berdasarkan penilaian semula RM576,000. Lebihan dari penilaian semula sebanyak RM96,000 ($576,000 - 480,000$) diiktiraf sebagai Laba Belum Realis Penilaian Semula Aset dan akan terkumpul dalam Rizab Penilaian Semula di bahagian ekuiti Penyata Kedudukan Kewangan. Catatan bagi merekod penilaian semula bangunan adalah seperti berikut:

Dt Susutnilai terkumpul bangunan (5 x 24,000)	120,000	
Kt Bangunan		24,000
Kt Laba belum realis penilaian semula aset		96,000

Amaun bawaan bangunan pada penghujung tahun kelima selepas penilaian semula ialah RM576,000, yang ditentukan seperti berikut:

Model Penilaian Semula

Amaun bawaan pada penghujung tahun kelima selepas penilaian semula kali pertama

Penilaian semula	576,000	
(-) Susutnilai terkumpul selepas penilaian semula	-	
(-) Rosotnilai terkumpul selepas penilaian semula	-	
Amaun bawaan	576,000	

Belanja susutnilai tahunan bagi aset mulai tahun keenam ditentukan dengan membahagi nilai penilaian semula dengan baki usia guna bangunan iaitu 15 tahun. Jika jangkaan amaun sisa ialah 20% atas amaun penilaian semula, maka belanja susutnilai tahunan yang baharu ialah RM30,720 [$(576,000 \times 0.80)/15$]. Amaun bawaan bagi aset pada penghujung tahun keenam ialah RM545,280 yang ditentukan seperti berikut:

Model Penilaian Semula	
Amaun bawaan pada penghujung tahun keenam selepas penilaian semula kali pertama	
Penilaian semula	576,000
(-) Susutnilai terkumpul selepas penilaian semula	(30,720)
(-) Rosotnilai terkumpul selepas penilaian semula	-
Amaun bawaan	545,280

Pengukuran Susulan Aset Harta Pelaburan

Bagi Harta Pelaburan jika Institusi Wakaf memilih untuk menggunakan model kos sebagai pengukuran susulan, maka pengolahan perakaunan adalah sama dengan pengolahan perakaunan bagi model kos bagi aset harta tanah, loji dan peralatan seperti yang dibincangkan dalam Contoh 13 dan 14. Sebaliknya jika Institusi Wakaf memilih untuk menggunakan model nilai saksama maka amaun bawaan bagi aset adalah bersamaan dengan nilai saksama aset pada tarikh pelaporan yang mengambil kira keadaan pasaran semasa. Ini bermakna Institusi Wakaf perlu menilai aset wakaf yang diiktiraf sebagai Harta Pelaburan pada penghujung setiap tempoh perakaunan pada nilai saksama. Bangunan yang diiktiraf sebagai Harta Pelaburan dan diakaunkan berdasarkan model nilai saksama untuk pengukuran susulan tidak akan disusutnilaikan.

Aset Harta Pelaburan			
Model Kos		Model Nilai Saksama	
Kos	xx	Nilai saksama	xx
(-) Susutnilai terkumpul	(xx)		
(-) Rosotnilai terkumpul	(xx)		
Amaun bawaan	xx	Amaun bawaan	xx

Nilai saksama bagi aset ialah harga pertukaran bagi aset antara penjual dan pembeli yang berpengetahuan dan berkesanggupan dalam

transaksi yang telus. Laba atau kerugian dari perubahan nilai saksama akan diiktiraf dalam lebihan atau kurangan dalam tempoh semasa. Contoh 17 memberi ilustrasi penentuan amaun bawaan bagi harta pelaburan berdasarkan model nilai saksama.

Contoh 17 - Model Nilai Saksama – Bangunan yang diiktiraf sebagai Harta Pelaburan

Institusi Wakaf telah mengiktiraf bangunan rumah kedai yang dibeli pada awal tempoh semasa dengan menggunakan tunai terkumpul Wakaf Am Tunai dengan melibatkan kos berjumlah RM480,000 sebagai Harta Pelaburan kerana bangunan tersebut dipegang untuk disewakan. Polisi perakaunan untuk aset harta pelaburan menetapkan penggunaan model nilai saksama untuk pengukuran susulan. Nilai saksama harta pelaburan tersebut pada penghujung tempoh perakaunan semasa ialah RM510,000. Laba dari perubahan nilai saksama harta pelaburan RM30,000 ($510,000 - 480,000$) diiktiraf dalam lebihan atau kurangan dalam tempoh semasa seperti berikut:

Dt Harta Pelaburan	30,000	
Kt Laba belum realis perubahan nilai saksama aset		30,000

Amaun bawaan bagi harta pelaburan pada penghujung tempoh semasa ialah RM510,000.

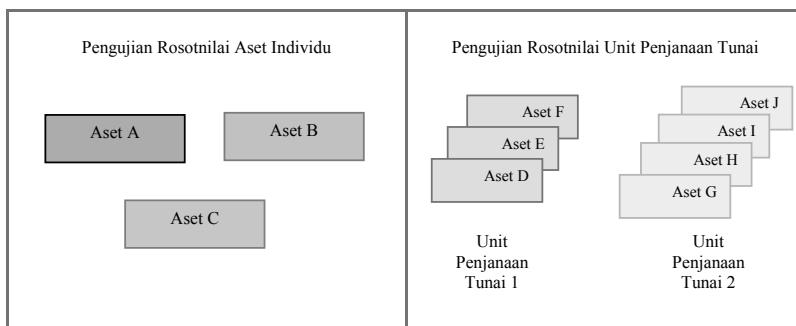
Rosotnilai

Rosotnilai atau penjejasan nilai aset ialah kerugian manfaat masa hadapan atau potensi perkhidmatan sesuatu aset selepas mengambil kira susutnilai yang mewakili kehilangan manfaat ekonomi atau potensi perkhidmatan secara sistematik. Contohnya Institusi Wakaf mempunyai sebuah rumah kedai tiga tingkat yang dipegang untuk disewakan. Dalam tempoh semasa hanya aras satu bangunan rumah kedai tersebut disewakan manakala aras kedua dan ketiga tiada penyewa. Ini bermakna rumah kedai tersebut hanya beroperasi

pada 33% kapasiti. Andaikan polisi Institusi Wakaf menetapkan bawa sesuatu aset menjana pulangan komersial apabila beroperasi pada 75% kapasiti. Oleh kerana rumah kedai tersebut hanya beroperasi pada 33% kapasiti dan pengurangan dalam penggunaan aset berlaku secara berterusan serta tidak ditampung dengan peningkatan hasil sewaan, maka ini memberi indikasi bahawa aset tersebut mengalami rosotnilai.

Kaedah penentuan rosotnilai bergantung kepada sama ada aset tersebut merupakan aset yang menjana tunai atau aset yang tidak menjana tunai. Pengolahan perakaunan untuk aset yang menjana tunai diperincikan dalam MPSAS 26 manakala MPSAS 21 memperincikan pengolahan perakaunan untuk aset yang tidak menjana tunai.

Menurut MPSAS 26, aset yang menjana tunai ialah aset yang dipegang dengan objektif utama untuk menjana pulangan komersial. Sesuatu aset dikatakan menjana pulangan komersial apabila aset tersebut digunakan seperti mana entiti yang berorientasikan keuntungan menggunakan asset yang sama. Apabila entiti memegang aset untuk menjana pulangan komersial, ini bermakna entiti berhasrat untuk menjana aliran tunai masuk positif dari aset dan memperolehi pulangan yang menggambarkan risiko yang terlibat dari pegangan aset berkenaan. Bagi aset yang menjana tunai, rosotnilai boleh ditentukan untuk aset secara individu atau sebagai unit penjanaan tunai (rujuk Rajah 5.3). Sekiranya sesuatu aset boleh menjana tunai secara individu maka ujian rosotnilai akan dilakukan ke atas aset individu. Sebaliknya sekiranya aset tidak boleh menjana tunai secara individu, maka penentuan rosotnilai akan dilakukan ke atas sekumpulan aset yang saling bergantung antara satu sama lain atau lebih dikenali sebagai unit penjanaan tunai. Unit penjanaan tunai ialah kumpulan aset paling kecil yang boleh dikenalpasti yang dipegang dengan objektif utama untuk mendapatkan pulangan komersial yang menjana aliran tunai dari penggunaan berterusan, yang bebas dari aliran tunai aset lain atau kumpulan aset lain.

Rajah 5.3 Pengujian Rosotnilai Aset Individu vs Unit Penjanaan Tunai

Sesuatu aset masih dianggap sebagai aset yang menjana tunai sungguhpun objektif penjanaan tunai tidak tercapai dalam mana-mana tempoh. Contohnya bangunan rumah kedai yang dipegang untuk disewakan dikelaskan sebagai aset wakaf yang menjana tunai dan masih perlu diakaunkan sebagai aset yang menjana tunai walaupun dalam tempoh semasa aset hanya beroperasi pada 33% kapisiti yang kurang dari kapisiti yang ditetapkan sebagai kapisiti penjanaan pulangan komersial iaitu 75%. Begitu juga sesuatu aset masih dianggap sebagai aset yang tidak menjana tunai sungguhpun aset berkenaan menjana tunai dalam mana-mana tempoh. Contohnya bangunan yang digunakan sebagai sekolah agama dikelaskan sebagai aset wakaf yang tidak menjana tunai dan masih perlu diakaunkan sebagai aset yang tidak menjana tunai walaupun dalam tempoh semasa aset tersebut telah menjana tunai. Sehubungan itu untuk tujuan ujian rosotnilai aset wakaf perlu dikelaskan kepada aset yang menjana tunai dan aset yang tidak menjana tunai.

Menurut MPSAS 21 dan MPSAS 26, rosotnilai berlaku apabila amaun bawaan sesuatu aset melebihi amaun boleh pulih aset (bagi aset yang menjana tunai) atau amaun perkhidmatan boleh pulih aset (bagi aset yang tidak menjana tunai). Institusi Wakaf perlu melakukan ujian rosotnilai apabila terdapat petunjuk (sama ada petunjuk luaran atau dalaman) bahawa rosotnilai berlaku. Petunjuk luaran atau dalaman minimum yang perlu dipertimbangkan bagi menentukan sama ada berlaku rosotnilai atau tidak ialah seperti berikut:

Aset Tidak Menjana Tunai	
Rosotnilai – Petunjuk Luaran	
1.	Tiada permintaan atau hampir tiada permintaan terhadap aset atau terhadap perkhidmatan yang diberikan oleh aset.
2.	Perubahan jangka panjang yang signifikan yang menjelas entiti telah berlaku dalam tempoh semasa atau akan berlaku dalam waktu terdekat, yang melibatkan teknologi, perundangan atau polisi kerajaan dalam persekitaran di mana entiti beroperasi
Rosotnilai – Petunjuk Dalaman	
1.	Terdapat bukti bahawa aset mengalami kerosakan fizikal.

2.	Perubahan jangka panjang yang signifikan yang menjejas entiti telah berlaku dalam tempoh semasa atau akan berlaku dalam waktu terdekat berkaitan penggunaan aset, merangkumi perubahan yang menyebabkan aset menjadi terbiar atau tidak digunakan, rancangan untuk memberhentikan operasi atau menstruktur semula operasi aset, atau rancangan untuk melupus aset lebih awal dari jangkaan.
3.	Keputusan untuk menghentikan pembinaan aset sebelum mencapai tahap siap atau sebelum aset mencapai tahap stabil.
4.	Terdapat bukti dari pelaporan dalaman yang memberi indikasi bahawa prestasi perkhidmatan aset adalah lebih buruk atau akan menjadi lebih buruk secara signifikan dari jangkaan.

Aset Menjana Tunai	
Rosotnilai – Petunjuk Luaran	
1.	Nilai pasaran aset telah mengalami penurunan yang singifikan dalam tempoh semasa melebihi jangkaan, mengambil kira perubahan masa atau penggunaan lazim.
2.	Perubahan jangka panjang yang signifikan yang menjejas entiti telah berlaku dalam tempoh semasa atau akan berlaku dalam waktu terdekat, yang melibatkan teknologi, perundangan atau polisi kerajaan dalam persekitaran di mana entiti beroperasi
3.	Kadar faedah pasaran atau kadar pulangan atas pelaburan telah meningkat dalam tempoh semasa dan peningkatan tersebut akan mempengaruhi kadar diskau yang digunakan untuk menentukan nilai dalam penggunaan aset dan menyebabkan penurunan yang material dalam amaun boleh pulih aset.
Rosotnilai – Petunjuk Dalaman	
1.	Terdapat bukti bahawa aset mengalami kerosakan fizikal.
2.	Perubahan jangka panjang yang signifikan yang menjejas entiti telah berlaku dalam tempoh semasa atau akan berlaku dalam waktu terdekat berkaitan penggunaan aset, merangkumi perubahan yang menyebabkan aset menjadi terbiar atau tidak digunakan, rancangan untuk memberhentikan operasi atau menstruktur semula operasi aset, atau rancangan untuk melupus aset lebih awal dari jangkaan.

3.	Keputusan untuk menghentikan pembinaan aset sebelum mencapai tahap siap atau sebelum aset mencapai tahap stabil.
4.	Terdapat bukti dari pelaporan dalaman yang memberi indikasi bahawa prestasi perkhidmatan aset adalah lebih buruk atau akan menjadi lebih buruk secara signifikan dari jangkaan.

Sekiranya terdapat petunjuk bahawa rosotnilai berlaku, Institusi Wakaf perlu melaksanakan ujian rosotnilai dengan membuat perbandingan di antara amaun bawaan aset dengan amaun boleh pulih/amaun perkhidmatan boleh pulih. Sekiranya amaun bawaan aset adalah lebih tinggi dari amaun boleh pulih/amaun perkhidmatan boleh pulih, maka berlaku rosotnilai. Perbezaan di antara amaun bawaan dengan amaun boleh pulih/amaun perkhidmatan boleh pulih perlu diiktiraf sebagai kerugian rosotnilai. Sebaliknya jika amaun bawaan aset adalah lebih rendah dari amaun boleh pulih/amaun perkhidmatan boleh pulih maka tiada rosotnilai. Rajah 5.4 meringkas bagaimana kerugian rosotnilai ditentukan.

Langkah 1	Tentukan Amaun Bawaan bagi aset	<p style="text-align: center;">Amaun Bawaan =</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> Kos/ Penilaian Semula tolak Susutnilai terkumpul tolak Rosotnilai terkumpul </div>
Langkah 2	Tentukan Amaun Boleh Pulih bagi aset dengan membandingkan antara Nilai Saksama Tolak Kos Jualan dengan Nilai Dalam Penggunaan aset. Amaun yang lebih tinggi akan menjadi Amaun Boleh Pulih.	<p style="text-align: center;">Amaun Boleh Pulih</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> Bandingkan Nilai Saksama Tolak Kos Jualan Nilai Dalam Penggunaan </div>

Langkah 3	<p>Bandingkan antara Amaun Bawaan dengan Amaun Boleh Pulih. Sekiranya Amaun Boleh Pulih adalah lebih rendah, maka Amaun Boleh Pulih akan menjadi Amaun Bawaan baharu bagi aset.</p>	<pre> graph TD A["Amaun Bawaan (baharu) = Amaun Boleh Pulih (sekiranya Amaun Boleh Pulih lebih rendah)"] A --> B["Bandingkan"] A --> C["Amaun Bawaan"] A --> D["Amaun Boleh Pulih"] </pre>
Langkah 4	<p>Iktiraf kerugian rosotnilai sekiranya Amaun Boleh Pulih adalah lebih rendah dari Amaun Bawaan.</p>	<pre> graph TD A["Kerugian Rosotnilai ="] A --> B["Amaun Boleh Pulih"] A --> C["tolak Amaun Bawaan"] </pre>

Rajah 5.4: Penentuan Kerugian Rosotnilai

Ujian rosotnilai hanya perlu dilaksanakan ke atas aset hartanah, loji dan peralatan (sama ada model kos atau model penilaian semula) dan aset harta pelaburan yang diukur berdasarkan model kos sahaja. Aset harta pelaburan yang diukur berdasarkan model nilai saksama tidak perlu dirosotnilai kerana nilai saksama aset yang ditentukan secara tahunan telah mengambil kira sebarang rosotnilai yang berlaku.

Sekiranya kerugian rosotnilai diiktiraf dalam sesuatu tempoh, maka penarikbalikan kerugian rosotnilai boleh berlaku dalam tempoh (atau tempoh-tempoh) berikutnya sekiranya terdapat petunjuk bahawa penarikbalikan berlaku. Sama seperti petunjuk bagi rosotnilai, terdapat petunjuk luaran dan petunjuk dalaman bagi penarikbalikan rosotnilai seperti berikut:

Aset Tidak Menjana Tunai	
Penarikbalikan Kerugian Rosotnilai - Petunjuk Luaran	
1.	Peningkatan semula permintaan terhadap aset atau terhadap perkhidmatan yang diberikan oleh aset.
2.	Perubahan jangka panjang yang signifikan yang memberi kelebihan kepada entiti telah berlaku dalam tempoh semasa atau akan berlaku dalam waktu terdekat, yang melibatkan teknologi, perundungan atau polisi kerajaan dalam persekitaran di mana entiti beroperasi
Penarikbalikan Kerugian Rosotnilai - Petunjuk Dalaman	
1.	Perubahan jangka panjang yang signifikan yang memberi kelebihan kepada entiti telah berlaku dalam tempoh semasa atau akan berlaku dalam waktu terdekat berkaitan penggunaan aset, merangkumi kos yang dilibatkan dalam tempoh semasa untuk meningkatkan prestasi aset atau menstruktur semula operasi yang melibatkan aset.
2.	Keputusan untuk menyambung semula pembinaan aset yang dihentikan sebelum mencapai tahap siap atau sebelum aset mencapai tahap stabil.
3.	Terdapat bukti dari pelaporan dalaman yang memberi indikasi bahawa prestasi perkhidmatan aset adalah lebih baik atau akan menjadi lebih baik secara signifikan dari jangkaan.
Aset Menjana Tunai	
Penarikbalikan Kerugian Rosotnilai - Petunjuk Luaran	
1.	Nilai pasaran aset telah mengalami peningkatan yang singifikan dalam tempoh semasa melebihi jangkaan, mengambil kira perubahan masa atau penggunaan lazim.
2.	Perubahan jangka panjang yang signifikan yang memberi kelebihan kepada entiti telah berlaku dalam tempoh semasa atau akan berlaku dalam waktu terdekat, yang melibatkan teknologi, perundungan atau polisi kerajaan dalam persekitaran di mana entiti beroperasi
3.	Kadar faedah pasaran atau kadar pulangan atas pelaburan telah menurun dalam tempoh semasa dan penurunan tersebut akan mempengaruhi kadar diskau yang digunakan untuk menentukan nilai dalam penggunaan aset dan menyebabkan peningkatan yang material dalam amaun boleh pulih aset.

Penarikbalikan Kerugian Rosotnilai - Petunjuk Dalaman	
1.	Perubahan jangka panjang yang signifikan yang memberi kelebihan kepada entiti telah berlaku dalam tempoh semasa atau akan berlaku dalam waktu terdekat berkaitan penggunaan aset, merangkumi kos yang dilibatkan dalam tempoh semasa untuk meningkatkan prestasi aset atau menstruktur semula operasi yang melibatkan aset.
2.	Keputusan untuk menyambung semula pembinaan aset yang dihentikan sebelum mencapai tahap siap atau sebelum aset mencapai tahap stabil.
3.	Terdapat bukti dari pelaporan dalaman yang memberi indikasi bahawa prestasi perkhidmatan aset adalah lebih baik atau akan menjadi lebih baik secara signifikan dari jangkaan.

Sekiranya terdapat petunjuk bahawa penarikbalikan rosotnilai berlaku, Institusi Wakaf perlu melaksanakan ujian penarikbalikan rosotnilai dengan membandingkan di antara amaun bawaan aset dengan amaun boleh pulih/amaun perkhidmatan boleh pulih. Sekiranya amaun bawaan aset adalah lebih rendah dari amaun boleh pulih/amaun perkhidmatan boleh pulih maka berlaku penarikbalikan rosotnilai. Oleh yang demikian penarikbalikan rosotnilai boleh dilakukan, terhad kepada kerugian rosotnilai yang telah diiktiraf sebelum ini. Bagi aset yang disusutnilai seperti bangunan, amaun penarikbalikan adalah terhad kepada amaun bawaan aset sekiranya tidak berlaku rosotnilai. Contoh 18 sehingga 20 memberikan ilustrasi pengolahan perakaunan untuk rosotnilai aset dan penarikbalikan rosotnilai aset.

Contoh 18 - Rosotnilai dan penarikbalikan kerugian rosotnilai tanah yang diiktiraf sebagai Hartanah Loji dan Peralatan berdasarkan model kos

Institusi Wakaf telah mengiktiraf tanah yang diwakafkan sebagai tapak masjid (Wakaf Khas) pada RM3,600,000 yang merupakan nilai saksama tanah tersebut pada tarikh perolehan.

Contoh 18 (a) - Rosotnilai

Hujan lebat pada penghujung tahun 2018 sehingga awal tahun 2019 telah mengakibatkan berlaku hakisan ke atas sebahagian dari tanah tersebut. Ujian rosotnilai mendapati amaun perkhidmatan boleh pulih bagi tanah tersebut ialah RM3,200,000. Oleh kerana amaun perkhidmatan boleh pulih adalah lebih rendah dari amaun bawaan tanah, maka berlaku rosotnilai. Sehubungan itu kerugian rosotnilai sebanyak RM400,000 ($3,600,000 - 3,200,000$) diiktiraf dalam tahun 2019 seperti berikut:

Dt Kerugian rosotnilai	400,000	
Kt Rosotnilai terkumpul		400,000

Kerugian rosotnilai diambilkira dalam Penyata Prestasi Kewangan bagi tahun 2019. Amaun bawaan bagi tanah pada 31 Disember 2019 akan bersamaan amaun perkhidmatan boleh pulih iaitu RM3,200,000 yang ditentukan seperti berikut:

Model Kos	
	RM
Kos	3,600,000
(-) Susutnilai terkumpul	-
(-) Rosotnilai terkumpul	400,000
Amaun bawaan	3,200,000

Contoh 18 (b) - Penarikbalikan Kerugian Rosotnilai

Pada tahun 2020 benteng penghalang dan kerja penambahbaikan tanah dilakukan dan keadaan tanah berjaya dipulihkan. Ujian penarikbalikan rosotnilai dilakukan dan didapati amaun boleh pulih tanah ialah RM3,500,000. Oleh kerana Institusi Wakaf telah mengiktiraf kerugian rosotnilai berjumlah RM400,000 pada tahun 2019, maka pada tahun 2020 penarikbalikan rosotnilai boleh dilakukan, terhad kepada amaun RM400,000. Oleh kerana perbezaan di antara amaun boleh pulih dengan amaun bawaan ialah RM300,000 ($3,500,000 - 3,200,000$) maka keseluruhan amaun tersebut boleh ditarikbalik seperti berikut:

Dt Rosotnilai terkumpul	300,000	
Kt Penarikbalikan kerugian rosotnilai		300,000

Penarikbalikan kerugian rosotnilai diambilkira dalam Penyata Prestasi Kewangan bagi tahun 2020. Baki akaun rosotnilai terkumpul selepas penarikbalikan kerugian rosotnilai ialah RM100,000 ($400,000 - 300,000$). Oleh yang demikian, amaun bawaan bagi aset pada 31 Disember 2020, selepas penarikbalikan kerugian rosotnilai ialah RM3,500,000 yang ditentukan seperti berikut:

	RM
Kos	3,600,000
(-) Susutnilai terkumpul	-
(-) Rosotnilai terkumpul ($400,000 - 300,000$)	100,000
Amaun bawaan	3,500,000

Contoh 19 - Rosotnilai tanah yang diiktiraf sebagai Hartanah, Loji dan Peralatan berdasarkan model penilaian semula

Institusi Wakaf telah mengiktiraf tanah yang diwakafkan sebagai tapak masjid (Wakaf Khas) pada RM3,600,000. Polisi perakaunan untuk aset hartanah, loji dan peralatan menetapkan tanah diukur berdasarkan model penilaian semula untuk pengukuran susulan. Penilaian semula untuk kali pertama yang dilakukan pada tahun 2017 mendapati nilai tanah telah meningkat kepada RM4,100,000. Rizab penilaian semula telah dikreditkan dengan amaun sebanyak RM500,000 pada tarikh penilaian semula. Hujan lebat pada penghujung tahun 2018 sehingga awal tahun 2019 telah mengakibatkan berlaku hakisan ke atas tanah tersebut.

Contoh 19 (a) - Amaun rosotnilai kurang dari baki akaun rizab penilaian semula

Ujian rosotnilai mendapati amaun perkhidmatan boleh pulih bagi tanah tersebut ialah RM3,800,000. Oleh kerana amaun perkhidmatan boleh pulih adalah lebih rendah dari amaun bawaan tanah, maka berlaku rosotnilai. Sehubungan itu kerugian rosotnilai sebanyak RM400,000 ($4,100,000 - 3,700,000$) boleh diiktiraf dalam tahun 2019. Walau bagaimanapun oleh kerana rizab penilaian semula mempunyai baki kredit berjumlah RM500,000 maka keseluruhan amaun rosotnilai sebanyak RM400,000 akan didebitkan ke akaun rizab penilaian semula. Selepas mengambilkira penurunan nilai aset disebabkan rosotnilai, baki akaun rizab penilaian semula ialah RM100,000. Catatan bagi merekod rosotnilai tanah adalah seperti berikut:

Dt Rizab penilaian semula	400,000	
Kt Tanah		400,000

Amaun bawaan bagi aset selepas mengambilkira rosotnilai ditentukan seperti berikut:

Model Penilaian Semula	
Penilaian semula	3,800,000
(-) Susutnilai terkumpul selepas penilaian semula	-
(-) Rosotnilai terkumpul selepas penilaian semula	-
Amaun bawaan	3,800,000

Contoh 19 (b) - Amaun rosotnilai lebih dari baki akaun rizab penilaian semula

Ujian rosotnilai mendapati amaun perkhidmatan boleh pulih bagi tanah tersebut ialah RM3,500,000. Oleh itu amaun kerugian rosotnilai berjumlah RM600,000 ($3,500,000 - 4,100,000$) boleh diiktiraf untuk tahun 2019. Walau bagaimana pun oleh kerana rizab penilaian semula mempunyai baki kredit berjumlah RM500,000 maka amaun sebanyak RM500,000 akan didebitkan ke akaun rizab penilaian semula terlebih dahulu dan kemudian baki RM100,000 akan diiktiraf sebagai kerugian rosotnilai. Selepas mengambil kira penurunan nilai aset disebabkan rosotnilai, akaun rizab penilaian semula tidak akan mempunyai baki. Catatan bagi merekod rosotnilai tanah adalah seperti berikut:

Dt Rizab penilaian semula	500,000	
Dt Kerugian rosotnilai	100,000	
Kt Tanah		600,000
Kt Rosotnilai terkumpul		100,000
Penilaian semula	3,600,000	
(-) Susutnilai terkumpul selepas penilaian semula	-	
(-) Rosotnilai terkumpul selepas penilaian semula	100,000	
Amaun bawaan	3,500,000	

Contoh 20 - Kerugian rosotnilai dan penarikbalikan kerugian rosotnilai Harta Pelaburan yang diukur berdasarkan Model Kos

Institusi Wakaf telah mengiktiraf bangunan rumah kedai tiga tingkat sebagai harta pelaburan pada kos RM600,000. Polisi susutnilai bagi bangunan menetapkan bangunan disusutnilai berdasarkan kaedah garislurus untuk tempoh 20 tahun. Anggaran nilai sisa ialah 20% atas kos. Polisi perakaunan untuk aset harta pelaburan menetapkan model kos digunakan untuk pengukuran susulan. Amaun bawaan bagi bangunan pada penghujung tahun 2019, setelah digunakan selama lima tahun ialah RM480,000.

Contoh 20 (a) - Rosotnilai

Sejak awal tahun hanya aras satu disewakan manakala aras dua dan tiga tiada penyewa. Ujian rosotnilai mendapat amaun boleh pulih bagi aset ialah RM360,000. Oleh kerana amaun boleh pulih adalah lebih rendah dari amaun bawaan maka berlaku rosotnilai. Kerugian rosotnilai berjumlah RM120,000 diiktiraf seperti berikut:

Dt Kerugian rosotnilai	120,000	
Kt Rosotnilai terkumpul		120,000

Amaun bawaan bagi harta pelaburan pada penghujung tahun 2019 ditentukan seperti berikut:

Model Kos	
Kos	600,000
(-) Susutnilai terkumpul ($24,000 \times 5$)	(120,000)
(-) Rosotnilai terkumpul	(120,000)
Amaun bawaan	360,000

Contoh 20 (b) - Penarikbalikan Kerugian Rosotnilai

Pada tahun 2020 ketiga-tiga aras bangunan rumah kedai telah berjaya disewakan. Ujian penarikbalikan rosotnilai dilakukan dan didapati amaun boleh pulih aset ialah RM460,000. Oleh kerana Institusi Wakaf telah mengiktiraf kerugian rosotnilai berjumlah RM120,000 pada tahun 2019, maka pada tahun 2020 penarikbalikan rosotnilai boleh dilakukan terhad kepada amaun RM120,000.

Terlebih dahulu perlu ditentukan amaun bawaan aset sebelum penarikbalikan rosotnilai seperti berikut:

Belanja susutnilai untuk tahun 2020 (360,000 x 0.80)/15	19,200
Kos	600,000
(-) Susutnilai terkumpul (120,000 + 19,200)	(139,200)
(-) Rosotnilai terkumpul	(120,000)
Amaun bawaan sebelum penarikbalikan rosotnilai	340,800

Seterusnya perlu ditentukan amaun bawaan aset pada penghujung 2020 sekiranya tiada rosotnilai pada tahun 2019 seperti berikut:

Kos	600,000
(-) Susutnilai terkumpul (24,000 x 6)	(144,000)
Amaun bawaan jika tiada rosotnilai pada tahun 2019	456,000

Amaun bawaan selepas penarikbalikan kerugian rosotnilai bagi aset tidak boleh melebihi amaun bawaan aset pada tahun 2020, sekiranya tidak berlaku rosotnilai dalam tahun 2019. Amaun bawaan aset sekiranya tidak berlaku rosotnilai pada 2019 ialah RM456,000 maka amaun bawaan aset selepas penarikbalikan rosotnilai tidak boleh melebihi RM456,000. Sehubungan itu, sungguhpun amaun boleh pulih bagi aset ialah RM460,000 namun amaun bawaan selepas penarikbalikan kerugian rosotnilai hanya boleh ditingkatkan kepada RM456,000. Oleh itu penarikbalikan kerugian rosotnilai bagi tahun 2020 adalah terhad kepada RM115,200 yang ditentukan seperti berikut:

Amaun bawaan jika tiada rosotnilai pada tahun 2019	456,000
Amaun bawaan sebelum penarikbalikan rosotnilai	340,800
Amaun penarikbalikan terhad kepada	115,200
Penarikbalikan kerugian rosotnilai diakaunkan seperti berikut:	
Dt Rosotnilai terkumpul	115,200
Kt Penarikbalikan kerugian rosotnilai	115,200

Penarikbalikan kerugian rosotnilai diambilkira dalam Penyata Prestasi Kewangan bagi tahun 2020. Baki akaun rosotnilai terkumpul selepas penarikbalikan kerugian rosotnilai ialah RM4,800 ($120,000 - 115,200$). Oleh yang demikian, amaun bawaan bagi aset selepas penarikbalikan kerugian rosotnilai ialah RM3,500,000 yang ditentukan seperti berikut:

Model Kos	
Kos	600,000
(-) Susutnilai terkumpul	(139,200)
(-) Rosotnilai terkumpul ($120,000 - 115,200$)	(4,800)
Amaun bawaan	456,000

Pendedahan

Pendedahan yang perlu dilakukan untuk aset wakaf adalah selari dengan keperluan pendedahan seperti yang diperincikan dalam piawaian bagi aset khusus seperti pendedahan untuk aset hartanah, loji dan peralatan yang diperincikan dalam MPSAS 17, aset harta pelaburan yang diperincikan dalam MPSAS 16 serta rosotnilai yang diperincikan dalam MPSAS 21 dan 26.

Selain dari itu beberapa pendedahan tambahan diperlukan bagi menzahirkan akauntabiliti Institusi Wakaf sebagai pemegang amanah yang mengurus aset wakaf selaras dengan keperluan syariah bagi pihak umat Islam. Cadangan pendedahan tambahan yang disenaraikan di bawah dibangunkan berdasarkan perbincangan dengan pakar syariah.

1.	Aset wakaf sebagai Aset Amanah
	Aset wakaf perlu dikelaskan senagai Aset Amanah di muka Penyata Kedudukan Kewangan Kumpulan Wang Wakaf dan Penyata Kewangan MAIN yang mengabungkan aset, liabiliti dan ekuiti Kumpulan Wang Wakaf, Kumpulan Wang Zakat dan Kumpulan Wang Baitulmal/Sumber Am.
2.	Aset Wakaf Khas dan Aset Wakaf Am
	Sub pengelasan bagi aset amanah ialah Aset Wakaf Khas dan Aset Wakaf Am
3.	Maklumat tentang ‘ain wakaf
	a. Asas penentuan ‘ain
	b. ‘Ain wakaf semasa harta diterima
	c. Bagaimana ‘ain dikekallan
	d. Peruntukan penyelenggeraan dan pengubahsuaian aset wakaf
	e. Peruntukan untuk penggantian aset wakaf
	f. Polisi tentang perlupusan aset wakaf
	g. Polisi tentang pajakan aset wakaf

4	Istibdal
	<ul style="list-style-type: none"> a. Jawatan kuasa Istibdal
	<ul style="list-style-type: none"> b. Kelayakan dan pengalaman ahli jawatan kuasa Istibdal
	<ul style="list-style-type: none"> c. Polisi Istibdal
	<ul style="list-style-type: none"> d. Jenis dan nilai harta wakaf yang terlibat dengan Istibdal
5	Penerimaan wakaf
	<ul style="list-style-type: none"> a. Jenis wakaf – Wakaf Am atau Wakaf Khas
	<ul style="list-style-type: none"> b. Bentuk penerimaan – harta atau tunai
	<ul style="list-style-type: none"> c. Pewakaf – individu atau korporat
6	Maklumat tentang pembangunan dan pelaburan harta wakaf
	<ul style="list-style-type: none"> a. Jawatan kuasa pembangunan/pelaburan harta wakaf
	<ul style="list-style-type: none"> b. Polisi pembangunan atau pelaburan wakaf
	<ul style="list-style-type: none"> c. Amaun/nilai wakaf mengikut jenis pembangunan
	<ul style="list-style-type: none"> d. Amaun/nilai wakaf mengikut jenis pelaburan
	<ul style="list-style-type: none"> e. Pulangan dari pembangunan dan pelaburan harta wakaf
7	Fatwa penting tentang wakaf
8	Serahan penting (<i>Highlights</i>)
	<ul style="list-style-type: none"> a. Carta/Jadual penerimaan dan pembangunan/pelaburan wakaf – tahun semasa dan tahun-tahun kebelakang
	<ul style="list-style-type: none"> b. Carta/Jadual belanja pengurusan/penyelenggaraan harta wakaf – tahun semasa dan tahun-tahun kebelakang
	<ul style="list-style-type: none"> c. Carta/Jadual pulangan harta wakaf – tahun semasa dan tahun-tahun kebelakang
	<ul style="list-style-type: none"> d. Laporan prestasi pengurusan wakaf (termasuk ukuran kecekapan dan keberhasilan (Outcome))

Kesimpulan

Bab ini telah membincangkan tentang pengolahan perakaunan dan pelaporan kewangan bagi aset wakaf. Aset wakaf perlu kelaskan sebagai aset amanah dan dibezakan di antara Aset Wakaf Khas dengan Aset Wakaf Am. Penerimaan harta untuk tujuan Wakaf Khas akan mewujudkan aset dan pada masa yang sama mewujudkan liabiliti Wakaf Khas manakala penerimaan aset untuk tujuan Wakaf Am akan mewujudkan aset dan ekuiti Dana Wakaf. Perbincangan tentang pelaporan bagi aset wakaf telah menyentuh tentang penyata kewangan bagi Kumpulan Wang Wakaf serta akaun khusus yang perlu diwujudkan bagi mengakaunkan urus niaga unik wakaf. Perbincangan tentang pengolahan perakaunan bagi aset wakaf telah menyentuh tentang pengiktirafan, nyahiktirafan, pengukuran (awal dan susulan) serta pendedahan.

Aset wakaf perlu diiktiraf apabila Institusi wakaf mempunyai kawalan ke atas aset tersebut dan nilai aset boleh diukur dengan munasabah. Titik pengiktirafan bergantung kepada aset yang diterima iaitu sama ada tunai atau aset hartanah. Tunai diiktiraf pada titik penerimaan tunai manakala aset hartanah boleh diiktiraf sama ada semasa penerimaan Hujah Wakaf atau apabila selesai proses perletakhakkan aset. Semasa pengiktirafan aset, perlu diukur pada nilai saksama pada tarikh perolehan manakala untuk pengukuran susulan Institusi Wakaf boleh memilih sama ada menggunakan model kos atau model penilaian semula untuk aset hartanah, loji dan peralatan serta model kos atau model nilai saksama bagi aset hartanah pelaburan. Secara umumnya pakar syariah bersetuju bahawa aset wakaf seharusnya dilaporkan pada nilai pasaran semasa. Oleh yang demikian model penilaian semula dan model nilai saksama seharusnya diberi keutamaan. Sekiranya terdapat petunjuk bahawa aset berkemungkinan mengalami rosotnilai, maka ujian rosotnilai perlu dilaksanakan dan jika didapati berlaku rosotnilai maka kerugian rosotnilai perlu diiktiraf. Oleh kerana Institusi Wakaf merupakan pemegang amanah yang dipertanggungjawabkan untuk mengurus aset wakaf maka dicadangkan agar aset wakaf dikelaskan sebagai aset amanah wakaf khas atau wakaf am di dalam penyata kedudukan kewangan dengan memberi perincian di dalam nota kepada akaun. Pendedahan tambahan turut dicadangkan bagi menzahirkan akauntabiliti Institusi Wakaf, di samping pendedahan yang diperlukan oleh piawaian perakaunan.

BAB 6

IMPLIKASI PERUNDANGAN DAN STRATEGI PELAKSANAAN

Pengenalan

Pengolahan perakaunan aset wakaf yang bertepatan dengan keperluan syarak dan selari dengan peranan MAIN dan lain-lain institusi wakaf sebagai pemegang amanah, memerlukan semakan kepada peruntukan perundangan semasa yang berkaitan. Perundangan yang disemak ini memungkinkan kepada keperluan pindaan sama ada penambahan, pengguguran atau modifikasi peruntukan agar pengolahan perakaunan aset wakaf yang dicadangkan dapat diaplikasikan dengan lancar selaras dengan keperluan *Syariah Islamiah*. Perundangan yang disemak dan dibincangkan dalam Bab ini memfokuskan kepada keperluan perundangan yang mempunyai kaitan dengan atau memberi implikasi kepada perakaunan bagi aset wakaf yang ditadbirkan. Setelah perbincangan tentang implikasi perundangan terhadap pengolahan perakaunan dan pelaporan aset wakaf, bab ini juga akan membincangkan tentang strategi pelaksanaan iaitu strategi yang boleh diambil untuk memastikan cadangan pengolahan perakaunan dan pelaporan aset wakaf oleh MAIN dan institusi wakaf yang lain dapat diaplikasikan dengan lancar dan berkesan.

Implikasi Perundangan

Secara khusus, perbincangan mengenai perundangan yang memberi implikasi kepada perakaunan dan pelaporan berkaitan aset wakaf adalah merujuk terutamanya kepada peruntukan dalam Perlembagaan Persekutuan sebagai undang-undang tertinggi di Malaysia, Kanun Tanah Negara, Akta Pengambilan Tanah 1960, Enakmen Kerajaan Negeri yang berkaitan hal ehwal agama Islam, Akta Kerajaan Tempatan 1976, Akta Tatacara Kewangan 1957, Akta Badan Berkanun (Akaun dan Laporan Tahunan) 1980 dan Akta Audit 1957. Selain perundangan utama ini, semakan juga dibuat ke atas perundangan subsidiari seperti garis panduan khusus untuk mengakaunkan aset wakaf, garis panduan yang bertajuk Amalan Terbaik Pengurusan Kewangan Majlis Agama Islam Negeri (2003) dan Manual Pengurusan Perakaunan Wakaf.

Peruntukan Perundangan Berkaitan Aset Wakaf

Bahagian ini menerangkan tentang perundangan yang disemak dan peruntukan dalam perundangan tersebut yang mempunyai kaitan dengan pentadbiran serta pengurusan aset institusi wakaf dan seterusnya yang boleh memberi implikasi kepada perakaunan aset wakaf.

Perlembagaan Persekutuan

Senarai II iaitu Senarai Negeri, Jadual Kesembilan, Perlembagaan Persekutuan menetapkan bahawa hal ehwal Agama Islam dan tanah termasuk tanah wakaf adalah di bawah tanggungjawab Kerajaan Negeri. Perkara 74(2) Perlembagaan Persekutuan dengan jelas memperuntukkan bahawa:

“Dengan tidak menyentuh apa-apa kuasa yang diberi kepada Badan Perundangan Negeri untuk membuat undang-undang oleh mana-mana Perkara lain, Badan Perundangan Negeri boleh membuat undang-undang mengenai mana-mana perkara yang disebutkan dalam Senarai Negeri (iaitu Senarai Kedua yang dinyatakan dalam Jadual Kesembilan) atau Senarai Bersama.”

Melalui peruntukan ini, setiap negeri diberi kuasa untuk membuat undang-undang bagi mengatur hal ehwal Agama Islam atau hukum syarak. Perlembagaan Persekutuan memperuntukkan bahawa, kerajaan-kerajaan negeri melalui badan perundangan masing-masing berkuasa menggubal undang-undang Islam dan menubuhkan organisasi pentadbiran dan melaksanakan undang-undang berkenaan, seperti penubuhan Majlis-majlis Agama Islam dan Mahkamah-mahkamah Syariah.

Perlu ditegaskan, walaupun bidang kuasa diberikan kepada Badan Perundangan Negeri untuk menggubal undang-undang yang berkaitan dengan pentadbiran undang-undang Islam, ianya masih lagi tertakluk kepada Perkara 4(1). Jelasnya, undang-undang yang digubal oleh Badan Perundangan Negeri mestilah tidak bertentangan dengan Perlembagaan Persekutuan dan juga mana-mana undang-undang Persekutuan yang lain. Kebenaran menggubal undang-undang Islam ini bukanlah suatu yang mutlak. Kuasa yang diberikan ini juga tertakluk kepada Perkara 75 yang menjelaskan seandainya berlaku pertentangan antara undang-undang Negeri dan undang-undang Persekutuan, maka

undang-undang Negeri itu adalah terbatas setakat yang bertentangan. Dari aspek kewangan Islam, bidang kuasa pentadbiran undang-undang kewangan Islam adalah di bawah bidang kuasa Persekutuan. Ini berdasarkan kepada Perenggan 4, Senarai I, Jadual Kesembilan Perlembagaan Persekutuan, perkara yang berkaitan dengan undang-undang perdagangan adalah tertakluk kepada perkara Persekutuan. Oleh kerana perbankan Islam dan kewangan adalah dikategorikan sebagai undang-undang perdagangan, maka ia adalah di bawah bidang kuasa Persekutuan (Alias, 2012). Peruntukan perundangan dalam Perlembagaan Persekutuan yang dinyatakan di atas jelas menunjukkan bahawa hal berkaitan wakaf adalah di bawah bidang kuasa Kerajaan Negeri. Ini bermaksud setiap Kerajaan Negeri berkuasa untuk menggubal sebarang undang-undang berkaitan wakaf secara khusus atau undang-undang berkaitan pentadbiran Agama Islam secara umum. Sungguhpun dalam perkara ini, kuasa penuh adalah kepada Kerajaan Negeri, Perkara 76(4) secara khusus memberi kuasa kepada kerajaan Persekutuan melalui Parlimen untuk membuat undang-undang bagi tujuan penyelarasan dan keseragaman undang-undang. Kuasa ini telah dan boleh digunakan oleh kerajaan Persekutuan untuk memperkenalkan beberapa undang-undang termasuk undang-undang subsidiari berkaitan perakaunan yang melibatkan institusi wakaf seperti Manual Pengurusan Perakaunan Wakaf yang dikeluarkan oleh Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR) iaitu sebuah jabatan persekutuan.

Enakmen Kerajaan Negeri

Setiap negeri mempunyai enakmen pentadbiran undang-undang Islam dengan nama yang berbeza dan dikanunkan pada tahun yang berbeza (Selangor 1952, Sarawak 1954, Pahang 1956, Melaka 1959, Pulau Pinang 1959, Negeri Sembilan 1960, Kedah 1962, Perlis, 1964, Perak 1965, Kelantan 1966, Wilayah Persekutuan 1974, Sabah 1977 dan Johor 1978). Enakmen-enakmen tersebut bertujuan menyatukan dan meminda undang-undang pentadbiran agama Islam berkaitan dengan penubuhan, penyusunan dan pentadbiran agama Islam serta Mahkamah Syariah di negeri-negeri.

Bagi sesetengah negeri seperti Selangor, Melaka dan Negeri Sembilan, enakmen khusus berkaitan wakaf iaitu Enakmen Wakaf (Selangor) 1999 pindaan 2015, Enakmen Wakaf (Melaka) 2005 dan Enakmen Wakaf (Negeri Sembilan) 2005 telah digubal dan diaplikasikan. Bagi sebahagian negeri yang lain seperti Johor dan Sabah, mereka tidak mempunyai enakmen wakaf khusus sebaliknya perkara-

perkara berkaitan hal ehwal agama Islam termasuk wakaf di kedua-dua negeri berkenaan diperuntukkan masing-masing dalam Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Johor) 2003 dan Enakmen Majlis Agama Islam (Sabah) 1977. Jadual 6.1 menunjukkan perbandingan peruntukan perundangan berkaitan aset wakaf (*mawquf*) dari segi pendaftaran, perletakhakan dan *istibdal*.

Jadual 6.1 Perbandingan Enakmen Kerajaan Negeri Berkaitan Aset Wakaf

Enakmen Wakaf		Enakmen Pentadbiran Agama Islam	Enakmen Majlis Ugama Islam	
Selangor	Negeri Sembilan	Melaka	Johor	Sabah
Pendaftaran dan Perletakhakan				
Seksyen 15. Pendaftaran mawqif Pendaftaran mawqif dijalankan oleh Pendaftar Wakaf yang dilantik oleh Perbadanan dimana Ketua Pegawai Eksekutif Perbadanan sebagai Ketua Pendaftar Wakaf (s9). Pewakaf hanya perlu mengizi borang yang disediakan oleh Perbadanan bagi tujuan pendaftaran Mawqif yang didaftarkan akan disenaraikan dalam Daftar Wakaf.	Seksyen 6. Pendaftaran mawqif Manapun orang yang hendak mewakafkan hartanya hendaklah mendafarkan harta itu dengan Majlis mengikut apa-apa cara yang ditetapkan oleh Majlis.	Seksyen 6. Pendaftaran wakaf Tertakluk kepada seksyen 4, setiap wakaf hendaklah secepat mungkin yang boleh didaftarkan dalam apa-apa bentuk atau cara yang telah ditetapkan oleh Majlis. Prosedur perwakafan yang ditetapkan oleh Majlis dan Dokumen yang diperlukan bagi perwakafan tanah (semua/sebahagian):	Pendaftaran wakaf – tiada peruntukan khusus	Pendaftaran wakaf – tiada peruntukan khusus
Proses pendaftaran diperincikan seperti berikut:	(1) Pewakaf hendaklah mengisi borang yang ditentukan oleh Perbadanan.	(1) Borang KTN 14A/12A/12B		
(2) Permohonan pendaftaran mawqif yang diterima oleh (1) hendaklah didafarkan oleh Pendaftar Wakaf dalam Daftar Wakaf dengan seberapa segera.				

Enakmen Wakaf			Enakmen Pentadbiran Agama Islam	Enakmen Majlis Ugama Islam
Selangor	Negeri Sembilan	Melaka	Johor	Sabah
Pendaftaran dan Perletakhakan				
(3) Perbadanan hendaklah mengadakan suatu Daftar Wakaf bagi-(a) apa-apa <i>mawquf</i> yang mana Majlis menjadi pemegang amanah tungga; dan (b) apa-apa <i>mawquf</i> yang mana Majlis menjadi <i>mawqif</i> 'alaik.	(4) Daftar Wakaf hendaklah menjadi bukti muktamad tentang fakta yang dinyatakan dalam Daftar Wakaf itu.	(5) Segala surat cara yang mewujudkan, yang menjadi keterangan, atau yang menyentuh mana-mana wakaf, berserta dengan mana-mana dokumen hakmilik atau cagaran lain yang berhubungan dengannya, hendaklah dipegang dan disimpan oleh Ketua Pendaftar Wakaf.	(6) Walau apa pun subseksyen (2), tiada wakaf boleh menjadi tidak sah semata-mata kerana wakaf itu tidak didaftarkan.	
(3) Pendaftaran <i>mawquf</i> juga boleh dibuat melalui perintah mahkamah sebagaimana yang diperuntukkan dalam s7.	(2) Borang surat cara wakaf (3) Surat persetujuan wakaf (4) Salinan kad pengenalan pewakaf (5) Salinan geran tanah (6) Resit cukai tanah terkini	Proses pendaftaran melalui perintah mahkamah disebut dalam seksyen 50 Enakmen yang sama.		

Enakmen Wakaf		Enakmen Pentadbiran Agama Islam	Enakmen Majlis Ugama Islam	
Selangor	Negeri Sembilan	Melaka	Johor	Sabah
Pendaftaran dan Perletakhakan				
Seksyen 13. Permulaan Kuat kuasa Wakaf Seksyen 5. Peletakhakan	Seksyen 9. Perletakhakan kepada Majlis.	Seksyen 4. Mula Berkuaikuasa Wakaf	Fasal 90. Perletakan harta wakaf, nazr dan amanah pada Majlis.	Seksyen 52. Peletakan harta wakaf, nazr dan amanah pada Majlis.
(1) Semua <i>mauqif</i> yang diwujudkan di bawah Enakmen ini hendaklah terletak hak pada Majlis.	(1) Majlis hendaklah mengambil segala langkah yang perlu dengan seberapa segera yang boleh dilaksanakan untuk meletakhakan kepada Majlis apa-apa <i>mauqif</i> yang didaftarkan di bawah seksyen 6 dan 7. (2) Majlis boleh menuntut apa-apa manfaat atau kepentingan sesuatu <i>mauqif</i> daripada mana-mana orang mulai dari tarikh permulaan kuat kuasa wakaf itu terletak hak kepada Majlis walaupun <i>mauqif</i> itu belum didaftarkan. <i>Peruntukan tersebut bermaksud apabila sesuatu wakaf sempurna dibuat, maka harta yang diwakafkan, iaitu <i>mauqif</i> terletak hak secara automatik kepada MAIS tanpa apa-apa pemindahan hak, penyerahan hak, atau pemindahmilkian hak, sama ada</i>	(1) Majlis hendaklah mengambil segala langkah yang perlu secepat mungkin yang boleh untuk meletakhakan kepadaanya semua wakaf yang diwujudkan di bawah Enakmen ini. (2) Apa-apa <i>mauqif</i> yang diletak hak kepada Majlis hendaklah terletak hak kepada Majlis tanpa apa-apa	(1) Semua harta yang tertakluk kepada seksyen 89 hendaklah tanpa apa-apa pindah hak, serah hak atau pindah hakmilik, dan dalam hal harta tak alih, sebaik sahaja didaftarkan di bawah Ordinan Tanah Bab 68, terletak	(1) Semua harta yang tertakluk kepada seksyen 51 hendaklah tanpa pindah hak, serah hak atau pindah hakmilik, dan dalam hal harta tak alih, sebaik sahaja didaftarkan di bawah Ordinan Tanah Bab 68, terletak

Selangor	Negeri Sembilan	Melaka	Johor	Sabah	Enakmen Pentadbiran Agama Islam	Enakmen Majlis Ugama Islam
Pendaftaran dan Perlentakhakan						
<i>melibatkan harta alih atau pun harta tak alih. Secara ringkasnya ini bermaksud sesuatu wakaf sama ada harta alih atau tak alih boleh berkait kuasa setelah semua kepentuan asasnya dipenuhi (s4) tanpa menunggu sehingga proses pendaftaran lengkap.</i>	<i>juar pemindahhakan, penyerahan, atau pemindahhakan, atau pemindahmilkian dan hendaklah terletakhalk sedemikian dengan hakmilik, estet atau kepentingan dan pegangan yang serupa sebagaimana harta itu terletakhak sebelum pendaftaran wakaf itu di bawah seksyen 6 dan 7.</i>	<i>hak kepada Majlis mulai dari tarikh wakaf itu mula berkuat kuasa, dan Majlis boleh menuntut apa-apa manfaat atau faedah sesuatu <i>mauqaf</i> daripada manamana orang sebelum pendaftaran wakaf itu.</i>	<i>bertulis yang berhubungan dengan tanah, terletak hak pada Majlis, bagi maksud wakaf, nazr ‘am atau amanah yang menyentuh harta itu.</i> <i>(2) Majlis hendaklah mengambil segala langkah perlu untuk meletak hak padanya bagi maksud bersamaan mananya sedemikian yang terletak di tempat di luar Negeri Sabah.</i>	<i>hak pada Majlis, bagi maksud wakaf nazr’ am atau amanah yang menyentuh harta itu.</i> <i>(2) Majlis hendaklah mengambil segala langkah perlu untuk meletak hak padanya bagi maksud bersamaan mananya sedemikian yang terletak di tempat di luar Negeri Sabah.</i>		
<i>Peruntukan ini bertepatan dengan seksyen 4(2)(e) KTN yang telah pun mengecualikan pemakaianya terhadap sebarang undang-undang yang berkuat kuasa tentang wakaf.</i>						

Enakmen Wakaf	Enakmen Pentadbiran Agama Islam	Enakmen Majlis Ugama Islam	Sabah
Selangor	Negeri Sembilan	Melaka	Johor
Pendaftaran dan Perletakhakan			
bagi maksud subseksyen 12(1) atau menurut <i>fauza</i> yang dibuat oleh Jawatankuasa <i>Fatwa</i> .	mengikut peruntukan-peruntukan di bawah Kanun Tanah Negara [Akta 56 Tahun 1965], terletakhak pada Majlis, bagi maksud wakaf yang menyentuh <i>mawquf</i> itu.	mengikut hukum Syarak. <i>Perletakhakan mawquf kepada Majlis hanya berlaku dan berkuatkuasa selepas ianya didaftarkan di bawah Ordinan Tanah.</i>	
(4) Peletakhakan apa-harta tidak alih hendaklah menurut <u>Kanun Tanah Negara Seksyen 9(1) dan 9(2)</u> tidak jelas berkenaan dengan prosedur perletakhkan hak <i>mawquf</i> kepada Majlis dan bila ianya berkuatkuasa.	(4) Tertakluk kepada peruntukan seksyen 32, Majlis hendaklah mengambil segala langkah perlu untuk meletakhak pada Majlis bagi maksud-maksud yang serupa mana-mana <i>mawquf</i> sedemikian yang terletak di huar Negeri Melaka.		
			Seksyen 50(3) jelas memperuntukkan

Enakmen Wakaf			Enakmen Pentadbiran Agama Islam	Enakmen Majlis Ugama Islam
Selangor	Negeri Sembilan	Melaka	Johor	Sabah
Pendaftaran dan Perletakhakan				
	wakaf dikeharkan oleh Majlis dan kemudiannya diendorskan menurut KTN. S9(4) jelas sekali bertentangan dengan s4(e) KTN.	bahawa Perletakhakan mawqif kepada Majlis hanya berlaku dan berkuatkuasa selepas ianya didaftarkan di bawah KTN.		
Istibdal				
Seksyen 2. Takrif istibdal “Istibdal” ertiya menggantikan sesuatu mawqif dengan suatu harta yang lain atau wang yang mempunyai nilai yang sama atau nilai yang lebih tinggi daripada mawqif itu, dengan menukar, membeli, menjual atau apa-apa cara lain mengikut Hukum Syarak;	Seksyen 2. Takrif istibdal “Istibdal” ertiya menggantikan suatu mawqif dengan harta lain atau wang, atau berupa wang, yang sama dengan atau lebih tinggi nilainya daripada mawqif itu, sama ada melalui gantian, belian, jualan atau apa-apa cara lain	Seksyen 2. Takrif istibdal “Istibdal” ertiya menggantikan suatu harta lain yang sama atau lebih tinggi nilainya melalui gantian, tukaran, belian, jualan atau apa-apa cara lain menurut Hukum Syarak;	Tiada tafsiran khusus	Tiada tafsiran khusus

Istibdal	menurut prinsip Syariah;	Dapat diperhatikan bahawa takrif bagi istibdal di Melaka tidak menyatakan penggantian harta wakaf “dengan wang” seperti yang dinyatakan di Selangor dan Negeri Sembilan.	Tiada peruntukan khusus	Tiada peruntukan khusus
Seksyen 7 Kuasa Majlis Untuk Istibdal Seksyen 41 Istibdal Mawqif	Seksyen 12 Kuasa Majlis Untuk Istibdal Memberi kuasa penuh kepada MAIN untuk mengistibdal mana-mana mawqif dalam keadaan berikut tanpa perlu mendapatkan keputusan daripada Jawatankuasa Fatwa: S7 memberikan kuasa kepada MAIN untuk mengistibdalkan mana-mana mawqif tetapi hanya dalam beberapa keadaan seerti mana yang diperuntukan dalam s41 dan tertakluk kepada keputusan Jawatankuasa Fatwa, (1) jika mana-mana syarat wakaf tidak selaras dengan mana-mana undang-undang bertulis; (2) jika mawqif diambil oleh mana-mana pihak berkuala mengikut mana-	Seksyen 19 Kuasa Majlis Untuk Istibdal Kuasa penuh kepada MAIN untuk mengistibdal mana-mana mawqif dalam 3 keadaan berikut: (1) mawqif telah diambil oleh mana-mana pihak berkuala awam mengikut peruntukan mana-mana undang-undang bertulis; (2) kegunaan mawqif tidak lagi mendatangkan manfaat atau faedah sebagaimana yang dikehendaki oleh waqif; atau		

<i>Istibdal</i>		
<p>(2) jika <i>mawqif</i> diambil oleh mana-mana pihak berkuasa mengikut mana-mana undang-undang bertulis;</p> <p>(3) jika kegunaan mawqif tidak mendatangkan manfaat atau kepentingan sebagaimana yang dikehendaki oleh <i>waqif</i>;</p> <p>(4) jika kegunaan <i>mawqif</i> tidak menelepati tujuan wakaf;</p> <p>(5) jika mana-mana syarat yang ditetapkan oleh <i>waqif</i> tidak dapat dilaksanakan disebabkan berlalu masa atau berlaku perubahan keadaan;</p> <p>(6) jika Majlis hendak mengistibdalkan masjid atau tapak masjid yang telah menjadi <i>mawqif</i>;</p> <p>(7) jika mana-mana syarat yang telah ditetapkan oleh <i>waqif</i> tidak dapat dilaksanakan dan Majlis berhasrat untuk melaksanakan wakaf itu dengan cara yang sehampir mungkin sama dengan syarat yang ditetapkan oleh <i>waqif</i>; atau</p>	<p>mana undang-undang bertulis;</p> <p>(3) jika kegunaan <i>mawqif</i> tidak mendatangkan manfaat, faedah atau keuntungan sebagaimana yang dikehendaki oleh <i>waqif</i>;</p> <p>(4) jika kegunaan <i>mawqif</i> tidak dapat menelepati tujuan wakaf; atau</p> <p>(5) jika disebabkan berlalu masa atau berlaku perubahan keadaan, mana-mana syarat yang ditetapkan oleh <i>waqif</i> tidak dapat dilaksanakan.</p> <p>Walau bagaimanapun, MAIN perlu mendapatkan pendapat Jawatankuasa Fatwa jika Majlis hendak istibdal –</p> <p>(1) masjid atau tapak masjid yang diwakafkan;</p>	<p>(3) kegunaan <i>mawqif</i> tidak menelepati tujuan wakaf.</p>

<i>Istibdal</i>	
<p>(h) dalam hal keadaan lain yang difikirkan perlu oleh Majlis.</p> <p>atau</p> <p>(b) dalam hal keadaan selain hal keadaan yang dinyatakan dalam subseksyen (1).</p> <p>Dalam keadaan dimana waqif meletakkan syarat tertentu keatas <i>mawqif</i>, Enakmen ini telah meletakkan syarat tambahan iaitu</p> <p>(a) Pelaksanaan syarat itu adalah tertakluk kepada mana-mana undang-undang bertulis; dan</p> <p>(b) jika Majlis tidak boleh melaksanakan mana-mana syarat yang ditetapkan oleh <i>waqif</i>, Majlis hendaklah menentukan apa-apa cara lain untuk melaksanakan wakaf itu supaya <i>mawqif</i> itu digunakan dengan cara yang sehampir mungkin sama dengan syarat yang ditetapkan oleh <i>waqif</i>nya.</p>	

Batasan Perundangan Berkaitan Aset Wakaf

Perundangan sivil dan perundangan syariah melalui enakmen kerajaan negeri yang mempunyai kaitan dengan aset seperti yang dibincangkan di atas menunjukkan terdapat batasan yang boleh memberi implikasi perakaunan. Jadual 6.2 menunjukkan batasan perundangan sivil utama yang mempunyai kaitan dengan aset termasuk aset wakaf. Merujuk kepada Jadual 6.2, perundangan utama bagi aset tanah di Semenanjung Malaysia iaitu Kanun Tanah Negara (KTN) yang jelas memberi pengecualian iaitu peruntukan KTN tidak terpakai kepada tanah wakaf dan baitulmal. Sepatutnya pengecualian ini memberi kuasa sepenuhnya kepada Kerajaan Negeri di Semenanjung (dalam konteks sampel kajian iaitu Johor, Melaka, Negeri Sembilan dan Selangor) untuk pengurusan tanah wakaf bermula dari pendaftaran aset, perlentakhak MAIN sebagai pemegang amanah sehingga kepadanya *istibdal*. Walau bagaimanapun, disebabkan ketiadaan atau kekurangan peruntukan berkaitan pengurusan tanah wakaf dalam perundangan Kerajaan Negeri, peruntukan KTN masih menjadi sumber utama (Siti Mashitoh, 2017). Kekurangan dalam peruntukan Enakmen Kerajaan Negeri yang berkaitan juga ditekankan oleh (Asharaf Mohd Ramli & Abdullah Jalil 2012), yang menyatakan bahawa peruntukan wakaf dalam enakmen berkaitan adalah tidak komprehensif dan hanya memfokus kepada aspek pentadbiran dan prosedur secara umum. Batasan yang jelas ditunjukkan dalam Jadual 6.2 adalah dalam perundangan Kerajaan Negeri khususnya Enakmen Pentadbiran Agama Islam dan enakmen khusus seperti Enakmen Wakaf.

Jadual 6.2 Batasan Perundangan

Perkara / Isu	Statut	Batasan Perundangan
Perlombagaan Persekutuan		
Perlombagaan Persekutuan meletakkan hal ehwal Agama Islam termasuk berkaitan WZB di bawah bidangkuasa negeri	Senarai II, Senarai Negeri, Jadual Kesembilan, Perlombagaan Persekutuan	
Badan Perundangan Negeri mempunyai kuasa untuk membuat undang-undang berkaitan dengan wakaf	Artikel 74(1) (2)	Atas dasar ini, wujud ketidakseragaman berkenaan undang-undang dan pengurusan wakaf yang di peruntukan dalam enakmen atau akta setiap negeri.
Kanun Tanah Negara (KTN)/ Ordinan Tanah (Sabah)		
Pengecualian pemakaian KTN berkaitan wakaf dan baitulmal Tiada peruntukan pengecualian wakaf dan baitulmal dinyatakan dalam Ordinan Tanah Sabah.	S4(2)(e) KTN memperuntukan bahawa mana-mana peruntukan di bawah KTN adalah tidak terpakai kepada tanah wakaf dan baitulmal kecuali diperuntukan sebaliknya.	Amalan pentadbiran hari ini menunjukkan bahawa KTN masih lagi digunakan sebagai sumber utama disebabkan ketiadaaan atau kekurangan peruntukan khusus berkaitan pentadbiran/pendaftaran tanah wakaf dan baitulmal dalam enakmen negeri (Siti Mashitoh, 2017).

Kanun Tanah Negara (KTN)/ Ordinan Tanah (Sabah)	
<p>Pendaftaran Hakmilik Wakaf di bawah KTN:</p> <p>(1). Kaedah Perlentakhakan Berkawan (statutory Vesting) (Statutory Vesting)</p> <p>(2). Kaedah Pindahmilik (Transfer)</p> <p>(3). Kaedah Serahan (surrender)</p> <p>Semua negeri termasuk Pulau Pinang, Melaka dan Sarawak mengamalkan sistem Torrens kecuali Sabah. Oleh yang demikian prinsip-prinsip sistem Torren terutamanya prinsip hak milik tidak boleh sangkal tidak berkuatkuasa di Sabah.</p>	<p>S416(c)</p> <p>Pendaftaran hakmilik tanah wakaf melalui Perlentakhakan Berkawan (statutory Vesting)</p> <p>Kaedah ini selari dengan kaedah yang disarankan oleh:</p> <ul style="list-style-type: none"> i) Pekeliling KPTG Persekutuan Bil 2/2016 (Format seragam permohonan perlentakhakan berkanun tanah wakaf) ii) Pekeliling PKTG Persekutuan Bil 8/1999 (perlentakhakan berkanun tanah wakaf) <p>Menerusi kaedah ini, nama pewakaf masih tercatat dalam suratan hakmilik, cuma pengendorsan dibuat diatasnya tentang kuasa MAIN sebagai pemegang amanah.</p> <p>Kaedah ini selari dengan prinsip wakaf dan MAIN sebagai pemegang amanah bukan pemilik. Walau bagaimanapun tidak disarankan dengan jelas untuk diguna pakai dalam Enakmen Kerajaan Negeri yang berkaitan.</p>

Kanun Tanah Negara (KTN)/ Ordinan Tanah (Sabah)		
S215 dan 216 Pendaftaran hakmilik melalui kaedah pindahmilik di atas borang 14A	Pewakaf sebagai pemindah milik dan MAIN sebagai penerima pindahmilik akan menurunkan tandatangan di atas borang 14A.	Pewakaf sebagai pemindah milik dan MAIN sebagai penerima pindahmilik akan menurunkan tandatangan di atas borang 14A. Di Sabah menggunakan borang seperti Jadual XIII Ordinan Tanah Sabah
S195, S197 dan S200 Kaedah serahan Borang 12A dan 12B	Pewakaf perlu mengemukakan dokumen-dokumen sampingan seperti salinan asal suratan hakmilik harta berkenaan, salinan asal resit cukai tanah dan cukai pintu yang terkini. Proses ini akan berjalan dalam beberapa bulan dan kebiasaannya dalam tempoh 1 hingga 3 bulan. Sekiranya diluluskan PTD akan mendaftarkan nama MAIN sebagai penerima pindahmilik yang sah. Dengan ini, kesemua pendapatan dan perbelanjaan (termasuk cukai tanah dan pintu) berkenaan harta tersebut ditanggung oleh MAIN. Pernyataan MAIN sebagai penerima pindahmilik tidak bertepatan dengan undang-undang wakaf Islam.	Pewakaf mengemukakan salinan asal suratan hakmilik harta berkenaan, salinan asal resit cukai tanah dan cukai pintu yang terkini. Proses ini akan berjalan dalam beberapa bulan dan kebiasaannya dalam tempoh 1 hingga 3 bulan. Sekiranya diluluskan PTD akan mendaftarkan nama MAIN sebagai penerima pindahmilik yang sah. Dengan ini, kesemua pendapatan dan perbelanjaan (termasuk cukai tanah dan pintu) berkenaan harta tersebut ditanggung oleh MAIN. Pernyataan MAIN sebagai penerima pindahmilik tidak bertepatan dengan undang-undang wakaf Islam.

Kanun Tanah Negara (KTN)/ Ordinan Tanah (Sabah)	<p>orang atau pihak yang berkepentingan (seperti penyewa, penggadai, dan lain-lain) perlu diperolehi terlebih dahulu.</p> <p>Selepas penyerahan diterima oleh PBN, MAIN dikehendaki untuk memohon semula harta tanah berkenaan dan kelulusan tertakluk atas budibicara PBN. PBN mempunyai budibicara sama ada memberi hak milik kepada MAIN dengan mengeluarkan dokumen hak milik atau merizabkan tanah tersebut bagi tujuan dan kepentingan awam.</p> <p>Sekiranya MAIN diberikan milikan, tempoh pemberimilikan kepada MAIN harus dinyatakan oleh PBN sama ada untuk selama-lamanya ataupun untuk satu jangka masa bermacam. Nilai cukai yang dikenakan juga perlu dinyatakan dan MAIN perlu melunaskan bayaran tersebut (termasuk bayaran premium tanah).</p> <p>Sekiranya PBN memutuskan untuk merizabkan harta tanah tersebut, PBN akan mewartakan tanah tersebut mengikut tujuan awam (S62 KTN). Kaedah ini dilihat begitu kompleks dan menyusahkan MAIN sebagai mutawalli. Konsep serahan juga bertentangan dengan undang-undang Islam wakaf.</p>
---	--

Kanun Tanah Negara (KTN)/ Odinan Tanah (Sabah)	
Pemberimilikan (<i>alienation</i>) tanah secara Hakmilik Kekal (<i>perpetuity</i>) dan bertempoh/ pegangan pajakan (<i>Leasehold</i>) di bawah KTN.	<p>S76(a) Memperuntukkan tentang kuasa PBN untuk memberikan hakmilik tanah Kerajaan kepada yang berhak bagi suatu jangkamasa tidak melebihi 99 tahun (Pajakan Negeri) S47(1) Memperuntukkan mana-mana pegangan tanah secara pajakan yang telah tamat tempoh hendaklah dikembalikan dan terletakhak kepada PBN</p> <p>S64(1)(2) memberi kuasa kepada PBN untuk membatalkan mana-mana tanah yang direzabkan bagi tujuan awam atau untuk membatalkan apa-apa pajakan bagi tujuan awam.</p> <p>Pajakan yang telah tamat tempoh masih boleh diperbaharu dengan membuat bayaran premium yang baru. Walaubagaimanapun, disebabkan tiada peruntukan yang khusus berkaitan pembaharuan pajakan yang telah tamat tempoh, tiada jaminan bahawa permohonan akan diberikan.</p> <p>Hakikatnya bukan tanah yang sudah habis tempoh sahaja yang perlu dikembalikan kepada PBN malah kesemua bangunan yang dibina diatasnya juga mesti dikembalikan.</p> <p>Impilkasi yang terhasil daripada tamatnya tempoh pajakan turut mengenai tanah-tanah yang diwakafkan.</p>

Kanun Tanah Negara (KTN)/ Ordinan Tanah (Sabah)	<p>S76 (aa) Pegangan Hakmilik Kekal Kerajaan Negeri boleh memberikan pemilikan tanah secara kekal jika pihak berkuasa negeri berpuas hati bahawa ianya akan digunakan untuk kepentingan awam atau terdapat keadaan-kedaaan khas yang sesuai.</p> <p>Dibawah Bahagian 6 (Perhubungan antara Persekutuan dengan Negeri-Negeri) Artikel 74 (Jadual Ke-9) dan Artikel 77 Perlembagaan Persekutuan, hal-hal berhubungkait dengan tanah di Negeri Sabah dan Sarawak adalah di bawah bidang kuasa Kerajaan Negeri masing-masing.</p> <p>Pemberimilikan Tanah di Negeri Sabah adalah di bawah bidang kuasa Kerajaan Negeri melalui Ordinan Tanah, Bab 68.</p>
	<p>Seksyen 76(aa) memperuntukkan pemberian hakmilik kekal dimana ianya diberi ijika kerajaan Persekutuan mewajibkan PBN menyebabkan pemberian hakmilik kekal kepada kerajaan persekutuan atau pihak berkuasa awam atau apabila kerajaan persekutuan dan kerajaan negeri bersetuju untuk membuat geran kekal kepada kerajaan persekutuan. S76 (aa) membolehkan MAIN untuk mengemukakan permohonan bagi Tanah Kerajaan untuk diwakafkan bagi tujuan awam (<i>Insod</i>).</p> <p>Pengurusan Tanah Wakaf Pengurusan tanah wakaf di Sabah agak berbeza dengan pengurusan tanah wakaf di negeri-negeri lain di Semenanjung Malaysia. Lazimnya, di negeri-negeri di Semenanjung Malaysia, semua tanah milik Majlis Agama Islam Negeri (MAIN) diwartakan sebagai tanah wakaf. Walau bagaimanapun, di Sabah, tanah milik Majlis Ugama Islam Sabah (MUIS) dibahagikan kepada dua jenis iaitu:</p> <ul style="list-style-type: none"> (1). Tanah wakaf (2). Tanah komersial <p>Tanah wakaf adalah tanah bagi tapak masjid, surau, sekolah agama dan kuburan sahaja. Manakala tanah komersial boleh digunakan untuk menjana ekonomi seperti program pelaburan dan sebagainya.</p>

Akta Pengambilan Tanah (APT) / Ordinan Pengambilan Tanah (Sabah) (Cap 69)	
APT diwujudkan selaras dengan prinsip ‘Hak keatas harta’ yang diperuntukkan oleh Perlembagaan Persekutuan	<p>Artikel 13 Perlembagaan Persekutuan</p> <p>‘Tiada seorang pun boleh dilucutkan hartanya kecuali mengikut undang-undang’</p> <p>‘Tiada sesuatu undang-undang pun boleh membuat peruntukan bagi mengambil atau menggunakan harta dengan paksa dengan tiada pampasan yang mencukupi.’</p>
	<p>APT diwujudkan bagi membolehkan pengambilan harta secara paksa’ dilaksanakan secara sah oleh Kerajaan dan tidak bertentangan dengan Perlembagaan.</p> <p>Artikel 13 ini menekankan bahawa mana-mana pihak yang terlibat dengan pengambilan tanah perlu diberi pampasan yang mencukupi supaya mereka tidak ditindas oleh mana-mana pihak berkuasa yang hendak melaksanakan sebarang projek awam.</p> <p>S3(1)</p> <p>PBN boleh mengambil mana-mana tanah yang diperlukan Bagi mana-mana maksud awam;</p> <p>Mana-mana orang/ perbadanan bagi apa-apa maksud pada pandangan PBN memberi faedah kepada pembangunan ekonomi Malaysia atau mana-mana bahagiannya atau kepada orang awam amnya atau mana-mana kumpulan orang awam;</p> <p>Bagi maksud perlombongan</p>

Akta Pengambilan Tanah (APT) / Ordinan Pengambilan Tanah (Sabah) (Cap 69)	
<p>atau bagi kediaman, pertanian, perniagaan, perindustrian atau maksud-maksud rekreasi/ mana-mana gabungan daripada maksud-maksud tersebut.</p>	<p>memajukan tanah berkenaan untuk maksud pembangunan ekonomi negara. Akibatnya, pengambilan tanah telah dilaksanakan secara berleluasa bagi tujuan melaksanakan projek-projek ekonomi sehingga menimbulkan bantahan awam.</p> <p>Seksyen 68A APT pula memperuntukkan bahawa pengambilan tanah bagi maksud berfaedah kepada pembangunan ekonomi itu tidak boleh disoal di mahkamah. Ianya bertujuan bagi mengelakkan sebarang pengambilan tanah menjadi tidak sah atas apa-apa pelupusan atau penggunaan yang kemudiannya atau apa sajanya urus niaga mengenai tanah itu. Walau bagaimanapun undang-undang dalam pengambilan balik tanah individu mengutamakan kepentingan awam lebih dari kepentingan individu.</p>

Akta Pengambilan Tanah (APT) /Ordinan Pengambilan Tanah (Sabah) (Cap 69)	
Seksyen 12, 35, 46 and 47 APT memperuntukkan berkenaan dengan pampasan dan kaedah pampasan.	S12 APT tidak memperuntukkan konsep tawar menawar atau perbincangan dalam menentukan amanah pampasan yang perlu dibayar dari pengambilan tanah. Lazimnya pampasan yang diterima adalah lebih rendah daripada nilai pasaran. Selain itu, tiada pilihan diberi kepada pemilik tanah untuk sama ada menerima pampasan tunai atau tanah lain sebagai ganti.
Akta Kerajaan Tempatan 1976	
Kenaan cukai taksiran ke atas bangunan wakaf bagi tujuan komersial	<p>Seksyen 134 dan 135</p> <p>Seksyen 134 dan 135 tidak memberi pengecualian cukai taksiran kepada bangunan wakaf yang digunakan bagi tujuan komersial. Iini bermakna cukai taksiran yang perlu dibayar ke atas bangunan wakaf ini adalah tinggi dan tidak setimpal dengan hasil sewaan yang diterima yang biasanya pada kadar sewa yang rendah berbanding pasaran kerana tujuannya sebagai bangunan wakaf.</p> <p>Cukai taksiran yang perlu ditanggung dan diakaunkan oleh MAIN ini boleh menjadi tidak berterpatan dengan prinsip perakaunan sekiranya bangunan wakaf itu sendiri tidak diiktiraf atau tidak diakaunkan dalam penyata kewangan.</p>

Pendaftaran dan Perletakhakan

Seperti yang ditunjukkan dalam Jadual 6.1 perbandingan Enakmen Kerajaan Negeri, hanya Negeri Selangor melalui Enakmen Wakaf Selangor Pindaan 2015 mempunyai peruntukan yang jelas dan prosedur terperinci bagi pendaftaran dan perletakhakan aset wakaf. Bagi negeri lain dalam sampel kajian iaitu Johor, Melaka, Negeri Sembilan dan Sabah, peruntukan berkaitan pendaftaran dan perletakhakan adalah amat terhad. Walaupun mempunyai enakmen wakaf secara khusus, Enakmen Wakaf Negeri Sembilan dan Enakmen Wakaf Melaka serta juga Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Johor) dan Enakmen Agama Islam Sabah, rujukan kepada KTN bagi pendaftaran dan perletakhakan masih dinyatakan. Ini bermakna kaedah-kaedah pendaftaran seperti peruntukan KTN khususnya kaedah pindah milik (Borang 14A), kaedah serahan dan kaedah perletakhakan melalui Sesyen 415 boleh dipilih oleh MAIN bagi pendaftaran dan perletakhakan aset khususnya aset tanah wakaf. Jika salah satu daripada kaedah ini digunakan, MAIN jelas didaftarkan sebagai pemilik tanah dan tiada notifikasi tentang tanah tersebut adalah tanah wakaf. Ini dilihat tidak selari dengan prinsip wakaf yang mana MAIN adalah sebagai pemegang amanah (*mutawalli*) dan aset tersebut adalah aset wakaf (*mawquf*).

Walaupun kaedah yang lebih sesuai telah disarankan (iaitu perletakhakan berkanun melalui Seksyen 416C, KTN) oleh Pekeling Ketua Pendaftar Tanah dan Galian (KPTG) Persekutuan dan JAWHAR, yang selari dengan prinsip wakaf, kaedah ini tidak dinyatakan dengan jelas untuk diguna pakai dalam Enakmen Kerajaan Negeri yang berkaitan, mahupun dalam Enakmen khusus wakaf atau enakmen Pentadbiran Agama Islam negeri masing-masing.

Pemberian milikan Tanah Pegangan Pajakan (*Leasehold*)

Dari aspek pemberian milikan tanah dari Kerajaan Negeri kepada MAIN khususnya tanah pegangan pajakan, juga tidak disentuh secara khusus dan jelas dalam Enakmen Kerajaan Negeri yang berkaitan. Ini bermakna, ketiadaan peruntukan khusus dalam Enakmen Kerajaan Negeri menyebabkan peruntukan Seksyen 47 KTN terpakai iaitu mananya pegangan tanah secara pajakan termasuk tanah wakaf yang telah tamat tempoh hendaklah dikembalikan dan terletakhak kepada Pihak Berkuasa Negeri (PBN). Hakikatnya bukan tanah yang sudah habis tempoh sahaja yang perlu dikembalikan kepada PBN, malah kesemua bangunan yang dibina diatasnya juga mesti dikembalikan. Walaupun pegangan pajakan yang telah tamat tempoh boleh diperbaharui

dengan membuat bayaran premium yang baru, tiada jaminan bahawa permohonan pembaharuan akan diberikan kerana tiada peruntukan yang khusus berkaitan pembaharuan pajakan yang telah tamat tempoh dalam KTN. Seksyen 76 (aa) KTN walau bagaimanapun memperuntukan Kerajaan Negeri boleh memberikan pemilikan tanah secara kekal jika pihak berkuasa negeri berpuas hati bahawa ianya akan digunakan untuk kepentingan awam atau terdapat keadaan-keadaan khas yang sesuai. Klausu “keadaan-keadaan khas yang sesuai” ini sebenarnya memberi ruang kepada MAIN untuk mendapatkan pemilikan tanah kekal (*freehold*) bagi tanah pemberian Kerajaan Negeri. Contohnya MAIN boleh mengemukakan permohonan bagi Tanah Kerajaan untuk diwakafkan bagi tujuan awam (*Wakaf Irsod*) dan dengan peruntukan S76 (aa) ini tanah wakaf *irsod* tersebut boleh mendapat status pemilikan kekal.

Bagi negeri Sabah, tidak terdapat pengecualian wakaf dan baitulmal dalam Ordinan Tanah Sabah (Bab 68). Ini bermakna selagi tidak terdapat undang-undang khusus mengenainya, peruntukan dalam Ordinan tersebut adalah terpakai kepada tanah wakaf dan baitulmal termasuk dari segi pendaftaran dan perletakhkan serta pemberian milikan tanah.

Pengambilan Tanah

Seperti yang telah diterangkan, Akta Pengambilan Tanah 1960 atau Ordinan Pengambilan Tanah Sabah (Bah 69) tidak memberi pengecualian kepada tanah wakaf. Di Sabah tanah pemberian Kerajaan kepada MUIS boleh terdiri daripada tanah wakaf yang dikhususkan untuk maksud tertentu seperti tanah kubur atau masjid. Ketiadaan peruntukan khusus atau ketidakjelasan peruntukan dalam Enakmen Kerajaan Negeri yang menghalang pengambilan tanah wakaf, peruntukan dalam Akta dan Ordinan ini adalah terpakai. Ini bermakna tanah wakaf tidak terkecuali dan boleh diambil semula oleh pihak berkuasa negeri (PBN). Walaupun terdapat peruntukan dalam Akta dan Ordinan berkenaan tentang pampasan akibat daripada pengambilan tanah tersebut tetapi MAIN tidak mempunyai pilihan untuk menentukan jenis (sama ada tunai atau pengantian tanah lain) dan aman pampasan. Ini bermaksud sekiranya Enakmen Kerajaan Negeri tidak mempunyai peruntukan tentang *istibdal* akibat daripada pengambilan tanah wakaf, maka prinsip wakaf bagi pengekalan ‘ain tidak dapat dilaksanakan. Jika merujuk kepada Jadual 6.1 tentang perbandingan Enakmen Kerajaan Negeri mengenai *istibdal*, negeri yang mempunyai enakmen khusus wakaf mempunyai peruntukan yang jelas

tentang *istibdal* yang boleh berlaku daripada pengambilan *mawquf* oleh mana-mana pihak berkuasa mengikut mana-mana undang-undang bertulis (dalam konteks ini boleh dirujuk sebagai peruntukan dalam Akta pengambilan Tanah 1960 atau Ordinan Pengambilan Tanah Sabah (Bah 69)). Dalam Enakmen Wakaf berkenaan juga (bagi Selangor, Melaka dan Negeri Sembilan) jelas mendefinisikan *istibdal* yang memerlukan pengantian nilai yang sama atau lebih tinggi daripada nilai *mawquf* yang terlibat dengan pengambilan. Batasan perundangan yang ketara dalam perkara ini adalah bagi negeri Johor dan Sabah dimana tiada peruntukan khusus tentang *istibdal* dalam Enakmen Pentadbiran Agama Islam Johor dan Enakmen Agama Islam Sabah. Ini bermakna bagi Negeri Johor dan Sabah, pampasan yang diterima daripada pengambilan tanah wakaf adalah terikat dengan peruntukan Akta Pengambilan Tanah dan Ordinan Pengambilan Tanah Sabah, melainkan Jawatankuasa Fatwa kedua-dua negeri ini menfatwakan tentang *istibdal*.

Implikasi Perundangan Kepada Perakaunan

Dari segi implikasi kepada perakaunan, jika kaedah pendaftaran selain daripada kaedah perletakhkan berkanun melalui Seksyen 416C digunakan, ciri aset wakaf tersebut dan peranan MAIN seperti yang didaftarkan adalah tidak selari dengan cadangan pengolahan perakaunan dan pelaporan untuk mengiktiraf dan mendedahkan aset wakaf dalam penyata kewangan sebagai aset amanah. Selain itu, implikasi perakaunan dari segi titik pengiktirafan aset wakaf terutama wakaf am yang mempunyai nilai komersial yang dicadangkan untuk dinilai dan diiktiraf. Daripada negeri-negeri yang dijadikan contoh dalam buku ini, hanya Selangor sahaja yang membenarkan penggunaan titik pengiktirafan pada masa menandatangani *hujjah* wakaf kerana Enakmen Wakaf Selangor jelas menyatakan bahawa perletakhkan dikuatkuasa pada masa perwakafan diwujudkan dan tidak perlu menunggu sehingga selesai pendaftaran di Pentadbir Tanah Daerah (PTD). Bagi negeri lain seperti Johor, Melaka, Negeri Sembilan dan Sabah, titik pengiktirafan adalah pada tarikh pendaftaran diluluskan atau pada tarikh geran dikeluarkan. Sekiranya aset wakaf belum didaftarkan di PTD atau proses pendaftaran melibatkan tempoh masa yang panjang (jika menggunakan kaedah pendaftaran selain Seksyen 416C), penilaian dan pengiktirafan aset wakaf tersebut dalam penyata kewangan serta pembangunan aset tersebut perlu ditangguhkan untuk mengelakkan sebarang kemungkinan yang tidak memihak kepada MAIN seperti pengambilan tanah (termasuk pembangunan di

atasnya) oleh kerajaan negeri. Sekiranya MAIN memilih untuk tidak mengakaunkan atau mengiktiraf aset wakaf walaupun ia adalah wakaf am dan mempunyai nilai komersial, MAIN tetap perlu melibatkan kos untuk pembaikan dan penyelenggaraan tanah dan bayaran cukai tanah atau cukai taksiran. Keadaan ini tidak bertepatan dengan prinsip perakaunan yang mana aset tidak diik traf tetapi kos lanjutan terhadap aset berkenaan seperti kos pembaikan dan penyelenggaraan perlu ditanggung dan diakaunkan oleh MAIN.

Perundangan Berkaitan Akaun dan Laporan Kewangan

Perundangan yang dibincangkan dalam bahagian ini adalah perundangan berkaitan dengan Akaun dan Laporan Kewangan. Perundangan ini penting untuk disemak dan dibincangkan kerana ia boleh memberi implikasi kepada khususnya perakaunan dan pendedahan aset wakaf dalam laporan kewangan institusi wakaf.

Akta Tatacara Kewangan 1957

Peruntukan Perlembagaan Persekutuan mengenai kewangan kerajaan diperjelaskan lagi melalui Akta Tatacara Kewangan 1957 iaitu akta yang mengawal dan mentadbirkan kewangan awam. Akta ini memperuntukkan tatacara kewangan dan perakaunan, termasuklah dari segi pungutan, penjagaan serta pembayaran wang awam Kerajaan Persekutuan dan Negeri. Menurut Akta Tatacara Kewangan 1957, wang yang dibayar kepada Kumpulan Wang Disatukan Negeri adalah dianggap sebagai wang awam yang merupakan harta Negeri dan ia tertakluk kepada tatacara kewangan dan perakaunan yang dinyatakan di dalam Arahan Perbendaharaan. Walaubagaimanapun, Akta Tatacara Kewangan 1957 mendefinisikan ‘wang awam’ sebagai kesemua hasil, pinjaman, amanah, semua bon, debentur dan sekuriti lain yang didapat atau diterima daripada akaun Persekutuan atau akaun Negeri kecuali yang melibatkan Zakat, Fitrah, Baitulmal atau hasil agama Islam yang seumpamanya. Ini bermakna sebarang hasil atau terimaan yang berkaitan dengan Agama Islam iaitu wakaf, zakat dan baitulmal adalah bukan sebahagian daripada wang awam. Justeru, dalam konteks wakaf, ia tidak terikat dengan tatacara kewangan dan perakaunan yang diperuntukkan dalam Akta Tatacara Kewangan 1957 dan Arahan Perbendaharaan.

Walaupun secara umum peruntukan Akta Tatacara Kewangan 1957 tidak terpakai ke atas perakaunan wakaf, zakat dan sumber baitulmal, terdapat institusi berkaitan yang menerima pakai tatacara

kewangan dan perakaunan sepetimana diperuntukan dalam Arahan Perbendaharaan. Daripada lima negeri yang dibuat semakan terhadap perundangan sivil yang mendasari urusan kewangan dan perakaunan mereka, Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah melalui Enakmen Perbadanan Baitulmal adalah institusi yang dengan jelas dinyatakan terikat dengan peruntukan Arahan Perbendaharaan dalam pengurusan kewangannya.

***Akta Badan Berkanun (Akaun dan Laporan Tahunan) 1980
- Akta 240***

Akta 240 memperuntukkan badan berkanun sebagai sebuah pertubuhan yang diperbadankan mengikut undang-undang Persekutuan dan merupakan pihak berkuasa awam ataupun agensi kerajaan Malaysia, tetapi tidak termasuk pihak berkuasa tempatan atau badan korporat yang diperbadankan di bawah Akta Syarikat 1965. Peruntukan Akta 240 terpakai kepada semua Badan Berkanun Persekutuan dan perlu dibaca bersama dengan peruntukan Akta yang memperbadankan sesbuah Badan Berkanun Persekutuan itu. Berbeza dengan Badan Berkanun Persekutuan, Badan Berkanun Negeri termasuk MAIN diperbadankan di bawah enakmen negeri masing-masing seperti Enakmen Perbadanan Baitulmal bagi negeri Sabah. Akta 240 (Akaun dan Laporan Tahunan) ini antaranya menetapkan had masa tertentu bagi sebuah Badan Berkanun Persekutuan untuk menyediakan dan menyerahkan penyata akaun dan laporan tahunan untuk diaudit oleh Ketua Audit Negara yang kemudiannya akan dibentangkan di Parlimen. Secara khusus, Seksyen 5(1) Akta 240 menyatakan bahawa akaun disediakan “mengikut prinsip-prinsip perakaunan yang diakui umum” dan penyata akaun disediakan bagi tiap-tiap satu tahun kewangan untuk diaudit. Manakala Seksyen 11(2)(b) memperuntukkan “menteri boleh membuat kaedah bagi maksud menjalankan atau menguatkuasakan Akta 240, menetapkan garis panduan mengenai prinsip-prinsip perakaunan yang diakui umum dan polisi-polisi pelaburan. Peruntukan-peruntukan ini membolehkan pada masa ini piawaian perakaunan yang diluluskan Lembaga Piawaian Perakaunan Malaysia iaitu MPERs dan Manual Amalan Terbaik perakaunan digunakan oleh MAIN.

Enakmen Kerajaan Negeri Berkaitan Akaun dan Laporan Kewangan

Walaupun Akta 240 adalah akta yang digubal khusus untuk badan berkanun persekutuan, terdapat juga MAIN dan agensi di bawahnya turut terikat dengan peruntukan Akta 240 sungguhpun institusi-institusi berkenaan bukanlah Badan Berkanun Persekutuan. Hal ini kerana Enakmen Pentadbiran Agama Islam negeri-negeri berkenaan dengan jelas menyatakan bahawa peruntukan Akta 240 terpakai bagi MAIN berkenaan seperti yang ditunjukkan dalam Jadual 6.3.

Jadual 6.3: Enakmen Negeri berkaitan Akaun dan Laporan Kewangan

SELANGOR	
Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003 pindaan 2011	Akta Badan Berkanun (Akaun dan Laporan Tahunan) 1980 [Akta 240] tidak terpakai bagi Majlis dan bagi mana-mana perbadanan di bawah Enakmen [Akta] ini.
Enakmen Wakaf (Negeri Selangor) 2015	Tidak dinyatakan
NEGERI SEMBILAN	
Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Sembilan) 2003	Akta Badan Berkanun (Akaun dan Laporan Tahunan) 1980 [Akta 240] terpakai bagi Majlis.
Enakmen Wakaf (Negeri Sembilan) 2005	Akta Badan Berkanun 1980 tidak terpakai bagi Majlis dan Panel Penasihat berhubung dengan Kumpulan Wang Wakaf.
JOHOR	
Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Johor) 2003	Akta Badan Berkanun (Akaun dan Laporan Tahunan) 1980 [Akta 240] terpakai bagi Majlis dan bagi mana-mana perbadanan di bawah Enakmen ini.
MELAKA	
Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Melaka) 2002	Akta Badan Berkanun (Akaun dan Laporan Tahunan) 1980 [Akta 240] terpakai bagi Majlis.
Enakmen Wakaf (Negeri Melaka) 2005	Tidak dinyatakan
SABAH	
Enakmen Majlis Ugama Islam Negeri Sabah 2004	Enakmen Badan-Badan Berkanun (Peruntukan-peruntukan Tambahan) 1997 hendaklah terpakai bagi Majlis.

Berdasarkan Jadual 6.3, terdapat juga MAIN yang tidak lagi menerima pakai Akta 240 ini seperti Majlis Agama Islam Selangor selepas pindaan dibuat terhadap Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003 pada 2011 dan Enakmen Wakaf (Negeri Sembilan) 2003. Walaubagaimanapun, tidak dinyatakan peruntukan perundangan yang digunakan menggantikan Akta 240.

Daripada semakan yang dibuat ke atas perundangan sivil lima negeri berkenaan, terdapat enakmen khas digubal yang terpakai kepada badan berkanun negeri seperti negeri Sabah, iaitu Enakmen Badan-Badan Berkanun (Peruntukan-peruntukan Tambahan) 1997. Mengikut Enakmen ini, MUIS sebagai badan berkanun negeri perlu menyediakan penyata akaun untuk diaudit serta disiarkan dalam Warta, di samping menerima pakai peruntukan-peruntukan Enakmen Badan-Badan Berkanun (Peruntukan-Peruntukan Tambahan) 1997. Selain itu, penyata akaun MUIS dan penyata akaun syarikat subsidiari perlu dihantar kepada Pihak Berkuala Kewangan Negeri. Seterusnya penyata akaun yang telah diaudit bersama laporan aktiviti itu perlu diserahkan kepada Menteri dalam tempoh sebulan selepas penyata akaun teraudit diterima daripada Ketua Audit Negara.

Garis Panduan Amalan Terbaik Pengurusan Kewangan Majlis Agama Islam Negeri (2003)

Garis panduan bertajuk Amalan Terbaik Pengurusan Kewangan Majlis Agama Islam Negeri (2003) (selepas ini dinyatakan sebagai Amalan Terbaik) dirangka oleh Jabatan Audit Negara selaras dengan hukum syarak dan Arahan Perbendaharaan, dengan mengambil kira piawaian yang dikeluarkan oleh Lembaga Piawaian Perakaunan Malaysia yang bersesuaian. Ia dirangka dengan kerjasama semua Majlis Agama Islam Negeri, Perbendaharaan, Jabatan Akauntan Negara dan Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM). Amalan Terbaik Pengurusan Kewangan Majlis Agama Islam Negeri (2003) ini meliputi bab-bab khusus termasuk bab tentang Tatacara Kewangan, Tatacara Perakaunan, Tatacara Zakat, Tatacara Wakaf dan Persembahan Penyata Kewangan. Antara peruntukan yang terkandung dalam tatacara kewangan adalah Majlis pada setiap tahun hendaklah menyediakan Anggaran Pendapatan dan Perbelanjaan. Anggaran tersebut hendaklah mengambil kira dasar Majlis dan strategi pengurusan bagi tahun belanjawan, langkah-langkah bagi meningkatkan pungutan hasil, tindakan-tindakan meningkatkan kecekapan perbelanjaan, dan arahan mengenai penyediaan anggaran bagi tahun yang berkenaan. Dalam Tatacara Perakaunan, antara peruntukan yang dinyatakan adalah

berkaitan wang yang diterima sebagai amanah atau wakaf khas bagi apa-apa maksud perlu diperakaunkan dalam satu akaun khas dalam Akaun Amanah atau Akaun Wakaf.

Khusus bagi hal ehwal berkaitan wakaf, Tatacara Wakaf antaranya menetapkan MAIN boleh menerima wakaf bagi harta tak alih dan harta alih yang dibenarkan oleh MAIN disamping wakaf dalam bentuk saham. Untuk menguruskan wakaf, MAIN hendaklah menubuhkan Jawatankuasa Pengurusan Wakaf. Selain itu, hasil atau keuntungan diperolehi daripada mana-mana harta atau penjualan harta wakaf hendaklah diakaunkan ke dalam Kumpulan Wang Wakaf dan mana-mana perbelanjaan berkaitan harta wakaf boleh dibayar daripada akaun wakaf yang berkaitan dengannya. Dari segi persempahan penyata kewangan, tujuan Garis Panduan Amalan Terbaik ini adalah untuk penyeragaman pelaporan berdasarkan kesesuaian aktiviti Majlis, terutamanya urusan wakaf, zakat dan fitrah serta tujuan meningkatkan akauntabiliti awam melalui penyediaan dan persempahan laporan kewangan, selain untuk memberi gambaran yang lebih jelas dan lengkap dalam mempersempahkan maklumat kewangan kepada pengguna penyata kewangan.

Tatacara berkaitan penyata kewangan ini menetapkan penyediaan dan persempahan penyata kewangan MAIN hendaklah berdasarkan prinsip perakaunan yang diterima umum yang diguna pakai oleh Badan Berkanun Persekutuan, Badan Berkanun Negeri dan Pihak Berkuasa Tempatan. Mengikut tatacara ini MAIN hendaklah menyediakan penyata kewangan sebaik tamat tempoh sesuatu tahun kewangan dan disediakan dengan lengkap dan diaudit tidak lewat dari 6 bulan dari tarikh tamat tempoh perakaunan sesuatu tahun. Tatacara ini juga menyatakan Penyata kewangan hendaklah dibentangkan sekurang-kurangnya mengikut susunan berikut;

1. Penyata Pengakuan Majlis
2. Penyata Pengakuan oleh Pegawai Utama
3. Laporan Juruaudit
4. Kunci Kira-Kira Majlis
5. Penyata Pendapatan Majlis
6. Penyata Aliran tunai Majlis
7. Nota kepada Penyata kewangan
8. Nota penjelasan harta
9. Penyata Kumpulan Wang Zakat dan Fitrah, Wakaf,
dan lain-lain kumpulan wang
10. Penyata lain yang difikirkan perlu.

Tatacara ini jelas menetapkan MAIN perlu menyediakan penyata bagi setiap kumpulan wang utama berserta dengan contoh format setiap satunya. Penyata tersebut akan dipindahkan ke kumpulan wang terkumpul masing-masing di bahagian Ekuiti MAIN (Dibiayai Oleh) di dalam Kunci Kira-kira MAIN. Sekiranya MAIN mempunyai anak syarikat, MAIN perlu menyediakan penyata kewangan yang disatukan dengan syarikat subsidiari itu. Penyata kewangan yang disatukan ini dibuat tertakluk kepada piawaian yang ditetapkan oleh badan perakaunan profesional. Jika tidak disatukan, MAIN perlu menyatakan sebabnya dalam Nota kepada Penyata Kewangan. Dari segi pendedahan aset, selain pendedahan dalam Kumpulan Wang yang berkaitan serta dalam Penyata Kedudukan Kewangan Disatukan, Nota Penjelasan Harta juga perlu disediakan.

Manual Pengurusan Perakaunan Wakaf

Manual Pengurusan Perakaunan Wakaf (MPPW) ini adalah manual yang disediakan oleh Jabatan Wakaf, Zakat, dan Haji (JAWHAR) yang berfungsi antaranya untuk merancang dan menyelaras keperluan serta keseragaman sistem perundangan bagi pembangunan institusi wakaf. Dalam menjalankan fungsi ini, JAWHAR menyedia dan menerbitkan manual ini untuk memperkuuh dan memperkemas pengurusan harta wakaf yang dilihat sebagai amalan terbaik (*best practice*) bagi pengurusan perakaunan wakaf di Malaysia.

Secara khusus, MPPW disediakan bagi membantu MAIN memperakaunkan harta dan pendapatan wakaf dengan lebih berkesan, mencapai keseragaman kaedah perakaunan dan persembahan penyata perakaunan di antara MAIN, sekaligus mempertingkatkan ketelusan pengurusan wakaf, serta menjadi rujukan utama dalam proses pengauditan penyata kewangan berkaitan wakaf. MPPW juga digunakan sebagai penambahbaikan terhadap Amalan Terbaik Pengurusan Kewangan Majlis Agama Islam Negeri (2003) berkaitan wakaf, seperti Bab Tatacara Wakaf dan Bab Persembahan Penyata Kewangan. Dengan adanya MPPW ini, prosedur perakaunan wakaf dapat diseragamkan dan dapat mencapai matlamat untuk menyediakan prosedur perakaunan wakaf yang menepati hukum syarak, memudahkan pengurusan dan pentadbiran harta wakaf di MAIN, meningkatkan prestasi pengurusan harta wakaf secara sistematik, dan mencerakinkan kekuatan sebenar sumber ekonomi umat Islam dalam bentuk harta wakaf bagi tujuan perancangan dan pembangunan strategik(dengan kata lain memanfaatkan sumber ekonomi umat Islam secara optimum). Jelasnya, Manual ini membantu MAIN

sebagai pemegang amanah tunggal yang bertanggungjawab terhadap perakaunan wakaf untuk menyediakan laporan kewangan yang lebih telus. Antaranya MPPW ini menyatakan prinsip-prinsip perakaunan Islam yang menjadi asas kepada prinsip perakaunan wakaf iaitu;

1. Mencatat transaksi kewangan dengan adil, tepat dan amanah;
2. Pencatat mesti amanah, adil dan memiliki kemahiran serta mengetahui hukum *fiqh*;
3. Mencatat dengan tepat, teratur dan tidak mengurangi hak sesiapa walaupun sedikit;
4. Mengadakan saksi dan keterangan yang menjelaskan transaksi (sesuatu yang menjelaskan kesahihan sesuatu transaksi); dan
5. Sesuatu harta dinilai mengikut asas nilai semasa.

Manual ini juga menerangkan dasar-dasar perakaunan yang perlu diamalkan di dalam penyediaan Penyata Wang Wakaf. Umumnya, Penyata Kewangan Wakaf disediakan berpandukan dasar-dasar perakaunan konvensional sedia ada. Dinyatakan dalam Manual ini, Dasar Perakaunan Wakaf adalah diadaptasikan daripada *Financial Reporting Standard* (FRS) dengan penambahbaikan yang bersesuaian dengan prinsip-prinsip wakaf. Pemakaian dasar-dasar perakaunan wakaf ini adalah tertakluk kepada ketetapan hukum Syarak. Selain itu Manual ini menetapkan prinsip-prinsip perakaunan wakaf yang secara dasarnya menggunakan prinsip-prinsip perakaunan konvensional sedia ada yang disesuaikan dengan prinsip-prinsip wakaf seperti Prinsip Perakaunan Hasil, Prinsip Perakaunan Harta Wakaf, Prinsip Perakaunan Liabiliti, Prinsip Catatan Bergu dan Prinsip Perakaunan *Istibdal*.

Dari segi perakaunan, MPPW menetapkan kaedah perakaunan wakaf yang diadaptasi dari kaedah-kaedah perakaunan konvensional sedia ada dengan penambahbaikan bagi memenuhi kehendak Syarak. Manual ini menyentuh mengenai penilaian harta wakaf yang perlu diamalkan dalam merekodkan penerimaan, perolehan dan proses *istibdal* harta wakaf. Asas penilaian harta wakaf yang dicadangkan dalam Manual ini adalah asas nilai semasa.

Selain itu, Manual ini juga menetapkan tentang Format Penyata Kewangan yang menggunakan format Penyata Kewangan Badan Berkanun dalam persempahan Penyata Kewangan Wakaf yang disediakan seperti yang termaktub dalam Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri masing-masing kerana Majlis merupakan badan

berkanun negeri. Seterusnya juga ditetapkan dalam Manual ini, Penyata Kewangan Wakaf yang mengandungi penyata Lembaran Imbangan, Penyata Pendapatan, Penyata Aliran Tunai dan Penyata Perubahan Kumpulan Wang wakaf hendaklah diaudit dan dibentangkan.

Batasan Perundangan Berkaitan Akaun dan Laporan Kewangan

Boleh dirumuskan bahawa perundangan sivil utama iaitu Perlembagaan Persekutuan dan Akta Tatacara Kewangan 1957 tidak mengikat institusi wakaf dari segi kewangan dan perakaunan berkaitan wakaf. Ini adalah kerana mengikut perundangan sivil utama ini penerimaan berkaitan Agama Islam termasuk wakaf bukan merupakan wang awam. Akta Badan Berkanun (Akaun dan Laporan Tahunan) 1980 didapati jelas mengikat badan berkanun persekutuan. Walau bagaimanapun terdapat juga Majlis bagi sebahagian negeri, mengikut Enakmen Pentadbiran Agama Islam negeri masing-masing yang menggunakan Akta Badan Berkanun (Akaun dan Laporan Tahunan) 1980 dalam mengakaunkan wakaf, zakat dan sumber baitulmal mereka. Walau bagaimanapun bagi Negeri Selangor melalui Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Selangor) 2003 pindaan 2011 dan Negeri Sembilan melalui Enakmen Wakaf (Negeri Sembilan) 2005 yang tidak menerima pakai Akta Badan Berkanun, tidak menyatakan secara eksplisit perundangan yang diterima pakai untuk akaun dan laporan kewangan.

Dari segi aset, Akta Badan Berkanun (Akaun dan Laporan Tahunan) 1980 (Akta 240) tidak menjelaskan tentang tatacara perakaunan dan pendedahan. Walau bagaimanapun, terdapat peruntukan dalam Akta 240 ini tentang pemakaian prinsip-prinsip perakaunan yang diakui umum dan pemakaian garis panduan mengenai prinsip perakaunan yang diakui umum dan polisi perakaunan seperti yang ditetapkan Menteri. Ini bermakna pemakaian Piawaian Perakaunan (pada masa ini MPERS), Garis Panduan Amalan Terbaik dan Manual Pengurusan Perakaunan Wakaf tidak boleh dipertikaikan. Walau bagaimanapun, batasan yang boleh dirumuskan daripadanya ialah MPERS adalah piawaian perakaunan konvensional dan piawaian perakaunan ini juga yang dirujuk oleh Garis Panduan Amalan Terbaik termasuk tatacara perakaunan dan pendedahan aset wakaf. Berdasarkan piawaian perakaunan konvensional, kaedah pengukuran nilai semasa yang melibatkan aliran tunai masa depan yang tidak boleh dipastikan dan kadar diskain adalah tidak selari dengan Prinsip Syariah.

Begitu juga dengan aset wakaf yang menjadi amanah kepada institusi untuk mengurus dan mengakaun aset wakaf sebaik mungkin untuk manfaat pewakaf serta waris mereka. Pendedahan aset wakaf bersekali dengan aset-aset Hartanah Loji dan Peralatan yang lain tidak menggambarkan ciri aset tersebut sebagai aset amanah dan institusi wakaf sebagai pemegang amanah. Selain itu, jelas menunjukkan bahawa Garis Panduan ini memfokuskan hanya kepada pendedahan maklumat kewangan sedangkan bagi tujuan akauntabiliti, mengikut kerangka kerja konseptual perakaunan Islam, maklumat yang didedahkan termasuk maklumat berkaitan aset amanah seperti aset wakaf perlu komprehensif termasuk maklumat kewangan dan bukan kewangan.

Sebagai panduan khusus untuk tatacara perakaunan wakaf, MAIN telah disediakan dengan Manual Pengurusan Perakaunan Wakaf oleh JAWHAR. Antaranya, manual ini memperuntukkan pendedahan bagi Kumpulan Wang Wakaf yang perlu diasingkan kepada Wakaf Am dan Wakaf Khas, prinsip perakaunan wakaf serta kaedah perakaunannya, di samping garis panduan format bagi setiap pernyataan kewangan. Walaupun agak terperinci, masih terdapat tatacara perakaunan yang tidak menetapi keperluan syariah seperti baki kumpulan wang wakaf yang diakaun dan didedahkan sebagai ekuiti yang tidak menunjukkan amanah institusi mentadbir kepada pewakaf dan warisnya. Dari segi penilaian aset wakaf, walaupun manual ini mencadangkan asas nilai semasa diguna pakai tetapi ia tidak menyatakan kaedah pengukuran nilai semasa yang patuh syariah yang perlu diguna pakai. Selain itu, sepetimana Garis Panduan Amalan Terbaik, Manual Pengurusan Perakaunan Wakaf juga hanya memfokuskan kepada pendedahan maklumat kewangan yang tidak mencukupi bagi mencapai tujuan pelaporan dalam perakaunan Islam iaitu tujuan akauntabiliti secara holistik kepada Allah dan kepada masyarakat keseluruhannya.

Selain daripada itu, perlu juga ditekankan bahawa kedua-dua Garis Panduan Amalan Terbaik dan Manual Pengurusan Perakaunan Wakaf ini tidak bersifat mengikat MAIN dan entiti di bawahnya memandangkan kedua-duanya tidak digubal oleh Parlimen ataupun Dewan Undangan Negeri. Sebaliknya, Jabatan Audit Negara (yang merangka garis panduan Amalan Terbaik) dan JAWHAR (yang menyediakan Manual Pengurusan Perakaunan Wakaf) merupakan institusi kerajaan di bawah cabang eksekutif yang sepatutnya melaksanakan undang-undang yang telah digubal oleh Parlimen atau Dewan Undangan Negeri.

Walau bagaimanapun, kedua-dua Garis Panduan dan Manual berkenaan boleh dikatakan bersifat sebagai perundangan subsidiari kerana jika rujukan dibuat kepada Item 7 (f), Senarai Persekutuan, Jadual Kesembilan Perlembagaan Persekutuan, Jabatan Audit Negara dan JAWHAR yang merupakan agensi Kerajaan Persekutuan mempunyai bidang kuasa untuk menggubal undang-undang berkaitan tatacara perakaunan seperti Amalan Terbaik dan Manual tersebut. Yang pentingnya, sesebuah undang-undang subsidiari perlu selari dengan keperluan Akta Parlimen atau Enakmen Negeri. Oleh yang demikian, dapat difahami bahawa selagi mana kedua-duanya tidak bercanggah dengan peruntukan mana-mana Akta atau Enakmen, garis panduan Amalan Terbaik dan Manual Pengurusan Perakaunan Wakaf boleh mengikat MAIN. Walau bagaimanapun, dari segi amalan perakaunan dan pelaporan MAIN pada masa kini, walaupun terdapat garis panduan Amalan Terbaik, sesetengah negeri mengeluarkan garis panduan pengurusan kewangan MAIN masing-masing seperti Johor dan Negeri Sembilan. Implikasinya, wujud ketidakseragaman dari segi perakaunan dan pendedahan dalam penyata kewangan (termasuk perakaunan dan pendedahan aset amanah seperti aset wakaf) antara satu MAIN dengan MAIN yang lain. Situasi sebegini menjadi suatu batasan terhadap perundangan berkaitan akaun dan pelaporan kewangan institusi wakaf.

Strategi Pelaksanaan

Bagi memastikan pelaksanaan cadangan pengolahan perakaunan dan pelaporan aset wakaf dalam kalangan institusi wakaf mencapai matlamat yang dikehendaki, empat strategi utama seperti Rajah 6.1 boleh diaplikasikan:

Polisi & Garis Panduan	Menggubal piawaian, polisi dan membangun garis panduan perakaunan
Undang-Undang & Peraturan	Mengkaji dan mencadang pindaan Enakmen dan Akta bersama Penasihat Undang-Undang MAIN dan Jabatan Peguam Negara
Sumber Manusia	<ul style="list-style-type: none"> • Mengurus perubahan • Membangun modal insan
Teknologi	Membangun sistem perakaunan

Rajah 6.1: Strategi Pelaksanaan

Strategi pertama adalah dengan menggubal piawaian, polisi serta garis panduan berkaitan perakaunan dan pelaporan aset wakaf. Polisi perakaunan adalah prinsip, asas, konvensyen, peraturan dan amalan yang diguna pakai oleh sesebuah entiti dalam menyediakan dan mempersempahkan penyata kewangan. Sebagai contoh, berdasarkan cadangan untuk aset wakaf yang mempunyai nilai komersil supaya dinilai, institusi wakaf perlu menggubal polisi berkaitan penilaian aset wakaf berkaitan. Disamping itu, pihak JANM perlu membangunkan manual atau garis panduan perakaunan khususnya berkaitan aset wakaf. Manual atau garis panduan beserta dengan contoh pengolahan perakaunan dan pendedahan yang sesuai dalam penyata kewangan bagi memudahkan akauntan atau pegawai kewangan institusi wakaf melaksanakannya.

Strategi kedua adalah berkaitan undang-undang dan peraturan. Penasihat Undang-Undang institusi wakaf bersama-sama wakil dari Jabatan Peguam Negara perlu dilibatkan dalam usaha untuk mengkaji dan mencadangkan pindaan yang sesuai kepada enakmen negeri seperti Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri dan Enakmen Wakaf. Sebagai contoh, perkara berkaitan perletakhakan aset wakaf kepada MAIN sebagai pemegang amanah. Selain itu, menjadi keperluan bagi negeri-negeri untuk mewujudkan atau mengemaskini Enakmen Wakaf, sebagai contoh dengan membuat perincian berkaitan *istibdal* aset wakaf.

Strategi ketiga adalah berkaitan sumber manusia. Strategi ini melibatkan pengurusan perubahan yang mana satu pelan pengurusan perubahan perlu dibentuk. Pelan ini akan membantu mengurus perubahan melibatkan JANM, institusi wakaf serta pihak lain yang berkepentingan secara efektif dan berstruktur. Tumpuan pelan pengurusan ini adalah untuk mengurus perubahan yang akan dialami oleh pelbagai pihak berkepentingan daripada segi keperluan cara kerja baru. Pengurusan perubahan boleh menggunakan pendekatan yang melibatkan fasa-fasa dalam perubahan seperti yang ditunjukkan dalam Rajah 6.2 iaitu (1) fasa pemahaman dan penghayatan, (2) fasa visualisasi dan pembentangan fakta dan (3) penghasilan perubahan yang mampan. Pendekatan secara berperingkat ini adalah bersesuaian bagi memastikan perubahan yang akan dibawa dengan pemakaian cadangan pengolahan perakaunan dan pelaporan aset wakaf diterima dan dihayati oleh pihak yang terlibat.

Rajah 6.2 Fasa Pengurusan Perubahan

Program peningkatan kesedaran (*awareness*) tentang kepentingan pengolahan perakaunan dan pelaporan aset wakaf sebagai aset amanah kepada pengurusan atasan (termasuk ahli Majlis MAIN) dan semua pegawai dan kakitangan khususnya Bahagian Akaun dan Kewangan institusi wakaf perlu dilaksanakan. Seterusnya program pembinaan keupayaan (*capacity building*) yang komprehensif seperti pembangunan modal insan untuk meningkatkan kemahiran-kemahiran yang berkaitan perlu dilaksanakan.

Strategi terakhir melibatkan pembangunan sistem perakaunan. Sistem ini boleh dibangunkan oleh satu pasukan teknologi yang melibatkan pihak JANM, MAIN dan agensi berkaitan di bawahnya serta Kerajaan Negeri. Sistem ini akan membantu melaksanakan perakaunan aset wakaf dan penyediaan penyata kewangan dengan lebih berkesan dan seragam dalam kalangan institusi wakaf. Pembangunan sistem juga boleh diusahakan melalui projek wakaf khas yang boleh digembung dari sumber kewangan dan kepakaran dari pewakaf-pewakaf yang prihatin bagi membantu institusi wakaf meningkatkan nilai tambah ke arah pengurusan wakaf yang moden dan lebih teratur.

Kesimpulan

Bab ini melaporkan hasil semakan kepada perundangan sivil utama mahupun perundangan syariah yang berkaitan dengan aset wakaf dan semakan terhadap perundangan yang berkaitan dengan akaun dan laporan kewangan. Terdapat batasan dalam perundangan-perundangan tersebut yang memberi implikasi kepada perakaunan aset wakaf. Batasan utama yang boleh dirumuskan adalah dari segi pendaftaran aset wakaf melalui kaedah pindah milik yang tidak selari dengan ciri aset wakaf sebagai aset amanah dan institusi wakaf sebagai

pemegang amanah. Dalam hal ini, pindaan kepada perundungan berkaitan adalah dicadangkan dengan mengambil kira pendaftaran aset wakaf melalui kaedah perletakhakan. Selain itu batasan dari segi perundungan berkaitan dengan *istibdal*. Peruntukan berkaitannya dalam kebanyakan perundungan bagi negeri-negeri yang menjadi sampel kajian adalah sangat terhad. Justeru, beberapa pindaan kepada perundungan berkaitan yang memenuhi prinsip syariah sepenuhnya perlu dibuat bagi memberi panduan khusus dalam memperakaun dan melaporkan hal ehwal kewangan berkaitan aset wakaf. Dalam melaksanakan pengolahan perakaunan dan pelaporan aset wakaf seperti yang dicadangkan, insitusi berkaitan perlu merangka strategi tertentu melibatkan antaranya perundungan dan sistem perakaunan agar peranan dan akauntabiliti sebagai pemegang amanah aset wakaf dapat dizahirkan dengan berkesan.

GLOSARI

‘Ain	sesuatu yang berbentuk fizikal atau zat.
‘Aqliyah	kebijakan akal untuk merungkai masalah.
<i>Al-falah</i>	kejayaan di dunia dan di akhirat.
<i>Adat ('urf)</i>	peraturan yang sudah diamalkan turun temurun (sejak dahulu kala) dalam sesuatu masyarakat (sehingga merupakan hukum dan peraturan yang harus dipatuhi).
<i>Ahliyyah</i>	keahlian atau kelayakan seseorang manusia.
<i>Ahliyyah al-Wujub</i>	kelayakan seseorang untuk menerima hak dan tanggungjawab padanya dari segi syarak.
<i>Ahliyyah al-Ada'</i>	kelayakan seseorang melakukan perbuatan yang diterima syarak.
<i>Akauntabiliti</i>	sifat bertanggungjawab kepada seseorang atau terhadap sesuatu tindakan, keputusan dan prestasi serta bersedia memberikan penjelasan dan justifikasi yang diperlukan.
<i>Aset Dalam Pembinaan</i>	istilah perakaunan yang merujuk kepada jenis aset yang sedang dalam proses pembinaan.
<i>Asnaf</i>	golongan yang berhak menerima zakat.
<i>Benefisiari</i>	pihak yang menerima manfaat atau perkhidmatan.
<i>Awareness</i>	kesedaran.
<i>Capacity building</i>	proses atau kegiatan yang memperbaiki kemampuan seseorang atau kumpulan.

<i>Common Law</i>	undang-undang sivil yang am yang umum diterima dan diguna pakai dalam bidang perundangan.
<i>Desk-Top Valuation</i>	penilaian ke atas hartanah tanpa melibatkan pengamatan langsung kepada objek penilaian. Penilaian yang dibuat adalah bersifat anggaran.
<i>Dharuriyyah</i>	keperluan yang mendesak.
<i>Dhimmah</i>	tanggungan atau komitmen yang dipertanggungjawabkan.
<i>Dhimmah maliah</i>	tanggungan atau komitmen yang dipertanggungjawabkan ke atas harta.
<i>Dhimmah Mustaqillah</i>	tanggungan atau komitmen berasingan.
<i>Diniyyah</i>	aspek keagamaan seperti aspek akidah, ibadah dan akhlak.
<i>Dunyawiyah</i>	aspek keduniaan yang tidak meliputi aspek akhirat.
<i>Fardhu kifayah</i>	tuntutan ke atas sebahagian umat Islam sahaja dan tidak wajib ke atas semua umat Islam.
<i>Fidyah</i>	denda ke atas seseorang Islam yang telah baligh kerana melakukan sesuatu perkara yang melibatkan pelanggaran terhadap hukum puasa, haji dan yang berkaitan.
<i>Fiqh</i>	ilmu yang berkaitan dengan hukum amali syarak berdasarkan dalil-dalil secara terperinci. Perbahasannya merangkumi, ibadat, munakahat, muamalat, jinayat, jihad dan kehakiman.
<i>Fisabilillah</i>	jalan yang menyampaikan kepada redha Allah SWT.
<i>Fuqaha</i>	orang-orang yang mentafsirkan makna-makna al-Quran dan hadis.

<i>Gharar</i>	ketidaktentuan dan ketidak jelasan sesuatu transaksi.
<i>Hablu min Allah</i>	hubungan dengan Allah SWT.
<i>Hablu min an-Nas</i>	hubungan sesama manusia.
<i>Hak ibtikar</i>	hak cipta sebagai sebahagian dari hak kekayaan intelektual.
<i>Hajiyah</i>	keperluan yang penting.
<i>Harta 'aqar</i>	harta tak alih seperti bangunan, tapak tanah dan rumah, iaitu harta yang tidak mungkin dapat dipindahkan dari tempatnya. Tambahan menurut mazhab Maliki, termasuk juga sesuatu yang jika boleh dipindahkan, pasti berlaku perubahan terhadap fizikalnya.
<i>Harta Pelaburan</i>	istilah perakaunan yang merujuk kepada aset atau harta yang dipegang bagi tujuan mendapatkan pulangan ekonomi.
<i>Hibah</i>	pemberian hak (harta) secara sukarela kepada orang lain dengan tujuan baik.
<i>Hiyazah</i>	boleh dikawal.
<i>Hujjah wakaf</i>	suratan-suratan, perjanjian berkaitan wakaf.
<i>Hukum furu'</i>	cabang-cabang hukum.
<i>Huquq al-adabiyyah</i>	hak kesusasteraan.
<i>Iarah</i>	pinjaman.

<i>Ideologi sekular</i>	fahaman yang memisahkan antara urusan keduniaan dan urusan keagamaan.
<i>Idhofah</i>	disandarkan.
<i>Ijarah</i>	sewaan
<i>Ijtihad</i>	usaha untuk mendapatkan sesuatu kesimpulan baru melalui kajian atau penyelidikan berdasarkan sumber dan kaedah yang sah (dalam kaitannya dengan agama Islam).
<i>Ikhtiyat</i>	pendekatan atau sikap berhati-hati.
<i>Islamisasi ilmu pengetahuan</i>	proses adaptasi dan penyesuaian semula disiplin ilmu mengikut acuan Islam.
<i>Istibdal</i>	menggantikan suatu harta wakaf (bagi tujuan pengekalan ‘ain) dengan harta lain atau wang yang sama atau lebih tinggi nilainya sama ada melalui gantian, belian, jualan atau apa-apa cara lain yang sah menurut hukum syarak.
<i>Istikhlakiy</i>	harta pakai habis.
<i>Isti'maliy</i>	harta yang boleh digunakan berulang kali.
<i>Kafir Harbi</i>	orang kafir yang memerangi atau menentang Islam.
<i>Khairat</i>	kebajikan.
<i>Khalifah</i>	konsep penciptaan insan (manusia) yang diamanahkan atau dipertanggungjawabkan oleh Allah SWT untuk mengurus dan mentadbirkan dunia ini mengikut syariatNya.
<i>Khilaf</i>	pertentangan atau ketidaksepadan fuqaha berhubung sesuatu perkara.

<i>Khultoh</i>	konsep percampuran sesuatu dengan sesuatu.
<i>Korpus</i>	himpunan penulisan dan ilmu dalam sesuatu bidang atau perkara.
<i>Legal Person/Juristic person</i>	pemberian hak dan tanggungan kepada bukan individu yang tertakluk di bawah undang-undang.
<i>Legal entity</i>	individu, syarikat, atau pertubuhan yang diberikan hak dan tanggungjawab secara perundangan.
<i>Luqatah</i>	harta yang ditemui di suatu kawasan yang tidak dimiliki, tidak dijaga, dan penemu tidak mengenali pemiliknya.
<i>Makruf</i>	perkara atau perbuatan yang baik.
<i>Mal</i>	harta
<i>Mainstream</i>	aliran kefahaman yang lazim diterima dalam masyarakat.
<i>Manqul</i>	harta alih.
<i>Maradul maut</i>	sakit yang membawa kematian.
<i>Mardhatillah</i>	tujuan hidup sebagai orang mukmin adalah mencapai keridhaan Allah SWT.
<i>Maslahah/Maslahat</i>	kebaikan.
<i>Mawquf</i>	harta yang diwakafkan yang merupakan salah satu rukun wakaf.
<i>Mawquf ‘alaih</i>	pihak yang layak mengambil manfaat daripada harta wakaf yang merupakan salah satu rukun wakaf.

<i>Maqasid Syariah</i>	makna dan tujuan yang dikehendaki syara' dalam mensyariatkan sesuatu hukum bagi menjamin kemaslahatan umat manusia.
<i>Muawadat</i>	kontrak pertukaran.
<i>Mudarabah</i>	pengaturan kontrak perkongsian dalam keuntungan antara pemberi modal dan pengusaha.
<i>Mudharat</i>	sesuatu yg merugikan atau membahayakan.
<i>Mukallaf</i>	orang dipertanggungjawabkan dengan kewajipan dan perintah untuk menjalankan hukum tuntutan agama Islam serta menjauhi laranganNya atas dasar orang tersebut sudah mencapai usia dewasa dan mempunyai akal (akil baligh) serta telah sampai seruan agama (syariat Islam) kepadanya.
<i>Mutaqawwam</i>	harta yang bernilai.
<i>Mutawalli</i>	pihak yang diamanahkan untuk mengurus dan mentadbir wakaf.
<i>Nafaqat/Masrufat</i>	perbelanjaan, pengeluaran atau pembiayaan.
<i>Naqliyah</i>	sesuatu perkara yang berdasarkan dalil wahyu.
<i>Nazir</i>	pengawas atau pengawal.
<i>Nazr</i>	nazar iaitu janji utk berbuat sesuatu apabila tercapai hajat, kaul, niat.
<i>Nilai komersil</i>	nilai yang mempunyai kepentingan perdagangan atau nilai ekonomi.
<i>Nilai nominal</i>	nilai sangat kecil atau sedikit sahaja berbanding dgn nilai, kos, harga yang sebenar.

<i>Nukleus</i>	inti sari atau pokok perbincangan dan hujah.
<i>Qabadh</i>	pemilikan dalam kontrak pertukaran.
<i>Qawaид</i>	kaedah
<i>Riba</i>	sebarang pertambahan nilai yang disyaratkan ke atas pinjaman dalam pertukaran matawang dan pertukaran sesetengah barang (item ribawi) dan diharamkan dalam Islam.
<i>Reputational Risk</i>	potensi publisiti negatif, persepsi awam atau peristiwa tidak terkawal yang memberi kesan buruk kepada reputasi syarikat.
<i>Rosotnilai</i>	istilah perakaunan yang merujuk kepada penjejasan nilai aset iaitu kerugian manfaat masa hadapan atau potensi perkhidmatan sesuatu aset selepas mengambil kira susutnilai yang mewakili kehilangan manfaat ekonomi atau potensi perkhidmatan secara sistematis.
<i>Rusyd</i>	sifat kebijaksanaan dan kepintaran.
<i>Sabit/Thabit</i>	sudah tetap (nyata, pasti, sah atau terang) terbukti.
<i>Sadaqah jariah</i>	pemberian atau sedekah yang manfaatnya berpanjangan.
<i>Sahibus Samahah</i>	yang memiliki sifat toleransi iaitu gelaran kepada Mufti.
<i>Sighah</i>	lafaz akad yang merupakan salah satu rukun yang mesti wujud pada sesuatu kontrak.
<i>Syakhsiyah</i> <i>I'tibariyyah</i>	personaliti yang diiktibarkan kepada selain individu manusia.
<i>Syirkah/Sharikah</i>	kontrak perkongsian dalam Islam.

<i>Sukuk</i>	dokumen kewangan yang nilainya disandarkan pada harta.
<i>Tabarru'</i>	menyumbang dengan rela atau menyediakan khidmat bakti secara ikhlas.
<i>Taklif</i>	kewajipan dan perintah untuk menjalankan hukum tuntutan agama Islam serta menjauhi laranganNya atas dasar orang tersebut sudah mencapai usia dewasa dan mempunyai akal (akil baligh) serta telah sampai seruan agama (syariat Islam) kepadanya.
<i>Tahsiniyyah</i>	keperluan manusia terhadap perkara-perkara yang dianggap terpuji dalam adat kehidupan dan pergauluan mereka.
<i>Tasarruf</i>	tindakan untuk melaksanakan sesuatu.
<i>Tasawuf</i>	ajaran, usaha, atau jalan untuk mengenal dan mendekatkan diri dengan Allah SWT.
<i>Tasawwur/ Tasawur (world-view)</i>	bermaksud gambaran, konsep atau persepsi tentang sesuatu.
<i>Ulul Amri/Ulil Amri</i>	orang yang diberikan kuasa memerintah.
<i>Usufruct</i>	manfaat yang diperolehi daripada sesuatu aset.
<i>Wakalah</i>	pelantikan satu pihak kepada pihak yang lain untuk mengendalikan urusannya.
<i>Waqif</i>	pihak yang mewakafkan harta wakaf yang merupakan salah satu rukun wakaf.

RUJUKAN

- Abdul Halim Ramli & Kamarulzaman Sulaiman. 2006. "Pembangunan Harta Wakaf: Pengalaman Negara-Negara Islam", Kertas Kerja Konvensyen Wakaf 2006 di Hotel Legend, Kuala Lumpur, 12-14 September 2006.
- Abdul Majid, M.Z 1999, 'Kefahaman konsep dan amalan wakaf di Malaysia hari ini. Dalam Nik Mustapha Nik Hassan (penyt.) Konsep dan Pelaksanaan Wakaf di Malaysia', Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia.
- Abdul Rahman, A.R & Goddard, A., 1998, An Interpretive Inquiry of Accounting Practices in Religious Organisations, Financial Accountability & Management,14(3), 183-201.
- Abdul Rahman, A.R 2010, 'An Introduction to islamic accounting theory and practice cert', Publications Kuala Lumpur.
- Abdul Rahman, A.R 2017, 'Perakaunan, pelaporan dan tadbir urus akaun kumpulan & tabung amanah majlis agama islam', Nota pembentangan INTAC Series 2017, IIUM.
- Abu Bakar, M. 2007. Isu-isu Semasa Berhubung Pembangunan Tanah Wakaf. Jurnal Pengurusan JWZH. 1(1):53-72
- Ab. Latif, M. dan Rosmawati Ali@Mat Zain. 2012a. Pengantar Usul *Fiqh*. Kuala Lumpur: Pustaka Salam
- Ab. Latif, M. dan Rosmawati Ali@Mat Zain. 2012b. Usul *Fiqh* dan Kaedah *Fiqh*. Kuala Lumpur: Pustaka Salam
- Ahmad, Y & Ibrahim, I.A 2006, 'Konsep harta menurut perspektif undang-undang islam dan undang-undang sivil: satu tinjauan MALIM', Jurnal Pengajian Umum Asia Tenggara, vol 7, 123-138.
- Ahmed, A.A 2012, 'Accounting in Islamic perspective: a timely opportunity, a timely challenge', ASA University Review, vol. 6, no. 2, pp.11-31.
- Aidi Ahmi, Mohd Herry Mohd Nasir dan Mohd Hisham Mohd Sharif. 2005. E-Wakaf: Ke Arah Pengurusan Wakaf Yang Lebih Sistematik. Seminar Kebangsaan Ke Arah Pembangunan E-Malaysia: Merapatkan Jurang Komuniti dengan Teknologi Maklumat. 6-7 Disember 2005, Palm Garden Hotel, IO Resort, Putrajaya.
- Ainul Kauthar Karim, Arief Salleh Rosman & Azman Ab Rahman, 2016, Konsep Wakaf Kesihatan dan Perkembangannya di Malaysia, dalam dalam Mohammad *et. al* (penyt) Pembiayaan & Pembangunan Wakaf dalam Melestarikan Ekonomi Ummah: Cabaran dan Prospek Masa Hadapan. Nilai: Penerbit USIM.
- Al-Attas S. M. N. 1978, 'Islam and Secularism', International Institute

- of Islamic Thought and Civilization (INSTAC), Kuala Lumpur Al-Basytawi, Sulaiman Husin & Abu Khaznah, Ihab Muhammad.
- 1436H/2016. Mabadik al-Muhasabah, Amman: Dar al-Manahej Al-Faruqi. 1982, Islamization of knowledge: general principles and workplan, (Herndon: lilt, 1982), pp.13 & 48.
- Al-Hiyali, Walid Naji. 2007. Nazoriah al Muhasabah. Tidak diterbitkan Al-Khotib. Husin Hassan 1423H/2002. al muhasabah al maliah wa usuluha al Islamiyah. Juzuk Awwal. Amman: Dar Yafa al-Ilmiah.
- Al-Sarkhasi, Muhammad. 1978. *Kitab al-Mabsut*. Jilid 12. Beirut: Dar al-Ma'rifa.
- Al-Qaradaghi, Ali Mohyiddeen. 2009. Buhus Fi Fiqh al-Bunuk al-Islamiyyah Dirasah Fiqhiah Wa Iqtisodiah. Jilid VI. Beirut: Dar al-Basyir al-Islamiyyah, 2nd edn.
- Al-Zuhaili. Wahbah, 1995. *Fiqh* dan Perundangan Islam. Jilid IV. Md Akhir Hj Yaacob *et. al* (terj.). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Al-Zuhaili. Wahbah, 1999. *Fiqh* dan Perundangan Islam. Jilid V. Ahmad Shahbari *et. al* (terj.). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Al-Zuhaili Wahbah. 2011, Fiqh Islam Wa Adillatuhu. Jilid 10. Abdul Hayyie al-Kattani (terj.). Jakarta: Gema Insani
- Asfadillah, C., Nur Latifah, I., & Sukmana, R. 2012. The Importance of Islamic Accounting in Modern Era. Cambridge Business and Economic Conference. June 27-28, Cambridge, United Kingdom.
- Asharaf Ramli Mohd, and Abdullaah Jalil. 2013, “Corporate Waqf Model and Its Distinctive Features: The Future of Islamic Philanthropy.” In Dipresentasikan Pada Worlds Universities Islamic Philanthropy Conference Di Kuala Lumpur, Malaysia, 2013.
- Askary, S. & Clarke, F. 1997, ‘Accounting in the Koranic Verses’, Proceedings of International Conference, the vehicle for Exploring and Implementing Shari’ah Islami’ah in Accounting, Commerce and Finance, University of Western Sydney, Australia
- Atiyyah. Muhammad Kamal 1409H/1989. Nuzum Muhasabah fil Islam. Qaherah: Maktabah Wahbah
- Azhar, A., & Hussain, M. A. 2012. Perluasan skop undang-undang islam di malaysia: aplikasi dan implikasinya: Extending The Scope of Islamic Law in Malaysia: Applications and Its Implications. Jurnal Syariah, 20(2), 163–184.
- Azmi, A.C. & Haniffa, M.H. 2015. The Sharia-Compliance of Financial Reporting Practices: A Case Study On Waqf. Journal of Islamic Accounting and Business Research, vol. 6, no. 1, pp. 55-72.

- Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI)
- Bank Negara Malaysia, 2010, Resolusi Syariah Dalam Kewangan Islam, Edisi Kedua
- Christensen, R & Ebrahim, A. 2006. How does accountability affect mission? The case of a nonprofit serving immigrants and refugees. *Nonprofit Management and Leadership* 17(2):195-209.
- Ebrahim, A. 2016. The Many Faces of Nonprofit Accountability, Chapter 4 in *The Jossey-Bass Handbook of Nonprofit Leadership and Management*, David O. Renz and Robert D. Herman, John Wiley & Sons., 102-123.
- Edward, M & Hulme, D. 1995. NGO performance and accountability in the post-cold war world. *Journal of International Development* 7(6): 849-856
- Enakmen Wakaf Negeri Selangor, 2015
- Gray, R., D. Owen, C. Adams. 1996. Accounting and Accountability: Changes and Challenges in Corporate Social and Environmental Reporting. Hemel Hempstead: Prentice Hall Int.
- Hailani Muji Tahir & Sanep Ahmad 2009, Aplikasi *fiqh* muamalat dalam sistem kewangan Islam, Pusat Penerbitan Universiti (UPENA) UiTM, Selangor
- Hailani Muji Tahir 2016. Gagasan kesyumulan *fiqh* muamalat dalam sistem kewangan Islam Bangi, Penerbit UKM
- Hall, M & O'Dwyer, B. 2017. Accounting, non-governmental organizations and civil society: The importance of nonprofit organizations to understanding accounting, organizations and society. *Accounting, Organizations and Society*, 63(C): 1-5.
- Haniffa, R., Hudaib, M., & Mirza, A.M. 2004, Accounting policy choice within the Syariah Islamiah framework, *Discussion Papers in Accountancy and Finance*, SOBE, University of Exeter, vol. 2, pp. 4-19.
- Hashim, R., & Rossidy, I 2000, 'Islamization of knowledge: a comparative analysis of the conceptions of Al-Attas and Al-Faruqi', *Intellectual Discourse*, vol.8, no.1, pp. 19-44.
- Hasnan, K. 2006. Prosedur Mengeluar dan Menguatkuasa Fatwa di Semenanjung Malaysia. *Jurnal Undang-Undang dan Masyarakat*, 10:1-19.
- Hassan, Z.; Abdullah, M. N. 2008. The investment of waqf land as instruments of muslim's economic development in Malaysia, proceeding at The Dubai International Conference on Endowments's Investment organized by Awaqf and Minor Affair Foundation Dubai, United Arab Emirates. 4-6 February 2008.

- Http://www2.esyariah.gov.my/esyariah/mal/portalv1/enakmen2011/
State_Enact_Ori.nsf, diakses pada 02. Ogos. 2020.
- Ibrahim N.M. 2010. Scholar, Merchants and civil society- Imperative
for waqf-based participatory poverty alleviation initiatives in
Kano, Nigeria. Humanomics. 26(2), 139-157.
- International Public Sector Accounting Standards Board [IPSASB].
2014. The Conceptual Framework for General Purpose Financial
Reporting by Public Sector Entities. International Federation of
Accountants
- Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR). 2018. Panduan Pengurusan
Wakaf Institusi Pendidikan Putrajaya: JAWHAR
- Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR) 2010. Manual Pengurusan
Peletakhakan Tanah Wakaf. Putrajaya: JAWHAR
- Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR). 2006. Manual Pengurusan
Tanah Wakaf. Putrajaya: JAWHAR
- Jabatan Wakaf, Zakat dan Haji (JAWHAR). 2009. Manual Pengurusan
Wakaf Tunai. Putrajaya: JAWHAR
- Kamus Dewan edisi Keempat, <http://prpm.dbp.gov.my/cari?keyword=kamus%20online>
- Majallah Majma` al-Fiqh al-Islamiy. 1988M/1409H. Kali ke-5, Bil. Ke-
5. Jeddah: Munazzomah al-Mu`tamar al-Islamiy.
- Majid, J., Haliding, S 2014, ‘The need for the islamization of knowledge
in accounting Al-Iqtishad’, Jurnal Ilmu Ekonomi Syariah, North
America.
- Malaysian Accounting Standard Board (MASB) statement of principles
i-1 financial reporting from an Islamic Perspective (MASB SOPi)
2017
- Malaysian Public Sector Accounting Standard (MPSAS), Jabatan
Akauntan Negara.
- Md. Salleh, M.F.M, Basnan, N., Ahmad, A., Harun, A., Naim, M.A, &
Wahid, H., 2016, ‘Cadangan item pendedahan bagi pelaporan
institusi wakaf, zakat dan baitulmal’, IPN Journal of Research
and Practice in Public Sector Accounting and Management, 6,
23-44.
- Mohamad Sabri Haron. 2010. Takrifan Mal (harta) Menurut Sarjana
Asia Barat dan Implikasinya Terhadap Transaksi Masakini.
Jurnal Antarabangsa Kajian Asia Barat. 2(1): 1-18
- Mohd Afandi, M.R. 2012. Instrumen wakaf: agen transformasi ekonomi
orang Melayu di Malaysia / Mohd Afandi Mat Rani. Jurnal
Pengurusan JAWHAR, 6 (2). pp. 35-59. ISSN 1985-2010
- Mohd Daud Bakar. 1999. Konsep dan matlamat harta dalam
pembangunan ummah. dalam Abdul Monir Yaakob et al. (penyt.)

- Pentadbiran harta menurut Islam. Kuala Lumpur: IKIM
- Mahmood, N. A & Markom, R. 2014. Transformasi Institusi Pelaksana Wakaf: Kes Waqaf An-Nur Corporation. Seminar Waqf Iqlimi 2014.
- Mirza 2012, The concept of corporate reporting from an islamic perspective: an overview, Paper Presented at The International Islamic Accounting and Finance Conference 2012 (IIAFC2012), Organized by Accounting Research Institute (ARI), the Faculty of Accountancy, Universiti Teknologi MARA, Malaysia, Kuala Lumpur, Malaysia (pp.19-21).
- Muftiwp.gov.my (Di akses pada 12 Jun 2020).
- Muhammad Fathullah, M.A. & Jasni, S. 2017. Penyelarasan fatwa antara negeri-negeri: analisis amalan dan kaedah penyeragamannya di Malaysia. Journal of Fatwa Management and Research | Jurnal Pengurusan dan Penyelidikan Fatwa | مجلة إدارة وبحوث الفتاوى Vol. 9 (2017) | ISSN: 2232-1047 | eISSN: 0127-8886.
- Muhamad Firdaus Ab Rahman, Hussein Azeemi Abdullah Thaidi, Azman Ab Rahman & Siti Farahiyah Ab Rahim. 2020. Peranan Wakaf Dalam Mendepani Pandemik COVID-19. Jurnal Pengurusan dan Penyelidikan Fatwa. 21(1): 49-64
- Muhammad Syukri Salleh. 2014. Aliran pemikiran ekonomi Islam dunia Melayu, Ulum Islamiyyah Journal, 12: 1-33
- Mustaffha, N & Zainal, M, F. 2016, Waqf and accounting treatment: pursuing the transparency and accountability – A case study, Proceeding of the 3rd International Conference on Masjid, Zakat & Waqf (IMAF).
- Nahar, H.S. 2011, ‘Accountability in the sacred context: the case of management, accounting, and reporting of A Malaysian cash awqaf institution, Journal of Islamic Accounting and Business Research, pp.87-113
- Nasri Naiimi. 2007. Peranan Perundangan Dalam Merealisasikan Konsep Syirkah Dalam Pengurusan Harta Pusaka. Persidangan Undang-Undang 2007 ‘Undang-undang dan Etika: Menangani cabaran globalisasi. EDC-UUM Sintok
- O'Dwyer, B & Unerman, J. 2008. The Paradox of Greater NGO Accountability: A Case Study of Amnesty Ireland Accounting Organizations and Society 33(7-8):801-824
- O'Dwyer, B. & Unerman, J. 2010. Enhancing The Role of Accountability in Promoting the Rights of Beneficiaries of Development NGOs. *Accounting and Business Research*, 40, 451 – 71.
- Oliver, M.C & Enid A Marshall. 1991. “Company Law (The M&E Handbook Series)”. Pearson Higher Education, 11th edition

- Omar, H.H, Abu Bakar, A, Shuib, M. S & Jusoh, M.K.A. J 2016, Penggunaan Kaedah B. O. T dalam Usaha Membangunkan Tanah Wakaf Majoodsaw Pulau Pinang, dalam Mohammad *et. al* (*penyt*) Pembiayaan & Pembangunan Wakaf dalam Melestarikan Ekonomi Ummah: Cabaran dan Prospek Masa Hadapan. Nilai: Penerbit USIM.
- Osman, A.Z. and Agyemang, G. 2020. Privileging Downward Accountability in Waqf Management. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 11(3), 533-554. <https://doi.org/10.1108/JIABR-05-2017-0064>.
- Ramli, N., & Ghadas, Z. A. A. 2019. An Appraisal on The Obligation of Companies to Pay Zakat: The Malaysian Law and Shariah Perspectives. *International Journal*, 4(15), 08-17.
- Razali Othman. 2013. Institusi Wakaf Sejarah dan Amalan Masa Kini. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka
- Sanep Ahmad, 2016, Analisis Ekonomi Islam. Bangi: Penerbit UKM
- Shahul H, M. 2000, The need for Islamic accounting: perceptions of malaysian Muslims accountants and academics on the objectives and characteristics of Islamic accounting, Unpublished PhD Thesis, University of Dundee, U.K.
- Siti Mashitoh M. 2006. Waqf in Malaysia: legal and administrative perspectives Kuala Lumpur: University of Malaya Press.
- Siti Mashitoh M. 2017. Enakmen Wakaf (Negeri Selangor) 2015 (Enakmen 15): Suatu ulasan menurut perspektif syariah dan undang-undang. Kanun: *Jurnal Undang-undang Malaysia*, 29(2), 177 - 192.
- Sinclair, A. 1995. The chameleon of accountability: Forms and discourses. *Accounting, Organizations and Society* 20 (2-3): 219-237.
- Solihah H. Y. Z. 2017. A Comparative Analysis of the Conceptions of Muhammad Naquib Al-Attas and Ismail Raji Al-Faruqi in Islamization of Knowledge. *Dirosat Journal of Islamic Studies*. 2(1): 17-36
- Sulaiman, M 2005, Islamic corporate reporting: between the desirable and the desired research centre, IIUM, Kuala Lumpur.
- Sulaiman, M 2003, ‘The influence of riba and zakat on islamic accounting’, *Indonesian Management and Accounting Review*, pp.149-167.
- Syuhatah, Syauqi Ismail 1407H/1987. Nazoriah al-Muhasabah al-Maliah min manzur Islami. Qaherah: Zahra’ lil i’lam arabi
- Tafsir al-Muyassar (Kementerian Arab Saudi). <https://tafsirweb.com/5559-quran-surat-al-anbiya-ayat-47.html>

- Tafsir al-Mukhtashar. <https://tafsirweb.com/4872-quran-surat-al-kahfi-ayat-46.html>
- The Law Dictionary. <https://thelawdictionary.org/trust-property/>
- Westerdahl, S. 2001. Between Business and Community': A Rural Co-op and Its Accounting Practice. Financial Accountability & Management in Governments, Public Services and Charities. 17(1): 59-72
- Yaacob, H, Petra, S., & Sumardi, 2015, Accountability through accounting and reporting lenses lessons from an awqaf institution in a Southeast Asia Country, Humanomics, vol 31, no.1, pp. 299-31.
- Yazid Ahmad & Ibnor Azli Ibrahim. 2006. Konsep Harta Menurut Perspektif Undang-Undang Islam dan Undang-Undang Sivil: Satu Tinjauan. Jurnal Pengajian Umum. 7:123-138
- Zaydan, Abdul Karim. 2001. al-Madkhal li dirasah al-syariah al-Islamiyyah. Damshiq: Dar al-Risalah
- Zuhairah Arif & Hartinie. 2018. Syariah compliant companies: An appraisal of the legal theories of body corporate for syariah compliant companies. Herald NAMSCA 1 h. 912-915.
- Zuryati, Z. A., Yusoff, M., & Azrae, A. N. 2009. Separate Legal Entity Under Syariah Law and Its Application on Islamic Banking in Malaysia: A note. International Journal of Banking and Finance, 6(2), 139-154.

INDEKS

- 'ain wakaf, 42, 49, 93, 105, 175
'aqliyah, 19, 20
AAOIFI, 36, 101, 113
adil, 16, 29, 56, 86, 101, 102, 112, 113, 208
ahliyyah, 51, 53, 58, 115
'ain, 33, 34, 38, 42, 46, 47, 49, 62, 63, 64, 65, 71, 72, 76, 79, 80, 85, 87, 88, 91, 92, 93, 97, 105, 106, 125, 126, 128, 132, 133, 138, 141, 145, 148, 152, 175, 201, 218
akauntabiliti, II, 3, 14, 15, 17, 18, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 53, 60, 86, 101, 106, 110, 112, 113, 115, 124, 174, 177, 206, 211, 215
akauntabiliti fiskal, 27
akauntabiliti program, 27
akauntabiliti proses, 27
Akta Syarikat, 203
Akta Tatacara Kewangan, 178, 202, 203, 210
al-Attas, 19
al-falah, 30
al-Faruqi, 19
al-sighah, 40, 41
al-Zuhaili, 34, 51, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 79, 81, 82, 85, 87, 90, 104, 105
amaun bawaan, 133, 134, 141, 145, 146, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 162, 164, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 174
amaun boleh pulih, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 172, 173
anak syarikat, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 36, 59, 98, 207
Arahan Perbendaharaan, 202, 203, 206
atas pengukuran aset, 93, 99, 100
aset amanah, 61, 81, 82, 83, 87, 90, 91, 107, 108, 109, 114, 115, 126, 131, 134, 138, 175, 177, 201, 210, 212, 214, 215
aset wakaf, 3, 13, 15, 20, 23, 25, 26, 34, 42, 46, 47, 48, 49, 60, 61, 64, 70, 75, 81, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 99, 102, 103, 108, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 140, 141, 145, 152, 158, 161, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 190, 199, 201, 202, 210, 211, 212, 213, 214, 215
aset yang menjana tunai, 160, 161, 162
aset yang tidak menjana tunai, 160, 161, 162
awqaf, 33
Badan Perundangan Negeri, 179, 191
baitulmal, II, 1, 8, 10, 11, 12, 46, 50, 54, 56, 58, 87, 88, 90, 107, 108, 115, 190, 191, 200, 203, 210
Bank Negara Malaysia, 56, 58, 86, 93, 98, 100
belanja, 93, 105
ciri-ciri kualitatif, 109, 112
Covid-19, 119
COVID-19, 38
cukai taksiran, 197, 202
dana wakaf, 21, 23, 25, 27, 43, 45, 60, 135, 145, 147, 152
Dana Wakaf, 128, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 147, 149, 150, 151, 177

- definisi aset, 61, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 94, 96, 108, 130
dharuriyyah, 108
dhimmah, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 115
ekuiti, 93
enakmen pentadbiran, 13, 15, 55, 71, 115, 180
enakmen wakaf, 5, 6, 35, 38, 39, 43, 53, 55, 117, 120, 180, 182, 190, 199, 201, 204, 205, 210, 213
entiti perundangan, 15, 51, 52, 55, 56, 57, 86, 98, 115
faktor diskaun, 100
fatwa, 8, 13, 49, 50, 71, 91, 99, 114, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 148, 151, 184
fidyah, 12
freehold, 200
fungsi kebaikan, 102
golongan Hanafi, 62, 63, 64, 66, 80, 85
hablu min Allah, 31
hablun min an-nas, 31
hajiiyyah, 109
hak cipta, 74, 80, 217
harga jualan bersih, 100, 101
harta alih, 8, 43, 50, 54, 62, 65, 66, 92, 184, 206, 219
Harta Pelaburan, 134, 139, 140, 158, 159, 218
harta tak alih, 43, 62, 65, 66, 68, 69, 72, 184, 206, 217
harta wakaf, 3, 4, 31, 39, 41, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 55, 58, 71, 72, 75, 81, 83, 85, 87, 92, 104, 116, 117, 125, 129, 132, 138, 152, 176, 184, 186, 206, 208, 209, 218, 220, 222
hartanah, loji dan peralatan, 122, 133, 135, 138, 152, 153, 155, 156, 158, 165, 169, 174, 177
hasil, 93, 103
hasil bukan pertukaran, 103
hasil pertukaran, 103
Hasil Wakaf, 23
hibah, 34, 35, 42, 65, 74
hiyazah, 62, 79
hujah wakaf, 122, 129, 130, 132, 177
ideologi, 19
ikhtiyat, 20
Imam As-Syaffi'i, 53
institusi wakaf, II, 3, 14, 15, 20, 45, 52, 55, 56, 57, 60, 69, 70, 75, 77, 83, 87, 91, 97, 99, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 178, 179, 180, 202, 208, 210, 212, 213, 214, 215
IPSASB, 75, 76, 78, 79, 87, 89, 90, 93, 94, 96, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 114, 130, 131
Islamisasi, IV, 15, 19, 21, 22, 60, 61, 75, 218
istibdal, 35, 39, 48, 68, 71, 91, 92, 105, 106, 113, 116, 121, 122, 123, 148, 150, 151, 181, 186, 187, 190, 201, 209, 213, 215
Jabatan Agama Islam Negeri, II, 51
Jabatan Audit Negara, 25, 31, 206, 211
JAKIM, 206
Jawatankuasa Fatwa, 91, 184, 187, 201

- JAWHAR, III, 4, 13, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 43, 68, 71, 82, 86, 87, 88, 180, 191, 199, 208, 211
JPPH, 130, 152
jurisdiction, 69
juristic person, 51
- kadar diskau, 100, 166, 210
kaerah *fiqh*, 21, 53, 54, 83, 93, 94, 95, 101
kaerah kos, 101, 102
kaerah nilai sedang digunakan, 100
kategori aset wakaf, 15
kebajikan sosial, 121, 122
kerangka syariah, 1, 20, 60, 78, 104, 107, 108
kerugian rosotnilai, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 177
khilaf, 47, 53, 75
khultoh, 58, 115
klinik wakaf, 120
konsep harta, 61, 63, 73, 75, 79
kontrak amanah, 87, 91
kontrak pertukaran, 87, 90, 91, 220, 221
kos penggantian, 100, 101
kos sejarah, 99, 101, 102, 111
kriteria pengiktirafan aset, 94, 96
KTN, 88, 182, 184, 190, 191, 194, 196, 199
kuasa fatwa, 13
Kumpulan Wang Wakaf, 6, 10, 105, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 175, 177, 205, 206, 211
kutipan wakaf, 23
- Legal person*, 57
- liabiliti, 93, 105
luqatah, 12
- Mahkamah Syariah, 180
MAIN, II, 3, 4, 5, 6, 13, 15, 17, 18, 22, 25, 28, 30, 31, 32, 43, 44, 46, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 70, 71, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 98, 105, 106, 107, 109, 111, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 125, 129, 130, 144, 175, 178, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 214
- Majlis Fatwa Negeri, 13
makruf, 48
mal, 62, 79
manfaat ekonomi, 76, 77, 78, 89, 90, 103, 104, 130, 145, 160, 221
manfaat wakaf, 13, 31, 33, 39, 40, 47, 48, 75, 86, 87, 103, 104, 106, 107, 126, 128, 133, 140, 141, 151
maqasid syari'ah, 108
mardhatillah, 18, 30
MASB, 64, 99, 100, 101, 102, 105
maslahah, 51, 53, 73, 75, 113
materiality, 17
mawquf, 39
mawquf, 98, 116, 182, 184, 185, 187, 199
mawquf, 3, 35, 36, 39, 40, 43, 68, 71, 85, 88, 97, 117, 148, 181, 182, 184, 186, 187, 201
mazhab, 15, 33, 37, 46, 48, 49, 52, 53, 58, 79, 89, 218
model kos, 121, 145, 152, 153, 158, 165, 167, 172, 177
model penilaian semula, 147, 152, 153, 155, 156, 165, 169, 177
MPERS, 210
MPSAS, 93, 103, 105, 160, 162, 174
Mutawalli, 44, 45, 47, 92, 93, 199, 220

- naqliyah*, 19, 20
nazr, 50, 54, 184, 185
nilai kewangan, 79
nilai komersil, 120, 121, 122, 123, 213
nilai nominal, 121, 123
nilai pasaran, 76, 100, 101, 102, 111, 152, 155, 177, 197
nilai semasa, 99, 100, 101, 123, 209, 210, 211
nota kepada akaun, 108, 112, 123, 177
objektif perakaunan, 17, 21, 60
pelaporan aset wakaf, II, 116, 120, 178, 215
pemegang amanah, II, 3, 4, 8, 14, 15, 22, 24, 26, 30, 31, 42, 43, 44, 46, 50, 51, 54, 58, 60, 81, 82, 85, 91, 106, 115, 116, 117, 118, 119, 124, 125, 129, 132, 174, 177, 178, 182, 190, 192, 199, 208, 211, 213, 215
pemegang amanah tunggal, 3, 4, 43, 44, 46, 50, 54, 85, 116, 119, 125, 129, 182, 208
penarikbalikan rosotnilai aset, 167
penerima manfaat wakaf, 47, 76, 87, 103
pengambilan tanah wakaf, 200
pengukuran susulan, 121, 129, 147, 152, 153, 155, 156, 158, 159, 169, 172, 177
pengurusan aset wakaf, II, 15, 44, 86, 99, 105
pengurusan wakaf, 3, 6, 14, 26, 43, 45, 46, 47, 51, 56, 92, 176, 191, 208
Pentadbir Tanah Daerah, 201
penyahiktirafan, 123
- Penyata Kedudukan Kewangan, 126, 156, 157, 175, 208
penyata kewangan, 16, 25, 83, 88, 94, 96, 105, 108, 109, 111, 113, 115, 116, 120, 121, 123, 125, 126, 130, 177, 198, 201, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 214
perakaunan Islam, III, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 30, 31, 60, 61, 95, 97, 102, 103, 111, 113, 208, 211
perakaunan konvensional, 15, 19, 21, 60, 61, 113, 209, 210
Perlembagaan Persekutuan, II, 3, 51, 178, 179, 180, 191, 195, 196, 202, 204, 210
perletakhakan berkanun, 81, 87, 90, 191, 199, 201
perletakhakan, 129, 149, 177
petunjuk dalaman, 165
petunjuk luaran, 162, 165
pewakaf, 3, 18, 31, 33, 34, 35, 39, 40, 41, 43, 44, 50, 56, 72, 83, 85, 86, 91, 116, 117, 129, 142, 182, 192, 211
Pewakaf, 39, 40, 182, 192, 193
pewakaf, 45, 47, 76, 85, 97, 103, 106, 107, 113, 116, 118, 119, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 140, 142, 148, 150
piawaian perakaunan, II, 3, 20, 23, 24, 25, 27, 53, 60, 86, 87, 96, 97, 113, 123, 152, 177, 210
pihak berkepentingan, II, 15, 18, 22, 28, 29, 30, 31, 60, 113, 124, 213
Pihak Berkuasa Negeri, 35, 193, 199
potensi perkhidmatan, 76, 77, 78, 130, 145, 160, 221
qawaaid, 94, 95

- rizab penilaian semula, 122, 147, 170, 171
rosotnilai, 153, 154, 155, 156, 160, 162, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 177
- sabit*, 53, 66, 69, 71
sadaqah jariah, 33
saham wakaf, 34, 36, 42, 118
Saham Wakaf, 118, 128, 135, 136, 137
Saham Wakaf Tunai, 128, 135, 136, 137
Seksyen 416C, 88, 199, 201
sighah, 36, 41, 106
sole trustee, 85
Strategi Pelaksanaan, V, 178, 212
sukuk, 36, 37
susut nilai, 47, 92, 93, 123, 153
syakhsiyah i'tibariyyah, 52, 56, 57
syakhsiyah i'tibariyyah, 51
syarat pewakafan, 39
syarikat bersekutu, 12
syirkah, 58, 115
- tabarru'*, 37
tahsiniyyah, 109
taklif, 30, 52, 55
takrif wakaf, 1, 15, 33, 34, 38, 85
tanah pegangan pajakan, 199
tasarruf, 53, 90, 91
tasawuf, 19
teori milik, 70
teori pemilikan harta, 84
Titik pengiktirafan, 121, 177
tujuan wakaf, 85, 117, 128, 130, 187
- ulil amri*, 56, 57
Unit penjanaan tunai, 161
usul *fiqh*, 51
- wakaf *ahli*, 34
wakaf al-Ain al-Muajjur, 34
Wakaf Am, 125, 126, 128, 131, 134, 135, 138, 139, 140, 141, 146, 147, 149, 159, 175, 176, 177, 211
wakaf *irsod*, 34, 117, 200
wakaf *khairi*, 34
wakaf khas, 34, 35, 36, 39, 42, 43, 44, 85, 87, 91, 105, 106, 109, 117, 119, 120, 122, 128, 133, 177, 206
Wakaf Khas, 125, 126, 128, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 149, 150, 151, 153, 155, 167, 169, 175, 176, 177, 211
wakaf korporat, 34, 36, 42
wakaf *muaqqat*, 34
wakaf *Musya'*, 34
wakaf *musytarak*, 34, 36
wakaf *saham*, 34, 36, 42, 46, 118
wakaf sukuk, 34, 36
wakaf *zurri*, 34
wang awam, 202, 210
waqafa, 33
waqf, 33, 44, 113
waqif, 3, 39, 40, 43, 48, 187
- Yayasan Wakaf Malaysia, 4, 13, 37, 141
Yusuf al-Qaradhawi, 53, 55
- zakat, II, 1, 4, 8, 10, 11, 12, 18, 23, 24, 25, 26, 42, 45, 46, 47, 48, 50, 54, 70, 75, 83, 87, 102, 104, 108, 111, 115, 132, 141, 203, 206, 210, 216

NOTA

NOTA

PERAKAUNAN ASET WAKAF DI MALAYSIA

Cadangan Pengolahan Perakaunan dan Pelaporan

Buku ini memaparkan cadangan perakaunan dan pelaporan aset wakaf yang juga merupakan sebahagian cadangan yang dikemukakan kepada Jabatan Akauntan Negara Malaysia (JANM) sebagai input dalam pembangunan Piawaian Perakaunan Islam Bagi Baitulmal, Zakat Dan Wakaf (PPIBZW). Semasa buku ini diterbitkan, proses penyediaan piawaian tersebut sedang dilaksanakan dengan kerjasama pelbagai agensi secara terperinci dan teliti. Cadangan pengolahan perakaunan dan pelaporan yang dikemukakan dengan justifikasi berserta contoh-contoh yang sesuai dan lengkap menerusi buku ini boleh dijadikan sebagai panduan kepada pihak yang terlibat dalam memperakaunkan aset wakaf.

UNIVERSITI
KEBANGSAAN
MALAYSIA
*The National University
of Malaysia*

ISBN 978-967-25893-1-0

9 7 8 9 6 7 2 5 8 9 3 1 0